ONE SU VLADALE SVIJETOM

marija stjuart

stefan cvajg

Naslov originala
Stefan Zweig
MARIA STUART

Preveo s njemačkog
NIKA MILIČEVIĆ

Oprema
BRANKO KOSEC

stefan cvajg

Marija Stjuart

škotska kraljica

alfa-zagreb

UVOD

Ono što je jasno i očito samo se objašnjava, ali tajne djeluju stvaralački. Zato će oni likovi i događaji iz historije koji su osjenčani koprenom neizvjesnosti uvijek tražiti da budu ponovo tumačeni i opjevani. Kao upravo klasičan primjer za takvu neiscrpnu draž tajanstvenosti jednog historijskog problema može se uzeti životna tragedija Marije Stjuart. Jedva da je koja druga žena u svjetskoj povijesti bila u tolikoj mjeri glavna tema literature, drama, romana, biografija i diskusija. Više od tri stoljeća ona je neprestano privlačila pjesnike, zanimala učenjake i još uvijek njen lik nesmanjenim intenzitetom daje sve nova i nova uobličenja. Jer, smisao svega zamršenog jest da čezne za jasnoćom, a svega mračnog da čezne za svjetlom.

Isto tako životna tajna Marije Stjuart bila je često suprotno oblikovana i tumačena: nema, možda, nijedne žene koja bi bila na tako različit način tumačena, čas kao ubojica, čas kao mučenica, sad kao luda intrigantkinja, sad kao nebeska svetica. Samo što toj različitosti njene slike nije, začudo, kriv nedostatak sačuvane građe, nego preobilje te građe koja zbunjuje. Sačuvano je na tisuće dokumenata, protokola, akata, pisama i izvještaja: u tri vijeka uvijek su drugi ljudi iz dana u dan, i uvijek s novim žarom, obnavljali proces za jednu krivicu ili nevinost. Ali, što temeljitije čovjek istražuje te dokumente, to bolnije na njima zapaža sumnjivost svih historijskih svjedočanstava (a time i prikaza). Iako je autentičan, po rukopisu, star i arhivski ovjeren, jedan dokument ne mora zato biti pouzdan i ljudski istinit. Jedva da bismo bilo gdje, osim u slučaju Marije Stjuart, mogli jasnije ustanoviti koliko suvremeni promatraci grubo odstupaju kada nas obavještavaju o jednom istom događaju. Prema svakom dokumentirano dokazanom 'ne' ne stoji ovdje jedno dokumentirano dokazano 'da', prema svakoj optužbi i opravdanje. Tako je zbunjujuće pomiješano lažno s pravim, izmišljeno sa stvarnim, da je čovjek, zapravo, u stanju da

svako shvaćanje izloži na najvjerodostojniji način. Tko bi htio dokazati da je ona bila sukrivac u ubojstvu svoga muža, taj može navesti desetke iskaza svjedoka, a isto tako i onaj koji bi nastojao da je prikaže kao lice koje u tome nije imalo nikakvog učešća: za svako slikanje njenog karaktera boje su već unaprijed izmiješane. Ako se još u tu zbrku postojećih izvještaja umiješa i pristranost politike ili nacionalnog patriotizma, onda iskrivljenost te slike može biti još jasnija. I bez toga ljudska priroda, čim se između dva čovjeka, dviju ideja, dva pogleda na svijet vodi borba za biti ili ne biti, teško da se može oteti iskušenju da pristane uz nekoga, da jednom da za pravo, a drugom ne, da jednog proglasi krivim, a drugog nevinim. A pripadaju li pisci, kao u ovom našem slučaju, jednom od protivničkih strana, religija, ili pogleda na svijet, onda je njihova pristranost unaprijed određena: uglavnom su protestantski autori bez izuzetka svu krivicu svaljivali na Mariju Stjuart, a katolički na Elizabetu. Kod engleskih pisaca ona se uvijek pojavljuje kao ubojica, a kod škotskih kao nevina žrtva podle klevete. Kazetna pisma, najsporniji predmet diskusija, potvrđuju isto tako da su autentična, kao drugi da su falsificirana, do najsitnijih detalja nametljivo se miješa stranačka obojenost. Možda zato onaj tko nije Englez a nije ni Škot, onaj kome nedostaje krvna pristranost i vezanost, ima više šanse da, bez ikakvih predubjerenja, bude objektivan, možda je njemu više dato da toj tragediji pristupi isključivo sa strasnim, ali ipak nepristranim, interesom umjetnika.

Svakako, i on bi bio suviše smion kada bi tvrdio da zna istinu, isključivu istinu o svim životnim okolnostima Marije Stjuart. Ono što on može postići samo je maksimum vjerojatnosti, čak i ono što on s najboljim znanjem i savješću osjeća kao objektivnost, još uvijek će biti subjektivno. Jer kad izvori ne teku čisto, on će morati iz mutnog dobiti svoju jasnoću.

Pošto istovremeni izvještaji međusobno proturječe jedan drugom, on će se morati, pri svakoj pojedinosti u tom procesu, opredijeliti za jedan, koji ili tereti ili rasterećuje. I koliko god on oprezno birao, katkada će učiniti najpoštenije ako svoje mišljenje obilježi znakom pitanja i prizna da je jedna ili druga činjenica u životu Marije Stjuart, u smislu istine, ostala tamna i da će zauvijek takva ostati.

U svom pokušaju ovdje je strogo očuvan princip da se ne koriste ona priznanja koja su iznuđena mučilima ili stra-

hom i prinudom: iznuđena priznanja pravi tražilac istine ne smije primiti kao punovažna. Izvještaji špijuna i poslanika (u ono vrijeme to je bilo gotovo isto) korišteni su s krajnjim oprezom i svaki je spis *a priori* priman sa sumnjom; ako je ovdje ipak zastupljeno mišljenje da se soneti, a većim dijelom i pisma, imaju smatrati autentičnim, to se zbilo poslije najstrožijeg ispitivanja i uz iznošenje lično uvjerljivih razloga. Svugdje su se u arhivskim dokumentima ukrštale suprotne tvrdnje, i jedne i druge bile su po porijeklu i političkom motivu točno ispitivane i, kad je valjalo odlučiti između jednog i drugog, postavljeno je posljednje mjerilo: koliko se pojedini postupak može psihološki dovesti u sklad s njenim općim karakterom.

Jer karakter Marije Stjuart nije sam po sebi nipošto tako tajanstven: on je nejedinstven samo po svojoj vanjštini, a u svojoj je osnovi od početka do kraja ustaljen i jasan. Marija Stjuart pripada onom vrlo rijetkom i uzbudljivom tipu žena čija je stvarna sposobnost doživljavanja ograničena na jedan kratak rok, žena koje imaju kratak ili vrlo snažan procvat, koje se ne iživljavaju u cijelom životu, nego samo u uzanom i žarkom prostoru jedne strasti. Do dvadeset treće godine diše njezina osjećanost tiho i plitko, a isto tako do dvadeset pete ne ustalasava se ni jedan jedini put tako visoko, ali se, međutim, u onom kratkom razmaku od dvije godine u provali elementarne veličanstvenosti uraganski istutnji, a iz osrednje sudbine odjednom se rađa jedna tragedija antičkih razmjera, s velikim i nasilnim prijelazima kao Orestija. Marija Stjuart je samo u toku te dvije godine zaista tragičan lik, samo pod tim pritiskom uzdizala se ona zaista iznad same sebe, tom prekomjernošću razarala je svoj život i istovremeno ga čuvala za vječnost. I samo zahvaljujući toj jedinoj strasti, koja ju je kao ljudsko biće uništila, još i danas živi njeno ime u poeziji i naučnom tumačenju.

Tim naročito komprimiranim oblikom unutrašnjeg životnog puta na jedan jedini, tako eksplozivan trenutak, svakom prikazu Marije Stjuart, unaprijed propisuje oblik i ritam: prikazivač se mora samo truditi da tu životnu krivulju, koja se tako naglo diže i naglo ruši, pokaže u svojoj iznenađujućoj jednostranosti. Zato ne treba osjećati protuuvjet u činjenici što u ovoj knjizi duge vremenske udaljenosti do dvadeset treće godine života, kao i dvadeset godina zatočeništva, ne zauzimaju više prostora od dvije godine njene strasne tragedije. Vanjsko i unutrašnje vrijeme u sferi jedne

ličnosti samo je prividno jednako: u stvari, samo ispunjenost doživljajima određuje mjerilo duše: ono drukčije mjeri unutrašnje vrijeme nego hladni kalendar. Opijena osjećajima, blaženo opuštena i obdarena od sudbine, ona može beskrajno obilje doživjeti u najkraćem roku, i odvojena od strasti može opet osjećati beskrajne godine praznine kao sjenke koje klize, kao nijemo protjecanje. Zato u životnoj historiji vrijede samo napeti, presudni trenuci, zato je čovjek može, samo ako je gleda u njima i iz njih, pravilno reproducirati. Samo onda kada čovjek stavi u pokret sve svoje snage, može biti svoj, doimati se doista živ, samo onda kada mu duša plamti i bukti on i izvana postaje lik.

PRVO POGLAVLJE

KRALJICA U KOLIJEVCI

1542—1548.

Mariji Stjuart bilo je svega šest dana kada je postala kraljica Škotske: već u samom početku izvršavao se zakon njenog života da od sudbine prima na dar sve suviše rano i bez svjesne radosti. Onog tmurnog decembarskog dana 1542. godine, kada se rodila u zamku Linlitgou ležao je u isto vrijeme u susjednom dvorcu Foklendu na samrtnoj postelji njen otac, Džems V[1], tek u trideset prvoj godini života, a već sav slomljen, sit krune, sit borbe. Bio je hrabar, vitez, prvobitno vedre naravi, strasan ljubitelj umjetnosti i žena i prisan prijatelj naroda; često je prerušen išao na seoske svečanosti gdje je plesao i šalio se sa seljacima, i mnoge škotske pjesme i balade, koje on je pjevao, živjele su još dugo u uspomenama njegovog zavičaja. Ali ovom zlosretnom nasljedniku jednog zlosretnog roda, rođenom u divljim vremenima, u nepokornoj zemlji, bila je od samog početka određena tragična sudbina. Snažne volje i bezobziran, njegov susjed Henrik VIII ostaje vjeran crkvi, i škotsko plemstvo, stalno sklono da svome vladaru stvara teškoće, smjesta se koristi tim razdorom i stalno gura tog veselog i miroljubivog čovjeka protiv njegove volje u nemirne ratove. Već četiri godine prije toga kada je zaprosio Mariju Giz, Džems V je jasno opisao kakva je to sudbina sada čovjek mora biti kralj tom tvrdoglavom i grabežljivom klanu[2].

»Madam«, pisao je on u tom potresno iskrenom prosilačkom pismu, »meni je tek dvadeset i sedam godina, a život me već tako tišti, kao i kruna ... Siroče od djetinjstva bio sam zarobljenik častoljubivih plemića; moćna kuća Daglasa dugo me držala u ropstvu i mrzim to ime i svako sjećanje na to. Arčibald, grof od Engesa. Džordž, njegov brat, i svi njegovi izgnani rođaci, huškaju neprestano engleskog kralja protiv nas, i u mojoj državi nema nijednog plemića kojeg on nije svojim obećanjima zaveo ili novcem podmitio. Ne

1 Popis imena vidi na kraju knjige.
2 Rodbinska zajednica u Škotskoj.

postoji nikakva sigurnost za moju ličnost, niti pak garancija za moju volju i pravične zakone. Sve me to plaši, madam, i ja od Vas očekujem snage i savjeta. Bez novca, ograničen jedino na pomoć koju primam od Francuske, ili zahvaljujući oskudnim prilozima svoga bogatog svećenstva, ja pokušavam dotjerati svoje dvorce, održati svoje utvrde i sagraditi brodove. Ali baruni smatraju jednoga kralja, koji stvarno želi biti kralj, za svoga nepodnošljivog suparnika. I pored prijateljstva francuskog kralja i pomoći njegovih trupa, i pored privrženosti moga naroda, mene je strah da neću moći izvojevati odlučne pobjede nam svojim barunima. Ja bih savladao sve prepreke da prokrčim put pravdi i miru za taj narod, ja bih možda i postigao taj svoj cilj kad bi plemstvo moje zemlje stajalo samo. Ali engleski kralj između njih i mene neprestano sije razdor, i hereze, koje je on unio u moju državu, pustošno razjedaju sve do samih krugova crkve i naroda. A snaga moja i mojih predaka oduvijek je počivala jedino na građanstvu i crkvi, pa se moram zapitati: hoće li nam ta snaga ostati sačuvana?«

Sva nesreća koju je kralj prorekao u tom Kasandrinom pismu, ispunila se, a snašlo ga je i nešto još teže. Oba sina koje mu je rodila Marija od Giza umrla su u kolijevci, tako da Džems V baš u najboljim godinama još uvijek nije imao nasljednika krune, koja mu je iz godine u godinu sve bolnije pritiskivala čelo. Najzad ga njegovi škotski baruni, protiv njegove volje, natjeraše u rat protiv premoćne Engleske, da bi ga zatim u odlučnom času izdajnički ostavili na cjedilu. Kod Solvej Mosa Škotska nije izgubila samo jednu bitku nego i svoju čast: gotovo bez borbe, trupe bez vodstva, napuštene od svojih klanskih gospodara, kukavički su se razbježale; taj inače tako viteški čovjek nije se u tom odlučnom času već odavno borio protiv stranih neprijatelja nego protiv vlastite smrti. U groznici i iznuren ležao je u postelji, u foklendskom dvorcu, sit besmislene borbe, dosadnog života. Pošto je onog tmurnog zimskog dana, 9. decembra 1542, magla zastirala prozor, pokucao je jedan glasnik na vrata. Bolesniku, mrtvo umornom, javio je da mu se rodila kćerka, nasljednica. Ali, iscrpena duša Džemsa V nije više imala snage da se nada i raduje. Zašto to nije sin, nasljednik? Posvećen smrti, on u svemu tome ne može vidjeti ništa, osim nesreću, tragiku i propast. Rezingnirano odgovara: »Sa žene je kruna prešla na nas, sa ženom će ona i propasti«. To mračno predviđanje istovremeno je bila i njegova posljednja riječ. On

je samo još jednom uzdahnuo, okrenuo se u postelji prema zidu, i ni na što više nije odgovarao.

Nekoliko dana poslije toga bio je sahranjen i, Marija Stjuart, još prije nego što je zapravo otvorila oči, postala je nasljednica njegova kraljevstva.

Ali je dvostruko mračno nasljedstvo biti rođena Stjuart i biti kraljica Škotske, jer nijednom Stjuartu do sada nije bila na prijestolju suđena ni sreća ni dug vijek. Dva su kralja, Džems I i Džems III, ubijena, a dva, Džems II i Dems IV, pala su na bojnom polju, dok je dvojici njihovih potomaka, ovom djetetu koje još ništa ne može slutiti i unuku njihove krvi, Čarslu I, sudbina spremila još nešto strašnije: gubilište.

Nikome iz tog atridskog roda nije bilo suđeno da posegne visine života, ni jednom od njih nije sijala sretna zvijezda. Uvijek Stjuarti moraju biti u borbi protiv neprijatelja izvana, protiv neprijatelja u zemlji i protiv samih sebe, uvijek je nemir oko njih, nemir u njima. Kao i oni sami nemirna im je i zemlja, i najnevjerniji su u njoj upravo oni koji bi trebali biti najvjerniji, lordovi i baruni, to mračno i snažno, to divlje i neobuzdano, to pohlepno i ratoborno, to prksno i nesavitljivo plemstvo — un pays barbare et une gent brutelle«[1], kako se ljutito jada Ronsar, pjesnik bačen u tu maglovitu zemlju. Sami mali kraljevi na svojim imanjima i u svojim zamcima, vukući u gomilama sa sobom svoje seljake i ovčare na svoja vječita četovanja i u pljačkaške pohode, kao stoku za klanje, ti neograničeni gospodari svojih klanova ne poznaju druge životne radosti osim ratovanja, — tučnjava je njihovo uživanje, zavist je njihov pokretač, vlastoljublje njihova životna misao. »Novac i korist«, piše francuski poslanik, »jedine su sirene koje škotski lordovi osluškuju. Njima pričati o dužnosti prema njihovim vladarima, o časti, o pravdi, o kreposti, plemenitim djelima, značilo bi izazivati ih na smijeh«. Poput talijanskih kondotjera u svom amoralnom kavgadžijstvu i svojoj grabežljivosti, samo manje kultivirano i bez ikakvih kočnica u instinktima, buškare oni i neprestano se bore za prvenstvo, ti stari moćni klanovi Gordona, Hamiltona, Erena, Mejtlanda, Kroferda, Sinsija, Lenoksa i Argajla. Čas se jedni protiv drugih okupljaju u dugogodišnjim ratovima, čas u svečanim obavezama zaklinju na kratkoročnu vjernost da bi se združili protiv nekog trećeg,

1 Barbarska zemlja i divlji narod (franc.).

uvijek stvaraju klike i stranke, ali nitko nikome u duši ne vjeruje i svaki od njih, makar da su međusobno u srodstvu i tazbinskim vezama, ostaje drugima neumoljiv zavidnik i neprijatelj. Nešto pogansko i barbarsko živi neslomljeno dalje u njihovim divljim dušama, svejedno da li se oni zovu protestanti ili katolici — zavisno od koristi — a u stvari oni su svi praunuci Megbeta i Megdafa, krvavih tana[1], kako ih je Šekspir veleljepno vidio.

Samo u jednoj prilici ta je neukrotiva ljubomorna banda bila smjesta složna: uvijek kada je trebalo pritegnuti zajedničkoga gospodara, svoga kralja, jer im je svima poslušnost bila jednako nesnosna i vjernost jednako nepoznata. Što je ova »parcel of rascals«[2] — Berns, iskonski Škot, ovako ih je žigosao — uopće još podnosila sjenku kraljevske vlasti nad svojim zamkovima i imanjima, to je bilo jedino iz sujevjerja jednoga klana prema drugome. Gordoni su puštali Stjuarte da nose krunu samo zato da ona ne bi pripala Hamiltonima, a Hamiltoni iz zavisti prema Gordonima. Ali teško škotskom kralju kada bi se jednom stvarno usudio da bude vladar i da u zemlji iznudi red i zapt, kada bi se svom prvom mladalačkom zanosu pokušao suprotstaviti nadutosti i grabežljivosti lordova! Onda bi se smjesta bratski skupljala ta među sobom neprijateljska baraberija da oslabi svog vladara, a ne uspije li u tom s mačem u ruci, onda će taj zadatak pouzdano izvršiti ubilačka kama.

To je tragična, mračnim strastima rastrzana zemlja, tmurna i romantična kao kakva balada, to morem okruženo malo otočno kraljevstvo na krajnjem sjeveru Evrope, a povrh toga još i siromašna zemlja. Jer, svu snagu ovdje razara vječiti rat. Ono nekoliko gradova, koji u stvari i nisu gradovi nego tek skup sirotinjskih kućeraka, šćućurenih pod okriljem kakve utvrde, ne može, jer ih stalno pljačkaju i pale, nikada doći do bogatstva ili bar do građanskog blagostanja. A plemički krovovi, čije ruine još i danas mračno i silnički strše u vis, ne predstavljaju prave dvorce s raskošnim dvorskim sjajem; oni su namijenjeni ratu kao neosvojive utvrde, a ne ljupskoj vještini gostoprimstva. Između ovih nekoliko velikih lordova i njihovih kmetova potpuno nedostaje hraniteljska državotvorna snaga stvaralačkog srednjeg staleža. Jedno jedino gusto naseljeno područje između Tvida i Ferta leži preblizu engleskoj granici, pa je provalama otuda

1 Vrsta krunskog vazala u Škotskoj.
2 Gomila lopova (engl.).

stalno razarano i pustošeno. A na sjeveru može čovjek satima hodati pored usamljenih jezera, po pustim pašnjacima ili mračnim nordijskim šumama, a da ne ugleda ni sela, ni kule, ni grada. Ne niže se mjesto do mjesta, ne ide širokim cestama saobraćaj i trgovina u zemlji, ne plove kao u Holandiji i Španjolskoj i Engleskoj brodovi iz zastavama iskićenih luka, da bi s dalekih oceana dovezli zlato i mirodije: ovdje se još ljudi teško probijaju kroz život ovčarstvom i ribolovom i lovom kao u patrijarhalno doba; zakonima i običajima, bogatstvom i kulturom zaostaje tadašnja Škotska za Engleskom i Evropom najmanje stotinu godina. Dok se po svim primorskim gradovima sa osvitom novog vijeka počinju bujno razvijati banke i burze, ovdje se, kao u biblijskim vremenima, baš sve bogatstvo mjeri po zemlji i ovcama; deset tisuća ima ih Džems V, otac Marije Stjuart, to je sav njegov imetak; nije njegova svojina krunsko blago, on nema vojske ni tjelesne garde za osiguranje svoje moći, jer je ne bi mogao ni plaćati, a parlament, u kojem odlučuju lordovi, neće nikada svome kralju odobriti da se osigura stvarnim sredstvima moći. Sve što taj kralj pored svojih najprečih potreba posjeduje posuđuju mu ili poklanjaju njegovi bogati saveznici, Francuska i papa; svaki sag, svaki goblen, svaki svijećnjak u njegovim odajama i dvorcima iskupljen je ponižavanjem.

To vječito ubośtvo je gnojni čir koji Škotskoj, toj lijepoj plemenitoj zemlji, isisava iz tijela političku snagu. Jer, zbog neimaštine i nezajažljivosti svojih kraljeva, svojih vojnika, svojih lordova, ona stalno ostaje krvava igračka stranih sila. Tko se bori protiv kralja i za protestantizam, taj prima plaću iz Londona, a tko za — katolicizam i Stjuarte, iz Pariza, Madrida i Rima: sve te strane sile drage volje i spremno plaćaju prolijevanje škotske krvi. Još uvijek je kolebljiva posljednja odluka u borbi između dviju velikih nacija, između Engleske i Francuske, i zato je taj neposredni susjed Engleske za Francusku nenadomjestiv partner u igri. Svaki put kada engleske armije izbiju u Normandiji, Francuska hitro upravlja taj bodež u leđa Engleskoj; smjesta onda vječito ratoborni Škoti prodiru preko »bordera«[1], protiv svojih »old enemies«[2], a i u mirno doba oni predstavljaju stalnu opasnost. Škotsku vojnički ojačati, to je vječna briga francuske politike, i stoga je sasvim prirodno da Engleska sa

1 Granica (engl.).
2 Stari neprijatelji (engl.).

svoje strane nastoji tu moć skršiti podbadanjem lordova i izazivanjem stalnih pobuna. Tako ta zlosretna zemlja postaje krvava poljana jednog stogodišnjeg rata, koji će se tek konačno riješiti u sudbini toga još bezazlenog djeteta.

Sjajnodramatski simbol jest u tome što ta borba stvarno počinje već uz kolijevku Marije Stjuart. To dijete u povoju ne može još ni govoriti, ni misliti, ni osjećati, ono u jastučiću jedva miče svojim sićušnim ručicama, a već se politika dohvaća njegova nerazvijena tijela, još nevine duše. Jer je sudbina Marije Stjuart da bude vječito, kao prokletstvom, stjerana u proračunatu igru. Nikada joj neće biti dato da bezbrižno iskaže svoje ja, svoju ličnost, uvijek će ona ostati zapletena u mrežama politike, objekt diplomacije, igračka tuđih želja, uvijek samo kraljica pretendent na prijestolje, saveznik ili neprijatelj. Tek što je glasnik donio u London istovremeno obje vijesti: da je Džems V umro i da je njegova novorođena kći postala nasljednica i kraljica Škotske, smjesta se Herni VIII riješio da što prije za svog maloljetnog sina i nasljednika Edvarda zaprosi tu dragocjenu nevjestu; još nerazvijenim tijelom, tom još uspavanom dušom, raspolagali su kao kakvom robom. Ali politika nikada ne vodi računa o osjećanjima, već o krunama, zemljama i pravima nasljedstva. Za nju ne postoji čovjek pojedinac, on prema vidljivim i stvarnim vrijednostima u svjetskoj igri ne znači ništa. U tom izuzetnom slučaju misao Henrija VIII da nasljednicu škotskog prijestolja zaruči nasljednikom engleskog prijestolja svakako je razborita, štoviše i humana. Jer, već odavno taj neprestani rat između bratskih zemalja nema više nikakva smisla. Živeći na istom otoku u svjetskom moru, tim istim morem štićeni i zapljuskivani, srodne rase, sličnih životnih uvjeta, narodima Engleske i Škotske nesumnjivo je postavljen jedan jedini zadatak: da se ujedine; mudro je tu sama priroda izrazila svoju volju. Samo zavist obiju dinastija, Tjudora i Stjuarta, stoji još kao smetnja na putu tom posljednjem cilju; ali ako uspije da se tom ženidbom sukob između obje vladajuće kuće pretvori u povezanost, onda će zajednički potomci Stjurta i Tjudora moći istovremeno biti kraljevi Engleske, Škotske i Irske, ujedinjena Velika Britanija moći će stupiti u jednu višu borbu: u borbu za svjetsku prevlast.

Ali evo što je sudbina: uvijek kada se u politici izuzetno pojavi kakva jasna i logična ideja, nju upropasti budalasto izvođenje. Iz početka je izgledalo da će sve sjajno poći za

rukom. Lordovi kojima su brzo natrpali džepove novcem, složili su se radosno s bračnim ugovorom. Samo što dovitljivom Henriju VIII nije bio dovoljan sam pergament. Prečesto je on iskusio pristranost i halapljivost tih poštenjaka, a da ne bi znao da te nepouzdane ljude ugovor nikada ne veže i da će oni, ako se pojavi kakva bolja ponuda, smjesta biti spremni dijete kraljicu prodati nasljedniku francuskog prijestolja. Stoga on od škotskih pregovarača traži kao prvi uvjet da maloljetno dijete odmah predaju Engleskoj. Ali ako su Tjudori nepovjerljivi prema Stjuartima, ni Stjuarti nisu ništa manje prema Tjudorima, a naročito se majka Marije Stjuart suprotstavlja tome ugovoru. Kao čedo iz roda Giza, strogo katolički odgojena, ona ne želi svoje dijete izručiti heretičnom krivovjerju, a inače ona nije imala mnogo muke da u ugovoru otkrije jednu opasnu klopku. U jednom tajnom članu, naime, škotski pregovarači, potkupljeni od Henrija VIII, obavezali su se da će u slučaju da dijete prije vremena umre, raditi na tome da bez obzira na to »sva vlast i posjed kraljevstva« pripadne Henriju VIII; a ta je točka bila opasna. Jer se od čovjeka koji je dvjema svojim ženama stavio glavu na panj može svakako očekivati da bi on, kako bi se što prije dočepao tako važnog nasljedstva, mogao upriličiti možda nešto preranu i ne sasvim prirodnu smrt tog djeteta; zbog toga je kraljica, kao brižna mati, odbila da joj kći bude izručena Londonu. Tako iz te prosidbe umalo da nije došlo do rata. Henri VIII je otpremio svoje trupe kako bi se silom domogao tog dragocjenog zaloga i njegova zapovijed vojsci pruža strahovitu sliku gole brutalnosti onog stoljeća:

»Volja je Njegova Veličanstva da se sve istrijebi ognjem i mačem. Spalite Edinburg i sravnite ga sa zemljom, čim sve uzmete i opljačkate ... poharajte Holirud i što god možete više gradova i sela oko Edinburga, poharajte i spalite i osvojite Lit i sve druge gradove, pokoljite bez ikakve poštede sve ljude, žene i djecu gdje god vam se pruži otpor«.

Kao čopor divljih Huna provališe naoružane bande Henrija VIII preko granice. Ali, u posljednjem trenutku, majka i dijete sklanjaju se u tvrdi grad Sterling, a Henri VIII se morao zadovoljiti ugovorom u kojem se Škotska obavezuje da će Mariju Stjuart (uvijek se oko nje cjenjkaju i prodaju je kao kakvu stvar) izručiti Engleskoj onoga dana kada navrši desetu godinu.

Opet je izgledalo da je sve najsretnije uređeno. Ali, politika je uvijek nauka besmislenosti. Ona neće jasna, prirodna, razborita rješenja; teškoće su joj najmilije uživanje, razdor je njen pravi element. Uskoro započinje katolička stranka s prikrivenim spletkama, ne bi li bolje bilo da dijete — a ono samo još tepa i smiješi se — prodaju francuskom kraljeviću umjesto engleskom, i kada je Henri VIII umro, sklonosti da održe ugovor bilo je već vrlo malo. Ali sada u ime maloljetnoga kralja Edvarda engleski regent Somerset traži da to dijete-nevjestu izruče Londonu, i kad je Škotska tome pružila otpor, otpremio je on protiv nje vojsku da bi lordovi čuli jedini jezik koji oni poštuju: silu. Desetog septembra 1547. u bici — ili upravo klaonici — kod Pinki Klua škotska je sila smrvljena, preko deset tisuća mrtvih pokrilo je bojno polje. Marija Stjuart još nije bila završila pet godina života, a već je zbog nje krv potekla potocima.

Englezima su sada bila otvorena vrata u nezaštićenu Škotsku. Ali u poharanoj zemlji ostalo je malo toga za pljačkanje: za Tjudore ima ona samo jednu jedinu dragocjenost: to dijete, koje u sebi samom utjelovljuje krunu i pravo na krunu. Ali, na užas engleskih uhoda, Marija Stjuart je odjednom, bestraga, iščezla iz dvorca Sterlinga: nitko, pa ni iz najprisnijih krugova, nije znao gdje se kraljica-mati sakrila. Jer je skrovište bilo nenadmašno dobro izabrano: noću, i u najvećoj tajnosti, dijete su potpuno pouzdane sluge odnijele u samostan Inšmehom, koji, neprohodno skriven, leži na malom otoku jezera Mentit »dans le pays des sauvages«[1], kako izvještava francuski poslanik. Do ovog romantičnog mjesta nema ni brvna; čamcem su morali prevesti dragocjeni teret do obale tog otoka, a tu drže stražu smjerni redovnici, koji ni sami nikada ne napuštaju samostan. I eto tu, u punoj skrovitosti, odvojeno od uzbuđenog i nemirnog svijeta, živjelo je dijete, ne znajući ništa, u sjeni događaja, dok je zemljama i morima diplomacija marljivo plela njegovu sudbinu. Francuska se međutim pojavila na pozornici s prijetnjom kako bi spriječila da Engleska potpuno ne podjarmi Škotsku. Anri II, sin Fransoaa I, poslao je jaku flotu, i u njegovo ime zaprosio je general-lajtnant francuskog pomoćnog korpusa ruku Marije Stjuart za njegovog sina prijestolonasljednika Fransoaa. Preko noći se, odjednom, promijenila sudbina tog djeteta, zahvaljujući političkom vjetru koji je oštro i ratnički

1 U zemlji divljaka (franc.).

dunuo preko Kanala: umjesto za kraljicu Engleske, mala Marija Stjuart je odjednom izabrana za kraljicu Francuske. Jedva što je taj novi i korisniji posao bio valjano sklopljen, a već je 7. augusta, dragocjeni predmet te trgovine, dijete Marija Stjuart, kojem je bilo tek pet godina i osam mjeseci, spremljeno za put i otpremljeno u Francusku, doživotno prodano jednom drugom i isto tako nepoznatom mužu. Još je jednom, i ne posljednji put, njenu sudbinu odredila i promijenila tuđa volja.

Bezazlenost je dar djetinjstva. Što zna jedno trogodišnje, četverogodišnje, petogodišnje dijete o ratu i miru, o bitkama i ugovorima? Što su za njega imena kao Francuska i Engleska, kao Edvard i Fransoa? Što je sve ta luda zaslijepljenost svijeta? Lelujave plave kose, trči i igra se vitonoga mala djevojčica po mračnim i svijetlim prostorijama jednog dvorca u društvu sa četiri prijateljice vršnjakinje. Njoj su, od samog početka — dražesna misao u jedno barbarsko doba — dodijelili četiri drugarice u igri, vršnjakinje izabrane iz najotmjenijih porodica Škotske, četvorolist Marijâ: Mariju Fleming, Mariju Livingston, Mariju Biton i Mariju Siton.

Kao djeca, one su danas vesele drugarice djetetu u igri, a sutra će biti njene drugarice u tuđini, da joj tuđina ne bi izgledala tako strana; kasnije će one postati njene dvorske dame i u nježnom raspoloženju položiti zakletvu da neće stupiti u brak prije nego što ona sama ne izabere sebi muža. I dok će je tri u nevolji ostaviti, jedna će je dalje pratiti u izgnanstvo i do samog smrtnog časa; tako će sjaj blaženog djetinjstva ozariti najtamniji čas njenog života. Ali, koliko je još daleko to tmurno i zamagljeno vrijeme! Sada se još tih pet djevojčica veselo igra iz dana u dan zajedno u dvorcu Holirudu ili Sterlingu, i ne zna ništa ni o visočanstvu, ni o dostojanstvu, ni o kraljevstvu, ništa o njegovom ponosu i njegovim opasnostima. Ali jedne večeri dolaze i iznose malu Mariju iz njene dječje posteljice u noć, na nekom jezercu ih čeka čamac, prevoze je prijeko na otok, gdje je mirno i ugodno — u Inšmehom, mjesto mira. Strani ljudi pozdravljaju je ovdje, odjeveni drukčije od ostalih ljudi, u crne i široko naborane halje. Ali oni su ugodni i blagi, oni lijepo pjevaju u visokoj prostoriji sa šarenim prozorima, i dijete se na sve to naviklo. Međutim, jedne su večeri opet došli po nju (Marija Stjuart uvijek će morati tako putovati i bježati noću iz jedne sudbine u drugu), i onda je najednom bila na nekom visokom brodu, koji je praskao svojim bijelim

jedrima, okružena stranim ratnicima i bradatim mornarima. Ali zašto bi se bojala mala Marija? Ta svi su tako blagi i ljubezni i dobri; sedamnaestogodišnji polubrat Džems — jedan od mnogobrojnih bastarda koje je Džems V napravio prije svog braka — gladi joj plavu kosu, a tu su i četiri Marije, ljubljene drugarice iz igre. I tako između topova francuskog ratnog broda i mornara u oklopima galami i smije se pet malih djevojčica, ushićene i sretne kao što su to djeca prilikom svake neočekivane promjene. Gore, dabome, u košari na jarbolu stoji, sav u strahu, jedan mornar na osmatranju: zna on da engleska flota krstari Kanalom kako bi se još u posljednjem času dočepala kraljevske nevjeste, prije nego što ona postane zaručnica francuskog prijestolonasljednika. Ali dijete vidi samo ono što je blizu, što je novo, ono vidi samo: more je plavo, ljudi su blagi, a brod se, dašćući kao kakva golema životinja, probija pučinom.

Trinaestog augusta, najzad, pristaje galija u Roskofu, jednoj maloj luci kod Bresta. Čamcima se voze prema obali. Djetinjski oduševljena raznolikom pustolovinom, nasmijana, obijesna i bez ikakva predosjećaja, skače još ni šestogodišnja škotska kraljica na francusko tlo. Ali time je završeno njeno djetinjstvo, započinje dužnost i iskušenje.

DRUGO POGLAVLJE

MLADOST U FRANCUSKOJ

1548—1559.

Francuski dvor je vrlo iskusan u otmjenom ponašanju i besprijekoran u tajanstvenoj nauci ceremonijala. Jedan Anri II, jedan Valoa, zna kakva čast pripada zaručnici jednog dofena[1]. Još prije njenog dolaska potpisao je on rješenje da »la reinette«[2], malu kraljicu Škotske, moraju pozdravljati svi gradovi na njezinu putu počastima kao da je njegova rođena kći. Tako je, već u Nantu, Mariju Stjuart očekivalo mnoštvo toplih pažnji. Ne samo da su na svim raskršćima bile podignute galerije s klasičnim amblemima, boginjama, nimfama i sirenama, ne samo da je raspoloženje pratnje bilo razigrano s nekoliko bačava izvanrednog vina, ne samo da su njoj u čast bili paljeni vatrometi i topovske salve nego je i jedna liliputanska vojska, stotinu i pedeset dječaka, svi mlađi od osam godina, stupala u svojim bijelim odijelcima, svrstana u jedan stroj počasnog puka, sa sviralama i bubnjevima, s minijaturnim kopljima i helebardama, kličući ispred male kraljice. I tako je to išlo od mjesta do mjesta: kroz neprekidan niz svečanosti prispjela je najzad kraljica-dijete Marija Stjuart u Sen-Žermen. Tu je ta djevojčica od nepunih šest godina prvi put ugledala zaručnika dječaka od četiri i po godine, slaba, blijeda i rahitična, koga je otrovana krv unaprijed osudila na boležljivost i ranu smrt, i koji je plaho i s ustručavanjem pozdravio svoju zaručnicu. Ali su je tu srdačnije dočekali drugi članovi kraljevske obitelji, ushićeni njenom dječjom dražešću, i Anri II je u jednom pismu oduševljeno naziva »la plus parfayt enfant que je vys jamés«[3].

Francuski dvor je u ono vrijeme predstavljao najsjajniji i najljepši dvor na svijetu. Upravo je minuo srednji vijek sa svojim tminama, ali na tom prijelaznom pokoljenju leži još posljednji romantični odsjaj umirućeg viteštva. Još se tu muški izražava snaga i hrabrost u radostima lova, alkanja

1 Francuski prijestolonasljednik.
2 Mala kraljica (franc.).
3 Najsavršenije dijete koje sam ikada vidio (frac.).

i turnira, pustolovina i ratovanja na stari surov način, ali je već prevladalo duhovno gospodsko pravo u krugu vladajućih slojeva i humanizam je, poslije samostana i univerziteta, osvojio i kraljevske dvorove. Iz Italije je pobjedonosno prodrla platonska ljubav prema raskoši, duhovnočulno uživanje renesanse, zanos za lijepim umjetnostima, i tako je ovdje u ovom trenutku vječnosti nastao jedan jedinstveni spoj snage i ljepote, hrabrosti i bezbrižnosti: visoka umjetnost — ne plašiti se smrti, a ipak čulno voljeti život. Prirodnije i slobodnije nego igdje drugdje spajaju se u francuskom biću temperament i lakoća, galska »chevalerie[1] čudesno se ujedinjuje s klasičnom kulturom renesanse. Istovremeno se od jednog plemića traži da na turniru u oklopu svom silinom kopljem nasrne na protivnika i da ljupkim pokretom izvede najvještije figure plesa: mora isto toliko vladati grubom ratnom naukom kao i nježnim zakonima dvorske kurtoazije: ista ruka, koja u borbi izbliza rukuje teškim oružjem, mora znati nježno udarati u lutnju i ljubljenoj ženi pisati sonete: svestran, jak i nježan, sirov i kultiviran, vješt u borbi i umjetnički obrazovan, to je ideal toga vremena. Preko dana kralj i njegovi plemići da zapjenušanim psima satima gone jelene i veprove, džiliti se lome i koplja bacaju, a uvečer, u salama veličanstveno obnovljenih dvoraca Luvra ili Sen-Žermena, Bloa i Amboaza, sastaju se plemići i plemkinje na duhovnu zabavu. Čitaju se stihovi, pjevaju madrigali, svira se, u balovima pod maskama budi se duh klasične literature. Prisutnost mnogih lijepih i sjajno dotjeranih žena, djela pjesnika i slikara kao što su Ronsar, Di Bele i Klue, daju tom vladarskom dvoru jedinstvenu obojenost i radost, koje se raskošno izražavaju u svim oblicima umjetnosti i života. Kao sve zemlje u Evropi prije nesretnog vjerskog rata, i Francuska je stajala pred poletom k velikoj kulturi.

Tko na takvom dvoru treba da živi, prije svega, tko na takvom dvoru treba jednom vladati kao gospodar, taj se mora prilagoditi tim novim zahtjevima. On mora težiti savršenstvu u svim umjetnostima i naukama, on mora učiniti gipkim isto tako svoj duh kao i svoje tijelo. Jedna od najsjajnijih stranica u knjizi humanizma vječito će ostati to što je on, baš onima koji hoće djelovati u višem krugu života, stavio u dužnost duboko poznavanje svih umjetnosti. Jedva da se u bilo kojem drugom vremenu tako živo pazilo

1 Viteštvo (franc.).

na savršen odgoj ne samo muškaraca višeg položaja nego i žena plemenitog roda. — Time je započela jedna nova epoha. Kao Marija Engleska i Elizabeta, i Marija Stjuart mora isto tako učiti klasične jezike: grčki i latinski, kao i suvremene: talijanski, engleski i španjolski.

Ali, zahvaljujući svom bistrom i hitrom duhu i od predaka naslijeđenom oduševljenju za kulturu, svaki napor tom darovitom djetetu postajao je igrarija. Već s trinaest godina recitira ona, koja je iz Erazmovih Kolokvija naučila svoj latinski jezik, pred cijelim dvorom u sali Luvra jedan latinski govor, koji je sama sastavila, i njen ujak, kardinal lotaringijski, može s ponosom pisati majci Marije Stjuart, Mariji od Giza: »Vaša kćerka toliko je porasla i svakim danom tako se razvija njena duševna veličina, ljepota i mudrost da je već u svim dobrim i časnim stvarima toliko savršena koliko je to samo moguće, i u ovom se kraljevstvu nijedna među kćerima plemstva ili drugih staleža ne bi s njom mogla mjeriti. Smijem Vam javiti da se ona kralju toliko sviđa da se često više od jednog sata samo njome bavi, a ona ga zna mudrim i razboritim razgovorima zabaviti bolje nego kakva druga žena od dvadeset i pet godina«. Zaista Marija Stjuart se duševno razvila neobično rano. Uskoro je vladala francuskim jezikom s tolikom sigurnošću da se mogla upustiti i u pjesnički izraz i na dostojan način u stihovima odgovarati na slavopojke jednog Ronsara i Di Belea; ne samo za prigodnu dvorsku igru, nego i u trenucima duševne potištenosti, ona će od sada, voleći pjesništvo i voljena od svih pjesnika, svoje osjećaje najradije povjeravati stihovima. Ali u svim drugim oblicima umjetnosti ona iskazuje izvanredan ukus: ljupko pjeva uz lutnju, njen čaroban ples slave, njeni vezovi su ne samo djela spretne nego i osobito nadarene ruke, njena odjeća je diskretna i nikada nije pretrpana kao zvonasto raskošne haljine u kojima se šepuri Elizabeta; u škotskom kiltu[1], kao i u svilenom svečanom ruhu, djeluje ona sa svojom djevojačkom ljupkošću jednako prirodno.

Takt i smisao za ljepotu kod Marije Stjuart su od samog početka prirodni darovi, i ono njeno uspravno, ali nipošto teatralno, držanje koje joj za sva vremena daje aureolu poetičnosti, sačuvat će ova kći roda Stjuarta i u najgorim satima kao dragocjeno nasljeđe svoje kraljevske krvi i svog vladarskog odgoja. Ali, i u stvarima sporta jedva da zaostaje

1 Muška suknja u škotskoj narodnoj nošnji

za najokretnijima na tom viteškom dvoru, neumorna je jahačica, strastven lovac, spretna loptašica, njeno visoko izraslo vitko djevojačko tijelo, pored svoje gracioznosti, ne zna što je iscrpljenost i malaksalost. Bistra i vedra, bezbrižna i blažena, ispija ona iz svih pehara tu bogatu i romantičnu mladost, niti ne sluteći da već time nesavjesno iskapljuje najčistiju sreću svoga života: jedva da je ideal žene u francuskoj renesansi našao u nekom drugom liku toliko viteško romantičarskog izražaja koliko u tom veselom i vatrenom kraljevskom djetetu.

Ne samo muze nego i bogovi blagoslovili su to djetinjstvo. Pored zavidnih duhovnih darova, Marija Stjuart je nadarena neobičnom tjelesnom ljupkošću. Jedva da se to dijete razvilo u djevojku, u ženu, i već su se svi pjesnici takmičili, slaveći njenu ljepotu. »U petnaestoj godini počela je bivati nalik na svjetlost vedrog popodneva«, izjavljuje Branton, a još strasniji je Di Bele:

En vôtre esprit le ciel s'est surmonté
Nature et art ont en vôtre beauté
Mis tout le beau dont la beauté s'assemble[1]

Lope de Vega se zanosi: »zvijezde posuđuju od njenih očiju svoj najljepši sjaj i od crta njenog lica boje koje ih čine tako divnim«, a Ronsar podnosi Šarlu IX, povodom smrti njegova brata Fransoaa, ove riječi gotovo zavidnog divljenja:

Avoir joui d'une telle beauté
Sein contre sein, valoit ta royauté[2]

dok Di Bele sažeto ponavlja sve hvale mnogih dotadašnjih opusa i pjesama u oduševljenom pokliku:

Contentez vous, mes yeux,
Vous ne verrez jamais une chose pareille.[3]

Pjesnici međutim po svom zanatu uvijek pretjeruju, a dvorski pjesnici pogotovo, kada trebaju slaviti prednosti

1 U vašem duhu nebo je sebe nadmašilo, priroda i umjetnost stavili su u vašu ljepotu sve ono lijepo od čega se sastoji svijet (franc.).
2 Uživati u takvoj ljepoti, grudi uz grudi, vrijedi koliko tvoje kraljevstvo (franc.).
3 Radujte se, moje oči, vi nikada nećete vidjeti slične stvari (franc.).

svoje vladarke, zato čovjek radoznalo razgleda slike onog vremena, za čiju vjerodostojnost jamči majstorska Klueova ruka, pa nije razočaran niti potpuno osvojen oduševljenjem tih slavopojki. Na njima se ne vidi blistava, nego prije pikantna ljepota; nježan, ljubak oval, kojem ponešto usiljen nos daje onu draž lake nepravilnosti koja žensko lice uvijek čini naročito privlačnim. Iz zagasito mekog oka sijeva tajanstvenost i prevučen sjaj, tiho i suzdržljivo miruju usta: mora se priznati da je za to kneževsko dijete priroda upotrijebila svoj najdragocjeniji materijal: čudesno bijelu, sjajnu, blistavu kožu, pepeljasto plavu i bujnu kosu koja se lako ukrašava biserom, duge, fine, kao snijeg bijele ruke, i visok, gibak struk, »dont le corsage laissait entrevoir la neige de sa poitrine et dont le collet relevé droit decouvrait le pur modele de ses épaules«[1]. Na ovom licu ne može se naći kakav nedostatak, ali baš zato što je ono tako hladno i bez greške, tako savršeno lijepo i nedostaje mu svaka određena crta. Kad pogledamo njenu sliku, ne znamo ništa o ovoj ljupkoj djevojci, a ni ona sama ne zna ništa o svom pravom biću. Još ovo lice nije iznutra prožeto dušom i čulnošću, još se u toj ženi ne iskazuje žena: prijatno i ljupko gleda nas jedna lijepa i blaga djevojka iz pansionata.

Ta nedovršenost, ta neprobuđenost, potvrđuje i sve usmene opise, usprkos preobilju njihove rječitosti. Jer upravo time što uvijek hvale samo besprijekornost, izvanredno lijep odgoj, marljivost i korektnost Marije Stjuart, oni govore o njoj kao o jednoj odličnoj učenici. Čovjek doznaje da ona odlično uči, da je prijatna u razgovoru, uglađena i pobožna, da se ističe u svim granama umjetnosti i igara, nemajući pri tome ni za kakvu umjetnost naročite, određene darovitosti, da valjano i poslušno savladava za kraljevsku nevjestu propisane zadatke obrazovanosti. Ali su uvijek samo društvene, dvorske oslike, ono što svi oni hvale, bezlično u njoj umjesto lično: o njenom karakteru, o njoj kao čovjeku, ne daje nam nijedan od njih naročitih podataka, a to potvrđuje da je ono pravo, ono bitno u njenoj naravi ostalo tada još skriveno svačijem pogledu, naprosto zato što se još nije bilo rascvjetalo. Godinama još lijep odgoj i svjetska prosvjećenost te princeze nisu davali mogućnosti da se nasluti unutrašnja snaga strasti koju će duša te žene jednom u naj-

1 Čija je bluza dozvoljavala da se nazire snijeg njenih grudi, a uzdignuti okovratnik otkrivao je plastičnost njenih ramena (franc.).

dubljim sferama, dirnuta i otvorena, biti kadra razviti. Svijetlo i hladno još sija njeno čelo, prijatno i nježno smiješe se njena usta, nejasno razmišlja i traži njeno oko, koje je zagledalo samo u svijet, a još ne u dubinu same sebe: još ne znaju drugi, još ne zna ni Marija Stjuart ništa o baštini u svojoj krvi, još ništa o vlastitim opasnostima. Uvijek tek strast otkriva u jednoj ženi najskrivenije dijelove njene duše, u ljubavi i patnji ona dosiže svoju pravu mjeru.

Prije nego što je to stvarno bilo predviđeno, jer se dijete tako savjesno razvijalo za položaj buduće vladarice, pripremana je svadba: opet je Mariji Stjuart bilo suđeno da sat njenog života u svakom pogledu brže hoda od satova njenih vršnjakinja. Doduše ugovorom namijenjen dofen ima jedva četrnaest godina, a povrh toga je neobično slab, blijed, bolestan dječak. Ali politika je nestrpljivija od prirode, ona neće i ne smije čekati. Na francuskom kraljevskom dvoru vlada vrlo sumnjiva užurbanost da se taj brak sklopi što prije, baš zato što iz zabrinutih liječničkih izvještaja znaju za slabunjavost i opasnu boležljivost tog nasljednika. A za dinastiju Valoa najvažnije je da tom ženidbom osigura sebi škotsku krunu, te hitro vuče to dvoje djece pred oltar. Po bračnom ugovoru koji je sklopljen zajedno s izaslanicima škotskog parlamenta, dobiva dofen »matrimonial crown«, sukraljevsku krunu škotske, a istovremeno njeni rođaci, Gizi, u najvećoj tajnosti iznudili su od petnaestogodišnje Marije, koja uopće nije bila svjesna svoje odgovornosti, još i jedan drugi dokument, za koji škotski parlament nije smio ništa znati, u kojem se ona morala unaprijed obavezati da će u slučaju prerane smrti, ili ako bi umrla bez nasljednika, svoju zemlju — kao da je ona njena privatna svojina — i, štoviše, svoja nasljedna prava na Englesku i Irsku oporukom ostaviti francuskoj kruni. Taj je ugovor, razumije se — to već dokazuje njegova tajanstvenost — jedno sramno djelo. Jer Marija Stjuart nema nikakva prava da samovoljno mijenja red nasljedstva i da svoju imovinu u slučaju smrti namijeni jednoj stranoj dinastiji kao kakav ogrtač ili kakvu drugu imovinu; ali ujaci su toj ruci, koja još ništa nije mogla slutiti, iznudili potpis. Tragičan simbol: prvi potpis koji Marija Stjuart pod pritiskom svojih rođaka stavlja na jedan politički dokument predstavlja istovremeno i prvu laž ove u dubini duše iskrene, povjerljive i bistre prirode. No da bi postala kraljica, da bi ostala kraljica, njoj od sada nikada neće biti dozvoljeno da ostane potpuno iskre-

na. Čovjek koji se posvetio politici ne pripada više sam sebi, on se mora pokoravati drugim zakonima, a ne svetim zakonima svoje prirode.

Ali su te tajne smicalice bile pred svijetom izvanredno skrivene sjajnim prizorima svadbenih svečanosti. Prošla su bila više od dva stoljeća od kako se nijedan dofen nije ženio unutar granica svoje domovine; zato je baš dvor dinastije Valoa smatrao obaveznim da inače nerazmaženom narodu pruži primjer nečuvene raskoši. Katarina, iz porodice Mediči, poznaje iz svoje domovine svečane povorke koje su režirali pravi umjetnici i osjeća ambiciju da pri svadbi svog djeteta nadmaši i najraskošnije priredbe svog djetinjstva: Pariz je tog dana, 24. aprila 1558. godine, bio grad slavlja cijelog svijeta. Pred katedralom Notr-Dam podignut je otvoren paviljon sa »ciel-royalom«[1] od modre kiparske svile, koji je bio izvezen zlatnim ljiljanima a pred njim je bio razastrt jedan modri sag, isto tako izvezen ljiljanima. Na čelu su išli muzikanti u crvenim i žutim odorama, svirajući na raznim instrumentima, a iza njih je išla, klicanjem pozdravljena, u najskupocjenijim odorama, kraljevska porodica. Na očigled naroda izvršeno je vjenčanje, hiljade i hiljade pogleda pozdravljaju zadivljeno mladu uz bok suhonjavog i blijedog dječaka, koga je sav taj sjaj na njemu skoro ugušio. Dvorski pjesnici se i ovom prilikom nadmeću u ekstatičnim opisima njene ljepote. »Ona se pojavila«, piše himnički Branton, koji inače radije priča svoje galantne anegdote, »stotinu puta ljepša od nebeske boginje«, a možda je zaista u tom času sjaj sreće toj strasno častoljubivoj ženi dao jednu naročitu aureolu. Jer je u tom času ova nasmješena djevojka, koja je presretna na sve strane dobacivala pozdrave, ova divna mlada i rasvjetala djevojka uživala najraskošniji trenutak svoga života. Marija Stjuart više nikada neće biti zapljuskivana bogatstvom, divljenjem i klicanjem kao sada, kada je pored prvog kraljevića cijele Evrope, na čelu izvanredno okićene čete konjanika, prolazila ulicama Pariza, koje su sve do krovova grmjele od poklika i oduševljenja. Uvečer se u palači pravde priređuje javna gozba, sav Pariz će se tada, gurajući se u oduševljenju, smjeti diviti toj mladoj djevojci koja je francuskoj kruni donijela jednu novu krunu. Taj glavni dan bit će završen plesom, za koji su umjetnici izmislili najčudnija iznenađenja. Nevidljivi mašinisti dovući

1 Kraljevski baldahin (franc.).

će u dvoranu šest potpuno zlatom iskićenih brodova s jedrima od srebrne tkanine, koji će umjetno oponašati kretanje burne vožnje. U svakom će sjediti jedan princ, sav u zlatu i s maskom od damasta, i svaki će u svoj brod s galantnom gestom povesti jednu od dvorskih dama, Katarinu Mediči, kraljicu, Mariju Stjuart, prijestolonasljednicu, zatim kraljicu od Navare i princeze Elizabetu, Margaretu i Klaudiju. Ovaj prizor treba simbolično nagovijestiti sretan put kroz život u sjaju i raskoši. Ali sudbina ne dâ da nad njom nadvladaju ljudske želje, i od ovog jedino bezbrižnog trenutka životni brod Marije Stjuart zaplovit će prema drugim opasnijim obalama.

Prva opasnost došla je potpuno neočekivano. Marija Stjuart je već odavna pomazana za kraljicu Škotske, *roi dauphin*, prijestolonasljednik Francuske, uzdignuo je na položaj svoje žene; time već nevidljivo leži nad njenom glavom jedna druga, još dragocjenija kruna. Onda joj sudbina, kao kobno iskušenje, pruža i treću krunu, i ona se na djetinjast način, neupućenim, zaslijepljenim rukama povodi za njenim varljivim sjajem. Iste godine 1558, kada je postala žena francuskog prijestolonasljednika umire Marija, kraljica Engleske, i odmah na englesko prijestolje stupa njena polusestra Elizabeta. A da li je Elizabeta zaista zakonita kraljica po pravu nasljedstva? Henri VIII, ženama bogati plavobradac, ostavio je za sobom troje djece, Edvarda i dvije kćeri, od kojih Marija potječe iz braka s Katarinom Aragonskom a Elizabeta iz braka s Anom Bolen. Nakon rane Edvardove smrti postaje Marija, jer je bila starija i nesumnjivo rođena u zakonitom braku, nasljednica prijestolja, a može li to sada, poslije njene smrti bez djece, biti i Elizabeta? Da, kažu engleski krunski pravnici, jer je biskup sklopio brak, a papa ga priznao. Ne, kažu francuski krunski pravnici, jer je Henri VIII naknadno dao da se njegov brak s Anom Bolen proglasi za nevažeći, a Elizabeta da se na osnovi odluke parlamenta proglasi za bastarda. A ako je Elizabeta po ovom, od cijelog katoličkog svijeta potvrđenom stanovištu, kao bastard nedostojna prijestolja, onda pravo na englesko kraljevsko prijestolje ne pripada nikom drugom nego Mariji Stjuart, praunuci Henrija VII.

Ogromna odluka od svjetskog historijskog značaja, pada time, preko noći, u ruke jedne šesnaestogodišnje neiskusne djevojke. Marija Stjuart ima dvije mogućnosti. Ona može biti popustljiva i postupiti politički, ona može svoju rođaku

Elizabetu priznati kao zakonitu kraljicu Engleske i odreći se vlastitog prava, koje bi nesumnjivo mogla izvojevati samo s oružjem u ruci. Ili, pak, može smjelo i odlučno Elizabetu proglasiti uzurpatoricom krune te škotsku i francusku vojsku pozvati pod zastavu da uzurpatoricu silom svrgne s prijestolja. Na veliku sreću, Marija Stjuart i njeni savjetnici biraju treći put, najkobniji koji u politici postoji: srednji put. Umjesto jednog jakog, odlučnog udarca protiv Elizabete, francuski dvor izvršava samo jedan hvalisav udarac u prazno: po nalogu Anrija II stavlja prijestolonasljednički par u svoj grb i englesku krunu, a Marija Stjuart poslije toga daje da je javno i u svim poveljama nazivaju »regina Franciae, Stotiae, Angliae et Hiberiae«[1]. Istakli su, dakle, svoje pravo, ali ga nisu branili. S Elizabetom se nisu zaratili, samo su je razdražili. Umjesto jedne stvarne akcije s mačem u ruci, izabrali su nemoćni gest isticanja jednog prava na šarenoj dasci i ispisanu papiru, tako je bila stvorena jedna trajna dvosmislenost, jer u tom obliku pravo Marije Stjuart na englesko prijestolje i nije postojalo. Već prema nahođenju, sad su ga skrivali, a sad opet izvlačili na vidjelo. Tako je Anri II odgovorio Elizabeti, kada je ona po ugovoru tražila da joj se vrati Kale: »U ovom slučaju mora se Kale predati supruzi dofenovoj, kraljici Škotske, koju mi svi smatramo kraljicom Engleske«. Ali, s druge strane, Anri II nije maknuo prstom da bi ovo pravo svoje snahe obranio, nego je dalje s tobožnjom uzurpatoricom krune pregovarao kao s ravnopravnim monarhom.

Tim ludim, praznim gestom, tim djetinjasto oholim naslikanim grbom nije za Mariju Stjuart bilo ništa postignuto, sve je bilo upropašteno. U životu svakog čovjeka ima grešaka koje se više ne mogu ispraviti. Tako je ovdje Marija Stjuart tom političkom nespretnošću, počinjenom u dječjoj dobi, više iz prkosa i sujete, nego iz svjesnog razmišljanja, zapravo razorila čitav svoj život, jer je tom jednom uvredom od najmoćnije žene Evrope načinila sebi nepomirljivu neprijateljicu. Prava vladarica može dopustiti i trpjeti, samo jedno ne: da netko drugi posumnja u njeno vladarsko pravo. Zbog toga nije ništa prirodnije i Elizabeti se ne može zamjeriti što je od toga časa Mariju Stjuart smatrala za svojeg najopasnijeg suparnika, za sjenku iza svojeg prijestolja. Sve ono što su njih dvije od toga časa međusobno govorile ili

1 Kraljica Francuske, Škotske, Engleske i Španjolske (lat.).

jedna drugoj pisale, sve je bilo premazivanje i varljivo slikanje riječima, da bi se pokrilo unutrašnje suparništvo, ali je ispred svega toga stajala neizlječiva napuklina. Polutanstvo i nečasni postupci uvijek u politici i u životu nanose više štete nego energične i oštre odluke. Ona samo simbolički naslikana engleska kruna u grbu Marije Stjuart skrivala je više krvi od pravog rata za pravu krunu. Jer, prava borba bi jednom konačno riješila stanje stvari, ali ova, podmukla, neprestano se obnavlja i zagorčava objema ženama vladanje i život.

Taj kobni grb sa znakom engleskog suvereniteta nosili su i u julu 1559. ponosno i vidljivo ispred »roi dauphina i reine dauphine«[1] u Parizu prilikom jednog turnira koji je bio priređen u slavu mira u Šato-Kambresiju. Viteškog kralja Anrija II nitko nije mogao odvratiti od toga da lomi koplje »pour l'amour des dames«[2], a svatko je znao na koju on damu misli: Dijanu od Poatjea, koja je, ponosna i lijepa, gledala iz svoje lože dolje na svoga kraljevskog ljubavnika. Ali iz te igre nastajala je odjednom strahovita stvarnost. U tom dvoboju rješavala se svjetska povijest. Jer je kapetan škotske tjelesne garde Montgomeri, pošto se njegovo koplje već bilo rascjepkalo, s njegovim batrljkom tako žestoko i nespretno nasrnuo na kralja, svog protivnika u igri, da je jedan iver kroz vizir zadro duboko u oko i kralj se onesviješten srušio s konja.

U početku su tu povredu smatrali bezopasnom, ali se svijest više nije povraćala, zaprepašćena porodica se skupila oko bolesnikove postelje. Još nekoliko dana se snažna volja hrabrog Valoaa borila protiv njegove smrti; konačno, 10. jula, srce je stalo.

Ali čak i u najdubljoj boli francuski dvor je još poštovao običaj kao vrhovnoga gospodara života. Kad je kraljevska porodica ostavljala dvor, odjednom je Katarina Mediči, žena Anrija II, zastala na vratima. Od tog časa, koji ju je načinio udovicom, nije joj više pripadalo prvenstvo na dvoru, nego je to pravo pripalo ženi koju je isti taj čas uzdigao na položaj kraljice. Plašljivim korakom, zbunjena i spletena, morala je Marija Stjuart, kao žena novoga kralja Francuske, proći pored dojučerašnje kraljice. I tim jednim korakom, ona, sedamnaestogodišnja, pretekla je sve svoje vršnjakinje i stigla do najvišeg stepena moći.

1 Prijestolonasljednik i prijestolonasljednica
2 Za ljubav dama (franc.).

TREĆE POGLAVLJE

KRALJICA, UDOVICA, A IPAK KRALJICA

Od jula 1560. do augusta 1561

Ništa nije životnu liniju Marije Stjuart skrenulo toliko na put tragičnosti koliko to što joj je sudbina tako varljivo lako dala u ruke svu zemaljsku moć. Njen uspon se odvijao u tako raketno brzoj krivulji — sa šest dana života kraljica Škotske, sa šest godina zaručnica jednog od najmoćnijih prinčeva Evrope, sa sedamnaest godina kraljica Francuske — da je već u rukama imala najvišu mjeru vanjske moći, još prije nego što se njen unutrašnji život počeo istinski razvijati. Svime i svačim ona je prividno neiscrpno obasipana iz nevidljivog roga izobilja, i ništa od svega toga nije stekla svojom voljom niti izvojevala svojom snagom, ništa nije bilo napor, ništa zasluga, sve samo nasljedstvo, milost i dar. Kao u snu gdje je sve proljeće, lepršavo šareno, doživljava ona sebe u vječitom, u krunskom ruhu, i prije nego što budnom sviješću može shvatiti to preuranjeno proljeće, ono je već procvjetalo, uvenulo, minulo, i ona se budila razočarana, opljačkana, pokradena, zbunjena. U godinama kada drugi tek započinju nešto željeti, nadati se, tražiti, ona je već prošla sve mogućnosti trijumfa, ne stigavši da ga i duševno shvati. Ali se u toj prenagljenosti njene sudbine skriva u svom jezgru i tajna njenog nemira i njene nezajažljivosti. Tko je tako rano bio prvi u jednoj zemlji, u jednom svijetu, taj se nikada neće više moći zadovoljiti malom mjerom života. Samo slabe naravi odriču se i zaboravljaju, a jake se ne prilagođuju i izazivaju na borbu i svemoćnu sudbinu.

Zaista, to kratko kraljevanje u Francuskoj prošlo je kao san, kao plah i nemiran san, pun straha i briga. Katedrala u Rensu, gdje je nadbiskup blijedom, bolesnom dječaku natakao na glavu krunu, a lijepa, mlada, svim draguljima riznice ukrašena kraljica usred plemstva zablistala kao kakav tanan i vitak, još nepotpuno rascvjetan ljiljan, darivala je Mariju Stjuart jednim šarenosvijetlim trenutkom, inače kro-

nika ne bilježi svečanosti i zabave. Sudbina Marije Stjuart dala je dovoljno vremena da stvori onaj trubadurski dvor umjetnosti i poezije o kojem je sanjala, ni slikarima dovoljno vremena da ovjekovječe sliku vladara i njegove lijepe žene u sjajnim portretima ni kroničarima dovoljno vremena da prikažu njihov karakter, niti narodu dovoljno vremena da upozna svoje vladare ili, čak, da ih zavoli; kao dvije plahe sjenke, tjerane opakim vjetrom, projurila su oba ta djetinjasta lika dugim nizom francuskih kraljeva.

Fransoa II bio je, naime, od samog početka obilježen, kao kakvo stablo u šumi, za ranu smrt. Bojažljivo, teških, umornih, kao iz sna ustrašenih očiju, okrugla, podbuhla lica, gledao je u svijet, jedan blijed, sitan dječak; i kad je odjednom, i zato neprirodno, počeo rasti, to je još više oslabilo njegovu otpornu snagu. Liječnici su stalno bdjeli oko njega i uporno savjetovali svaku poštedu. Ali u tom dječaku jedno ludo, djetinjasto častohleplje nije nikako davalo da zaostane za svojom vitkom, žilavom suprugom, koja je strašno voljela lov i sport. On je sebe nasilno nagonio na žestoka jahanja i tjelesne napore, kako bi sam sebe uvjerio u svoje zdravlje i muževnost: ali se priroda ne da obmanuti. Njegova krv ostala je neizlječivo slaba i otrovana, gadno je to nasljedstvo njegovog djeda Fransoaa I, stalno ga spopadaju groznice, on pri svakom ružnom vremenu mora ostati kod kuće, nestrpljiv, plašljiv i premoren, bijedna sjenka okružena brigom tolikih liječnika. Jedan tako jadan kralj izaziva na svom dvoru više samilosti nego poštovanje, u narodu, naprotiv, uskoro kruže pakosne vijesti da boluje od gube i da se kupa u krvi tek zaklane djece kako bi ozdravio; mrko gledaju seljaci za nejakim djetetom kada blijed polako prolazi pored njih, a dvorjani se počinju već, predviđajući, skupljati oko kraljice-majke, Katarine Mediči, i Šarla, prijestolonasljednika. S takvim tromim slabim rukama vladar ne može dugo čvrsto držati uzde vlasti; s vremena na vrijeme ispisuje taj dječak svojim krutim, nespretnim rukopisom svoje »François« na dokumente i dekrete, ali u stvari rođaci Marije Stjuart, Gizi, vladaju umjesto njega, koji se bori samo za jedno: da što više zadrži ono malko života i snage.

Sretnim brakom, ako je to uopće bio brak, ne može se nazvati jedno takvo zajedničko živovanje u bolesničkoj sobi, takva jedna stalna briga i čuvanje. Ali, opet, ni po čemu ne možemo pretpostaviti da se to dvoje poludjece nije slagalo, jer čak nijedan tako zlobno brbljav dvor, na kojem je Branton svaku ljubavnu vezu pribilježio u svom »Vie des dames galantes«[1], nije mogao naći o vladanju Marije Stjuart nijedne riječi prijekora ili sumnje. Davno prije nego što ih je državni interes vezao pred oltarom, Fransoa i Marija Stjuart bili su drugovi, dječja zajednica u igri davno ih je združila, pa erotsko jedva da je kod te djece imalo onu bitnu ulogu: još će proći mnogo godina dok se u Mariji Stjuart ne probudi sposobnost strasne predanosti, a Fransoa, taj grozničavo blijedi dječak, bio bi posljednji koji bi je u toj suzdržljivoj, duboko u sebe zatvorenoj prirodi mogao izazvati. Sigurno je Marija Stjuart, po svojoj samilosnoj i ljubazno dobrodušnoj naravi, najpažljivije njegovala svoga muža; jer, ako ne već po osjećanjima, a ono samim razumom, ona je morala znati da su sva njena moć i sjaj vezani za disanje i kucanje srca svog jadnog i bolesnog dječaka, i da ona, čuvajući njegov život, brani vlastitu sreću. Ali u tom kratkom razdoblju kraljevanja ona uopće nije stigla biti sretna; u zemlji su se pojavile hugenotske bune, a poslije zloglasne pobune u Amboazu, koja je osobno ugrozila kraljevski par, morala je Marija Stjuart platiti žalostan danak svojoj vladarskoj dužnosti. Morala je prisustvovati smaknuću buntovnika, morala je gledati — taj će joj se trenutak duboko urezati u dušu, a možda će joj u jednom drugom času sijevnuti pred očima kao kakvo magično ogledalo — kako živa čovjeka vezanih ruku, obaraju na panj, kako se pod teškim krvnikovim udarcem sjekire po vratu, s muklim, škripavim i gromkim zvukom, kotrlja u pijesak krvava glava: slika dovoljno jeziva da izbriše onu sjajnu sliku krunjenja u Rensu. A zatim su se nizale zle vijesti jedna za drugom: njena majka, Marija od Giza, koja je umjesto nje upravljala Škotskom, umrla je u junu 1560. godine, ostavivši zemlju u vjerskim razdorima i bunama, rat na granicama, engleske trupe duboko na njenom teritoriju, i već je Marija Stjuart morala nositi crninu umjesto svečanog ruha, o kojem je djetinjasto snivala. Voljena muzika mora ušutjeti i ples mora prestati. Već koštana ruka smrti kuca na njeno srce i dom. Fransoa II slabi sve više i više, otrovana krv u njegovim žilama udara kao čekićem u sljepoočice i izaziva brujanje u ušima, ne može više hodati, ne može više jahati, prenose ga po postelji.

1 Život galantnih dama (franc.).

Konačno gnojna je upala provalila u uho, liječnici više ne znaju lijeka, i 6. decembra 1560. došao je kraj njegovim patnjama.

I opet se ponovila — tragičnog li simbola! — ista scena uz samrtnu postelju između tih dviju žena, Katarine Mediči i Marije Stjuart. Tek što je Fransoa II izdahnuo, već se Marija Stjuart, jer više nije kraljica Francuske, na vratima povlači iza Katarine Mediči, mlađa kraljevska udovica mora ustupiti prvenstvo starijoj. Ona nije više prva žena u državi, nego opet samo druga: u jednoj jedinoj godini rasplinuo se san, i Marija Stjuart nije više kraljica Francuske, nego je samo ono što je bila od prvog trenutka i što će ostati do posljednjeg: kraljica Škotske.

Četrdeset dana, po ceremonijalu francuskog dvora, traje najstrožija korota kraljevske udovice. Za vrijeme te nesmiljene klauzure ona ne smije ni za trenutak napustiti svoje odaje. Prva dva tjedna ne smije je posjetiti nitko osim kralja i njegove najbliže rodbine u umjetnoj grobnici, u toj zamračenoj i samo svijećama osvijetljenoj prostoriji. Tih dana ne nosi kraljevska udovica, kao žena iz naroda, mračnu crninu, vječitu boju žalosti, jer njoj dolikuje samo »deuil blanc«[1].

Bijela koprena na bijelom licu, haljina od bijelog brokata, bijele cipele i čarape, samo crni flor preko te strane bjeline, tako se nosila Marija Stjuart onih dana, tako nam je prikazuje Žane na svojoj čuvenoj slici, tako nam je opisuje Ronsar u svojoj pjesmi:

Un crespe long, subtil et délié
Ply contre ply, retors et replié
Habit de deuil, vous sert de couverture,
Depuis le chef jusques á la ceinture,
Qui s'enfle ainsi qu'un voile quando le vent
Soufle la barque et la cingle en avant.
De tel habit vous étiez accoutrée
Partant, helas! de la belle contrée
Dont aviez eu le sceptre dans la main.
Lorsque, pensive et baignant votre sein
Du beau cristal de vos larmes coulées

1 Bijela žalost (franc.).

Triste marchiez par les longues allées
Du grand jardin de ce royal château
Oui prend son nom de la beauté des eaux[1].

I zaista, jedva da se na kojoj drugoj slici pobjedonosnije istakla simpatičnost i blagost tog mladog lica kao ovdje, jer joj ozbiljna zamišljenost ozaruje inače nemirno oko, jer se uslijed jednolike boje, bez ukrasa, jasnije sjaji čista bjelina njene kože; u žalosti osjeća se njena plemenita, kraljevska čovječnost neusporedivo jasnije nego na ranijim slikama, koje je prikazuju u punom sjaju njenog dostojanstva, pretrpanu draguljima i ukrašenu svim insinjijama vlasti.

Ta plemenita sjeta govori i iz strofâ koje je ona sama ih dana posvetila kao tužaljku svom pokojnom mužu, stiova koji nisu nedostojni njenog učitelja Ronsara. Sve da ih r ije napisala kraljevska ruka, ova tiha tužaljka djelovala bi na srce prostodušnim tonom svoje iskrenosti. Jer se u njima ova tek obudovjela žena nipošto ne gordi strasnom ljubavlju prema pokojniku. Nikada Marija Stjuart nije lagala u pjesništvu, samo u politici; ona samo govori o svojoj izgubljenosti i napuštenosti:

Sans cesse mon coeur sent
Le regret d'un absent
Si parfois vers les cieux
Viens á dresser ma veue
Le doux traict de ses yeux
Je vois dans une nue;
Soudain je vois dans l'eau
Comme dans un tombeau
Si je suis en repos
Sommeillant sur ma couche,
Je le sens gu'il me touche:
En labeur, en recoy
Toujours est près de moy[2].

1 Jedan dugi flor, fin i tanak, nabor do nabora, usukana i nabrana ženidbena haljina prekriva vas od glave do struka, grudi vam se nadimaju kao jedro kada vjetar puše u čamac i nagoni ga naprijed. Takvom ste haljinom vi bili ukrašeni, odlazeći, avaj! iz lijepe zemlje čije ste žezlo imali u rukama, kada ste zamišljeni i kupajući svoje grudi u lijepom kristalu suza koje su vam tekle, žalosni išli dugim drvoredima velikog parka onog kraljevskog zamka koji nosi ime ljepote vodâ (franc.).

2 Bez prestanka osjeća moje srce žalost za jednim odsutnim čovjekom. Ako katkad prema nebu dignem svoj pogled, slatku strijelu njegovih očiju ja vidim u jednom oblaku; odjednom u vodi, kao u jednom grobu da počivam, na svojoj postelji spavajući, osjećam kao da me on dodiruje: u poslu, u odmoru, uvijek je on kraj mene (franc.).

Nema nikakve sumnje da je ta žalost Marije Stjuart za Fransoaom II nešto mnogo više od kakve poetske fikcije, da je to bila poštena i iskrena bol. Sa Fransoaom II Marija Stjuart izgubila je ne samo dobronamjerna i popustljiva druga i nježna prijatelja nego i svoj evropski položaj, svoju moć i svoju sigurnost. Uskoro će djetinjasta udovica osjetiti razliku koliko je to značilo biti prva na dvoru, biti kraljica, i koliko je teško odjednom postati druga, penzionerka po nasljednikovoj milosti. Taj i inače težak položaj otežava joj već neprijateljstvo koje prema njoj pokazuje Katarina Mediči, njena svekrva, tek što je postala prva žena na dvoru; izgleda da je Marija Stjuart tu napuhanu i podmuklu ženu iz porodice Mediči jednom riječju uvrijedila, prezirno uspoređivši nisko porijeklo te »trgovačke kćeri« sa svojim kraljevskim dostojanstvom, baštinjenim s koljena na koljeno. Takve nepromišljenosti — slično će ta neupućena, neobuzdana djevojka skriviti i prema Elizabeti — među ženama gore su nego otvorene uvrede. I tek što je Katarina Mediči — koja je svoje častohleplje, najprije zbog Dijane od Poatjea a zatim zbog Marije Stjuart, dvije decenije morala obuzdavati — došla do političke vlasti, smjesta je i jednoj i drugoj oborenoj ženi stala gordo i izazovno pokazivati svoju mržnju.

Ali Marija Stjuart — sada se jasno iskazuje odlučna crta njenog karaktera: njen neukrotivi, nesavitljivi, muški kruti ponos — neće htjeti ostati tamo gdje je samo druga, nikada se njeno veliko i žestoko srce neće zadovoljiti nekim sitnim položajem, kakvim polovičnim rangom. Radije će birati ništavilo, radije smrt. Na momente pomišlja ona na to da se zauvijek povuče u kakav samostan, da se odrekne svakog položaja, pošto najviši, u toj zemlji, više ne može postići. Ali je zavodljivost života prevelika, a za osamnaestogodišnju ženu vječno odricanje bilo bi suprotno njenoj unutrašnjoj prirodi. I onda: još uvijek ona može izgubljenu krunu zamijeniti jednom drugom, isto tako dragocjenom. Već se javlja poslanik španjolskog kralja kao prosac za Don Karlosa, budućega gospodara dvaju svjetova, već šalje austrijski dvor tajne izaslanike, kraljevi Švedske i Danske nude svoje prijestolje i ruku. Nasljedna je kruna, najzad, njeno vlasništvo, kruna Škotske, i još uvijek neriješeno njeno pravo na drugu, susjednu, englesku krunu.

Još uvijek ovu djevojačku udovicu iščekuju neizmjerne mogućnosti, ovu ženu koja se tek sada razvila u pravu ljepoticu. Samo što joj sudbina te mogućnosti ne poklanja i ne iznosi na dlanu kao ranije; od sada ona sve mora izvojevati spretnošću i strpljivošću oteti iz ruku žilavih protivnika. Ali s toliko smionosti u srcu, s toliko ljepote u licu, s toliko mladosti u žarko rascvjetanom tijelu može se otvoreno zaigrati najopasnija igra. I Marija Stjuart odlučno stupa u borbu za svoje nasljedstvo.

Svakako, rastanak s Francuskom nije joj bio lak. Dvanaest godina živjela je ona na tom dvoru; ta lijepa, bogata, čulno vesela zemlja bila joj je postala domovina više nego Škotska minulih dana njenog djetinjstva. Ovdje su rođaci po majci, koji je čuvaju, ovdje dvorci u kojima je bila sretna, ovdje pjesnici koji je slave i razumiju, ovdje laka viteška ljupkost života, s kojom se ona svom dušom saživjela. Stoga ona iz mjeseca u mjesec odlaže povratak u svoje kraljevstvo, iako je već odavno najhitnije pozvana. Ona ide u pohode svojim rođacima u Žoenvil, u Nansi, prisustvuje u Rensu krunjenju svog desetogodišnjeg djevera Šarla IX; stalno traži, kao da je opominje neka tajanstvena slutnja, sve nove i nove razloge da bi odložila svoje putovanje. Kao da je zapravo čekala bilo kakav slučaj koji bi je poštedio povratka u Škotsku.

Jer kolikogod da je kao osamnaestogodišnja žena u državnim poslovima bila novajlija i neiskusna, Marija Stjuart mora da je, ipak, već shvatila da je u Škotskoj čeka teško iskušenje. Poslije smrti njene majke, koja je umjesto nje kao regent upravljala baštinom, dočepali su se protestantski lordovi, njeni najgori protivnici, premoći i jedva da su skrivali svoje protivljenje da u zemlju pozovu jednu pravovjernu katolkinju, pristašu omražene mise. Oni otvoreno izjavljuju — engleski poslanik javlja oduševljeno u London — da »putovanje kraljice Škotske treba odložiti za još nekoliko mjeseci, i, da joj nisu obavezni na poslušnost, bilo bi im malo stalo do toga da je uopće vide«. Odavno su oni zaigrali pakosnu igru, pokušali kraljici Engleske ponuditi za muža protestantskog erla od Erena, koji je bio naredni nasljednik prijestolja, želeći na taj način protuzakonito osigurati Elizabeti krunu, koja je nesumnjivo pripadala Mariji Stjuart. Isto tako ona se ne može pouzdati u svog rođenog polubrata Džemsa Stjuarta, erla od Marea, koji je po nalogu škotskog parlamenta došao k njoj u Francusku, jer je on u sumnjivoj vezi s Elizabetom, a možda je štoviše plaćenik u njenoj službi. Samo njen hitan povratak mogao bi pravovremeno uništiti

sve te mračne i podmukle spletke, samo bi hrabrost, koju je ona naslijedila od svojih predaka, stjuartskih kraljeva, mogla održati njeno kraljevsko pravo. I tako se konačno Marija Stjuart, obuzeta teškim mislima i mračnom slutnjom, riješila — da ne bi u jednoj istoj godini poslije prve izgubila i drugu krunu — da se odazove pozivu koji nije dolazio iz čestita srca i koji je nepovjerljivo poslušala.

Ali još prije nego što je stupila na tlo svoje države, morala je Marija Stjuart osjetiti da Škotska graniči s Engleskom i da nije ona nego jedna druga njena kraljica. Elizabeta nema nikakva razloga, a još manje sklonosti da toj suparnici i pretendentici na krunu učini život ugodnim, a njen državni ministar Sesil potkrepljuje ciničnom otvorenošću svaki neprijateljski postupak: »Što duže bude položaj škotske kraljice nesiguran, to bolje za stvar Vašeg veličanstva«. Još nije bio riješen spor zbog onog papirnatog i naslikanog prava na prijestolje. Doduše, škotski su izaslanici u Edinburgu bili sklopili s engleskima ugovor, u kojem se, u ime Marije Stjuart, obavezuju da Elizabetu »for all times coming«, dakle zauvijek, priznaju kao zakonitu kraljicu Engleske. Ali kada su taj ugovor donijeli u Pariz i kada se trebalo potpisati pod taj nesumnjivo punovrijedan sporazum, izbjegli su Marija Stjuart i Fransoa II da to učine; priznanje joj nikako nije htjelo pod pero, nikada neće ona, koja je jednom s grbom svoje pravo na englesku krunu dala da nose pred njom, kao zastavu, tu zastavu spustiti. Ona je svakako spremna da iz političkih razloga svoje pravo povuče u stranu, ali je nitko nikada neće natjerati da se javno i pošteno odrekne baštine predaka.

Takvu nejasnost njenog 'da i ne' Elizabeta nije mogla podnijeti. Izaslanici škotske kraljice potpisali su u njeno ime edinburški ugovor, prema tome, izjavljuje ona, Marija Stjuart je dužna iskupiti taj potpis. Priznanje *sub rosa*, tajni pristanak, Elizabetu ne može zadovoljiti, jer za nju kao protestantkinju, čija polovica države još strasno ispovijeda katolicizam, jedna katolička pretendentica ne znači samo opasnost za prijestolje nego i životnu opasnost. Dokle god se protukraljica jasno ne odrekne svih svojih prava, nije Elizabeta prava kraljica.

Elizabeta je, nitko to ne može poreći, bila u ovom sporu nesumnjivo u pravu; ali je ona samu sebe stavila u položaj da nema pravo, nastojeći da jedan tako velik politički konflikt riješi na sitničarski i bijedan način. Uvijek žene u politici imaju opasnu osobinu da svoje takmace samo ranjavaju ubodima igle i da suprotnosti truju ličnim pakostima; i sada je ta inače vidovita vladarica počinila tu vječitu grešku političarki. Marija Stjuart je za svoj put u Škotsku formalno zatražila »safe conduct« — danas bismo rekli tranzitnu vizu — što s njene strane može štoviše značiti akt kurtoazije, akt formalne službene učtivosti, jer joj je i bez toga bio otvoren izravan morski put u domovinu: što je htjela putovati preko Engleske, time je ona svojoj protivnici prešutno pružila mogućnost prijateljskih razgovora. Ali je Elizabeta smjesta ugrabila priliku da svoju suparnicu ubode. Na tu učtivost ona je uzvratila grubom neučtivošću i izjavila da uskraćuje Mariji Stjuart »safe conduct« sve dotle dok ne bude imala potpisan edinburški ugovor. Da pogodi kraljicu, uvrijedila je ženu. Umjesto energične geste koja prijeti borbom, ona je izabrala pakosnu i nemoćnu gestu osobne uvrede.

Sada je bila skinuta koprena s unutrašnjeg konflikta tih dviju žena; oštra, ljutita pogleda, sudario se ponos s ponosom. Marija Stjuart je odmah pozvala k sebi engleskog poslanika i strašno se na nj obrecnula: »Ništa me više ne boli nego što sam se mogla toliko zaboraviti da od vaše gospodarice, kraljice, zatražim tu milost, koju i nije trebalo da tražim. Meni nije bilo potrebno njeno odobrenje za moje putovanje, kao ni njoj moje za njena putovanja, i mogu se bez njene propusnice vratiti u svoje kraljevstvo. Pokojni kralj bio je spremio sve moguće zapreke da me uhvati kada sam dolazila u ovu zemlju; poznato vam je, gospodine poslaniče, da sam ja stigla ovamo zdrava i čitava, a isto tako naći ću puta i načina da se vratim u svoj zavičaj, samo da pozovem u pomoć svoje prijatelje ... Rekli su mi otvoreno da je prijateljstvo između kraljice i mene poželjno i da bi za nas obje bilo od koristi. Ja sada imam nekog razloga za pretpostavku da kraljica ne misli tako, inače ne bi moju molbu tako neljubazno odbila. Izgleda da ona više polaže na prijateljstvo neposlušnih među mojim podanicima nego na moje, na prijateljstvo vladarice koja joj je po rangu ravna, iako slabija po mudrosti i iskustvu, ali ipak njena najbliža rođaka i njena najbliža susjeda ... Od nje ne tražim ništa osim prijateljstva, ne uznemirujući njenu državu niti pregovaram s njenim podanicima, a pouzdano znam da bi u njenom kraljevstvu bilo dosta onih koji bi rado prihvatili moje ponude.«

Prijetnja je to bila velika, možda veća nego mudra. Još prije nego što je stupila nogom u Škotsku, Marija Stjuart odala je već svoju tajnu namjeru da borbu protiv Elizabete, ako se pokaže potreba, prenese u Englesku. Poslanik se na lijep način izvukao. Sve teškoće ipak potječu samo iz okolnosti što je Marija Stjuart u svoje vrijeme u svoj grb unijela engleski. Na taj udarac Marija Stjuart ima brzo spreman odgovor: »Gospodine poslaniče, tada sam stajala pod uticajem kralja Anrija, svog svekra i kralja, svoga gospodara i supruga, i ma što se zbilo, zbilo se po njihovoj zapovijesti i nalogu. Poslije njihove smrti vi to dobro znate, nikada nisam nosila ni grb ni titulu kraljice Engleske. Mislim da bi takav postupak morao biti kraljici siguran zalog. Uostalom, za moju rođaku, kraljicu, ne bi bila nikakva nečasnost kada bih ja kao kraljica nosila istovremeno i grb Engleske, jer znam da i drugi, koji su po rangu niži od mene i nisu u tako bliskom srodstvu, nose taj grb. Konačno vi ipak ne možete poreći da je moja baka jedna od dviju sestara kralja, njenog oca, i to starija sestra.«

Opet pod prijatnom formom trepti prijatna opomena: time što naglašava da potječe od starije loze, Marija Stjuart ponovo ističe svoje pravo. Kada je na to poslanik pomirljivo molio da radi likvidacije tog nesnosnog spora ipak održi zadanu riječ i potpiše edinburški sporazum, Marija Stjuart, kao i uvijek kada bi se spomenula ta tugaljiva stvar skrivala se iza odlaganja: ona to ne može nikako učiniti dok se ne savjetuje sa škotskim parlamentom: ali isto tako ni poslanik neće u Elizabetino ime dati nikakva obećanja. Uvijek kad bi pregovori dospjeli do kritične prekretnice, gdje bi jedna ili druga kraljica imala jasno i određeno odstupiti od svojih prava, započinjala bi neiskrenost. Svaka je grčevito držala u rukama svoj adut: tako će se ta igra otegnuti u beskonačnost i u tragičnost. Marija Stjuart oštro prekida pregovore o slobodnom prolazu: to je bilo kao kad se oštro podere kakvo platno: »Da moje pripreme nisu došle dotle, možda bi neljubaznost kraljice, vaše gospodarice, mogla spriječiti moj put. Ja sam se sada riješila da na sreću pokrenem tu stvar, ma što se iz toga rodilo. Nadam se da će vjetar biti tako povoljan da neću morati pristati uz englesku obalu. Ali ako se ipak to dogodi, onda ću kraljici, vašoj gospodarici, pasti u ruke. Ona će u tom slučaju moći sa mnom činiti što hoće, i ako je ona tako tvrda srca da traži moju smrt, neka radi po svom nahođenju i žrtvuje mene. Možda bi to

rješenje bilo za mene bolje nego da živim. U toj stvari neka se vrši volja božja«.

U tim riječima zazvonio je ponovo opasan, samosvjestan i odlučan ton Marije Stjuart. Po naravi više blaga, nehajna, lakomislena i uživanjima života sklonija nego borbi, ta žena, čim je u pitanju njena čast, čim se dirne u pravo koje ona kao kraljica traži, postaje smjesta tvrda kao čelik, prkosna i smjela. Radije da propadne nego da prikloni glavu, radije da počini kakvu kraljevsku glupost, nego da pokaže sitničavu slabost. Zaprepašten, poslanik javlja svoj neuspjeh u London, i Elizabeta, državnički mudra i gipka, sada hitno popušta. Izdaje se propusnica i šalje u Kale. Ali ona stiže dva dana prekasno. Marija Stjuart se riješila na taj put, pa makar Kanalom krstarili i engleski gusarski brodovi. Radije je izabrala, slobodno i hrabro, taj opasan put, nego siguran po cijenu poniženja. Elizabeta je propustila jednu jedinu priliku da velikodušnošću likvidira jedan opasan konflikt, da primi kao gošću onu koje se boji kao suparnice. Ali razum i politika rijetko idu istim putem: možda dramatsko oblikovanje svjetske historije uvijek nastaje samo iz propuštenih mogućnosti.

Još jednom je, kao što sjaj sunca na zalasku varljivo obasjava i pozlaćuje kakav pejzaž, Marija Stjuart u tom času rastanka doživjela sav svoj sjaj i svu raskoš francuskog ceremonijala, koji je bio priređen njoj u čast. Bez pratnje i povorke nije smjela ona, koja je došla u ovu zemlju kao kraljevska nevjesta, ostaviti mjesto svog izgubljenog vladalaštva: javno se trebalo pokazati da se kraljica Škotske ne vraća u svoju domovinu kao bijedna, napuštena udovica, kao slaba bespomoćna žena; s oružjem u ruci stoji za njenom sudbinom čast Francuske. Od Sen-Žermena do Kalea slijedila ju je veličanstvena kavalkada. Na konjima sa fino izvezenim podsedlicama, raskošno odjeven u bujni sjaj francuske renesanse, zveckajući pod oružjem i pozlaćenim i umjetnički izrađenim oklopima, jahao je s kraljevskom udovicom cvijet francuskog plemstva, naprijed njena tri ujaka u svečanim kočijama, vojvoda od Giza i kardinali od Lotaringije i Giza. Oko nje su okupljene četiri vjerne Marije, plemkinje i služavke, paževi i pjesnici i svirači, a iza šarene povorke voze se teški tovari skupocjenog pokućstva i u čvrsto zatvorenom sanduku kraljevsko drago kamenje. Kao kraljica, isto tako kao što je došla, okružena častima i poštovanjem, sjajem i veličinom, odlazi Marija Stjuart iz voljene domovine. Nedostaje joj samo ona radost koja nekada onako divno i bez-

brižno obasjava njene dječje oči. Rastanak je uvijek sličan sjaju večernjeg sunca, napola još svjetlost, a napola već mrak.

Veći dio kraljevske pratnje ostaje u Kaleu. Plemići se vraćaju kući. Sutra će oni služiti u Luvru drugoj kraljici, jer je dvorjanima uvijek samo stalo do časti, a ništa do čovjeka koji je nosi. Svi će oni zaboraviti Mariju Stjuart čim vjetar zahvati jedra galije, ostavit će je u srcu svi koji sada s ushićenim pogledom pred njome lome koljena i obećavaju vječnu vjernost: za vitezove je ta oproštajna pratnja značila tek jedan patetičan prizor, kao što je krunidba ili pogreb, i ništa drugo. Istinsku tugu, pravu žalost osjećali su pri odlasku Marije Stjuart jedino pjesnici, jer su obdareni finijim čulima za slutnje i opomene. Oni su znali da s tom mladom ženom, koja je htjela stvoriti jedan dvor vedra raspoloženja i ljepote, pjesništvo odlazi iz Francuske; sada dolaze mračne godine za njih i za sve ostale: politička vremena, svađe i razdori, hugenotske borbe, bartolomejska noć, tučnjave i zeloti. Nestaje viteštva, romantičnosti, vedrine i bezbrižne ljepote, trijumfa umjetnosti, s tim mladenačkim likom. Zviježđe Plejada, Vlašići pjesništva, uskoro će izblijedjeti na zamračenom nebu. S Marijom Stjuart tuguju oni, iščezava ljupka, duhovna radost:

Ce jour le même voile emporta loin de France
Les Muses, que songoient y faire demeurance.[1]

Još jednom slavi Ronsar, čije se srce ponovo mladanački ushićuje svakom mladošću, svakom ljupkošću, u svojoj elegiji »Au départ« svu ljepotu Marije Stjuart, kao da je htio da bar u stihovima ovjekovječi ono što je za njegovo žarko oko bilo izgubljeno i u iskrenosti svoje tuge oblikuje on zaista dirljivu tužaljku:

Comment pourroient chanter les bouches des poètes
Quand, par voste départ les Muses sont muettes?
Tout ce qui est de beau ne se garde longtemps,
Les roses et les lys régnent qu'un printemps.
Ainsi votre beauté seulement apparue
Quinze ans en notre France, est soudain disparue,

1 Tog dana je isto jedro odnijelo daleko od Francuske muze, koje su sanjale da će tu životariti.

Comme on voit d'un eclair soévaonuir le trait
Et d'elle n'a laissé sinon le regret,
Sinon le déplaisir qui me remet sans cesse
Au coeur le souvenir d'une telle princesse.[1]

Dok će francuski dvor i plemstvo i vitezovi uskoro zaboraviti odsutnu kraljicu, ostat će od svih jedino pjesnici u njenoj službi: jer je za pjesnike nesreća samo novo plemstvo, i oni će nju, koju su kao vladaricu zbog njene ljepote slavili, sada dvaput više željeti u svojoj tuzi. Vjerni do kraja oni će pratiti i opjevati njen život i smrt. Kad god veliki čovjek proživi svoj vijek do kraja kao pjesmu, kao dramu, kao baladu, uvijek će se naći pjesnici da ga oblikuju ponovo i u vječito novom životu.

U pristaništu Kalea čeka jedna raskošna, bijelo obojena galija; na taj admiralski brod, koji je pored francuske, istakao i škotsku kraljevsku zastavu, prate je tri kraljevska ujaka, najodabraniji dvorski vitezovi, i četiri Marije, vjerne družice iz djetinjstva: dva druga broda sačinjavaju pratnju. Ali još brod nije bio isplovio iz unutrašnje luke, još nisu bila razapeta jedra, a već je prvi pogled Marije Stjuart na neizvjesnost morao sresti loš predznak: jedna u pristanište provođena lađa se razbila, ljudima u njoj prijeti opasnost da se utope. Prvi prizor kada Marija Stjuart napušta Francusku da bi preuzela svoju vladarsku dužnost postaje tmuran simbol: lađa kojom su loše upravljali otišla je na dno.

Da li je to bio skriveni strah zbog tog predznaka, ili žalost za izgubljenom domovinom, ili pak predosjećaj da se nikada više neće vratiti, Marija Stjuart nije se mogla otrgnuti suzama zamućenog pogleda sa zemlje na kojoj je bila mlada, nesvjesna još i zato sretna. Branton dirljivo opisuje mukli bol njenog rastanka: »Čim je brod isplovio iz pristaništa i čim se digao povjetarac, stali su razapinjati jedra. S obje ruke na ogradi pored kormila, briznula je ona u silan plač, neprestano se osvrćući svojim lijepim očima na luku i mjesto odakle su se otisnuli, neprestano ponavljajući tužne riječi: »Zbogom Francuska!« dok se nije počela spuštati noć. Predložili su joj da ode na počinak u prostoriju na

1 Kako bi mogla pjevati usta pjesnika kad su zbog vašeg odlaska muze nijeme? Sve ono što je lijepo ne zadržava se dugo, ruže i krinovi žive samo u proljeće. Tako je vaša ljepota, koja se javljala petnaest godina u našoj Francuskoj, odjednom nestala, kao što se vidi kako iščeznu strijele munja, i ona je ostavila za sobom samo žalost, samo nezadovoljstvo, koje mi bez prestanka samo vraća uspomene na takvu princezu (franc.).

desnoj strani broda, ali je ona sve odlučno odbila. Stoga su joj na palubi spremili prenoćište. Izričito je naredila potkormilaru da je, čim svane, ako se makar i izdaleka može vidjeti horizont Francuske, smjesta probudi. I zaista je sreća bila sklona njenoj želji. Pošto su, naime, kada se bio stišao vjetar, morali pribjeći veslanju, te noći nisu daleko dospjeli. U osvit dana zaista se još uvijek vidjela francuska obala. Tek što je kormilar bio izvršio njen nalog, Marija je ustala i stalno gledala na kopno, neprestano ponavljajući: »Zbogom Francuska, zbogom Francuska! Mislim da te nikada neću vidjeti«.

ČETVRTO POGLAVLJE

POVRATAK U ŠKOTSKU

Augusta 1561.

Magla, gusta, kakva se ljeti rijetko spušta po ovim sjevernim obalama, pokrivala je pristanište kada se Marija Stjuart 19. augusta 1561. iskrcala u Litu. Ali kakva razlika između ovog dolaska u Škotsku i rastanka s »douce France«[1]. Tamo ju je u veličanstvenoj povorci pratio cvijet francuskog plemstva, knezovi i grofovi, pjesnici i muzičari iskazali su joj na dvorski način poštovanje i pozdravili je. Ovdje je nitko nije dočekao; tek kada su čamci došli do obale, sakupio se svijet, začuđen i radoznao; nekoliko ribara u svojim grubim radnim odijelima, nekoliko pješaka-vojnika, nekoliko trgovčića i seljaka koji su bili došli u grad da prodaju svoje ovce. Više plaho nego oduševljeno posmatrali su kako iz čamaca izlaze, u bogatim odijelima i svečano okićene, kneževske žene i plemići. Zagledala se tuđina u tuđinu. Bila je to opora dobrodošlica, kruta i stroga, kao duša ne nordijske zemlje. Odmah je, u prvih nekoliko sati, Marija Stjuart upoznala strahovitu bijedu svoje domovine, kao i to da se ona, ovih pet dana vožnje po moru, zapravo vratila za cijelo jedno stoljeće iz bogate, bujne i raskošne kulture u tijesan, mračan i tragičan svijet. Jer, na desetke puta od Engleza i ustanika poharan i popaljen, taj grad nije imao ni palače, ni jednog jedinog plemićkog doma koji bi je mogao dostojno primiti: kraljica je morala prenoćiti kod jednog običnog trgovca samo da ima krov nad glavom.

Prvi dojmovi ostavljaju dubok trag u duši, urezuju se duboko i sudbonosno. Možda ta mlada žena nije ni sama znala što ju je toliko dirnulo kada je sada kao kakva tuđinka poslije trinaestogodišnje odsutnosti opet stupila na tlo svoje zemlje. Da li je to čežnja, nesvjesna žudnja za onom toplinom i slatkošću života koju je zavoljela na francuskom tlu, ili je to sjena sivog tuđeg neba, ili pak predosjećaj budućih opasnosti? Svakako je Marija Stjuart, čim je ostala sama, po pričanju Brantona, briznula u plač.

1 Slatka Francuska (franc.).

Nije ona, kao Vilim Osvajač, čvrsto i samosvjesno, s osjećanjem pravog gospodara, stupila nogom na britanski otok — njen prvi osjećaj bila je zbunjenost, slutnja zla i strah pred budućim događajima.

Sutradan su, u međuvremenu obaviješteni, odmah stigli na konjima regent, njen polubrat Džems Stjuart — poznatiji pod imenom erl od Marea — i nekoliko drugih plemića da joj pripreme bar donekle pristojnu pratnju do obližnjeg Edinburga. Svečane povorke nije bilo. Pod izgovorom da progone gusare, Englezi su jedan od brodova, u kojem su se nalazili dvorski konji, zadržali, i u malom gradu jedva su za kraljicu našli jednog pristojno opremljenog konja; njene dame i plemićka pratnja moraju se, naprotiv, teško ozlovoljeni, zadovoljiti seljačkim ragama, koje su na brzinu pokupili po okolnim pojatama i stajama. Suze su navrle Mariji na oči kada je to vidjela, ponovo je morala osjetiti što joj je sve smrt njenog muža oduzela i koliko manje znači biti kraljica Škotske nego kraljica Francuske. Ponos joj je zabranjivao da se svojim podanicima pokaže u tako bijednoj povorci, nedostojnoj nje same. Stoga je odmah, umjesto jednog »joyeuse entrée«[1] kroz ulice Edinburga, s pratnjom odjahala u dvorac Holirud, izvan gradskih zidina. Mračno, leži ta zgrada, koju je podigao njen otac, sa svojim oblim kulama, u dubini okoline, iz koje se prkosno uzdižu samo zidni zubi tvrđave; izvana ta zgrada na prvi pogled izgleda veličanstvena u svojim jasnim oblicima klesanog kamena.

Ali kako hladno, kako prazno, kako nesvečano pozdravljaju prostorije tu mladu ženu, razmaženu u Francuskoj! Nema goblena, nema sjaja svijeća što se iz talijanskih ogledala prenosi sa zida na zid, nema skupocjenih tkanina, nema blistanja srebra i zlata.

Godinama tu nije bilo dvorskog života, nije bilo smijeha u tim napuštenim prostorijama, poslije smrti njenog oca nije kraljevska ruka ovaj dvor obnavljala ni ukrašavala: i tu je upalih očiju susrela siromaštvo, staro prokletstvo njenoga kraljevstva.

Tek što su stanovnici Edinburga saznali da je njihova kraljica stigla u Holirud, otišli su svi još noću da je pozdrave dobrodošlicom. Nije nikako čudo da je taj pozdrav za profinjeni ukus razmaženih francuskih plemića ispao prilično oporo i prostački, građani Edinburga nisu imali »musiceins de la cour«[1] da bi Ronsarovu učenicu razdragali nježnim madrigalima i umjetnički dotjeranim kanconama. Oni mogu slaviti kraljicu zemlje samo na staromodan način, nagomilavajući po trgovima panjeve, jedino čime ovaj divlji kraj obiluje, da bi kao »bonfires«[2] buktjeli jarko u noć. Onda su se skupili ispod njenih prozora i priredili svojim gajdama, diplama i neposlušnim instrumentima nešto što je njima izgledalo kao muzika, a kultiviranim gostima kao paklena dernjava; njihovi kalvinistički svećenici zabranili su da pjevaju profane tekstove — hrapavim muškim glasovima pjevali su psalme i pobožne pjesme; više nisu mogli pružiti ni uz najbolju volju. Mariju Stjuart raduje taj lijepi doček, ili ona samo pokazuje ugodno iznenađenje i radost. U tom prvom času njenog dolaska poslije tolikih decenija vlada opet sklad između jedne vladarice i njenog naroda. Da tu politički potpuno neiskusnu vladaricu čeka jedan neizmjerno težak zadatak, to je potpuno jasno samo kraljici i njenim savjetnicima. Mejtland od Metingtona, najmudrija glava među škotskim visokim plemstvom, proročanski je pisao o dolasku Marije Stjuart, koji će najsigurnije izazvati velike tragedije (»it could not fail to raise wonderful tragedies«). Čak ni najenergičniji čovjek čvrste ruke ne bi ovdje mogao zadugo izvojevati mir, a kamoli tek jedna devetnaestogodišnja, od svoje zemlje otuđena i u vladanju tako neiskusna žena! Siromašna zemlja, korumpirano plemstvo, kojem je za ustanak i rat svaki povod dobro došao, bezbroj klanova koji žive u vječitoj međusobnoj borbi i tučnjavama stalno čekaju neku priliku da svoju mržnju pretvore u građanski rat, s jedne strane katoličko s druge protestantsko svećenstvo, koji se grčevito bore za prevlast, jedna budna i opasna susjeda, koja spretnom rukom potpiruje svaki povod za nemire, i ako se doda i neprijateljstvo svjetskih sila, koje po svaku cijenu žele Škotsku uvući u svoje krvavo kolo: to je situacija koju je Marija Stjuart zatekla.

U trenutku kada je stupila na tlo svoje zemlje, ta je borba visila o koncu. Umjesto nekada punih blagajna, Marija Sjuart preuzima od svoje majke sudbonosnu jadnu baštinu pravo »damnosa hereditas«[3], vjerski razdor koji je ovdje ogorčenije nego igdje drugdje zbunjivao duše. U godinama koje

1 Veseo ulazak (frac.).

1 Dvorski muzičari (franc.).
2 Vatre radosnice (franc.).
3 Štetno nasljedstvo (lat.).

je ona bezazleno i sretno provodila u Francuskoj, reformaciji je pošlo za rukom da pobjedonosno prodre u Škotsku. Kroz dvorove i domove, kroz sela i gradove, kroz redove i porodice išao je sada taj strašni rascjep: jedan dio plemstva je protestantski, drugi dio katolički, gradovi za novu vjeru, sela za staru, klan protiv klana, rod protiv roda, a obje stranke stalno potpiruju u mržnji fanastički svećenici i politički ih podupiru strane sile. Za Mariju Stjuart je prije svega opasno to što upravo najmoćniji i najuticajniji dio plemstva stoji u protivničkom taboru, u taboru kalvinizma, prilika da se dočepaju bogatih crkvenih dobara čarobno je djelovala na tu vlastoljubivu i buntovničku bagru. Najzad su imali divan pseudoetički izgovor da kao zaštitnici prave crkve, kao »Lords of the Congregation«, ustanu protiv svoje vladarice, a za taj otpor su u Engleskoj nalazili u svako doba spremna pomoćnika. Više od dvije stotine hiljada funti već je žrtvovala, inače štedljiva. Elizabeta da bi škotskim ustanicima i ratnim pohodima otela od katoličkih Stjuarta, pa i sada, nakon svečano sklopljenog mira, veći dio podanika Marije Stjuart stoji potajno u njenoj plaćeničkoj službi. Marija Stjuart bi, međutim, jednim udarcem mogla uspostaviti ravnotežu, kada bi, naime, sama prešla na protestantsku vjeru, na što ju je jedan dio njenih savjetnika svom silom nagovarao. Ali Marija Stjuart je rodom de Giz. Ona potiče iz obitelji vatrenih pobornika katolicizma, i sama je ako ne zelotski pobožna, ipak vjerno i strasno odana vjeri svojih otaca i predaka. Nikada ona neće odstupiti od svog uvjerenja, a u krajnjoj opasnosti, po svojoj smionoj prirodi, radije će izabrati vječitu borbu nego da učini nešto, makar i jedan jedini put, protiv svoje savjesti. Ali je time bio stvoren nepremostivi jaz između nje i plemstva. Uvijek se pokaže opasnost kada vladar ne pripada vjeri koju ispovjedaju njegovi podanici. Između takvih oštrih suprotnosti ne može se ravnoteža vječito kolebati: jednom mora pasti odluka; zapravo je samoj Mariji Stjuart preostao samo izbor: da savlada reformaciju, ili da joj podlegne. Nezadrživa borba između Lutera, Kalvina i Rima čudnim nekim slučajem rješava se dramatski u njenoj sudbini: osobna borba između Elizabete i Marije Stjuart, između Engleske i Škotske, bit će odlučna — i zato ona biva tako značajna — i u borbi između Engleske i Španjolske, između reformacije i protureformacije.

Ta sudbonosna situacija otežana je okolnošću da vjerski razdor dopire čak u njenu familiju, na njen dvor, u njenu radnu sobu. Najutjecajniji čovjek Škotske, njen rođeni polubrat Džems Stjuart, erl od Marea, kome mora povjeriti vodstvo državnih poslova, odlučni je protestant i zaštitnik one »kirk« (crkve) koju ona, vjerna katolkinja, mora osuditi kao herezu. Još prije četiri godine on je prvi stavio svoj potpis pod zakletvu zaštitnika, »Lord of Congregation«, koji su se obavezali »da se odriču sotonske nauke, i njenog idolopoklonstva, te se od sada proglašavaju za njene otvorene protivnike«. A ta sotonska vjera (»Congregation of Satan«), koje se oni odriču, nije ništa drugo nego katolička, dakle vjera Marije Stjuart. Time od samog početka između kraljice i regenta postoji razdor u najbitnijem nazoru na život, a takvo jedno stanje ne obećava nikakav mir. U dubini svoga srca kraljica ima samo jednu misao: da u Škotskoj suzbije reformaciju, a njen regent i brat samo jednu volju: da je u Škotskoj uzdigne na stupanj jedine službene religije. Tako oštre suprotnosti uvjerenja moraju prvom prilikom dovesti do otvorenog sukoba.

Taj Džems Stjuart je određen da u sebi utjelotvori jedan od najodlučnijih likova u drami Marije Stjuart, sudbina mu je namijenila jednu veliku ulogu, i on je zna majstorski igrati. Sin istog oca, ali iz njegove dugogodišnje ljubavne veze s Margaretom Euskin, kćerkom jedne od najplemenitijih škotskih obitelji, on kao da je po svojoj kraljevskoj krvi i ne manje po svojoj čeličnoj energiji od prirode bio pozvan da bude najdostojniji nasljednik krune. Ali politička slabost njegovog položaja prisilila je u svoje vrijeme Džemsa Stjuarta da se odrekne legalnog braka sa vrlo voljenom ledi Erskin i da se radi učvršćenja svoje moći i financija vjenča s francuskom princezom, majkom Marije Stjuart. Stoga je na tom častoljubnom kraljevstkom sinu ležala ljaga nezakonitog rođenja, koja mu je za sva vremena zatvarala put prema prijestolju. Iako mu je na molbu Džemsa V papa javno, pored još petoro druge nezakonite djece njegovog oca, priznao kraljevsku krv, Mare je bez obzira na to ostao bastard i bio isključen iz svakog prava na očinsku krunu.

Često su povijest i njen najveći poklonik Šekspir oblikovali duševnu tragediju tog bastarda, tog sina, pa ipak nesina, kome državni, duhovni, zemaljski zakon nemilosno oduzima pravo koje mu je priroda sama ostavila u krvi i na licu. Osuđena preduvjerenjima — ta vanbračna djeca, koja nisu

začeta u kraljevskoj postelji, zapostavljena su prema većinom slabunjavim nasljednicima, koji nisu začeti iz ljubavi, nego iz političkog računa i njih vječno izbacuju i guraju natrag, osuđuju na prosjačenje, gdje bi zapravo trebalo da budu vlasnici. Ali ako utisnu čovjeku vidljivo žig manje vrijednosti, onda ga mora taj trajni osjećaj manje vrijednosti ili odlučno oslabiti, ili pak odlučno ojačati; takav duševni pritisak može karakter slomiti ili ga pak ojačati. Kukavički slabe ličnosti bivaju ponižavanjem slabije nego što su bile; kao prosjaci i ulizice da ih po općem priznanju legitimni darivaju i daju im službe. U jakim ličnostima to zapostavljanje izaziva mračne i sputane sile: gdje im se ne daju mogućnosti za izravan put prema vlasti, one nauče stvoriti vlast same po sebi.

Mare je jedna takva jaka priroda. Divlja odlučnost njegovih kraljevskih stjuartovskih predaka, njihov ponos i vladarska volja, silno i mračno se burkaju u njegovoj krvi; kao čovjek, kao pojava, on se umnošću i jasnom odlučnošću za čitavu glavu izdiže iznad sitnih gramžljivih rodova drugih lordova i baruna. Njegovi ciljevi su nadaleko određeni, njegovi planovi politički promišljeni; mudar poput svoje sestre, taj tridesetogodišnjak je svojom razboritošću i muškim iskustvom neizmjerno natkriljuje. Kao na kakvo dijete koje se igra gleda je on s visine, dopušta joj da se igra, sve dok njena igra ne zasmeta njegovim planovima. Kao zreo čovjek ne predaje se on kao njegova sestra žestokim, nervoznim, romantičnim impulsima, kao vladar nema ničeg junačkog, ali zato poznaje tajnu čekanja i strpljivosti, što mu jamči uspjeh pouzdaniji od naglog strasnog elana.

Prvi znak prave političke nadarenosti ostaje uvijek to da se čovjek unaprijed odrekne svakog zahtjeva za nedostižnim. To nedostižno je za ovog vanbračno rođenog čovjeka kraljevska kruna. Nikada se Mare, to on zna, neće smjeti nazvati Džemsom VI. Još od samog početka taj promišljeni političar povlači svoj zahtjev da postane škotski kralj, kako bi što sigurnije postao škotski vladar-regent kada već *rex* ne može postati nikada. On se odriče insinija vlasti, vidljivog izgleda, ali samo zato da bi pravu vlast držao u rukama. Još kao mlad čovjek prigrabio je on najmaterijalniji oblik vlasti, bogatstvo, udesio je da mu otac mnogo toga ostavi u nasljedstvo i da mu drugi mnogo toga daruju, iskoristio je zapljenu samostanskih dobara, iskoristio je rat, pri svakom ribolovu njegova se mreža punila prva. Bez ikakva

ustručavanja prima on supsidije od Elizabete, a kada mu je polusestra Marija Stjuart došla u zemlju kao kraljica, morala je u njemu vidjeti najbogatijeg i najmoćnijeg čovjeka u zemlji, dovoljno jakog da bi ga teško tko mogao gurnuti u stranu. Više iz nevolje nego iz prave sklonosti, traži ona njegovo prijateljstvo; da bi osigurala svoju vlast, ona svome polubratu predaje sve što on traži, hrani njegovu nezasitnu halapljivost za bogatstvom i moći. Mareove ruke su sada — na svu sreću Marije Stjuart — zaista pouzdane, one znaju pritegnuti i popustiti. Kao rođeni državnik, Mare se pokazao kao pravi čovjek sredine: on je protestant, ali nije ikonoborac, on je skotski rodoljub, a ipak zna u datom trenutku pokazati šaku — sve u svemu, hladan račundžija, dobrih živaca, koga prividnost vlasti ne zasljepljuje, a zadovoljava sama vlast.

Tako izvanredan čovjek je golem dobitak za Mariju Stjuart sve dok stoji na njenoj strani, a velika opasnost čim istupi protiv nje. Kao brat vezan s njom krvlju, ima i čisto egoistički nastrojeni Mare sav interes u tome da svoju sestru zadrži na vlasti, jer jedan Hamilton ili Gordon na njenom mjestu ne bi mu nikada dopustio neograničenu vlast i toliko slobodu u vladanju; stoga je on drage volje pušta da reprezentira, i bez ikakve zavisti gleda kako u svečanim prilikama nose pred njom žezlo i krunu dokle god on sam ima pravu vlast u rukama. U onom trenutku kada bi pokušala sama zavladati i smanjiti njegov autoritet, nemilosrdno bi se sukobila stjuartovska gordost sa stjuartovskim ponosom. A nema strahovitijeg neprijateljstva nego kada se slično sa sličnim uhvati ukoštac iz istih pobuda i s istom snagom.

I Mejtland Letington, drugi čovjek po važnosti na njenom dvoru, državni sekretar Marije Stjuart, također je protestant. Ali on je u početku na njenoj strani. Mejtland, fina ličnost, gibak, kultiviran duh — »the flower of wits«[1], kako ga je Elizabeta nazvala — ne voli, kao Mare, odlučno i gordo vlast. Njega kao diplomata veseli samo zamršena i zbunjujuća igra politiziranja i splektarenja, umjesto kombinacije; njemu nije stalo do krutih principa, do vjere i domovine, do kraljice i države, nego do artističkog umijeća da u svakoj igri ima svoje prste i da po svojoj miloj volji veže i razvezuje konce. On Mariji Stjuart, kojoj je lično — začudo — odan (jedan od četiri Marije, Meri Fleming, mu je postala že-

1 Cvijet duha (engl.)

nom), nije sasvim vjeran niti sasvim nevjeran. On će joj služiti dok ona bude imala uspjeha, i ostaviti je u trenutku opasnosti; po njemu, tom šarenom vjetroušku, ona je mogla raspoznati da li puše povoljan ili nepovoljan vjetar. Jer kao pravi političar, neće on služiti njoj, kraljici, nego jedino njenoj sreći.

Ni zdesna, ni slijeva; ni u gradu, ni u svojoj kući — loš predznak — ne nalazi Marija Stjuart pri svom dolasku nijednog pouzdanog prijatelja. Pa ipak s jednim Marеom i jednim Mejtlandom mora se vladati i paktirati — međutim, nepomirljivo, s ubilački raspoloženim neprijateljstvom, stoji joj na putu od prvog trenutka najmoćniji čovjek u narodu: Džon Noks, pučki propovjednik u Edinburgu, organizator i gospodar škotske »kirk«, majstor vjerske demagogije. S njim nastaje borba za biti ili ne biti, na život ili smrt.

Jer kalvinizam Džona Noksa nipošto ne predstavlja samo reformatorsku obnovu crkve, nego kruti teokratski sistem, i time donekle superlativ protestantizma. Nastupa zapovjednički i kao vlastodržac i zelotski čak i od samog kralja traži da se ropski podvrgne njegovim teokratskim propisima.

S anglikanskom crkvom, s luteranskom crkvom, s bilo kojim blažim oblikom reformacije Marija Stjuart bi se, po svojoj popustljivoj prirodi, možda mogla sporazumjeti. Ali samodržačko nastupanje kalvinizma već unaprijed isključuje kod pravog vladara svaku mogućnost sporazuma. Pa i sama Elizabeta, koja se Noksom politički služi kako bi svojoj suparnici stvarala što više neugodnosti osobno ga mrzi zbog njegove uobraženosti. Kakvo li je tek negodovanje ta mračna revnost morala izazvati u sasvim humanoj i humanistički raspoloženoj Mariji Stjuart! Njenoj naravi, punoj životne radosti i smisla za uživanje, njenim umjetničkim sklonostima ništa nije moglo biti neshvatljivije od hladne strogosti, neprijateljskog stava prema životu, ikonoboračke mržnje prema umjetnosti, mržnje prema životnoj radosti u toj ženevskoj nauci, ništa nesnosije od gorde tvrdoglavosti koja zabranjuje smijeh i osuđuje ljepotu kao zločin, koja hoće razrušiti sve što je njoj drago, vesele oblike uglađenosti, muzike, pjesništva i plesa, i koja u jednom po sebi već mračnom svijetu, pored svega toga, poprima još jednu naročitu crtu natmurenosti.

Taj kao kamen tvrd starozavjetni karakter daje Edinburgu svoj »kirk« Džon Noks, najtvrdoglaviji, najzelotskiji, nejnesmiljeniji od svih osnivača crkava, koji netrpeljivošću

nadmašuje i samog svog učitelja Kalvina. Prvobitno mali katolički svećenik nižeg ranga, on se sa svom divljinom i bijesom svoje svađalačke duše bacio u reformaciju, kao učenik Džordža Višerta, koga je majka Marije Stjuart dala živa spaliti kao heretika. Taj plamen u kojem je nestalo njegova učitelja gorio je u njegovoj duši. Kao jedan od vođa ustanka protiv regentice on je bio pao u zarobljeništvo francuskih pomoćnih trupa i u Francuskoj osuđen na rad na galiji. Dugo je tamo sjedio okovan lancima, ali je njegova volja uskoro postala željezna kao i ti lanci. Oslobođen, bježi on Kalvinu; tamo je naučio propovjedništvo i nadahnuo se nesmiljenom puritanskom mržnjom prema svemu što je vedro i helenističkog duha, i tek što se vratio u Škotsku, genijem svog nasilništva za nekoliko godina natjerao je lordove i narod u reformaciju.

Džon Noks je možda u povijesti najsavršeniji tip vjerskog fanatika, tvrđi od Lutera, kojemu je katkad unutrašnja raspoloživost uzbuđivala dušu, stroži od Savonarole, jer u njegovim govorima nema onog sjaja i mističnog nadahnuća. Apsolutno pošten u svojoj pravocrtnosti, postaje on s tim strahovito ograničenim načinom mišljenja jedan od onih uskogrudnih, strogih duhova kojima je samo njihova istina prava istina, samo njihova krepost kršćanstvo krišćansko.

Tko ne misli kao on, taj je zločinac, tko odstupi samo za jedno slovo od njegovog zahtjeva, rob je sotonski. Noks ima mračnu odvažnost bjesomučnika, strast ograničenog ekstatičara i smradnu gordost samopravednika: u njegovoj okrutnosti tinja u isti mah opasno uživanje u tom što je baš takav, u njegovoj netrpeljivosti mračno zaslađivanje time što je nepogrešiv. Sa svojom vlastitom bradom stoji on, škotski Jehova, svake nedjelje na propovjedaonici Sent Džajilsa, grmi mržnjom i prokletstvom na sve one koji ne slušaju njegove propovijedi; gnjevno dobacuje on, »kill joy«, ubojica radosti, pogrde »sotonskom rodu« ravnodušnih i bezbrižnih, koji ne služe bogu točno prema njegovom slovu i njegovom ličnom shvaćanju. Taj stari fanatik ne poznaje druge radosti osim trijumfa proganjanja, ni druge pravde osim pobjede svoje djece. Sasvim naivno on kliče čim kojeg katolika ili kojeg drugog protivnika odstrane ili ponize; i kad je ubilačka ruka maknula s puta kojeg neprijatelja njegove »kirk«, onda je bio samo bog koji je htio i pomogao to pohvalno djelo... Noks je na svojoj propovjedaonici zapjevao pobjedničku pjesmu kada je bijednom malom dječaku Fransoau II,

mužu Marije Stjuart, provalio smrtonosni gnoj na uho, »koji nije htio slušati glas božji«, a kada je Marija od Giza, majka Marije Stjuart, umrla, propovjedao je on oduševljeno: »Oslobodi nas, Bože, milošću svojom velikom uskoro i drugih iz roda Valoa! Amin! Amin!« Ne osjeća se nimalo trag milosti i božanske evanđeoske dobrote u njegovim govorima, kojima on vitla prijeteći kao bičem: samo je njegov bog osvetnik bog, zavidan i neumoljiv, samo Stari zavjet, krvoločan i barbarski strog, njegova prava biblija. U njegovim propovijedima, punima prijetnje, neprestano je govor o Moabu, o Amaleku, o svim likovima neprijatelja izraelskog naroda, koje treba istrijebiti ognjem i mačem, što se odnosi i na neprijatelje prave – dakle njegove – vjere. I kada on jakim riječima bičuje biblijsku kraljicu Jezabelu, onda njegovi slušaoci znaju na koju kraljicu u stvari misli. Poput oluje, mračne i veličanstvene, koja prekriva slobodni nebeski svod i duši svojim sijevajućim munjama i treštavim gromovima vječno zadaje strah, slegao se kalvinizam na škotsku zemlju, i svakog trenutka napetost može razorno prasnuti.

S takvim nezbunjivim i nepodmitljivim čovjekom, koji želi samo zapovijedati i koji podnosi poslušno vjerovanje, nema nikakvog kompromisa: svako verbovanje i oblijetanje oko njega učinit će ga još tvrđim i uobraženijim. O kamenu gromadu takve jedne samoljubive tvrdoglavosti razbija se svaki pokušaj sporazumijevanja. Uvijek su oni koji se pozivaju na to da se bore za boga najnepomirljiviji ljudi na zemlji; misle da slušaju nebesku poruku, uši su im gluhe za svaku čovječnu riječ.

Marija Stjuart nije u svojoj zemlji još ni tjedan dana, a već je morala osjetiti mračnu prisutnost tog fanatika. Prije nego što je preuzela vladarsku dužnost, ona je zajamčila svojim podanicima punu slobodu vjeroispovijesti — što za njen tolerantni temperament nije značilo nikakvu žrtvu, nego je, štoviše, primila na znanje zakon kojim je u Škotskoj bilo zabranjeno javno služenje mise, bolan je to ustupak pristalicama Džona Noksa, kojemu bi, kako je sam rekao, »bilo milije da vidi kako se u Škotsku iskrcava deset hiljada neprijatelja nego da čuje da se u Škotskoj odslužila jedna jedina misa«.

Pravovjerna katolkinja, nećakinja Giza, zadržala je sebi pravo da u svojoj kućnoj kapeli smije nesmetano vršiti svoje vjerske obrede, a parlamenat je bez razmišljanja odobrio takav opravdan zahtjev. Ali tek što su se prve nedjelje u

njenom domu — u kapeli holirudskoj — stali pripremati za katoličku službu božju, razdražena gomila provalila je sve do vrata; crkvenjaku su oteli iz ruku i polomili posvećene svijeće, koje je on nosio u kapelu. Sve glasnijim roptanjem tražili su da se odstrani i, štoviše, ubije »idolopoklonički svećenik«, sve uzbuđeniji bivaju povici protiv »sotonske službe«, svakog trenutka mogla je gomila prodrijeti u kapelu u samom kraljičinom domu. Na svu sreću, lord Mare, iako i sam pobornik Noksove »kirk«, istrčava pred fanatičnu masu i brani ulaz. Kada je u strahu završena služba božja, odveo je svećenika premrlog od straha u njegovu sobu; spriječena je bila očita nesreća i teškom je mukom spašen kraljičin autoritet. Vesele svečanosti u čast njenog dolaska, »jovousities«, kako im se Noks podruguje, na njegovu su radost bile grubo prekinute: prvi put je romantična kraljica osjetila u svojoj zemlji otpor stvarnosti.

Ta uvreda izazvala je kod Marije Stjuart izljev bijesa. Sa suzama i žestokim riječima buknula je njena prigušena ogorčenost. To je opet ostavilo traga na njen još neformirani karakter. Ta mlada žena, koju je sudbina od najranije mladosti razmazila, u dubini svoje duše nježna je i blaga, popustljiva i društvena; od prvih dvorskih plemića do njezinih sobarica i služavki, svi hvale njenu ljubaznost, jednostavnost i ljupkost. Svakog zna osvojiti, ni pred kim ne ističe surovo i naduto svoje veličanstvo, i pred njenom prirodnom ležernošću svatko zaboravi da je ona vladarica. Iza te ljubaznosti ležala je jaka suverenost, nevidljiva dotle dok se ne dirne, ali koja provali svom snagom čim se netko usudi da joj proturječi ili se odupire. Često je ta čudna žena znala zaboraviti na osobnu uvredu, ali nikad nije mogla zaboraviti ako bi se tko i najmanje ogriješio o njezina kraljevska prava.

Nijednog trenutka nije htjela trpjeti tu prvu uvredu. Takvu drskost trebalo je smjesta, u samom početku iz osnova ugušiti. Ona zna tko za to mora odgovarati, ona poznaje tog bradonju, u heretičkoj crkvi, koji narod nagovara protiv njezine vjere i koji je tu hajku i doveo u samu njenu kuću. Odlučuje da ga odmah pozove preda se. Jer Marija Stjuart, navikla na kravljesku premoć u Francuskoj i od djetinjstva na poslušnost, odrasla u osjećaju legitimiteta, ne može niti zamisliti da joj proturječi kakav podanik, tamo nekakav građanin. Sve bi ona mogla očekivati prije nego to da se netko usudi da joj otvoreno i drsko proturječi. Na to je spreman Džon Noks, i, štoviše, spreman s radošću. »Zašto da me natje-

ra u strah ljepuškasto lice ove otmjene dame, kada sam s tolikim gnjevom muškarcima gledao u oči, pa se ipak nikad nisam nedostojno uplašio?« Oduševljen pohitao je u palaču, jer je borba, kako on misli, borba za boga — najmilije uživanje svakog fanatika. Kao što je bog dao kraljevima krunu, tako je on svojim svećenicima i poslanicima dao vatrenu riječ. Po Džonu Noksu, nad kraljem stoji svećenik njegove »kirk«, kao čuvar božanskog prava. Njegov je zadatak da božje carstvo brani na zemlji, on se ne smije ustezati da nepokorne kazni teškom palicom svoga gnjeva, kao što su to nekada činili Samuel i biblijski suci. Tako je došlo do jedne scene kao u Starom zavjetu, gdje su se sukobili kraljevski ponos i svećenička gordost, tu se nisu borili za prevlast jedna žena i jedan muškarac, nego su se srele u ogorčenoj borbi hiljadu puta dvije prastare ideje. Marija Stjuart pokušava biti blaga. Ona želi sporazum, prikriva svoju ogorčenost, jer želi u zemlji mir i za to učtivo započinje razgovor. Ali Džon Noks je odlučio biti neuljudan i toj »idolatress«[1] pokazati da on pred moćnicima ovog svijeta ni za palac ne popušta. Nijem i namršten, ne kao optuženik, već kao tužilac, sluša on kraljicu dok ga ona kori zbog knjige: »The first blast of trumpet against the monstrous regiment of women«[2], u kojoj on ženama osporava svako pravo na kraljevski položaj. Taj isti Noks koji se zbog iste te knjige naknadno i na najponizniji način ispričava pred protestantskom Elizabetom, pred svojom »papističkom« vladaricom služeći se svakojakim dvosmislenim riječima, ni za dlaku ne odstupa od svog mišljenja. Postepeno to objašnjavanje biva sve žešće. Marija Stjuart pita otvoreno Noksa, da li se podanici moraju bezuvjetno pokoravati svome vladaru ili ne moraju. Ali umjesto da odgovori sa »svakako«, kako je Marija Stjuart i očekivala, ograničava spretni taktičar dužnost pokoravanja jednom usporedbom ako otac izgubi pamet i hoće poubijati svoju djecu, onda djeca imaju pravo da mu svežu ruke i otmu mač. Ako vladari proganjaju djecu božju, onda ona imaju pravo na otpor. Kraljica u tom ograničavanju klauzulama smjesta naslućuje buntovnički stav toga teokrata protiv njenih vladarskih prava. »Moji podanici trebalo bi, dakle«, pita ga ona »da se pokoravaju vama a ne meni? Ja sam, dakle, podređena vama, a ne vi meni?«

1 Idolopoklonici (franc.).
2 Prvi jek trube protiv monstruozne vlade žena (engl.).

To je, doduše, mišljenje Džona Noksa. On je i suviše oprezan da bi ga u prisutnosti Mareovom jasno izrekao. »Ne«, odgovara on vrdajući, »i jedan i drugi, vladar i podanik, trebaju slušati boga. Kraljevi trebaju biti hranitelji crkve, a kraljice njene dojilje«.

»Vaša crkva nije ona crkva koju ja želim hraniti«, reće na to kraljica, ogorčena njegovim dvosmislenostima. »Ja hoću njegovati samo rimokatoličku crkvu koju smatram crkvom božjom«.

Sada je najzad udario tuk na luk. Stigli su do točke gdje više između jedne pravovjerne katolkinje i jednog protestanta nije bilo nikakve mogućnosti za sporazum. Noks postaje izrazito neučtiv i naziva rimokatoličku crkvu kurvom, koja ne smije biti božja nevjesta. Kada mu kraljica zabranjuje da tako govori, jer time vrijeđa njezinu savjest, odgovara on izazovno: »Savjesti se hoće znanje«, a on se boji da kraljici nedostaje pravo znanje. Umjesto smirenja taj prvi razgovor izazvao je samo zaoštrene suprotnosti. Noks sada zna da je taj »sotona jak« i da se od mlade vladarice ne može nadati popustljivosti. »U objašnjavanju s njom udario sam na odlučnost kakve do sada u tim godinama nisam vidio. Otad dvor za mene ne postoji, a ni ja za njega«, piše on ogorčeno. S druge strane mlada žena je prvi put osjetila granice kraljevske moći. Uzdignute glave napustio je Noks sobu, samozadovoljan i gord što je prkosio jednoj kraljici, a Marija Stjuart je ostala zbunjena i počela očajnički plakati. Ali to neće biti posljednje suze. Uskoro će saznati da se vlast ne nasljeđuje samo po krvi, nego da se borbom i poniženjima neprestano mora iznova osvajati.

PETO POGLAVLJE

STIJENA SE ZAKOTRLJALA

1561—1563.

Prve tri godine koje je mlada kraljica kao kraljevska udovica provela u Škotskoj prošle su mirno i bez ikakvih događaja: osobit je vid njezine sudbine u tome što su sva velika zbivanja kod nje uvijek (a to je za dramatičare toliko privlačno) skupljena u kratke i elementarne epizode. Mare i Mejtland vladaju, a Marija Stjuart tih godina reprezentira, i ta se podjela vlasti pokazala izvrsnom za cijelu državu. Jer i Mare i Mejtland vladaju mudro i oprezno, a Marija Stjuart reprezentira odlično. Od prirode nadarena ljepotom i ljupkošću, okretna u svim viteškim vještinama, muškarački smjela jahačica, spretna loptašica, strasan lovac, ona je već svojom vanjštinom izazvala opće divljenje; sa ponosom gledaju Edimburžani stjuartosku kćer kada zorom sa sokolom na uzdignutoj ruci, usred blistave kavalkade izlazi na konju i prijazno i veselo uzvraća na svaki pozdrav: nešto veselo, nešto vedro, nešto dirljivo i romantično, jedan dašak mladosti i ljepote ušao je s tom djevojačkom kraljicom u tu strogu i mračnu zemlju, a uvijek ljepota, uvijek mladost vladara nekako tajanstveno osvaja ljubav svake nacije. Lordovi cijene mušku smjelost njenog bića. Danima ta mlada žena može juriti u najbjesnijem galopu na čelu svoje pratnje, uvijek prva i najneumornija; kao što joj duša, još nerazvijena pod privlačnom ljupkošću, krije tvrdu gordost, tako i to kao šipka vitko, nježno, lako i ženski mekano tijelo krije u sebi neobičnu snagu. Njenoj žestokoj odvažnosti nikakav napor nije pretežak, i jednom usred slasti divlje jurnjave na konju rekla je svome pratiocu da bi voljela biti muškarac, kako bi znala i to kako se osjeća čovjek kad mora cijelu noć provesti na bojištu. Kada je regent Mare poveo rat protiv pobunjeničkog klana Hantlija, ona je odjahala odvažno s njim s mačem o bedru, s pištoljima za pojasom; neobično joj godi ta vatrena pustolovina sa svojim novim jakim čarima neobuzdanosti i opasnosti; potpuno se založiti za nešto cijelom svojom snagom, svom svojom ljubavlju, svom svojom strašću, najdublja je duševna tajna te odlučne naravi. Ali priprosta

i izdržljiva kao kakav lovac, kao kakav ratnik na tim jahanjima i vožnjama ona je, s druge strane, mogla vrlo visokom umjetnošću i kulturom u svom dvorcu djelovati kao vladarica, najvedrija i najugodnija u svom malom svijetu: zaista njezina kratka mladost ujedinjavala je uzorno ideal tog vijeka, odvažnost i lakoću, snagu i blagost u viteški romantičnoj pojavi. Posljednji bljesak trubadurskoga viteštva s njenim likom svjetluca u tom maglovito hladnom sjevernom kraju, koji već zastiru sjenke reformacije.

Nikad nije slika te romantične žene — djevojke ili udovice a djevojke — sjajnije zablistala nego u toj njenoj dvadesetoj prvoj godini: tu je njen trijumf, jer ga nije shvatila niti iskoristila, došao prerano. Još uvijek se, naime, njezin unutrašnji život nije bio potpuno probudio, jer žena u njoj nije znala za volju svoje krvi, još se njena ličnost nije oblikovala, još se nije bila razvila. Prava Marija Stjuart otkrit će se uvijek tek u uzbuđenju, tek u opasnosti, a one prve godine u Škotskoj samo su ravnodušno čekanje, besciljno olako traćenje vremena, stalna pripravnost a da ta unutrašnja volja još uvijek nije znala zašto i za koga. To kao da je bilo hvatanje daha pred velikim, odlučnim naporom, blijed jedan, mrtav trenutak. Jer se Marija Stjuart, koja je još kao napola dijete imala već Francusku, nije mogla u duši zadovoljiti tim šturim kraljevanjem u Škotskoj. Nije se ona vratila u svoj zavičaj da vlada tom siromašnom, tijesnom, zabačenom zemljom; od samoga početka smatra ona ovu krunu samo ulogom da bi u svjetskoj igri stekla jednu sjajniju, i savršeno se varaju svi oni koji misle ili tvrde da Marija Stjuart nije željela ništa drugo i ništa više nego da nasljedstvom svog oca kao valjan stvaralac škotske krune tiho i spokojno vlada. Tko joj pripisuje tako ograničene ambicije, umanjuje dimenzije njezine duše, jer u toj mladoj ženi živi neukrotiva, neobuzdana volja za velikom moći; nikad se ona neće, koja je s petnaest godina bila vjenčana u katedrali Notr Dam kraljevićem Francuske, koju su u Luvru veličanstveno slavili kao vladaricu milijuna, zadovoljiti time da bude vladarica nad dvije desetine nepokornih i napola poseljačenih grofova i baruna, kraljica nad nekoliko stotina hiljada ovčara i ribara. Ništa nije neprirodnije i neistinitije negoli njoj *a posteriori* pripisivati neki rodoljubiv nacionalni osjećaj, koji je, u stvari, otkriće kasnijih vijekova. Vladari petnaestog, šesnaestog stoljeća — s izuzetkom njene velike suparnice Elizabete — ne vode tada uopće nikakva računa o svojim narodima i misle samo na svoju osobnu moć. Države se kroje i raskrajaju kao odijela, rat i brakovi stvaraju države, a ne unutrašnja opredjeljenost nacije. Ne obmanjujmo se, dakle, sentimentalno: Marija Stjuart je tada bila spremna da Štotsku zamijeni za španjolsko, englesko, francusko ili za bilo koje drugo prijestolje; ona vjerojatno ne bi prolila nijedne suze zbog rastanka sa šumama i jezerima i romantičnim zamkovima svoga zavičaja; jer nikada njeno strasno častoljublje nije tu njenu malu državu smatralo ni za što drugo negoli za odskočnu dasku prema jednom višem cilju. Ona zna da je nasljedstvom pozvana da bude vladarica, da je svojom ljepotom i kulturom dostojna svake krune Evrope, i kao što druge žene u njezinim godinama, istom takvom nejasnom strašću, sanjaju o neizmjernoj ljubavi, tako njezino slavoljublje sanja samo o neizmjernoj moći. Stoga ona najprije prepušta Mareu i Mejtlandu državne poslove bez ikakve zavisti i, štoviše, bez stvarno aktivnog interesa; nezavidno — šta znači njoj, rano već okrunjenoj, sudbinom prerano razmaženoj, ova bijedna tijesna zemlja? — pušta ovoj dvojici da vladaju i upravljaju. Upravljanje posjedom, povećanje tog posjeda, ta najviša politička vještina nikada nije bila jaka strana Marije Stjuart. Ona umije samo braniti, a ne sačuvati. Tek kada je njezino pravo ugroženo, kada je izazvan njen ponos, tek kada kakva tuđa volja zadre u njeno pravo, onda se budi, divlje i nasrtljivo, njena energija. Samo u velikim trenucima biva ta žena velika i djelotvorna, u prosječnim vremenima ona je prosječna i ravnodušna.

U tom mirnom razdoblju smiruje se i neprijateljstvo njene velike suparnice: jer uvijek kada vatreno srce Marije Stjuart miruje i umiri se, smiri se i Elizabeta. Jedna od najvažnijih prednosti ovog velikog realista bilo je od vajkada to što je ona priznavala činjenice i što se nije samovoljno odupirala neizbježnom. Svom svojom snagom suprotstavila se ona povratku Marije Stjuart u Škotsku i sve učinila da ga odloži; ali sada kada je do njega došlo, ne bori se Elizabeta dalje protiv neoborive činjenice i radije čini sve da sa svojom suparnicom, dokle god je ne može otkloniti, stupi u prijateljske odnose. Elizabeta kao mudra žena — to je jedno od najjačih pozitivnih osobina njenog vrludavog i samovoljnog karaktera — ne voli rat, iako ne zazire od nasilnih i odgovornih odluka; po svojoj proračunatoj naravi radije izvlači koristi iz pregovora i ugovora i spretnom duhovnom igrom nastoji da prevlada. Čim je već bilo sigurno da se

Marija Stjuart vraća u Škotsku, opomenuo je lord Mare dirljivim riječima Elizabetu da s njom sklopi pošteno prijateljstvo. »Vi ste obje mlade, istaknute kraljice i Vaše vam porijeklo ne bi smjelo dopustiti da svoju slavu uvećavate ratom i krvoprolićem. I jedna i druga znate kojim se povodom izrodio između vas osjećaj neprijateljstva, i, tako mi boga, kamo sreće da moja gospodarica, kraljica, nije nikad preuzela na sebe da istakne svoje pravo ili pravni vid u odnosu na državu Vašeg Veličanstva. Usprkos tome, trebalo bi da vas dvije budete i ostanete prijateljice. A pošto je ona jednom sa svoje strane tu misao izrekla, ja se bojim da će među vama uvijek vladati nesporazum, sve dok taj kamen spoticanja ne bude otklonjen. Vaše Veličanstvo ne može popustiti u tom pogledu, a nju bi opet moglo boljeti što s njom u Engleskoj, kojoj je ona tako bliska po krvi, postupaju kao s kakvom tuđinkom. Nema li tu mogućnosti za neki srednji put?«.

Elizabeta se prema takvom prijedlogu nije pokazala neosjetljiva; samo kao kraljicu Škotske i pod nadzorom njenog plaćenika Marea nije joj za sad Marija Stjuart više toliko opasna kao što je bila kao dvostruka kraljica Francuske i Škotske. Zašto da joj ne ukazuje prijateljstvo, koje, međutim, u dubini duše uopće ne osjeća. Uskoro između Elizabete i Marije Stjuart dolazi do dopisivanja u kojoj jedna od »dear sisters«[1] prenosi drugoj na strpljivom papiru svoja najsrdačnija osjećanja. Marija Stjuart šalje Elizabeti na dar briljantni prsten, na koji ona odgovara jednim još skupocjenijim; obje pred svijetom i same pred sobom glume prijatnu glumu srodničke privrženosti. Marija Stjuart uvjerava kako ona »ništa toliko ne želi na svijetu nego da vidi svoju dobru sestru«, da će raskinuti savez s Francuskom, jer Elizabetinu sklonost cijeni »more then all uncles of the world«[2], Elizabeta opet ispisuje svojim velikim svečanim slovima, kojima se služi samo u naročitim prilikama, najushićenija uvjeravanja o svojoj naklonosti i vjernosti. Ali odmah čim treba da se stvarno sklopi kakav sporazum i da se odredi rok za osobni sastanak, obje to oprezno izbjegavaju. Jer stari pregovori stoje u osnovi još uvijek na mrtvoj točki. Marija Stjuart hoće potpisati edinburški sporazum o priznanju Elizabete, ali tek onda kada joj Elizabeta prizna pravo nasljedstva, a to opet za Elizabetu znači isto toliko kao kad

1 Drage sestre (engl.).
2 Više nego sve ujake na svijetu (engl.).

bi potpisala svoju smrtnu presudu. Ni jedna ni druga neće ni za dlaku odstupiti od svog prava, i tako naposljetku sve te kićene fraze samo prekrivaju jednu nepremostivu provaliju. »Ne mogu«, kako je Džingis kan, osvajač svijeta, odlučno rekao, »na nebu postojati dva sunca ni na zemlji dva kana«. Jedna od njih morat će odstupiti, Elizabeta ili Marija Stjuart; obje to znaju iz dubine duše i obje čekaju dati trenutak. A sve dok još ne dođe taj trenutak, zašto da se ne raduju kratkom predahu u ratu? Gdje nepovjerenje neuništivo živi u dubini duše, neće nedostajati povod da se crni plamen rasplamsa u proždrljivi oganj.

Katkad tište mladu kraljicu u tim godinama male brige, katkad joj dojadi dosada državnih poslova, često i sve češće osjeća se ona tuđa među tim oporim, ratobornim plemićima, odvratne su joj svađe s fanatičnim popovima i potajnim spletkarima: u takvim trenucima bježi natrag u svoju Francusku, u zavičaj svoga srca. Dakako, Škotsku ona ne može napustiti pa je zato u svom holirudskom zamku sama stvorila svoju malu Francusku, sićušan komad svijeta, gdje može živjeti potpuno nezapaženo i slobodno, za svoje najmilije sklonosti, svoj Trijanon. U okrugloj holirudskoj kuli uvela je po francuskom ukusu galantni, romantični dvorski život; iz Pariza donijela je goblene i turske ćilime, raskošne krevete i namještaj, i slike, svoje lijepo povezane knjige, svog Erazma, svog Rablea, svog Ariosta i Ronsara. Tu se govorilo francuski i živjelo po francuski, tu se pri treperavim svijećama sviralo uveče, priređivale su se društvene igre, čitali stihovi, pjevali madrigali. Prvi put su na tom minijaturnom dvoru pokušali izvesti »masques«, male klasične prigodne komade s one strane Kanala, koje je kasnije engleski teatar razvio do najvišeg procvata. Igralo se do kasno poslije ponoći u kostimima pod maskom, a na jednom od tih plesova, »the purpose«, pojavila se mlada kraljica odjevena čak kao muškarac, u crnim, jako zategnutim svilenim hlačama, dok se njezin partner — mladi pjesnik Šastelar — prerušio u damu — prizor koji bi vjerojatno u Džonu Noksu izazvao gorku zaprepaštenost.

Ali su puritanci, zeloti, i slična gunđala bili smišljeno isključeni s ovih sati veselog raspoloženja, i uzalud se Džon Noks zgražao nad tim »souparis« i »dansaris«[1], grmio s propovjedaonice u Sent Džajlsu, tako da mu se brada njihala

1 Gozbe i igre.

kao klatno: »Vladari su vještiji u tome da se baye muzikom i da sjede na gozbama nego da čitaju i slušaju riječ božju. Muzičari i laskavci koji uvijek kvare omladinu sviđaju im se više nego stari i mudri ljudi« — na koga li je to mislio taj samopravednik? — »koji svojim svetim opomenama želc jedan dio oholosti, u kojoj smo svi mi rođeni, oboriti«. Ali taj mladi, veseli krug malo je polagao na »spasonosne opomene« toga »kill joya«, velikog protivnika radosti: četiri Marije i nekoliko francuski nastrojenih kavalira sretni su što u ovim osvijetljenim i toplim prostorijama prijateljstva mogu zaboraviti sumornost te stroge i tragične zemlje, a Marija Stjuart, prije svega, što smije skinuti hladnu masku veličanstva i biti samo obična vesela mlada žena u krugu ljudi istih godina i istih osjećaja.

Takva želja naprosto je prirodna. Ali za Mariju Stjuart znači ona uvijek opasnost da ne popusti svojoj bezbrižnosti. Pretvaranje je štiti, stalan oprez joj je nesnosan ali upravo ta vrlina da samu sebe ne može zatajiti, to »je ne sais point deguiser mes sentiments«[1] kako je jednom pisala, stvara joj politički više neprilika nego drugima najozbiljnija prijevara i najpretjeranija krutost. Jer neusiljenost s kojom se kraljica kreće među tim mladim ljudima, s osmjehom primajući njihova udvaranja i možda ih čak nesvjesno izazivajući, navodi te razuzdanike na neumjesno drugarstvo, a za strasne prirode ona može postati čak iskušenje. Nešto mora da je u toj ženi, čija ljepota na slikama nije posve očita, bilo čulno nadražljivo; možda su već tada pojedini muškarci po neprimjetnim nekim znacima naslućivali da se ispod blagog, druželjubivog i na izgled potpuno samopouzdanog držanja ove djevičanske žene, krije golema strast poput kakvog vulkana ispod ljupkog krajolika; možda su oni mnogo prije nego što je Marija Stjuart sama upoznala svoju tajnu naslutili i onjušili, po svom mužjačkom nagonu, onu neobuzdanost, jer je u njoj postojala neka sila koja je muškarce jače navodila na čulnost nego na kakvu romantičnu ljubav. Možda je ona, upravo zato što se sama još nije probudila u svojim nagonima, lakše dopuštala male tjelesne prisnosti — da je netko pomiluje rukom, poljubi, pogleda primamljivim pogledom — lakše od kakve iskusne žene koja poznaje podvodačke opasnosti takvih neusiljenosti: svakako ona dopušta da mladi ljudi oko nje katkad zaborave da žena u njoj kao kraljici u

1 Nikako ne znam prikrivati svoje osjećaje (franc.).

svakoj smjeloj pomisli mora ostati nedostupna. Jednom je već bio jedan mladi škotski kapetan, po imenu Hepbern, dopustio sebi prema njoj takve glupodrske neučtivosti da ga je samo bijeg spasio od najteže kazne. Ali Marija Stjuart i suviše blago prelazi preko tog sablažljivog incidenta, laka srca ga oprašta kao neznatan grijeh i time izaziva novu smjelost u drugom jednom plemiću iz svog malog kruga.

Ta pustolovina razvijala se vrlo romantično; kao gotovo svaka epizoda u toj škotskoj zemlji pretvorila se u krvavo tužnu baladu. Prvi obožavatelj Marije Stjuart na francuskom kraljevskom dvoru, mesje Danvil, povjerio je svoju ushićenost svom hladnom prijatelju i pratiocu, pjesniku Šastelaru. Međutim mesje Danvil, koji je Mariju Stjuart zajedno s drugim plemićima pratio na njenom putovanju u Škotsku, morao se vratiti u Francusku svojoj ženi, na svoju dužnost: ali je trubadur Šastelar ostao u Škotskoj, kao tako reći namjesnik tuđe sklonosti. A nije bezopasno stalno pjevati nježne stihove, jer se igra može lako pretvoriti u zbilju. Marija Stjuart nepromišljeno prima poetska udvaranja, mladog u svim vještinama iskusnog hugenota, ona štoviše na njegove stihove odgovara vlastitim pjesmama; kojoj umjetnički osjetljivoj, usred grube i zaostale okoline, usamljenoj mladoj ženi ne bi polaskalo da čuje kako je netko slavi u ovako zadivljujućim strofama:

Od Déesse immortelle
Escoute donc ma voix
Toy qui tiens en tutelle
Mon pouvoir sous tes loix .

Afin que si ma vie
Se voie en bref ravie
Ta cruauté
Ta confesse périe
Par ta seule beauté[1]

a pogotovo kad se osjeća nedužna? Jer Šastelar se ne može pohvaliti da je njegova strast bila uzvraćena pravom ljubavlju. On mora melankolično priznati:

1 O besmrtna boginjo, saslušaj moj glas, ti koja držiš pokroviteljsku moć pod svojim zakonima, da bi, ako ubrzo bude otet, tvoja okrutnost priznala moj život izgubljenim zbog same tvoje ljepote (franc.).

Et néansmoins la flâme
Qui me brûle et enflâme
De passion
N'émeut jamais ton âme
D'aucune affection[1]

Sigurno je da je Marija Stjuart, i sama pjesnikinja, znala za pretjeranost svih lirskih tvorevina i uz osmjeh primala takve strofe svog lijepog Seladona samo kao poetsko udvaranje usred tolikih drugih dvorskih i ulagivačkih laskanja, te da je samo iz djetinjaste hirovitosti trpjela galanterije koje na romantičnom ženskom dvoru ne znače ništa neobično. Na svoj prostodušni način igra se ona i šali sa Šastelarom, upravo onako bezazleno kao što čini sa svoje četiri Marije. Ona ga nagrađuje sitnim bezazlenim ljubaznostima, bira njega (koji joj se jedva smio približiti) za partnera u plesu, naslanja se za vrijeme jedne plesne figure (»falking-danse«) na samo njegovo rame, dopušta mu slobodnije izraze od onih koji su uobičajeni u Škotskoj, tri ulice daleko od propovjedaonice Džona Noksa, koji grdi »such fashions morelyke to the bordell than to the comeliness of honest women«[2], ona dopušta Šastelaru jednom, možda za vrijeme maskenbala ili u igri fanta, čak i letimičan poljubac. Ali samo po sebi bezopasne, takve prisnosti izazivaju zle posljedice, tako da mladi pjesnik, poput Torkvata Tasa, nije više jasno razabirao granice između kraljice i sluge, između respekta i prisnog drugarstva, između galanterije i učtivosti, zbilje i šale, i kao usijana glava stao je ići za svojim osjećajima. I tako se neočekivano desio nezgodan incident: jedne večeri nađoše mlade djevojke, koje su posluživale Mariju Stjuart, Šastelara u kraljičinoj ložnici skrivena iza zastora. U prvi mah one u tome nisu nalazile nikakva zla, smatrajući tu mladalačku ludost obješenjačkom šalom; žustro i naizgled ljutito istjerale su djevojke nestaška iz ložnice. I Marija Stjuart je reagirala na tu netaktičnost više s opraštajućom blagošću negoli pravom ljutnjom; taj slučaj su pred polubratom Marije Stjuart brižljivo prešućivali i o kakvoj ozbiljnoj kazni, zato što se tako strahovito ogriješio o svoju ličnost, nije uskoro više bilo ni

1 Pa ipak, plamen strasti koji mi žeže i pali ne uzbuđuje nikad tvoju dušu nikakvom ljubavlju (franc.).
2 Takvo ponašanje koje više liči na bordel nego na pristojnost časnih žena. (engl.).

govora. Ali ta popustljivost nije bila na mjestu. Jer — ili se taj luđak time što je njegov slučaj u krugu mladih žena bio olako shvaćen, osjetio, naprotiv, ohrabren da svoju šalu ponovi, ili ga je, ipak, prava strast prema Mariji Stjuart lišila svakog samopouzdanja — bilo kako mu drago — on je potajno pošao za kraljicom na njeno putovanje u Fajf, a da nitko na dvoru nije ni slutio njegovu prisutnost, i tek kada je Marija Stjuart bila već napola skinuta, otkriše tog luđaka u njenoj ložnici. U prvom strahu uvrijeđena žena je kriknula, oštar krik je odjeknuo kućom, iz susjedne sobe banuo je unutra Mare, njezin polubrat, i sada opraštanje i zatajivanje nije više bilo moguće. Navodno, tada je Marija Stjuart zatražila (što nije vjerojatno) da Mare bezobraznika odmah probode nožem. Ali je Mare, koji je pri svakom svom postupku, nasuprot svojoj strasnijoj polusestri, mudro i sračunato razmišljao o svim posljedicama, znao vrlo dobro da bi ubojstvo mladog čovjeka u spavaćoj sobi kraljice okaljalo krvlju ne samo pod nego i njenu čast. Javno treba optužiti jedan takav prijestup, javno on treba biti ispaštan na gradskom trgu, da bi se dokazala pred narodom i pred svijetom potpuna nevinost vladarice.

Nekoliko dana poslije toga izvedoše Šastelara na gubilište. Njegovu drsku smjelost suci su proglasili za zločin, a njegovu lakomislenost za pakost. Jednoglasno su ga osudili na najtežu kaznu: da mu se odrubi glava. Marija Stjuart, sve kad bi i htjela, nije sada imala više mogućnosti da tog bezumnika pomiluje; već su poslanici bili obavijestili sve dvorove o tome, u Londonu i Parizu su radoznalo pazili na njezino držanje. Svaka riječ njemu u prilog bila bi sada protumačena kao priznanje saučesništva. Ona je morala stoga da se pokaže tvrđa nego što je po svojoj prilici osobno bila raspoložena, te druga veselih i ugodnih trenutaka ostaviti u njegovu najtežem času bez nade i pomoći. Šastelar umire kako to dolikuje na dvoru jedne romantične kraljice, besprijekornom smrću. On odbija svaku svećeničku utjehu, samo pjesma neka ga tješi i svijest da

Mon malheur déplorable
Soit sur moy immortel[1].

1 Moja tužna nesreća neka je besmrtna (franc.).

Taj hrabri trubadur uspravno se penje na stratište, i umjesto psalma i molitve na putu glasno recitira čuvenu »Epître à la mort« svoga prijatelja Ronsara:

Je te salue, heureuse et profitable Mort
Des extrémes douleurs médicin et
confort[1]

Pred krvničkim panjem on još jednom diže glavu da vikne (više je to bio uzdah nego optužba): »O cruelle dame«[2]; zatim se smireno saginje da primi smrtonosni udarac. Taj romantičar umire u stilu balade, u stilu pjesme.

Ali taj nesretni Šastelar tek je jedna jedinka iz mračne čete, on je tek prvi koji umire za Mariju Stjuart, on je prvenac ispred ostalih. S njim započinje avetinjski mrtvački ples svih onih koji za ovu ženu polaze na gubilište, privučeni njenom sudbinom, povlačeći i nju u svoj udes. Iz svih zemalja dolaze oni, kao kod Holbajna privlače se oni bezvoljno iza crnog koštanog doboša, korak za korakom, iz godine u godinu, vladari i regenti, grofovi i plemići, svećenici i ratnici, mladići i starci, svi se za nju žrtvujući, svi žrtvovani za nju koja je nevina kriva njihovoj mračnoj povorci i koju ona sama za kaznu završava. Rijetko je kada sudbina u jedan ženski lik stavila toliko magijâ smrti: poput kakvog zagasitog magneta, vuče ona, opasnije ne može, sve muškarce svoje okoline na kobnu putanju. Tko joj se nađe na putu — svejedno da li u milosti ili nemilosti — osuđen je na propast i na nasilnu smrt. Mrziti Mariju Stjuart, nikome to nije donijelo sreću. Još teže su platili oni koji su je se usudili voljeti.

Ova Šastelarova epizoda samo je na izgled slučajnost, puki incident: tu se prvi put — a da ona sama odmah to ne shvaća — otkriva zakon njezine sudbine: nikad joj neće biti dopušteno da bude bezbrižna, nesmotrena i povjerljiva. Njen život je od prvog trenutka tako udešen, da on mora biti reprezentativan lik, kraljica, uvijek i uvijek samo kraljica, javni karakter, lopta u svjetskoj igri, i što je u početku izgledalo kao milost — njeno rano krunisanje — prirođen joj je visok položaj, zapravo, samo prokletstvo. Jer uvijek kada pokuša pripadati samoj sebi i živjeti samo za svoj račun, za svoju ljubav, za svoje sklonosti, biva ona zbog propuštanja svojih

1 *Poslanica smrti:* »Ja te pozdravljam, sretna i korisna smrti, liječnice i utjeho krajnjih bolova!« (franc.).
2 »O, svirepa damo!« (franc.).

dužnosti strahovito kažnjena. Šastelar je samo prva opomena. Poslije jednog djetinjstva u tom kratkom vremenu, prije nego li po drugi put počnu prodavati njeno tijelo, njen život bilo kojem nepoznatom muškarcu za bilo koju kraljevsku krunu, pokušala je ona da nekoliko mjeseci ne bude ništa drugo nego mlada i bezbrižna, samo da diše, samo da živi i da se raduje: ali su je tada teške ruke trgle iz te lake igre. Uznemireni tim slučajem, sada je gone regent, parlament i lordovi da stupi u novi brak. Marija Stjuart treba sebi izabrati muža: dakako, ne onog koji joj se sviđa nego onog koji će povećati moć i sigurnost zemlje. Davno već vođeni pregovori sada se oštro ubrzavaju, jer je odgovorna lica uhvatila neka vrsta straha da bi ta nepromišljena žena mogla na kraju kakvom novom ludošću potpuno upropastiti svoj ugled i dobar glas. Opet počinje cjenkanje na bračnom tržištu: Mariju Stjuart opet guraju u sferu politike, koja njenu sudbinu od prvog do posljednjeg časa nemilosrdno obuzdava. I uvijek kada pokušava razbiti taj hladni obruč oko svog toplog stvarnog života, kako bi jednom slobodno dahnula, uništava tuđu i vlastitu životnu kob.

ŠESTO POGLAVLJE

VELIKO POLITIČKO TRŽIŠTE BRAKA

1563—1565.

Dvije su mlade žene oko kojih u tom trenutku najviše na svijetu oblijeću: Elizabeta Engleska i Marija Škotska. Tko god u Evropi ima pravo na krunu, a nema žene, taj sada šalje svoje prosce: Habsburzi i Burboni, Filip II Španjolski i njegov sin Don Karlos, nadvojvoda austrijski, kraljevi Švedske i Danske, starci i dječaci, muževi i mladići: već odavno nije bilo tako živo na političkom tržištu braka. Jer još uvijek vjenčanje jednom vladaricom predstavlja za svakog vladara najudobniju formu proširenja svoje vlasti. Nisu ratom, nego brakovima u vremenima apsolutizma bila izgrađena velika nasljedna prava, ujedinjena Francuska, svjetska vlast Španjolske i moć dinastije Habsburga. A sada neočekivano mame još posljednji dragocjeni krunski dragulji Evrope. Elizabetu ili Mariju Stjuart, Englesku ili Škotsku. Tko jednu ili drugu zemlju dobije brakom, taj će pobijediti i u svjetskoj igri, a istodobno će se s nacionalnom utakmicom riješiti i jedna druga utakmica — duhovno-crkveni rat. Jer ako brakom s jednom od te dvije vladarice britanski otok pripadne kojem katoličkom sukralju, onda će jezičac na vagi u borbi između katolicizma i protestantizma pretegnuti, konačno u korist Rima, *ecclesia universalis*[1] opet će biti na zemlji pobjedonosna crkva. Stoga ova žestoka hajka na nevjestu znači neizmjerno mnogo više nego jednu običnu familijarnu stvar; u njoj se simbolizira sudbina svijeta.

Sudbina svijeta, ali za te dvije žene, za te dvije kraljice, i sudbina života. Jer su linije njihovih sudbina nerazmrsivo zapletene. Ako se jedna od tih suparnica brakom uzdigne, drugo prijestolje će se nezadrživo pokolebati, digne li se jedna strana, druga će se morati spustiti. Ravnoteža prividnog prijateljstva između Marije Stjuart i Elizabete može potrajati samo dotle dok obje ostanu neudate, dok jedna bude samo kraljica Engleske, a druga samo kraljica Škotske. Pomaknu

1 Univerzalna crkva (lat.).

li se utezi, jedna će morati postati moćnija, pobjednica. Ali odlučno stoji ponos prema ponosu, ni jedna nije voljna i neće ustuknuti pred drugom. Samo borba na život i smrt može riješiti taj strašni čvor.

Za divno izgrađenu dramu te sestrinske borbe povijest je odabrala dvije suparnice najvećeg formata. Obje, i Marija i Elizabeta, talenti su naročiti i neusporedivi. Pored njihovih energičnih pojava djeluju drugi vladari tog vremena, monaški hladni Filip II Španjolski, dječački hiroviti Šarl IX Francuski, beznačajni Ferdinand Austrijski, kao plitki glumci sporednih uloga; ni jedan od njih ne doseže približno onaj visoki duhovni nivo na kome te neobične žene istupaju jedna protiv druge. Obje mudre — a u njihovoj mudrosti suviše često im smetaju ženske mušice i strasti — obje slavohlepne do neobuzdanosti, od svoje rane mladosti spremale su se posebno za svoj visok položaj. U smislu vanjske reprezentacije i jedna i druga imaju uzorno držanje, i svaka govori tečno latinski, francuski, talijanski, Elizabeta još i grčki, a njihova pisma plastičnom snagom izražavanja daleko nadmašuju pisma njihovih najboljih ministara; Elizabetina su neuporedivo koloritnija i slikovitija od pisama njenog mudrog državnog sekretara Sesila, a pisma Marije Stjuart cizeliranija i osobenija od posve diplomatskih pisama jednog Mejtlanda i Marea. Svojom inteligencijom, svojim smislom za umjetnost, svojim kneževskim načinom života obje mogu podnesti kritiku najstrožih sudaca, i ako je Elizabeta izazvala divljenje jednog Šekspira i Bena Džonsona, to su se i Mariji Stjuart divili jedan Ronsar i Di Bele. Ali ta zajednička visina kulturnog nivoa ujedno iscrpljuje i sve sličnosti između ovih dviju žena; i sve više se ističe suprotnost njihovih duša, koju su pjesnici već od samog početka osjetili i dramatski, kao tipično, uobličili.

Ta suprotnost je tako potpuna da je već i životne linije upravo geometrijski očito izražavaju. Presudna razlika: Elizabeta se na početku bori s teškoćama, Marija Stjuart uspinje se lako, vedro i brzo kao zvijezda Danica na jasnom nebu: rođena kao kraljica, pomazana je još kao dijete po drugi put za kraljicu. Ali isto tako naglo i odsječno razvija se njen pad. U tri ili četiri pojedinačne katastrofe koncentrirana je njezina sudbina, dakle tipično dramatski oblikovana — stoga je neprestano i odabiru za junakinju tragedija — dok se Elizabetin uspon odvija sporo i stalno (i zato njoj može odgovarati samo jedan epski širok prikaz). Bog joj nije ništa

poklonio ni dao lake ruke. Kao dijete proglašena bastardom, od svoje rođene sestre bačena u Tauer, ugrožena smrtnom presudom, ona je lukavstvom i rano sazrelom diplomacijom morala tek sebi izboriti opstanak i pravo da je samo trpe. Mariji Stjuart je od samog početka nasljedstvom pripao visok položaj, a Elizabeta ga je sebi stvorila, svojim tijelom i svojim životom.

Dvije tako različite životne linije moraju nužno težiti međusobnom udaljavanju. One se mogu povremeno sastati i zbližiti, ali nikad da se zaista i povežu. Duboko do u svaki treptaj i tonsku nijansu karaktera, mora se očitovati fundamentalna razlika da se jedna rodila s krunom na glavi kao i s kosom, dok je druga svoj položaj osvojila borbom i lukavstvom, da je jedna od samog početka bila legitimna kraljica, a druga kraljica pod sumnjom. Svaka od ovih dviju žena razvila je iz tog osobitog oblika sudbine svoju, drugačiju snagu. Kod Marije Stjuart to što nije znala ni za kakve muke, ona lakoća kojom je sve — prerano! — dobivala, gotovo stvara vrlo neobičnu lakomislenost i samopouzdanje, daruje joj onu drsku smjelost koja je njezina veličina i njezina kob. Bog joj je dao krunu, nitko joj je ne može oduzeti. Ona ima zapovijedati, drugi slušati, i makar i cio svijet sumnjao u njeno pravo, ona žarko u svojoj krvi osjeća gospodstvo. Lako se i bez ispitivanja oduševljava, brzo i plahovito stvara odluke, kao da se prihvaća mača, i upravo onako kao smiona jahačica jednim trzajem za uzdu, jednim zamahom preskače prepone i zapreke, misli da samom krilatom srčanošću može projuriti preko svih teškoća i zamki politike. Dok Elizabeta smatra vladanje šahovskom igrom, igrom mišljenja, vječitim napregnutim naporom, za Mariju Stjuart ono je samo jedno veliko uživanje, pojačavanje životne radosti, viteška igra. Ona ima, kako je o njoj jednom rekao papa, »srce muškarca u tijelu žene«, i upravo ta lakomislena smjelost, ta egoistična suverenost, koja je čini tako privlačnom za pjesmu, baladu, tragediju, skrivala je njenu ranu propast.

Jer je Elizabeta, sasvim realistička narav, gotovo genijalan poznavalac stvarnosti, do svoje pobjede došla zapravo samo mudrim iskorištavanjem nepromišljenosti i ludosti svoje viteške protivnice. Svojim bistrim, oštrim, ptičjim očima — pogledajte joj sliku — gleda ona nepovjerljivo u svijet, čijih se opasnosti već rano naučila plašiti. Još kao dijete imala je prilike promatrati kako se kolo sreće okreće sad gore, sad opet dolje, te da je od kraljevskog prijestolja do stratišta

samo jedan korak, i opet jedan jedini korak od Tauera, tog predvorja smrti, do Vestminištera. Stoga će ona vječito osjećati vlast kao nešto što potječe i sve što je sigurno osjećat će ugroženim: oprezno i bojažljivo, kao da su od stakla i kao da bi joj svakog trenutka mogli ispasti iz ruku, drži Elizabeta krunu i žezlo; ona, zapravo, cijeli svoj život provodi u brizi i neodlučnosti. Svi porteti ovdje uvjerljivo upotpunjuju predanjem sačuvane opise njene prirode: ni na jednom ona ne gleda vedro, slobodno i ponosno kao prava vladarica, uvijek je njeno nervozno lice plašljivo i nemirno napregnuto kao da osluškuje, kao da nešto čeka, nikada oko njenih usana ne titra osmjeh samopouzdanja. Kolebljivo i istovremeno sujetno diže ona svoje blijedo lice iz onog pompoznog nakita haljina, koje svjetlucaju draguljima, kao da zebe pod tim prenatrpanim sjajem. I čovjek osjeća: tek što je nasamo, tek što joj s koštunjavih ramena sklizne svečana odora, tek što nestane šminke s njenih uskih obraza, već pada s nje veličanstvo, ostaje bijedna, zbunjena, rano ostarjela žena, usamljeno ljudsko stvorenje, koje jedva umije svladati vlastitu nevolju, a kamoli vladati svijetom. Tako bojažljivo držanje jedne kraljice ne može djelovati najherojskije, kao što ni ono vječito oklijevanje, ustručavanje i neodlučnost, zacijelo ne mogu djelovati majestetično; ali Elizabetina državnička veličina nije počivala na romantičnoj, nego na jednoj drugoj ravni. Njezina snaga nije se očitovala u smjelim planovima i odlukama, nego u žilavom i brižljivom stalnom radu na uvećanju i osiguravanju, štednji i zgrtanju, zapravo, u građanskim i domaćinskim vrlinama. Upravo njezine mane, njezina plašljivost, njezin oprez i jesu u državničkom smislu postali produktivni. Dok Marija Stjuart živi samo za sebe, Elizabeta živi za svoju zemlju, ona kao realist smatra svoje vladanje obaveznim. Marija Stjuart, naprotiv, romantičarka, svoje kraljevanje drži potpuno neobaveznim pozivom. Svaka je jaka, svaka slaba u drugom smislu. Ako je Mariji Stjuart njena junački luda smjelost postala zla kob, to je Elizabeti njezino oklijevanje i ustručivanje konačno postalo dobitak. Jer uvijek u politici spora žilavost pobjeđuje neobuzdanu snagu, razrađen plan improviziran elan, realizam romantiku.

Ali u toj sestrinskoj borbi suprotnosti odlaze još dublje. Ne samo kao kraljice nego i kao žene, Elizabeta i Marija predstavljaju dva potpuno suprotna tipa, upravo kao da se prirodi svidjelo da jednu veliku, svjetsko-historijsku antitezu

u dva velika lika sprovede jednom kontrapunktalno do posljednjih detalja.

Marija Stjuart je kao žena potpuno žena, u prvom i posljednjem redu žena, i upravo su najvažnija rješenja njenog života proizašla iz tog najdubljeg izvora njenog spola. Nije ona bila stalno samo strastvena, samo svojim nagonima povlaštena priroda — naprotiv, ono što najprije na Mariji Stjuart karakterološki pada u oči, to je njena duga ženska suzdržljivost. Godine i godine su prošle dok se u njoj nije probudio osjećajni život. Dugo vidimo (i slike to potvrđuju) samo jednu ljubaznu, mekanu, blagu, bezbrižnu ženu, s lakom čežnjom u očima, s gotovo djetinjskim osmjehom oko usana, neodlučno, neaktivno biće, jednu ženu — djevojku. Ona je upadljivo osjećajna (kao i svaka prava ženska priroda), njezina duša lako zatreperi, pri najmanjem povodu može se zacrveniti, poblijediti i brzo joj i lako navru suze na oči. Ali ti nagli, površni valovi njene krvi dugo godina ne mogu uzburkati njezine dubine, i upravo zato što je savršeno normalna, istinska, prava žena, Marija Stjuart otkriva svoju pravu, istinsku snagu tek u jednoj strasti — u svemu samo jednom u životu. Ali se tek onda primjećuje kako je u njoj neobično jaka žena, kako je ona nagonsko i instinktivno biće, kako je bezvoljno vezana za svoj spol. Jer u tom velikom momentu njene ekstaze iščezavaju najednom, kao zderane, one više, kulturne snage u toj dotle hladnoj i odmjerenoj ženi, sve brane dobrog odgoja, morala i dostojanstva ruše se, i, stavljena pred izbor između svoje časti i svoje strasti, ne izjašnjava se Marija Stjuart za svoje kraljevanje, nego za svoju ženstvenost. Naglo s nje spada kraljevski plašt, samo golo i žarko osjeća se kao jedna od nebrojenih koje žele uzimati i dati ljubav, i ništa njenom liku ne daje takvu veličanstvenost: kao da je za volju pojedinih posve preživjelih životnih trenutaka s prezirom upravo odbacila i državu i vlast i dostojanstvo.

Elizabeta, naprotiv, nije nikad bila sposobna za potpunu samopredanost te vrste, i to iz jednog tajanstvenog razloga. Ona, naime, tjelesno — kako je to Marija Stjuart u svom glasovitom pogrdnom pismu formulirala — »nije bila kao sve druge žene«. Ne samo da joj je priroda uskratila materinstvo nego, po svoj prilici, i prirodni oblik punog ženskog podavanja. Nije ona tako dragovoljno, kao što se pravila cijelog svog života, »virgin Queen«, djevičanska kraljica i makar da su

stanovite suvremene glasine (kao one koje je ostavio Ben Džonson) o Elizabetinoj fizičkoj nakaznosti sporne, ostaje ipak sigurno da je neka tjelesna ili duševna mana izazvala poremećaje u najskrivenijim zonama njezine ženstvenosti. Takva zla kob mora presudno djelovati na biće žene i u toj tajni su, kao u jezgru, sadržane sve druge tajne njenoga karaktera. Ona promjenljivost, kolebljivost, nestalnost i prevrtljivost njenih živaca koja njeno biće uronjava u trzavo svjetlo histerije, neuravnoteženosti i neuračunljivosti njenih odluka, ono vječito prebacivanje s toplog na hladno, sa 'da' na 'ne', sve ono komedijaštvo, sva ona rafiniranost i podmuklost, a pogotovo ona koketerija koja je najgore napakostila njenom državničkom dostojanstvu, sve to proizlazilo je iz te njene unutrašnje nesigurnosti. Jasno i prirodno osjećati, misliti, raditi, to je ovoj u dubini duše ranjenoj ženi bilo uskraćeno, nitko nije mogao na nju računati, a najmanje je ona sama bila sigurna u sebe. Pa, iako osakaćena u svojim najskrivenijim sferama, iako su joj živci bili istrzani, iako opasna u svojoj intrigantskoj mudrosti, Elizabeta, ipak nikad nije bila okrutna, nečovječna, ledena i tvrda. Ništa nije lažnije-površnije, banalnije izmišljeno od već shematskog shvaćanja (koje je i Šiler preuzeo u svoju tragediju), a da se Elizabeta, tobože kao kakva podmukla mačka, igrala s blagom i slabom Marijom Stjuart. Tko dublje zagleda, taj će u toj ženi, koja usamljeno zebe usred svoje moći, jer se ne može prirodno i jasno podati nijednom muškarcu, koja se sa svojim poluljubavnicima uvijek samo histerično muči, primjetiti jednu skrivenu, zalutalu toplinu i iza svih njenih mušica i žestina poštenu volju da bude velikodušna i dobrostiva. Njenoj plašljivoj prirodi nije odgovarala sila, ona se radije sklanjala u male vještine diplomacije, koje peckaju živce, u neodgovornu zakulisnu igru; ali je pri svakoj objavi rata oklijevala i ježila se, svaka smrtna presuda ležala je kao kakav kamen na njenoj savjesti, i da bi svojoj zemlji sačuvala mir, ulagala je svu svoju snagu. Protiv Marije Stjuart borila se samo zato što se (ne bez prava) od nje osjećala ugrožena, a ipak bi radije bila izbjegla otvorenu borbu, jer je po svojoj prirodi bila samo igračica i varalica u igri, a nikako borac. Obje bi, i Marija Stjuart zbog svoje bezbrižnosti, i Elizabeta zbog svoje plašljivosti, radije čuvale polovični i lažni mir. Ali konstelacija onog trenutka nije dopuštala da one postoje jedna pored druge. Ravnodušna prema najintimnijoj volji pojedinca, često jača volja historije gura ljude i sile u njihovu ubojitu igru.

Jer iza unutrašnjih razlika tih ličnosti dižu se neodoljivo, poput gorostasnih sjena, velike suprotnosti toga vremena. Nije to samo slučaj što je Marija Stjuart bila pobornik stare, katoličke religije, a Elizabeta zaštitnik nove, reformatorske; to stranačko opredjeljenje samo nam simbolički kazuje da je svaka od ovih dviju kraljica oličavala u sebi drugi pogled na svijet. Marija Stjuart umirući, srednjovjekovno-viteški svijet, a Elizabeta nastajući, nevovjeki. Cijelo jedno prijelazno doba u njihovom sukobu dovršava svoju borbu.

Marija Stjuart — i to čini njenu figuru romantičnom — stoji i pada kao posljednji hrabri paladin za jednu prošlu nadmašenu stvar. Ona se samo pokorava stvaralačkoj volji historije, kada se okrenuta nazad, politički povezuje s onim silama koje su već prešle svoj zenit, sa Španjolskom i papskom svjetovnom vlašću, dok Elizabeta, gledajući bistro, šalje svoje poslanike u najudaljenije zemlje, u Rusiju i Perziju, i s dalekovidnim osjećajem upućuje energiju svoga naroda na oceane, kao da je slutila da na novim kontinentima treba podići temelje budućeg svjetskog carstva. Marija Stjuart kruto ostaje pri ovome što je preuzela od prošlosti, ona nikako ne može nadići dinastičko shvaćanje kraljevstva. Zemlja je, po njenu mišljenju, vezana na vladara, a ne vladar za svoju zemlju; zapravo Marija Stjuart je cijelo to vrijeme bila samo kraljica nad Škotskom, a nikad kraljica za Škotsku. Stotine pisama koje je ona napisala posvećena su samo učvršćivanju i širenju njenih osobnih prava, ali nema uopće ni jednog jedinog koje bi se bavilo dobrom naroda, unapređivanjem trgovine, brodarstva ili vojne snage. Kao što je njen jezik u pjesništvu i konverzaciji ostao doživotno francuski, tako ni njezin način mišljenja, njen osjećaj nikad nije postao škotski, nacionalni, nije ona živjela ni umrla za Škotsku, nego jedino za to da bi ostala škotska kraljica. Na kraju, Marija Stjuart nije svojoj zemlji dala ništa stvaralačko, osim legende svoga života. To što je stajala iznad svega, moralo je Mariju Stjuart nužno dovesti do usamljenosti. Srčanošću i odlučnošću bila je neizmjerno nadmoćnija od Elizabete. Ali se Elizabeta nije borila protiv nje sama. Iz osjećaja svoje nesigurnosti ona je pravodobno znala ojačati poziciju, okruživši se mirnim i bistrim ljudima; u tom ratu stajao je oko nje cijeli jedan generalštab, upućujući je u tehniku i strategiju i braneći je, kod velikih odluka, od skokovitosti i prevrtljivosti njenog temperamenta. Elizabeta je znala oko sebe stvoriti tako savršenu organizaciju, da je danas, poslije toliko vijeko-

va, gotovo nemoguće iz kolektivnog djela Elizabetine epohe izdvojiti ono što je ona osobno učinila, i neizmjerna slava koja se vezuje uz njeno ime uključuje u sebi i anonimna djela njenih odličnih savjetnika. Dok je Marija Stjuart samo Marija Stjuart, Elizabeta, zapravo, uvijek predstavlja Elizabetu plus Sesil, plus Lester, plus Volsingen, plus energiju cijelog njenog naroda, i jedva da se može razabrati tko je bio genij onog šekspirovog stoljeća, Engleska ili Elizabeta, toliko su se one slile u divno jedinstvo. Ništa Elizabeti nije dalo takav rang među monarsima one epohe, osim što ona nije htjela biti vladarica nad Engleskom, nego samo poslovođa engleske volje, službenica nacionalne misije; ona je shvatila duh vremena koji je vodio iz autokracije u konstitucionalizam. Ona dobrovoljno priznaje nove sile koje se razvijaju iz preinačavanja staleža i proširivanja svjetskih prostora novim otkrićima, ona unapređuje sve novo, cehove, trgovce, bankare, pa čak i gusare, jer su oni Engleskoj, njezinoj Engleskoj, probijali put do prevlasti nad morima. Bezbroj puta je ona (što Marija Stjuart nikad nije učinila) svoje osobne želje žrtvovala za volju općeg, narodnog dobra. Ona je uvijek nalazila najljepši spas iz svoje unutrašnje bijede u tome da se posveti stvaralačkom radu; iz svoje nesreće kao žene, Elizabeta je stvarala sreću svojoj zemlji. Sav svoj egoizam, svu svoju vlastoljubivost, prenijela je ona — koja nije imala ni djece ni muškarca — na nacionalni plan: kroz veličinu Engleske da bude velika pred potomstvom. To je njezina najplemenitija sujeta, i istinski je živjela samo za tu buduću, veću Englesku. Nijedna je druga kruna nije mogla primamiti (dok bi Marija Stjuart s oduševljenjem svoju krunu zamijenila za svaku bolju), i dok se ona izvanredno razbuktavala u svojoj sadašnjosti, u datom trenutku, ova je — štedljiva i dalekovidna — sve svoje snage posvetila budućnosti svoga naroda.

Zato nije nikakav slučaj što se borba između Marije Stjuart i Elizabete riješila u korist naprednije i snalažljivije, a ne u prilog nazadne i viteške kraljice. S Elizabetom je pobijedila volja historije, koja stremi naprijed, koja preživjele oblike baca iza sebe kao prazne ljuske i svoje snage stvaralački ispituje u sve novijim pothvatima. Njen život predstavlja energiju nacije koja hoće osvojiti svoje mjesto u svemiru, u smrti Marije Stjuart teče sjajno i junački nestaje viteška prošlost. Ipak svaka od njih u ovoj borbi ispunila je svoj

smisao života: Elizabeta, realist, pobjeđivala je u povijesti, Marija Stjuart, romantičar, u pjesmi i legendi.

Veličanstvena je ta suprotnost u prostoru, vremenu i njenim likovima: samo da način borbe nije bio tako bijesno sitničav! Jer i pored svog istaknutog formata ostaju ove dvije žene ipak samo žene, ne mogu savladati slabosti svog spola rješavajući svoja neprijateljstva, umjesto iskreno, podmuklo. Da su umjesto Marije Stjuart i Elizabete stajali, jedan prema drugome, dva muškarca, dva kralja, smjesta bi došlo do oštrih objašnjenja, do otvorenog rata. Pravo bi se oštro sukobilo s pravom, hrabrost s hrabrošću. U konfliktu između Marije Stjuart i Elizabete nema naprotiv ni traga od one jasne muške iskrenosti, to je borba mačaka, šunjanje i vrebanje s uvučenim kandžama, podmukla i posve nepoštena igra. Punu četvrt stoljeća ove su dvije žene varale jedna drugu i lagale (ali da jedna drugu ni za trenutak nije obmanula). Nikad ne gledaju jedna drugoj ravno u oči, nikad im mržnja ne biva otvorena, istinska i jasna; smiješeći se, laskajući i pretvarajući se one jedna drugu pozdravljaju i darivaju, te čestitaju, dok svaka potajno drži nož iza leđa. Ne, kronika rata između Elizabete i Marije Stjuart ne pokazuje nikakvih ilijadskih bitaka, nikakvih slavnih situacija, to nije nikakva junačka pjesma, nego perfidno poglavlje iz Makijavelija, koje, doduše, psihološki neobično uzbuđuje, ali moralno odbija jer je to bila dvadesetogodišnja intriga, a nikad časna zvučna borba.

Ta nečasna igra započinje odmah s pregovorima o udaji Marije Stjuart. Vladarski prosci stupili su na pozornicu. Marija Stjuart bi se zadovoljila sa svakim od njih, jer se u njoj još nije bila probudila žena i ona se ne miješa u izbor. Ona bi bila voljna uzeti petnaestgodišnjeg dječaka Don Karlosa, iako ga glasine prikazuju kao zloćudnog, bjesomučnog momka, a isto tako maloljetno dijete Šarla IX. Mlad, star, odvratan ili privlačan, to je njenom častoljublju potpuno svejedno, samo da se pomoću braka uzdigne iznad omrznute suparnice. Osobno gotovo nezainteresirana, prepušta ona pregovore svom polubratu Mareu, koji ih vodi sve do krajnosti egoističnom revnošću, jer kad bi njegova sestra nosila krunu u Parizu, Beču ili Madridu, on bi je se riješio i opet bi bio nekrunisani kralj Škotske. Ali ubrzo Elizabeta saznaje, odlično obaviještena od svojih škotskih špijuna, za te prekomorske prosce, i odmah ulaže energičan veto. Ona potpuno jasno prijeti škotskom poslaniku da će smatrati neprijatelj-

skim aktom ako Marija Stjuart prihvati jednu od kneževskih ponuda iz Austrije, Španjolske, ili Francuske, što joj, međutim, ne smeta da istodobno u pismu vrlo nježno opomene svoju dragu rođaku da se samo njoj povjeri, »pa ma kakva joj brda sreće i zemaljskog sjaja obećavali drugi«. O, ona nema ni najmanjeg prigovora braku s nekim protestantskim princom, s kraljem Danske ili s vojvodom od Ferare — što prevedeno na naš jezik znači: s bezopasnim i bezvrijednim proscima — ali bi bilo najbolje da se Marija Stjuart uda »kod kuće« za bilo kojeg škotskog ili engleskog plemića. U tom slučaju mogla bi se vječito pouzdati u njezinu sestrinsku ljubav i u njezinu pomoć.

Taj Elizabetin stav je jasna »foul play«[1], svatko može proniknuti njezinu namjeru: ta nesvojevoljno »virgin Queen« neće ništa drugo nego da svojoj suparnici pokvari svaku povoljnu priliku. Ali isto tako spretnom rukom odbija Marija Stjuart tu loptu nazad. Ona nijednog trenutka ne misli na to da Elizabeti prizna »overlordship«, pravo veta u pitanjima svog braka. Veliki posao još nije zaključen, glavni kandidat Don Karlos još oklijeva. Zato Marija Stjuart u prvi mah pretvorno šalje izraze najdublje zahvalnosti za Elizabetino brižljivo zanimanje. Ona uvjerava da ni »for all uncles of the world«[2] ne bi samovoljnim postupkom stavila u pitanje dragocjeno prijateljstvo s engleskom kraljicom, o, ne, o, nipošto! Ona je iskrena srca spremna da vjerno sluša sve njezine prijedloge, i Elizabeta neka joj samo saopći koje bi prosce mogla smatrati kao »allowed«[3], a koje ne. Dirljiva je ta poslušnost; ali je Marija Stjuart u sve to posredno uplela pitanje na koji će je način Elizabeta odštetiti za tu poslušnost. Dobro, rekla je ona otprilike, ja pristajem na tvoje želje, neću se udati za muža tako visoko granga da bi on, moja mnogo voljena sestro, nadvisio tvoj položaj. Ali sada i ti meni pruži sigurnost i budi ljubazna, jasna: kako stoji stvar s mojim pravom nasljedstva?

Time je taj konflikt sretno opet došao na staru mrtvu točku. Čim bi Elizabeta trebala izreći jasnu riječ o pitanju nasljedstva, nema toga boga koji bi joj iznudio kakvu jasnu izjavu. Sva u okolišanju, ona zamuckuje da će se za Mariju Stjuart brinuti kao za svoju rođenu kćer »jer njena sklonost potpuno pripada interesima njezine sestre«; čitavim stranicama teku najslađe riječi, ali onu jednu, onu obaveznu, presudnu, nikad neće izgovoriti. Kao dva levantinska trgovca, obje hoće posao obaviti samo cjenjkanjem, ni jedna neće prva otkriti karte. Udaj se za onoga koga ti ja predlažem, veli Elizabeta, pa ću te imenovati svojom nasljednicom. Imenuj me svojom nasljednicom, i ja ću se udati za onoga koga mi ti predlažeš, odgovara Marija Stjuart. Ali jedna drugoj ne vjeruje, jer jedna drugu nastoji prevariti.

Dvije godine vuku se ovi pregovori o braku, o proscima, o pravu nasljedstva. Ali, za divno čudo, pri tome su obje varalice u igri jedna drugoj išle na ruku. Elizabeta hoće samo da Mariji Stjuart otegne stvar, a Marija Stjuart ima, na nesreću, posla s jednim od najsporijih vladara, oklijevalom Filipom II. Tek kad su pregovori sa Španjolskom posustali i kada se moralo tražiti neko drugo rješenje, našla je Marija Stjuart za potrebno da tom razrokom izmotavanju učini kraj te da joj stavi nož pod grlo. Zato jasno i glasno postavlja pitanje koga joj Elizabeta zapravo predlaže kao njoj ravna muža.

Elizabeti se ne može desiti ništa neugodnije nego kada od nje traže obavezan odgovor, osobito u ovom pitanju. Jer već je davno uvijeno dala do znanja koga je namijenila Mariji Stjuart; dvosmisleno je promrmljala »da će joj dati jednoga o kome nitko ne bi pomislio da bi se ona za njega mogla odlučiti«. Škotski dvor pravio se kao da to ne razumije, pa traži pozitivan prijedlog, ime. Pritisnuta uza zid Elizabeta se ne može više zaklanjati iza nagovještaja. Konačno je procijedila kroza zube ime tog izabranika: Robert Dadli.

Sada je zaprijetila opasnost da se ta diplomatska komedija ne pretvori za trenutak u lakrdiju. Elizabetin prijedlog ili je strahovita uvreda ili pak strahovit blef. Već samo to da se od škotske kraljice, francuske kraljevske udovice, traži da se uda za jednog »subjecta«, za jednog podanika njene sestre kraljice, za jednog malog plemića bez ijedne kapi po rođenju joj ravne krvi, značilo je po pojmovima tadašnjeg vremena gotovo porugu. Ali ona izborom predložene osobe biva još više ponižena; u cijeloj se Evropi zna da je Robert Dadli već godinama Elizabetin drug u erotskoj igri, te da, prema tome, engleska kraljica, kao iznošeno odijelo, hoće škotskoj kraljici utrapiti upravo tog muža, kojega ona sama smatra suviše neznatnim za brak. Svakako, prije nekoliko godina ta vječno neodlučna žena poigrava se još mišljenjem da se vjenča njime. (Uvijek se ona samo poigravala takvom

1 Prljava igra (engl.).
2 Za sve ujake na svijetu (eng.).
3 Dopuštene (engl.).

mišlju). Tek kada je Dadlijeva žena, Emi Ropsart, pod vrlo čudnovatim okolnostima nađena ubijena, ona se brže-bolje povukla da bi izbjegla svaku sumnju saučesništva. Tog muža koji se dva puta pred svijetom kompromitirao, jednom u vezi s tom mračnom aferom, a zatim svojim erotskim odnosima — nuditi sada Mariji Stjuart za muža, to je među mnogima od njenih naprasitih i zapanjujućih gestova za vrijeme njene vladavine bio jedan, koji je najviše zapanjio svijet.

Što je Elizabeta namjeravala u duši u vezi s ovim mračnim prijedlogom, neće se nikada potpuno saznati: tko bi se osmjelio da logički formulira zamršene želje te histerične naravi? Pa je li ona htjela kao poštena ljubavnica svome ljubavniku, za koga se sama nije usudila udati, s redom nasljeđa predati ono najdragocjenije što je imala: svoje kraljevstvo? Ili se samo htjela otresti jednog čičizbea, koji joj je postao dosadan? Ili se nadala da će pomoću čovjeka svog povjerenja čvršće držati na uzdi svoju častoljubivu suparnicu? Ili je pak samo željela provjeriti Dadlijevu vjernost? Ili je sanjala o nekom braku utroje, o nekom zajedničkom ljubavničkom domaćinstvu? Ili je samo izmislila taj ludi prijedlog da bi na Mariju Stjuart svalila krivicu, pošto će ga ona, svakako, odbiti? I sve su te pretpostavke moguće, ali je najvjerojatnija jedna: ta hirovita žena u dnu duše nije ni sama znala što hoće: ona se, kako izgleda, samo poigravala tom mišlju, kao što se uvijek voljela poigravati ljudima i odlukama. Nitko ne može zamisliti što bi se dogodilo da je Marija Stjuart ozbiljno pristala na njen zahtjev da uzme odbačenog Elizabetinog ljubavnika. Možda bi Elizabeta tada, u brzom zaokretu, svome Dadliju zabranila taj brak i uz ruglo te ponude na svoju suparnicu svalila još i sramotu da ju je on odbio.

Marija Stjuart je primila Elizabetin prijedlog da se uda za nekog kroz čije vene ne struji kraljevska krv kao nešto bogohulno. Podrugljivo je u svojem prvom svježem gnjevu upitala poslanika da li njegova kraljica zaista misli ozbiljno kada joj predlaže da se ona, pomazana kraljica, uda za čovjeka koji je samo »lord Robert«. Ali je brzo zataškala svoju neraspoloženost i pogledala ga ljubaznim pogledom; tako opasnu protivnicu ne treba prije vremena razbjesniti grubim odbijanjem njezina prijedloga. Kad jednom bude imala muža španjolskog ili francuskog prijestolonasljednika, onda će se moći temeljito obračunati s njom zbog ove uvrede. U toj sestrinskoj borbi uvijek se na jednu nečasnost odgovara dru-

Marija Stjuart

Škotski plemići dočekuju Mariju Stjuart na povratku iz Francuske 1561. godine

Muž Marije Stjuart, Darnli, ubija njenog ljubavnika, talijanskog pustolova Ricija

Kraljica Elizabeta

gom, na podlu Elizabetinu ponudu dolazi odmah lažna ljubaznost Marije Stjuart. U Edinburgu se, dakle, Dadli ne odbija nipošto kao prosac, ne, o, ne, kraljica se pravi kao da ozbiljno pristaje na tu lakrdiju i to joj stvara mogućnost za jedan izvanredan akt. Ser Džems Melvil biva poslat u službenoj misiji u London, tobože da otpočne pregovore u vezi s Dadlijem, a, u stvari, da samo još temeljitije zamrsi to klupko laži i licemjerja.

Melvil, najvjerniji među plemićima Marije Stjuart, spretna je diplomatska ruka, koji osim toga zna dobro čitati i pisati i za to smo mu osobito zahvalni. Njegov boravak u Londonu darovao je svijetu najplastičniji i najizrazitiji prikaz privatnog Elizabetinog života, istodobno začinjen izvrsnim činom historijske komedije. Elizabeta točno zna da je taj kulturni čovjek dugo živio na francuskom i njemačkom dvoru; zato je ona upravo dala sve od sebe da mu se svidi kao žena, i ne sluteći da će zahvaljujući velikoj sposobnosti pamćenja, historiji predati sve njezine slabosti i koketerije. Njezina, naime, ženska sujeta često se gadno šegačila s njenim kraljevskim dostojanstvom: i sada je koketna žena, umjesto da poslanika škotske kraljice politički uvjerava, nastojala čovjeka najprije fascinirati svojim privatnim prednostima. Pravila je paunsku lepezu jednu za drugom. Iz svoje goleme garderobe — poslije njene smrti izbrojali su tri hiljade haljina — bira ona najskupocjenije toalete, čas izlazi odjevena po engleskoj, čas po talijanskoj, čas, opet, po francuskoj modi, velikodušno se prikazuje u dekolteu, prilično razgolićena, i usred svega toga paradira svojim latinskim, francuskim i talijanskim jezikom, i s nezasitnom žudnjom prima prividno neizmjerna poslanikova divljenja. Ali svi superlativi, kako je lijepa, kako mudra, kako obrazovana, ne mogu je zadovoljiti, ona bezuvjetno hoće da upravo od poslanika škotske kraljice iznudi izjavu da se on njoj kao ženi više divi nego vlastitoj vladarici. Hoće čuti da je ili ljepša ili pametnija ili obrazovanija od Marije Stjuart. Pokazuje mu svoju čudesno valovitu riđeplavu kosu i pita je li kome ljepša od Marije Stjuart — mučno pitanje za poslanika jedne kraljice! Melvil se spretno izvlači iz takve situacije, odvrativši solomunski da u Engleskoj nema žene koja bi se mogla mjeriti s Elizabetom, a da u Škotskoj nema nijedne koja bi nadmašila Mariju Stjuart. Ali to »tako i tako« ne zadovoljava ludo sujetnu Elizabetu; ona opet, stalno paradira sa svojim dražima, svira na klavsenu i pjeva uz lautu: najzad Melvil, svjestan

svoga naloga da je politički uspava, pristaje na priznanje da je Elizabetina put bjelja, da ona bolje svira klavsen i da pleše s više gracioznosti od Marije Stjuart. Zanesena tim revnosnim samoizlaganjem, Elizabeta je u prvom trenutku zaboravila na svoj pravi posao, i kada je Melvil najzad dodirnuo tu škakljivu temu, izvadila je ona, sada već komedijski, prvo jedan minijaturni portret Marije Stjuart iz svoje ladice i počela ga nježno ljubiti. Uzbuđenim glasom je zatim pričala koliko bi voljela da se s Larijom Stjuart, svojom voljenom sestrom, osobno upozna (pošto je, u stvari, poduzela već što se da zamisliti kako bi osujetila taj sastanak). Tko bi ovoj drskoj glumici vjerovao, morao bi biti uvjeren da za Elizabetu nema na svijetu ništa važnije nego da njezina susjeda kraljica bude sretna. Ali Melvil ima hladnu glavu i bistar pogled. On se ne dâ obmanuti svim tim opsjenarstvom, on će sažeto javiti u Edinburg da Elizabeta nije iskreno ni govorila ni nastupala, a da je samo pokazala veliko licemjerstvo, uzbuđenost i strah. Kada je Elizabeta sa svoje strane istupila s pitanjem što misli Marija Stjuart o tom braku s Dadlijem, vješti diplomat izbjegao je isto tako grdno »ne« kao i jasno »da«. Izmotavajući se stao je pričati kako Marija Stjuart o toj mogućnosti nije još pravo niti razmišljala. Ali, što je on više izmicao, to oštrije je Elizabeta navaljivala. »Lord Robert«, rekla je ona, »moj je najbolji prijatelj. Ja ga volim kao brata i ne bih se nikad za nekoga drugog udala kada bih se uopće mogla odlučiti na udaju. Pošto se ja u tom pogledu ne mogu savladati, želim da ga bar izabere moja sestra, jer ne znam nikoga s kojim bih ja više voljela da ona podijeli moje nasljeđstvo. Da ga moja sestra ne bi nipodaštavala, ja ću mu za nekoliko dana podijeliti dostojanstvo grofa od Lestera i barona od Denbija.«

I zaista, nekoliko dana kasnije — treći čin komedije — izvršen je s najsjajnijom paradom najavljeni obred. Lord Robert Dadli kleknuo je na oči cijelog plemstva pred svoju vladaricu i najmiliju prijateljicu da bi ustao kao grof Lester. Ali se opet žena u Elizabeti u tom patetičnom trenutku ludo našalila s kraljicom. Dok je, naime, gospodarica svom vjernom sluzi naticala krunu na glavu, nije se ljubavnica, iz nježnih pobuda, mogla uzdržati da intimno pomiluje kosu svoga prijatelja; patetički obred pretvorio se u lakrdiju, i Melvil se u sebi mogao smijati: svojoj gospodarici u Edinburgu moći će poslati veseo izvještaj.

Ali Melvil nije nipošto došao u London samo zato da se kao kroničar zabavlja kraljevskom komedijom; on sam ima osobitu ulogu u ovom *quid pro quo*. Njegova diplomatska bilježnica krije nekoliko tajnih pretinaca koje Elizabeti ne misli nipošto otkriti, a to dvorsko ćaskanje o grofu Lesteru samo je prividan manevar, pomoću kojeg bi prikrio svoju pravu misiju u Londonu. Prije svega, mora energično zakucati na vrata španjolskog poslanika da sazna da li Don Karlos konačno odbija ili pak pristaje. Marija Stjuart neće više čekati. A osim toga, treba stupiti u diskretnu vezu s kandidatom drugog reda, s Henrijem Darlijem.

Taj Henri Darnli stoji privremeno na jednom sporednom kolosijeku: njega Marija Stjuart drži u rezervi za krajnji slučaj ako bi se izjalovile sve bolje bračne kombinacije. Henri Darnli nije ni kralj ni knez, njegovog su oca erla od Lenoksa, kao neprijatelja dinastije Stjuart, protjerali iz Škotske i zaplijenili mu sva imanja. Ali s majčine strane ima taj osamnaestogodišnji mladić u svojim žilama dobru punovažnu krv, kraljevsku krv, tjudorsku; kao praunuk Henrija VII, on je prvi »prince de sang«[1] na engleskom dvoru, i zato za svaku vladaricu može biti »dostojan brak«; osim toga, on ima još i tu prednost što je katolik. Kao treće, četvrto ili peto željezo u vatri, mogao bi, dakle, taj mladi Darnli doći u obzir, i Melvil vodi svakojake neobavezne razgovore s Margaretom Lenoks, ambicioznom majkom toga kandidata za nuždu.

Međutim, u biti svake prave i dobre komedije spada to da se u njoj sva lica međusobno varaju, ali nikad ipak tako savršeno, da ne bi s vremena na vrijeme jedno drugome za trenutak zavirili u karte. Elizabeta nije tako glupa da bi vjerovala da je Melvil došao u London samo i jedino zato da bi joj pravio komplimente zbog njene kose i njenog sviranja na klavsenu: ona zna, njen prijedlog da izabere njenog odbačenog prisnog prijatelja, Mariju Stjuart ne može osobito oduševiti, ona poznaje častoljublje i poslovnost svoje drage rođakinje ledi Lenoks. Bit će da su nešto ispipali i njezini špijuni. Kad je kod obreda primanja viteškog reda Henri Darnli, kao prvi princ na dvoru, nosio ispred nje kraljevski mač, obratila se previjanka s iznenadnim izljevom iskrenosti Melvilu i rekla mu otvoreno u lice: »Ja znam dobro, taj mladi momak više se sviđa vama«. Ali Melvil pri ovom iznenadnom zahvatu u njegovu bilježnicu nije izgubio hladnokrvnost. Bio

1 Knez od vladalačke loze (po muškoj liniji).

bi slab diplomat kada ne bi bio znao u škakljivom trenutku početi drsko lagati. Zato je napravio samo prezrivu boru na svom pametnom licu i odgovorio, pogledavši s omalovažavanjem na tog istog Darnlija zbog kojeg je još jučer vatreno pregovarao: »Jedna žena od duha nikad neće odabrati takvog jednog momka, koji je tako lijep, vitak i golobrad i više nalik na kakvu ženu nego na muškarca«.

Da li se Elizabeta zbilja tim odigranim omalovažavanjem dala obmanuti? Da li je spretno pretvaranje tog diplomata stvarno uspavalo njezino nepovjerenje? Ili, u toj stvari igra još neprovidniju dvostruku igru? Svakako, zbilo se ono što je bilo nevjerojatno: najprije je dobio lord Lenoks, Darnlijev otac, dozvolu da se opet vrati u Škotsku, a u januaru 1565. čak i sam Darnli. Elizabeta šalje — nikad se neće znati iz kakvog hira ili lukavstva — zapravo najopasnijeg kandidata Mariji Stjuart u kuću. Začudo incijator te dozvole nije nitko drugi nego grof Lester, koji, opet, sa svoje strane, igra dvostruku igru, kako bi se neprimjetno izvukao iz svadbene petlje koju mu je splela njegova gospodarica. Sada bi se četvrti čin te lakrdije mogao veselo nastaviti u Škotskoj, ali tada sve glumce neočekivano nadigra slučaj. Najednom se prekida ta nit umjetnog zaplitanja i komedija prosidbi završava se na zapanjujući način i to tako kako to nijedan od sudionika nije slutio.

Politika, ta zemaljska i dobrim dijelom umjetna moć, srela se onog zimskog dana s drugom jednom, vječnom i elementarnom moći: prosac koji je došao obići Mariju Stjuart, iznenađen, u kraljici nalazi ženu. Nakon toliko godina strpljivog i ravnodušnog čekanja ona se u njoj probudila. Do sada je ona bila samo kraljevska kći, kraljica zaručnica, kraljica i kraljevska udovica, igračka tuđe volje, poslušno stvorenje diplomacije. Ali sada je prvi put suknuo iz nje pravi osjećaj, jednim trzajem odbacila je svoje častoljublje kao kakvu tešku haljinu da bi potpuno slobodno raspolagala svojim mladim tijelom, svojim životom. Prvi put ne sluša ona više druge ljude, nego samo strujanje svoje krvi, želju i volju svojih čula. I time počinje historija njezinog unutrašnjeg života.

SEDMO POGLAVLJE

DRUGI BRAK

1565.

Ono neočekivano što se u tom trenutku zbilo zapravo je najobičnija stvar na zemlji: mlada žena zaljubila se u mladog muškarca. Priroda se ne da za sva vremena suzbijati: Marija Stjuart, žena vruće krvi i zdrava tijela, stoji na prekretnici te godine i sudbine na pragu svoje dvadeset i treće godine. Kao udovica preživjela je četiri godine bez ikakve ozbiljne erotske epizode, u potpuno besprijekornoj uzdržljivosti. Ali svako gušenje osjećaja ima svoj kraj i konac, u jednoj kraljici jednom i žena traži najsvetije pravo, pravo da ljubi i da bude ljubljena.

Predmet ove prve simpatije Marije Stjuart — rijedak slučaj u svjetskoj historiji — nije nitko drugi nego politički prosilac, nitko nego Darnli, koji je po nalogu svoje majke stigao u Škotsku početkom februara 1565. godine. Taj mladi čovjek nije bio Mariji Stjuart potpuno stran; prije četiri godine, kao petnaestogodišnji dječak, dolazio je on u Francusku da u zamračenoj odaji udovice u »deuil blanc« izrazi saučešće svoje majke. Ali od tada je on iždikao u jako dugog i snažnog, svjetloplavog mladića sa ženskim glatkim i golobradim, ali i sa ženski lijepim licem, s kojeg gledaju u svijet još nekako nesigurno dva okrugla velika djetinjasta oka: »Il n'est possible de voir un plus beau prince«[1], opisuje ga Movisjer, a i mlada kraljica proglašava ga za »the lustiest and bestproportioned long man«, najpristalijeg i najstasitijeg dugonju kojeg je ikada vidjela. Međutim, osobina vatrenog i nestrpljivog karaktera Marije Stjuart jest u tome da se ona lako podaje iluzijama. Sanjari njenog romantičnog soja rijetko kad gledaju ljude i stvari u njihovim pravim razmjerima, nego većinom onako kako ih oni sami žele vidjeti. Između precjenjivanja i razočaranja, bacani bez odmora tamo i amo, ovi nerazumni ljudi ne daju se nikad potpuno otrijezniti, prestrašeni obmanom, oni će opet postati žrtva druge,

1 Nije moguće vidjeti ljepšega kneza (franc.).

nove, jer je obmana njihov pravi svijet a ne stvarnost. Tako ni Marija Stjuart u svojoj nagloj simpatiji za toga golobradog mladića nije u prvom trenutku primijetila da se ispod lijepe površine kod Darnlija krije malo dubine, da ispod tih napregnutih mišića nema prave snage, a da ispod njegove dvorske uglađenosti nema kuture duha. Malo razmažena u svojoj puritanskoj okolini, ona vidi samo to da se taj mladi princ divno drži na konju, da s lakoćom pleše, da voli glazbu i vesele zabave, te da u nevolji zna praviti dopadljive stihove. Uvijek takav zračak umjetničkih sklonosti ostavlja na nju stanovit dojam; iskreno je obradovna što u tom mladom princu nalazi ugodnog partnera za ples i lov i za svoje vještine i igre; njegova prisutnost donosila je raznolikost i vedru aromu mladosti na taj pomalo dosadni dvor. Ali i drugi primaju prijazno Darnlija, koji se po uputama svoje mudrije majke vladao vrlo čedno; uskoro je on u Edinburgu svuda bio rado viđen gost, »well liked for his personage«[1], kako bezazleno javlja Rudolf, Elizabetin uhoda. Spretnije nego što bi se za nj moglo misliti, igra on ulogu prosca ne samo kod Marije Stjuart nego i na sve strane. S jedne strane sklapa prijateljstvo s Davidom Ricijem, novim tajnim kraljičinim sekretarom i pouzdanikom protureformacije; danju se zajednički loptaju, a noću spavaju u istom krevetu. Ali dok se on tako približava katoličkoj stranci, s druge strane se istodobno ulaguje protestantima. On prati reformiranog regenta Marea nedjeljom u »kirk«, da bi tamo, na izgled duboko potresen, slušao propovijedi Džona Noksa; u podne ruča, da bi od sebe odvratio svaku sumnju, kod engleskog poslanika i kuje u zvijezde Elizabetinu dobrotu, a uveče igra s četiri Marije: ukratko, visoki, ne baš pametni, ali dobro naučeni mladić dobro igra svoju ulogu, njegova osobna prosječnost upravo ga štiti od svakog prijevremenog podozrenja.

Ali je najednom preskočila iskra i zapalila vatru, odjednom je Marija Stjuart, oko koje su oblijetali kraljevi i knezovi, bila ta koja je počela oblijetati oko tog šašavog devetnaestogodišnjeg mladića. Ta sklonost izbija iz nje nagomilanom, nestrpljivom snagom, kao što je to uvijek kod punih priroda koje svoju osjećajnost u malim avanturama i ljubakanjima nisu prenaglo potrošile i rasule; pri susretu s Darnlijem Marija Stjuart je prvi put doživjela svoju žensku žudnju. Jer njezin djetinji brak s Fransoaom II nije

1 Vrlo omiljen zbog svoje ličnosti (engl.).

bio ništa nego jedna vrsta neotkupljenog drugarstva i otad je svih tih godina žena u njoj živjela samo u nekoj vrsti svitanja osjećanja; sad je odjednom tu čovjek, muškarac, prema kome, poput kakve bujice, može poteći sav taj višak raskravljenih i nagomilanih osjećaja. I ne misleći, i ne razmišljajući, kao što to biva kod žena, već u tom prvom vidi jedinog, pravog. Svakako, bilo bi pametnije da pričeka i provjeri tog čovjeka u njegovoj pravoj vrijednosti. Ali od strasti mlade i zaljubljene žene tražiti logiku, značilo bi isto što i u ponoć tražiti sunce. Jer u biti prave strasti spada i to da ona ostaje neraščlanljiva i iracionalna. Ne dá se ona unaprijed proračunati ni čak naknadno sračunati. Nema sumnje da je Marija Stjuart taj izbor napravila s one strane svog inače bistrog razuma. Ništa u biću tog nezrelog, sujetnog i tek lijepog momka ne može objasniti njenu pretjeranost: kao i bezbrojni drugi muškarci koji su od duhovno nadmoćnijih žena bili voljeni, dakle iznad svojih unutrašnjih vrijednosti, nema ni Darnli druge zasluge, druge magične snage, bio je samo slučajno onaj koji se u presudnom napetom trenutku sreo s još neprobuđenom ljubavnom čežnjom jedne žene.

Dugo je trajalo i predugo, dok se zaista nije uzburkala krv te ponosne stjuartovske kćeri. Ali se sada trza i drhti u nestrpljivosti. Kada Marija Stjuart nešto želi, ona nikad neće čekati niti razmišljati. Zašto joj je stalo do Engleske, do Francuske, do Španjolske, do budućnosti, kad ima svoju voljenu sadašnjost? Ne, ona ne može više igrati tu dosadnu luđačku igru s Elizabetom, ne može više čekati pospanog prosca iz Madrida, čak i kada bi joj on donio krunu dvaju svjetova, ovdje ona ima tog vedrog, tog mladog, tog mekanog i sladostrasnog mladića, s njegovim crvenim čulnim usnama, njegovim šašavim očima djeteta, njegovom nježnošću, koja se upravo tek okušava! Sada samo da se brzo poveže, samo da što prije bude njegova, to je jedina misao koja je u tom stanju blaženo-čulnog bezumlja ispunjava. Na čitavom dvoru zna u prvi mah samo jedan čovjek za njenu sklonost, njenu slatku muku; novi tajni sekretar David Ricio, koji je sve poduzeo da bi brod zaljubljenikâ spretno doplovio u luku Kitere. Taj papinski pouzdanik vidi u braku s katolikom već zasnovanu buduću prevlast katoličke crkve u Škotskoj, i njegova revnosna provodadžijska služba manje se odnosi na sreću tog mladog para nego na političke ciljeve protureformacije. Već piše papi — a da o toj namjeri Marije

Stjuart ništa ne slute čuvari državnog pečata, ništa ne slute Mare i Mejtland — radi bračnog dispenza, koji je potreban, jer je Marija Stjuart u srodstvu s Darnlijem u četvrtom koljenu. On se već raspituje, oprezno razmišljajući o svim posljedicama, kod Filipa II, da li Marija Stjuart može računati na njegovu pomoć ako bi Elizabeta ovom braku spremala kakve teškoće; da, dan i noć radi taj pouzdani agent koji uviđa da bi se s uspjehom tog bračnog projekta njegova zvijezda i trijumf katoličke stvari uzdigli do nebesa. Koliko god on marljivo radi da bi raščistio puteve, njezinoj nestrpljivosti to je i suviše sporo, suviše oprezno, suviše obazrivo. Neće čekati tjedne i tjedne, dok puževom brzinom pisma stignu preko mora i kopna. U dispenz svetog oca i suviše je sigurna da bi joj jedan pergament mogao potvrditi ono s čime se njezina volja već složila. Uvijek Marija Stjuart u svojim odlukama ima tu slijepu bezuvjetnost, tu sjajnu i ludu prejeranost. I tu želju, konačno kao i svaku drugu želju svoje gospodarice, dovitljivi Ricio umije ispuniti: pozvao je jednog katoličkog svećenika u svoju sobu, pa iako se ne dâ dokazati da je zaista u crkvenom smislu izvršeno prijevremeno sklapanje braka — u historiji Marije Stjuart čovjek se ne smije nikad potpuno pouzdati u pojedinačne izvještaje — ali neka vrsta vjeridbe ili povezanosti to dvoje mora da je postojala. Jer »laudato sia Dio«[1], uzviknuo je hrabri pomagač Ricio, i sada više nitko ne može »disturbare le nozze«[2]. Još prije nego što su drugi na dvoru u Darnliju mogli naslutiti prosca, uistinu već je bio gospodar njezinog života, a možda i njenog tijela.

Tajna tog »matrimonio segreto«[3] — jer su za nj znali samo njih troje i na šutnju obavezni svećenik — ostala je sačuvana. Ali kao što se po dimu može naslutiti vatra, tako se uvijek po nježnosti naslućuju skriveni osjećaji: nije potrajalo dugo i već su na dvoru počeli pažljivo promatrati njih dvoje. Svima je upalo u oči kako Marija Stjuart uznemireno i revnosno njeguje svoga rođaka, kada je jadni mladić neočekivano obolio od malih boginja, čudna bolest kod jednog mladoženje. Danima je sjedila uz njegovu postelju, i on, tek što je ozdravio, nije htio da se makne iz njezine blizine. Mare se prvi bijesno smrknuo. Pošteno je (u prvom redu misleći na sebe) pomogao sve bračne planove svoje sestre.

1 Neka bude hvaljen Bog (tal.).
2 Pokvariti vjenčanje (tal.).
3 Tajni brak (tal.).

Iako strogi protestant, pristao je čak da se uda za vrhovnog zaštitnika katolicizma, za sina španjolskih Habsburga, jer Madrid je prilično udaljen od Holiruda da bi mu zasmetao. Ali ovaj plan s Darnlijem gadno mu mrsi račune. Mare je dovoljno pronicljiv da sagleda kako će taj gordi, kao šljiva mekani mladić, čim bude kraljičin muž htjeti obavljati kraljevsku vlast. Osim toga, ima dovoljno političke pronicljivosti, i naslućuje kuda su uperene tajne spletke tog talijanskog pisara i papskog agenta: na ponovno uspostavljanje katoličke prevlasti i uništenje reformacije u Škotskoj. Osobno častoljublje pomiješalo se u njegovoj odlučnoj duši s religioznim uvjerenjima, vlastoljubivost s brigom za naciju; jasno vidi da tim Darnli-brakom u Škotskoj započinje tuđa vlast, a njegova prestaje. Zato upozorava i opominje svoju sestru da ne ulazi u brak koji bi mogao izazvati u tek primirenoj zemlji neizmjerne sukobe. A kada je vidio da njegove opomene ostaju bezuspješne, prkosno je napustio dvor.

I Mejtland, drugi provjereni savjetnik, pokušao je dati otpor. I on smatra svoj položaj i mir u Škotskoj ugroženima, i on se — i kao ministar, i kao protestant — buni protiv postavljanja katoličkog princa za kraljičinog muža, i malo-pomalo, oko njih dvojice skupiše se reformirani plemići čitave zemlje. Randolfu, engleskom poslaniku, počele su se sada otvarati oči. Od stida što je prespavao odlučne sate, on u svojim izvještajima predstavlja utjecaj tog lijepog mladića kao čaroliju, kao »witchcraft«, i očajan traži pomoć. Ali što znači sva ta zlovolja i gunđanje tih mladih ljudi prema divljem, vehementnom, smetenom bijesu Elizabetinom čim je saznala za izbor Marije Stjuart! Ona je zaista gorko platila za svoju dvoličnost, ona je u ovoj bračnoj igri nasamarena tako da je već bila smiješna. Pod izgovorom da pregovaraju o Lesteru, izmamili su joj spretno iz ruku pravog prosca i prokrijumčarili ga u Škotsku; ona sa svojom hiper diplomacijom sjedi sada u Londonu, ostavši praznih ruku. U svom prvom bijesu bacila je u Tauer Darnlijevu majku, ledi Lenoks, kao začetnika te cijele prosidbe, i pod prijetnjom naredila svom »podaniku« Darnliju da se odmah vrati u Englesku, ocu zaprijetila konfiskacijom svih dobara, sazvala krunsko vijeće, koje je po njezinoj želji proglasilo ovaj brak opasnim za prijateljstvo obje zemlje. Prikrivenim riječima, dakle, zaprijetila je ratom. U dubini duše nadigrana, Elizabeta se toliko uplašila i zbunila da se istodobno dala u cjenjkanje i pogađanje. Da se spasi od blamaže, bacila je

brže-bolje na stol svoj posljednji adut, kartu koju je dotle grčevito držala u rukama: prvi put je Mariji Stjuart ponudila otvoreno (sada kada je igra za nju bila izgubljena) nasljedstvo na prijestolje Engleske, poslala je čak — odjednom joj se žurilo — jednog naročitog poslanika s punovažnim obećanjem »if the Queen of Scots would accept Leicester, she would be accounted and allowed next heir to the crown as though she were her own born daughter«[1]. Čudnovat dokaz za vječnu besmislenost njenog diplomatiziranja: ono što je Marija Stjuart godinama željela postići od svoje suparnice najvećom mudrošću, prodornošću i lukavstvom — priznanje svoga prava na krunu — to ona sada može postići jednim udarcem, upravo pomoću najveće budalaštine u svom životu.

Ali u bit političkih koncesija spada to da one uvijek dolaze prekasno. Jučer je Marija Stjuart bila još političar, danas je ona samo žena, samo zaljubljenica. Da postane nasljednicom engleskog prijestolja, gotovo da je bila najveća želja Marije Stjuart, a danas je ona zaboravila sve to kraljevsko častoljublje, za volju neznatnije, ali impulsivnije čežnje žene da što prije dođe do tog vitkog, mladog, lijepog momka, i da ga posjeduje. Prekasno je za prijetnje, za Elizabetine ponude nasljedstva, prekasno je i za opomene čestitih prijatelja, kao što je opomena vojvode Lotaringijskog, njenog ujaka, da se oslobodi toga »joli hutaudeau«, tog »ljepotana«. Ni pamet, ni državni razlozi nemaju više nikakve vlasti nad njezinom tako neobuzdanom nestrpljivošću. Ironično odgovara bijesnoj Elizabeti, koja se sama zaplela u svoju mrežu: »Nezadovoljstvo moje dobre sestre zaista mi je čudno, jer se ovaj izbor koji ona sada kudi, zbio ipak posve po njenim željama. Ja sam odbila sve strane prosce, izabrala sam Engleza, koji vuče lozu iz kraljevske krvi obaju kraljevstva, a u Engleskoj je prvi princ«. Elizabeta ne može ništa prigovoriti ovome, jer je Marija Stjuart suviše doslovno, u drukčijem obliku, ispunila njenu želju. Ona je izabrala engleskog plemića, i, štoviše, onoga koga joj je ona sama poslala u kuću s dvostrukom namjerom. Ali kako je Elizabeta, bez obzira na to, u svojoj bezglavoj nervozi dalje navaljivala na Mariju Stjuart prinudama i prijetnjama, ona je konačno postala gruba i jasna. Lijepim su je riječima zavaravali i u njenim očekivanjima obmanjivali sve dotle dok

1 Ako kraljica Škotske primi Lestera bit će smatrana i priznata kao prvi nasljednik krune, kao da joj je rođena kći (engl.).

nije uz pristanak cijele zemlje sada sama napravila izbor. Ravnodušni prema slatkim ili kiselim pismima iz Londona, u Edinburgu su najvećom brzinom pripremali svadbu, a Darnlija su još na brzu ruku imenovali vojvodom od Rosa. Engleski poslanik koji je u posljednjem trenutku dojurio s čitavim svežnjem prosvjeda iz Engleske, stigao je upravo na vrijeme da čuje proglas po kojem Henrija Darnlija od sada treba nazivati kraljem, i tako ga oslovljavati (»namit and stylith«).

Dvadeset devetog jula zvonjava zvonâ oglasila je vjenčanje. U maloj katoličkoj kućnoj kapeli u holirudskom zamku svećenik je blagoslovio tu vezu. Marija Stjuart, uvijek snalažljiva kada su u pitanju reprezentativne ceremonije, na opće iznenađenje pojavila se u korotnim haljinama, istim onim koje je nosila na pogrebu svog prvog muža, francuskog kralja: time je željela jasno pokazati da ona ne zaboravlja lakomisleno svog prvog muža, i da je, samo da bi zadovoljila želju svoje zemlje, još jednom izašla pred vjenčani oltar. Tek kada je misa bila završena, ona se povukla u svoje odaje i taj prizor je bio majstorski pripremljen: svečane oprave već su ležale spremne — pustila Darnlija da je nježnim molbama privoli da skine sa sebe korotnu haljinu i obuče boje svečanosti i radosti. Dolje oko zamka gura se razdragana gomila, novac se odozgo baca punim šakama, a kraljica i njen narod vedra srca predaju se veselju. Na veliku sablazan Džona Noksa — koji je, doduše, upravo sebi, sa pedeset i šest godina, pribavio osamnaestogodišnju djevojku kao drugu ženu, ali po čijem mišljenju nikakvo drugo veselje nije bilo dopušteno izuzimajući njegovo — četiri dana i četiri noći trajale su bučne svečanosti, kao da je sada zauvijek trebala iščeznuti sumornost te nastati blaženo carstvo mladosti.

Neizmjeran je bio Elizabetin očaj kada je, neudata i nesposobna za udaju, saznala da je Marija Stjuart po drugi put postala supruga. Jer ona se svojim umjetnim izmotavanjima gadno poigrala. Kraljici Škotske ponudila je miljenika svog srca: pred licem cijelog svijeta su je odbili. Uložila je protest protiv Darnlija: preko toga su prešli ravnodušno. Poslala je svog poslanika s posljednjom opomenom: pustili su ga da čeka pred zatvorenim vratima sve dok vjenčanje nije bilo obavljeno. Zbog svog ugleda morala bi nešto poduzeti. Morala bi prekinuti diplomatske odnose ili objaviti rat. Ali kakav izgovor da nađe? Marija Stjuart je

jasno i neosporno u pravu, ona je ispunila Elizabetinu želju da ne izabere inozemnog kneza. Brak je bez mrlje, Henri Darnli, kao praunuk Henrija VII, prvi pretendent na englesko prijestolje, svakako je muž dostojan krune. Svakim naknadnim prosvjedom, po sebi već nemoćnim, Elizabetin bijes bio bi pred svijetom samo još vidljiviji.

Dvoličnost je bila i ostala cijelog života Elizabeti svojstvena. Ni poslije prvog svog lošeg iskustva ona ne odstupa od svoje metode. Naravno, ona ne objavljuje Mariji Stjuart rat, ne opoziva poslanika, ali zato podmuklo nastoji da tom presretnom bračnom paru spremi najstrašnije neugodnosti. Suviše bojažljiva, suviše oprezna da bi Darnliju i Mariji Stjuart otvoreno osporila suverenu vlast, ona tajno vrbuje protiv njih. U Škotskoj se uvijek lako mogu naći buntovnici i nezadovoljnici ako treba ustati protiv nasljednoga gospodara, a ovaj put je među njima čak i jedan čovjek koji, zbijenom energijom i svojom sposobnošću da žestoko mrzi, za čitavu glavu nadvisuje svu tu sitnu žgadiju. Sa svadbe svoje sestre Mare je demonstrativno izostao i njegovu odsutnost upućeni su ljudi protumačili kao loš znak. Jer Mare — a upravo to čini njegovu pojavu privlačnom i tajanstvenom — ima čudnovat instinkt za političke nagle promjene; on može s nevjerojatno sigurnim predosjećajem pogoditi trenutak kada se stanje stvari mijenja i kad prijeti opasnost, i u tim prilikama čini najpametnije što svaki rafinirani političar može učiniti: on iščezava. Pušta iz ruku kormilo, biva odjednom nevidljiv i nepronalaziv. Kao što neočekivano presušivanje rijeka, potpuno presahnuće vodenih tokova u prirodi najavljuje velike elementarne katastrofe, tako i iščezavanje Marea svaki put najavljuje — to će pokazati historija Marije Stjuart — političku nesreću. U prvi mah se Mare drži pasivno. On ostaje u svom dvorcu, prkosno izbjegava dvor kako bi dokazao da on, kao regent i zaštitnik protestantizma, ne odobrava izbor Darnlija za škotskog kralja. Ali Elizabeta hoće mnogo više nego običan protest protiv novoga kraljevskog para. Ona hoće pobunu i zato vrbuje Marea i isto tako nezadovoljne Hamiltone. Sa strogim nalogom da nju samu ne kompromitira, »in the most secret way«[1], povjerava ona jednom od svojih agenata zadatak da lordove potpomaže trupama i novcem, »as if from himself«, kao da on to sam na svoju ruku čini, a da ona o tome ništa ne zna. Novac

1 Na najtajniji način (engl.).

pada u lakome ruke lordova kao rosa na kakvu sprljenu livadu, njihova hrabrost se diže, a obećanja vojničke pomoći uskoro rađaju ustankom, koji u Engleskoj žele.

Možda je jedina greška koju je inače mudri i dalekovidni političar Mare napravio upravo to što se pouzdao u najnepouzdaniju od svih vladarica i stao na čelo ustanka. Doduše, oprezan kakav je bio, nije odmah udario otvoreno nego je prethodno samo potajno sakupljao saveznike: htio je, zapravo, sačekati dok se Elizabeta javno ne izjasni za stvar protestantskih lordova pa da on, ne kao buntovnik, nego kao branilac ugrožene crkve može istupiti protiv svoje sestre. Ali Marija Stjuart, uznemirena dvoličnim držanjem svoga brata, nimalo raspoložena da trpi njegov očito neprijateljski stav, svečano je od njega zatražila da se radi opravdavanja pojavi pred parlamentom. Mare, ponosan kao i njegova sestra nije htio primiti takav poziv kao optuženik i ponosno je uskratio poslušnost. Njega i njegove pristalice stavili su van zakona na javnom trgu (»put to the horn«). Opet je jednom moralo odlučiti oružje umjesto zdravog razuma. Uvijek se prilikom oštrih odluka izvanredno jasno manifestirala razlika u temperamentu između Marije Stjuart i Elizabete. Marija Stjuart se brzo odlučuje, uvijek je njena odvažnost nestrpljiva, kratka daha i brza. Elizabeta, naprotiv, plašljive prirode, odugovlači s odlukom. Još prije nego što je do kraja odlučila da li da rizničaru izda nalog da otpremi vojsku i javno potpomogne ustanike, Marija Stjuart je već udarila. Objavila je proklamaciju u kojoj se temeljito obračunava s ustanicima. »Oni nisu zadovoljni time što gomilaju bogatstva na bogatstva i časti na časti, oni bi htjeli da Nas i Naše kraljevstvo drže u rukama kako bi njime mogli raspolagati po svojoj miloj volji i Nas prisiliti da radimo samo po njihovom savjetu, ukratko, oni bi htjeli da budu kraljevi i, u najboljem slučaju, Nama da ostave samo titulu, a sebi da prisvoje upravljanje kraljevstvom«. Ne gubeći nijednog časa, skočila je ta hrabra žena na konja. S pištoljima za pojasom, sa svojim mladim mužem u pozlaćenom oklopu postrance, okružena plemićima koji su joj ostali vjerni, jaše ona na čelu svoje, na brzu ruku sakupljene vojske u susret ustanicima. Svatovska povorka preko noći se pretvorila u ratnički pohod. I pokazalo se da je ta odlučnost bila na mjestu. Većina protivničkih baruna osjetila je nelagodu pred tom novom energijom, tim više što obećana pomoć iz Engleske nije stizala i što je Elizabeta i dalje umjesto vojske slala konfuzne riječi.

Jedan za drugim, pognute glave, vraćaju se svojoj zakonitoj vladarici, samo Mare nije htio i neće da se prikloni: ali prije nego što je, ostavljen od sviju, mogao sakupiti pravu vojsku, bio je već poražen i natjeran u bijeg. Do granice ga progoni, jureći na konjima oštro i smjelo, pobjednički kraljevski par. Sredinom oktobra on se, teškom mukom, spasao na engleskom tlu.

Pobjeda je potpuna, svi baruni i lordovi države čvrsto sabiti stoje uz Mariju Stjuart, prvi put je Škotska opet potpuno u rukama jednoga kralja i jedne kraljice. Za trenutak je osjećaj sigurnosti u Mariji Stjuart bio toliko jak da se dvoumila da li da prijeđe u napad i prodre u Engleskku, gdje bi je, to je ona znala, katolička manjina oduševljeno pozdravila kao osloboditeljicu. Teškom mukom su pametniji savjetnici obuzdali njezinu strast. Ali svakako sada, pošto je svojoj protivnici izbila iz ruke sve karte, otvoreno i prikriveno, uglađenosti je došao kraj. Samostalno sklopljen brak bio je njen prvi trijumf nad Elizabetom, a razbijanje pobune drugi; vedro, slobodno i samosvjesno mogla je ona sada pogledati u oči »dobroj sestri« s one strane granice.

Ako Elizabetin položaj već prije toga nije bio zavidan, sada, poslije poraza pobunjenika koje je pomagala i bodrila, postao je upravo strašan. Doduše, važio je i važi kao internacionalni običaj da ustanici, potajno vrbovani u susjednoj zemlji, ako su poraženi, budu naknadno dezavuirani. Ali kako se u nesreći nedaće nadovezuju jedna na drugu, jedna od Elizabetinih novčanih pošiljki lordovima pada u ruke, poslije smjelog prepada, upravo Bodvelu, Mareovom smrtnom neprijatelju, čime je bio dat tako jasan dokaz njezine sukrivice. I pored toga, jedna druga neugodnost: Mare se, dakako, bježeći spasio u zemlji iz koje su mu javno i tajno obećavali podršku, u Engleskoj; odjednom se pobijeđeni pojavio čak u Londonu. Velika neprilika za inače provjerenu dvoličnicu! Jer ako na dvoru primi Marea, pobunjenika protiv Marije Stjuart, dat će naknadno odobrenje tom ustanku. A ako, opet, odbije svog tajnog saveznika i izvrgne ga javnoj sramoti, ogorčen on bi lako mogao koješta izbrbljati o svojoj finansijerki, što ipak strani dvorovi ne bi trebali doznati: jedva da je ikad Elizabeta zbog svoje dvoličnosti dospjela u gori škripac nego tog trenutka.

Ali, na sreću ovo je vijek majstorskih komedija, jer Elizabeta ne udiše slučajno onaj isti smjeli životni uzdah koji su udisali Šekspir i Ben Džonson. Ona se kao rođena

glumica, bolje od svake druge kraljice, razumjevala u kazalište i velike scene: ništa slabije nisu one tad bile igrane u Hempton Kortu i Vestminsteru nego u kazalištima »Glab« i »Fortuna«. Tek što je saznala da je stigao neugodni saveznik, morao je Mare još iste večeri na nekoj vrsti generalne probe od Sesila naučiti ulogu koju je sutradan trebao odigrati da bi spasio Elizabetinu čast.

Teško je zamisliti veću drskost od te sutrašnje komedije. Francuski poslanik je u audijenciji i razgovara — kao da sluti da je pozvan na lakrdiju! — s Elizabetom o političkim pitanjima. Odjednom ulazi sluga i najavljuje: Earl of Moray! Kraljica mršti čelo. Što? Da nije pogrešno razumijela? Zaista lord Mare? Kako dolazi taj podli pobunjenik protiv njene »dobre sestre« u London? I kako se usuđuje — nečuvene li drskosti, — pojaviti pred njom koja je — to cijeli svijet zna — jedno srce i jedna duša sa svojom dragom rođakinjom. Jadna Elizabeta! U prvi mah ne može se nikako snaći od čuda i bijesa. Ali ipak pošto je koji trenutak smrknuto oklijevala, odlučuje da »drznika primi«, ali bože sačuvaj, nipošto nasamo! Ne, ona izričito moli francuskog poslanika da ostane, kako bi na licu mjesta imala svjedoka za svoju »iskrenu« ogorčenost.

Sada je trebao glumiti Mare. I sa strogom ozbiljnošću odigrava on naučenu ulogu. Već sam njegov nastup stiliziran je tako da pokazuje svijest o njegovoj krivici. Skrušeno i bojažljivo, bez onog njegovog uspravnog, i smjelog hoda, odjeven u crninu, pristupa kao molitelj, pada na koljena i započinje govoriti kraljici na škotskom. Elizabeta ga odmah prekida i naređuje da govori francuski, kako bi francuski poslanik mogao pratiti njihov razgovor i kako nitko ne bi mogao pomisliti da je s takvim podlim buntovnikom imala ikakvih tajni. Mare prividno zbunjeno zamuckuje, a Elizabeta odmah hvata oštre registre; ona ne shvaća kako se on, uskok i buntovnik protiv njezine prijateljice, mogao usuditi da dođe nepozvan na njen dvor. Istina, između nje i Marije Stjuart bilo je nekakvih nesporazuma, ali oni nisu bili ozbiljnije prirode. Ona smatra škotsku kraljicu uvijek za svoju dobru sestru i nada se da će joj to zauvijek ostati. Zato će, ako joj Mare ne može dokazati da je protiv svoje kraljice ustao iz obične gluposti ili samodbrane, dati da ga uhapse i zbog njegovog buntovničkog držanja pozovu na odgovornost. Neka se Mare, dakle, brani.

Mare, kome je Sesil pomogao da dobro nauči svoju ulogu, sada zna da smije kazati sve, osim istine. On zna da mora svu krivicu preuzeti na sebe, da je samo na se natovari, kako bi Elizabetu rasteretio pred poslanikom i izazvao dojam da ona nije sudjelovala u tom inače naređenom ustanku. On joj mora pribaviti alibi. Umjesto da opterećuje Mariju Stjuart, on svoju polusestru kuje u zvijezde. Ona mu je dodijelila posjede, časti i nagrade, čak mnogo više nego što je on to zaslužio. Zato joj je on za sve vrijeme vjerno služio, i samo strah od zavjere protiv njegove ličnosti, samo bojazan da će biti ubijen navela ga je na taj njegov bezumni postupak. A Elizabeti je došao samo zato da bi mu ona bila pri ruci kako bi pred svojom uzvišenom gospodaricom, kraljicom Škotske, opet dobio oproštenje.

Ovo već zvuči kao divno opravdanje za pravog pokretača tog ustanka. Ali Elizabeti je potrebno još nešto. Čitava ta komedija nije bila inscenirana zato da bi Mare pred poslanikom preuzeo krivicu na sebe, nego da bi glavni svjedok izjavio da Elizabeta s tom stvari nije imala ni najmanje veze. Masna laž, međutim, jednog prepredenog političara ne košta više od nekoliko praznih riječi, pa tako i Mare pred poslanikom najsvečanije uvjerava da Elizabeta »nije o ovoj zavjeri ništa znala i da nije nikada njega ni njegove prijatelje bodrila da svojoj kraljevskoj gospodarici uskrate poslušnost.«

Sada Elizabeta najzad dobiva svoj toliko željeni alibi. Ona je potpuno čista od svake ljage. I s najljepšim teatarskim patosom može ona zagrmiti na svog sugovornika: »Sada ste kazali istinu! Ja vas nisam nahuškala, niti vas je itko drugi huškao u moje ime na vašu kraljicu. Takvo podlo izdajstvo moglo bi, naime, samo poslužiti kao loš primjer i vlastite podanike ohrabriti na bunu protiv mene. Zato gledajte da mi se izgubite ispred očiju, vi ste jedan nedostojan izdajnik«.

Mare duboko saginje glavu. Sva je prilika da prikrije usne koje su mu se jedva primjetno smješkale. Nije on zaboravio one hiljade funti koje su bile uručene njegovoj ženi i drugim lordovima u ime kraljice, ni pisma, Randolfova zaklinjanja, ni obećanja državne kancelarije. Ali on zna: ako bude igrao čovjeka koji ispašta, Elizabeta ga neće protjerati u pustinju. I francuski poslanik ostaje miran, prividno s puno poštovanja; kao kulturan čovjek zna cijeniti dobru komediju. On će se tek kod kuće smješkati kad bude sjedio

za stolom i slao u Pariz izvještaj o tom prizoru. Jedino možda Elizabeti u tom trenutku nije bilo baš najugodnije. Ona ni sama nije mislila da joj je itko povjerovao. No bar se nitko nije usudio da otvoreno sumnja, privid je sačuvan, čemu onda istina! Dostojanstveno i nijemo u svojim širokim haljinama prošuštala je kroz dvoranu.

Ništa bolje ne kazuje trenutnu moć Marije Stjuart nego ovakove male smicalice njezine protivnice koje koristi poslije izgubljene bitke ne bi li izborila za se bar moralno povlačenje. Ponosno može sada uzdignuti glavu škotska kraljica, sve joj je po volji pošlo za rukom. Čovjek koga je izabrala nosi krunu. Baruni koji su se bili digli protiv nje vratili su se ili pak lutaju izgnani po inozemstvu. Sve zvijezde stoje povoljno, i ako sada iz tog novog braka proizađe još i nasljednik, onda je posljednji najveći san ispunjen: Stjuart, kao pretendent na ujedinjeno škotsko i englesko prijestolje.

Zvijezde povoljno stoje, mir kao kakav rijedak blagoslov vlada nad zemljom. Sada bi Marija Stjuart mogla mirovati i najzad uživati u stečenoj sreći. Ali da pati od nemira i stvara nemir, to je zakon njezine neobuzdane prirode. Kome je dosuđeno divlje srce, tome nije mnogo od koristi kad ga vanjski svijet želi obdariti srećom i mirom. Jer ono neobuzdano iznutra stalno stvara novu nesreću i drugu opasnost.

OSMO POGLAVLJE

KOBNA NOĆ U HOLIRUDU

9. mart 1566.

Bitna je osobina svakog istinskog osjećaja da ništa ne broji niti štedi, ne oklijeva niti pita: kad neka kneževska priroda voli, onda to znači punu predanost i rasipnost. U prvim tjednima svog braka Marija Stjuart ne može pronaći dovoljno dokaza naklonosti prema svom mladom mužu. Svaki dan iznenađuje ona Darnlija novim darovima — čas je to konj, čas, opet, odijelo, stotine malih i nježnih stvarčica, pošto mu je sve veliko dala već, pošto mu je dala kraljevsku titulu i svoje nemirno srce. »Sve časti koje jedna žena može ukazati svom mužu«, javlja engleski poslanik u London, »sve je on to dobio u punoj mjeri. Sve pohvale, sve počasti koje je imala da podari, on je već davno dobio. Nitko joj se ne sviđa tko nije njemu po volji, i što drugo imam reći nego to da je ona njemu podredila svu svoju volju«. Marija Stjuart u skladu sa svojom vehementnom prirodom, ne može uraditi ništa polovično, već samo potpuno i više nego potpuno; kada se ona podaje, onda to nije uzdržljivo, plašljivo, nego do bezumlja divlje i rasipno podavanje, bez ikakve mjere. »Ona se potpuno podvrgla njegovoj volji«, piše Randolf, »i pušta da je vodi i njom upravlja kako mu se sviđa«. Kao strasno zaljubljena žena pretvara ona sav svoj život u poslušnost i ekstatičnu poniznost. Samo strahovita gordost žene koja voli može se tako veličanstveno pretvoriti u neizmjernu odanost.

Ipak su veliki darovi blagoslov samo za onoga koji ih je dostojan, za svakog drugog oni postaju opasnost. Jaki karakteri postaju još jači kada im neočekivano poraste moć (jer je moć njihov prirodni element), a slabi karakteri podliježu svojoj nezasluženoj sreći. Trijumf ih ne pravi čedne nego gorde, i u svojoj djetinjastoj ludosti oni smatraju za svoju zaslugu svaki dar koji ih je slučajno zapao. Uskoro se pokazalo da je ta nagla i neograničena strast darivanja kod Marije Stjuart kobno potraćena na tog uskogrudnog, sujetnog i uobraženog mladića, kome bi bio potreban odgajatelj, umjesto da se osjeća gospodar jedne velikodušne, širo-

kogrudne kraljice. Jer tek što je primjetio kakvu je vlast stekao, Darnli postaje uobražen i drzak. On prima darove Marije Stjuart kao danak koji mu pripada, a milost te kraljevske ljubavi kao pravo koje mu kao mužu pripada; uzdignut na položaj vladara, on misli da ima pravo da s njom postupa kao s potčinjenom. U osnovi bijedne naravi, voštana srca — »heart of wax«, kako će kasnije i sama Marija Stjuart o njemu reći — taj razmaženi dječak izgubio je osjećaj za svaku mjeru, počeo se zapovjednički miješati u državničke poslove. Svršeno je s pjesmama i nježnim manirama, nije to više potrebno, sada on u savjetu nastupa svirepo, govori grubo i bučno, opija se sa svojim drugarima i grdi kraljicu, kad ga je jednom pokušala izvući iz toga nedostojnog društva, na tako kompromitirajući način da je ona, javno ponižena briznula u plač. Jer Marija Stjuart mu je poklonila kraljevsku titulu — samo titulu i ništa više — a on misli da je sada zaista kralj i uporno zahtijeva pravo na vlast, »matrimonial crown«, još mu ni brada nije ništa a taj devetnaestogodišnjak hoće vladati Škotskom kao njen neograničeni gospodar. Ipak je očito da se ispod izazivačkog ponašanja ne krije prava hrabrost, ispod hvalisanja uopće nema odlučne volje. Ni Marija Stjuart se uskoro više neće moći oteti osjećaju stida što je svojim prvim i najljepšim ljubavnim osjećajima raskošno obasula tog nezahvalnog žutokljunca. Bilo je prekasno sada kao i toliko puta ranije kajati se zbog toga što je omalovažavala dobronamjerne opomene svojih najboljih savjetnika.

Međutim, u životu jedne žene nema dubljeg poniženja od onoga kada se ona suviše naglo poda jednom muškarcu koji nije bio dostojan takve ljubavi: prava žena neće nikad moći takav grijeh oprostiti ni sebi ni nedoličniku. Ali poslije toliko strasti između to dvoje ljudi, čista hladnoća i prosta učtivost bile bi neprirodna stvar: jednom zapaljen osjećaj mora i dalje gorjeti, on može promijeniti svoju boju, da tanno tinja u mržnji i preziru, umjesto da bukti kao ljubav i plamen. Tako i Marija Stjuart, uvijek neobuzdana u svojim osjećajima, čim je u njemu ugledala bezvrijednog čovjeka, uskraćuje Darnliju, možda naglije i iznenadnijeg nego što bi to učinila razborita, proračunata žena, svaku svoju naklonost. Iz jedne krajnosti upada u drugu. Malo-pomalo oduzima ona Darnliju sve ono što mu je u prvom zanosu svoje strasti, bez ikakvog razmišljanja, bez ikakvog računa bila darivala. O faktičnom sukraljevanju, a »matrimonial crown«, koju je

ona u svoje vrijeme bila prenijela na šesnaestogodišnjeg Franju II, nema više ni riječi. Pun bijesa, Darnli primjećuje da ga više ne pozivaju na važne sjednice državnog savjeta i da mu uskraćuju pravo da u svom grbu nosi kraljevske insinije. Degradiran na običnog princa-supruga, na dvoru sada igra — umjesto mnogo priželjkivane glavne uloge — samo ulogu ojađenog rezonera. Uskoro taj prezrivi odnos prema njemu prihvaćaju i dvorjani: njegov prijatelj David Ricio ne pokazuje mu više državna dokumenta i sam pečati sva pisma, i ne pitajući ga, kraljevskim potpisom (»iron stamp«), engleski poslanik mu uskraćuje titulu »Veličanstvo«, i već o Božiću, tek pola godine poslije medenog mjeseca, javlja o »strange alteration«[1] na škotskom kraljevskom dvoru. »Donedavno se još uvijek govorilo: kralj i kraljica, a sada se govori samo o kraljičinom suprugu. Već je bio navikao da u svim ediktima bude imenovan na prvom, a sada dolazi na drugo mjesto. Tu skoro bili su iskovani neki novčić sa dvije glave »Henricus et Marija«, ali su ih brzo povukli iz prometa i izdali nove. Između njih dvoje postoje izvjesne nesuglasice, ali pošto su to »amantium irae« ili »household words«[2], kako se to u narodu kaže, sve to još ne bi značilo ništa, uz pretpostavku da ne bude još gore.

Ali bilo je gore! Uz sva ta osjetljiva zapostavljanja koja je ovaj kralj samo na papiru morao podnositi na vlastitom dvoru, došla je još i potajna, najosjetljivija: zapostavljenost supruga. Godinama je Marija Stjuart, u dubini svoje duše iskrena priroda, morala učiti kako se u politici laže: ali kad je u pitanju njezin osobni osjećaj, ona se nikad ne može pretvarati. Tek što je jasno uvidjela na kakvog je slabića tratila svoju strast, tek što je iza tvorevine mašte, Darnlija iz zaručničkih dana, iskrsnuo ludi, uobraženi, drski i nezahvalni mladić, njezina fizička zaljubljenost naglo se tretvorila u tjelesnu odvratnost. Postalo joj je nepodnošljivo da svom suprugu i dalje poklanja svoje tijelo, otkad mu se osjećajno otuđila.

Zato se kraljica, čim je osjetila da je u drugom stanju, pod raznim izgovorima počela otimati njegovim zagrljajima. Sad se pravila bolesna, sad opet umorna, uvijek je nalazila druge izgovore samo da mu uskrati svoje tijelo. I dok ga je prvih mjeseci (Darnli sam u bijesu otkriva sve te pojedinosti) čulno tražila, sada ga je čestim odbijanjima ponižavala. I

1 Neobična promjena (engl.).
2 Svađe u porodici (engl.).

u toj najintimnijoj sferi, u kojoj je u prvi mah bio stekao prevlast nad tom ženom, našao se Darnli — što je najbolnija, jer je najdublja, uvreda — iznenada obespravljen i odbačen.

Darnli nema duševne snage da otrpi svoj poraz. On brblja ludo i glupo, i vrišti pred cijelim svijetom kako je zapostavljen, gunđa i prijeti, razmeće se i najavljuje strahovitu osvetu. Ali što je bombastije rasipao svoj gnjev, to su smješnije djelovala njegova trabunjanja, i poslije nekoliko mjeseci, i pored kraljevske titule, on važi samo za jednog više nego dosadnog zlovoljnika kome su svi ravnodušno okrenuli leđa. Više se ne klanjaju, nego se samo smješkaju kada taj Henricus, Rex Scotiae, nešto hoće, želi ili pak traži. Za jednog vladara čak ni mržnja ne može biti tako kobna kao opće potcjenjivanje.

Ali strahovito razočaranje koje je Marija Stjuart doživjela s Darnlijem nije bilo samo ljudsko nego i političko. Ona se nadala da će uz mladog, dušom i tijelom odanog joj supruga, konačno postati nezavisna od starateljstva Marea, Mejtlanda i barunâ. Ali s medenim mjesecom iščezle su sve iluzije. Darnliju za ljubav, ona je od sebe odgurnula Marea i Mejtlanda i više nego ikad ranije ona sada ostaje usamljena. Ali njena priroda ne može, ma kako se razočarala, živjeti bez pouzdanja: ona neprestano traži sigurnog čovjeka na koga bi se bezuvjetno mogla osloniti. Radije će odabrati nekoga tko potiče iz nižeg roda, tko nema Mareov i Mejtlandov ugled, ali zato ima vrlinu koja je na tom škotskom dvoru potrebnija, najdragocjeniji dar svih službenika: bezuvjetnu vjernost i povjerenje.

Takvog čovjeka joj je slučaj doveo u zemlju. Kada je savojski poslanik markiz Moreta bio u posjetu Škotskoj, u njegovoj pratnji nalazio se mladi, tamnoputi Pijemontez David Ricio (»in visage very black«)[1] od svojih dvadeset i osam godina, okruglih živahnih očiju i svježih usana, koji je dobro pjevao (»particolarmente era buon musico«).[2] Pjesnici i glazbenici, međutim, kao što je poznato, bili su na romantičnom dvoru Marije Stjuart uvijek dobro došli gosti. Od svog oca i majke ona nosi u krvi strasnu sklonost za lijepe umjetnosti, ništa je usred mračnosti njene okolice nije tako oduševljavalo i usrećivalo kao uživanje u lijepom glasu, u sviranju na violini i lauti. Kada je nedostajao jedan basist u njenu

1 Vrlo crn u licu (engl.).
2 Naročito je bio dobar muzičar (tal.).

zboru, i kako je »Sejigneur Davije« (tako su ga od sada zvali u užem krugu), ne samo dobro pjevao, nego i vješto komponirao, zamolila je ona Moretu da joj ostavi tog »buon musico« u njenoj osobnoj službi. Moreta je pristao, a isto tako i Ricio, koji je dobio namještenje s godišnjom plaćom od 65 funti. Što se on u računskim knjigama vodio pod imenom »David le Chantre«[1], među dvorskim osobljem kao »valet de chambre«, kao komornik, to samo po sebi nije ništa ponižavajuće, jer sve do Betovenovih vremena glazbenici su, pa i oni najbožanstveniji, jednostavno ubrajani u osoblje. Još i Volfgang Amadeus Mocart i stari sijedi Hajdn, iako već slavni u cijeloj Evropi, nisu jeli s plemstvom i vladarima, nego za nepostavljenim stolom s konjušarima i sobaricama.

Međutim, pored lijepog glasa Ricio je donio i svoju bistru glavu, svježi mozak i lijepu umjetničku kulturu. Vladao je latinskim jezikom isto tako tečno kao i francuskim i talijanskim, a pisao je dobrim stilom; jedan od sačuvanih soneta pokazuje njegov pjesnički ukus i pravi osjećaj za formu. Pružila mu se ubrzo prilika da ostavi stol za osoblje. Tajni sekretar Marije Stjuart Role nije se pokazao suviše otporan prema epidemiji koja je vladala na škotskom dvoru — prema engleskom mitu — i kraljica ga je bez ikakvih ustručavanja morala otpustiti iz službe. Na slobodno mjesto u njenom radnom kabinetu progurao se sada spretni Ricio i otad se on uspinje sve brže i brže. Od običnog pisara za kratko vrijeme postaje njezin savjetnik. Uskoro neće Marija Stjuart diktirati pijemonteškom sekretaru pisma, nego će ih on sastavljati prema svom nahođenju: poslije nekoliko tjedana njegov osobni uticaj na škotske državne poslove već će biti osjetan. Brzi brak s katoličkim princom — suprugom Darnlijem — bio je, velikim dijelom, njegovo djelo, i izvanrednu čvrstinu kojom je kraljica odbijala da pomiluje Marea i druge škotske ustanike ne pripisuju oni nepravedno njegovim smicalicama. Da je Ricio uzgred bio i papin agent na škotskome dvoru, to je možda činjenica a možda samo sumnja; ali koliko god da je papinskoj katoličkoj stvari bio strastveno odan, on je ipak Mariji Stjuart služio mnogo odanije nego što je u Škotskoj dotle doživjela. A kod koga Marija Stjuart osjeti vjernost, toga ona zna i dostojno nagraditi, s kim može govoriti otvorena srca, prema tome se ona pokazuje darežljivom. Očito, vrlo očito, odlikuje ona Ricija, da-

1 David pjevač (franc.).

riva ga skupocjenim odijelima, povjerava mu državni pečat i sve državne tajne. Nije potrajalo dugo i sluga David Ricio postao je veliki gospodin, koji ruča i večera za kraljičinim stolom, s njenim prijateljicama, on valjano sudjeluje kao *maitre de plaisir*, poput pokojnog Šastelara (kobna li bratstva po sudbini!), u priređivanju muzičkih svečanosti i drugih zabava na dvoru, sve se više službeni odnos pretvara u prijateljske veze. Do duboko u noć taj tuđinac niskog roda, u inat zavidljivcima, smije se sam zadržavati u kraljevskim odajama, odjeven kao kakav princ, gordo odbojan. Najvišu državnu službu obavljao je čovjek koji je tek prije nekoliko godina došao na taj dvor kao puki siromah, u otrcanom lakejskom odijelu, ne posjedujući ništa drugo osim ono malo ugodnog glasa u grlu. Sada više bez njegove volje i znanja nije bilo nijedne odluke u škotskom kraljevstvu. Iako gospodar nad svim drugim, Ricio i dalje ostaje najvjerniji sluga svoje kraljice.

I drugi sigurni stub njene nezavisnosti, ne samo političke nego i vojničke moći leži sada u pouzdanim rukama. I tu joj uz bok stoji novi čovjek, lord Bodvel, koji se već u svojoj mladosti borio za njezinu majku Mariju od Giza protiv lordova protestantske kongregacije — iako i sam protestant — i koji je pred Mareovom mržnjom morao napustiti Škotsku. Vrativši se poslije pada svog smrtnog neprijatelja, stavlja kraljici na raspolaganje sebe i svoje ljude, a ta moć nije bila neznatna. Sam nesumnjiv, na svaku pustolovinu spreman ratnik, željezne volje, jednako strastan u svojoj ljubavi kao i u svojoj mržnji ima Bodvel za sobom svoje »borderere«, svoje graničare. I sama njegova ličnost znači već odlučnu vojsku; iz zahvalnosti Marija Stjuart ga je imenovala za velikog admirala, znajući da će se on sa svog mjesta odlučno boriti kako bi obranio nju i njezino krunsko pravo.

S tom dvojicom osobno joj vjernih ljudi Marija Stjuart, u svojoj dvadeset trećoj godini, najzad drži čvrsto uzde obje vlasti, i političke i vojničke. Sada bi se ona prvi put mogla usuditi da vlada sama protiv sviju, a ta nesmotrena žena uvijek se usuđivala krenuti u svaki smjeli pothvat.

Ali svaki put kad u Škotskoj neki kralj želi vladati, suprotstavljaju se lordovi. Tim nepokornim buntovnicima ništa ne može biti nepodnošljivije od jedne vladarice koja niti gleda da ih pridobije niti ih se pak boji. Iz Engleske navaljuju Mare i drugi izgnanici da ih pozove natrag u zemlju. Oni pale sve mine, i srebrne i zlatne, ali pošto Marija Stjuart ostaje neočekivano uporna, upravlja se zlovolja plemstva prije svega na njenog savjetnika Ricija: uskoro se po plemićkim zamkovima javlja potajno gunđanje i zuckanje. Puni ogorčenja protestanti osjećaju da u Holirudu djeluje jedna sitnopetljasta diplomacija makijavelističke škole. Oni naslućuju više nego što znaju da će Škotska biti uvučena u veliki tajni plan protureformacije, a možda je već i Marija Stjuart preuzela neke obaveze prema velikoj katoličkoj uniji. Zato oni prije svega optužuju uljeza Ricija koji uživa, doduše, neograničeno povjerenje svoje gospodarice, ali — inače — na tom dvoru nema prijatelja. Pametni ljudi uvijek postupaju najnepametnije. Umjesto da skromno prikriva vlast, Ricio se njome (vječna mana svih skorojevića!) — razmetao. Za ponos škotskog plemića prije svega je nepodnošljivo to što mora gledati kako bivši sluga, bjelosvjetski muzikant najsumnjivijeg porijekla, smije provesti sate i sate u najpovjerljivijim razgovorima, boraviti u kraljičinoj odaji, tik do njene ložnice. Sve češće se sumnja da je cilj tih tajnih razgovora istrebljenje reformacije i uspostavljanje katolicizma. Kako bi pravovremeno osujetili sve takve planove, tajno se sastao izvjestan broj protestantskih lordova da bi skovao zavjeru.

Međutim, škotsko plemstvo već vijekovima zna samo jednu metodu kad hoće obračunati s nezgodnim protivnicima: ubojstvo. Tek kada pauk koji sve te niti prede bude zgažen, tek kad taj gipki, nedokučivi, talijanski pustolov bude maknut, tek onda će oni opet imati uzde u svojim rukama, tek onda će Marija Stjuart biti popustljiva. Izgleda da je već vrlo rano plan o ubojstvu Ricija našao svoje pristalice među plemstvom, jer nekoliko mjeseci prije tog čina engleski poslanik javlja u London: »Ili će njemu bog poslati brzu smrt, ili će njih osuditi na nepodnošljiv život«. Za otvorenu pobunu zavjerenici duže vremena ne mogu prikupiti dovoljno hrabrosti. Još im je duboko ukorijenjen strah u kostima kad se sjete kakvom je brzinom i snagom Marija Stjuart ugušila posljednju pobunu; pokazuju malo volje da podijele sudbinu Marea i drugih emigranata. Ali ništa se manje ne boje ni željezne ruke tog Bodvela, koji voli nemilosrdno raspaliti i za koga znaju da je suviše ponosan da bi se s njima upustio u kakve komplote. Zato su mogli samo gunđati i krišom stezati pesnice, dok konačno nije jedan od njih — to je đavolski genijalna zamisao — stvorio plan kako će ubojstvo Ricija iz buntovničkog akta pretvoriti u legalan i patriotski čin, postavivši Darnlija, kralja, kao pokrovitelja, na čelo

zavjere. Na prvi pogled, ta misao izgleda besmislena. Vladar jedne zemlje u zavjeri protiv svoje rođene žene, kralj protiv kraljice? Ali ta kombinacija se pokazuje psihološki opravdana, jer kod Darnlija je, kao i kod svakog slabića, pokretač svih njegovih postupaka bila nezadovoljena sujeta. A Ricija je zapalo i suviše vlasti da srušeni Darnli ne bi zavidno gledao na svog nekadašnjeg prijatelja. Ta bjelosvjetska hulja vodi diplomatske pregovore, o kojima on, Henricus, Rex Scotiae, nije obavještavan, taj sjedi u kraljičinim odajama od jedan do dva sata noću, dakle u vrijeme kada bi žena imala biti sa svojim mužem, i vlast mu raste iz dana u dan u istom opsegu kako se njegova pred cijelim dvorom smanjuje. Odbijanje Marije Stjuart da mu dodijeli pravo suvladarstva, »matrimonial crown«, svodi Darnli — izgleda s pravom — na utjecaj Ricija, a to bi već bilo dovoljno da u jednom uvrijeđenom i u duši neplemenitom čovjeku razbukti mržnju. A lordovi u tu otvorenu ranu njegove taštine ubrizgavaju još jedan žešći otrov; oni Darnlija draže ondje gdje je on najosjetljivije ranjen, u njegovu mušku čast. Oni svakako jakim aluzijama izazivaju u njemu sumnju da Ricio ne dijeli samo s kraljicom stol nego i postelju. Samo po sebi to nagađanje dobilo je kod ozlojeđenog Darnlija naročitu vjerojatnost zahvaljujući okolnosti da Marija Stjuart u posljednje vrijeme sve češće nije htjela s njim obavljati svoje bračne dužnosti Da to nije bilo zato — o, grozne li pomisli! — što mu pretpostavlja tog crnoputog muzikanta? Povrijeđena sujeta, koja nema hrabrosti da se otvoreno i jasno požali, može se uvijek lako navesti na sumnjičenje, priroda koja ne vjeruje sama sebi, brzo biti nepovjerljiva prema svakom drugom. Nisu ga lordovi morali dugo podbadati da bi ga smutili i ozlobili. Uskoro je Darnli bio čvrsto uvjeren »da mu je nanesena najveća sramota koja se može jednom muškarcu dogoditi«. I tako se zbilo ono nevjerojatno: kralj je stupio na čelo zavjere protiv vlastite žene, protiv kraljice.

Da je taj crnomanjasti mali glazbenik David Ricio stvarno bio ljubavnik Marija Stjuart, to nije bilo nikad dokazano niti se može dokazati. Ali ta otvorena milost koju kraljica pred cijelim dvorom ukazuje svom tajnom pisaru, najenergičnije govori protiv te sumnje. Sve da se i složimo da između duhovne intimnosti žene prema muškarcu i tjelesnog podavanja postoji tek uska granica koju katkad može preskočiti samo jedan nemiran trenutak, jedan izraziti pokret, to

ipak Marija Stjuart, tada već trudna, pokazuje takvu sigurnost i bezbrižnost svog kraljevskog prijateljstva prema Riciju kakvu nijedna nevjernica ne bi nikada tako javno pokazivala. Da je ona zaista bila u nedozvoljenim odnosima s Ricijem, prvo i najprirodnije što bi učinila bilo bi da izbjegava sve što bi moglo biti sumnjivo; ona ne bi do samoga jutra u svojim odajama s njim svirala i kartala se, ne bi se za vrijeme sastavljanja diplomatske korespondencije sama s njim povlačila u svoju radnu sobu. Ali kao što je to bilo i sa Šastelarom, tako joj i ovaj put njena najsimpatičnija osobina postaje opasnost, njen prezir prema »on dit«[1], njeno suvereno prelaženje preko svakog govorkanja i otrcavanja, njena prirodna prostodušnost. Gotovo uvijek neopreznost i smjelost u jednoj osobi idu zajedno kao opasnost i vrlina, kao lice i naličje istog kovanog novca: samo kukavice i nesigurni ljudi boje se krivice i rade oprezno i proračunato.

Ma kako bila zlobna i glupo izmišljena, čim se jednom o nekoj ženi proširi glasina, nikako se više ne smiruje. Od usta do usta leti ona dalje i hrani se dahom radoznalosti. Još pola stoljeća kasnije Anri IV prihvatit će tu klevetu i rugati se Džemsu VI, engleskom kralju, sinu Marije Stjuart, kojeg je ona tada nosila u utrobi, da bi mu prvo ime trebalo biti Solomon, jer je on, kao i ovaj, sin Davidov. Po drugi put je teško stradao dobar glas Marije Stjuart ne njenom krivicom, nego zbog njene neopreznosti.

Da zavjerenici koji su Darnlija podbadali ni sami nisu vjerovali u vlastitu bajku, dokazuje i to što su dvije godine kasnije tog tobožnjeg bastarda svečano proglasili Džemsom VI, kraljem. A pred preljubničkim izdankom jednog doklaćenog muzikanta ne bi ti gordi plemići nikad položili zakletvu vjernosti. Usred svoje mržnje ti lažovi su već onda znali istinu, a kleveta im je služila samo zato da Darnlija uvale u neugodnost. A na tog već suviše razdraženog čovjeka, zbunjenog zbog osjećaja manje vrijednosti, i sama sumnja djelovala je elementarno: poput ognja spopao ga je bijes, kao bik jurnuo je on na tu crvenu krpu i odletio s njom, slijep od bijesa, u pripremljenu zavjeru. I ne razmišljajući pustio je da ga upletu u zavjeru protiv vlastite žene, i poslije nekoliko dana nitko nije bio tako strahovito žedan Ricijeve krvi kao njegov nekadašnji prijatelj, koji je s njime dijelio stol

[1] Govori se, priča se (franc.).

i postelju i kojemu je taj mali, iz Italije doklaćeni glazbenik, pomagao da dobije krunu.

Političko ubojstvo predstavljalo je kod škotskog plemstva onog vremena svečani čin: ne udaraju oni naglo u nastupu prvog bijesa, nego se partneri obazrivo obavezuju — čast i zakletva ne bi im pružile dovoljno sigurnosti, oni se među sobom vrlo dobro poznaju — u tom čudnovatom viteškom poslu pečatom i ispravom, kao da je to kakav pravni posao. Pri svim nasilničkim pothvatima, kao da je riječ o kakvom trgovinskom ugovoru, čisto i jasno na pergamentu utvrđuje se takozvani »covenant« ili »bond« kojim se ti kneževski banditi međusobno obavezuju za slučaj sreće ili propasti, jer oni samo kao grupa, kao klika, kao klan, osjećaju dovoljno hrabrosti da se dignu protiv svojih vladara. Ovaj put — prvi put u škotskoj historiji — imali su zavjerenici tu čast da na takav »bond« dobiju kraljevski potpis. Između lordova i Darnlija sklopljena su sasvim ispravno i pravosnažno dva ugovora, u kojima se bez ikakvog odlaganja kralj potisnut u pozadinu i isključeni lordovi zajednički obavezuju da će Mariji Stjuart izbiti vlast iz ruku. Darnli obećava u prvom »bondu« da će zavjerenici u svakom slučaju ostati »shaithless«, nekažnjeni, i da će ih on i u prisutnosti kraljice osobno štititi i braniti. On nadalje pristaje na to da se izgnani lordovi pozovu natrag u domovinu i da im se oproste sve krivice (»faults«) čim na njega bude prenesena kraljevska vlast, »matrimonial crown«, koju mu je Marija Stjuart do sada uskraćivala; on dalje izjavljuje da će braniti »kirk« protiv svakog narušavanja njenih prava. Za naknadu lordovi zavjerenici obećavaju u drugom »bondu« — »protuispravi«, kako bi se to poslovno reklo — da će Darnliju dati »matrimonial crown« te da će mu (vidjet će se da to oni nisu nepromišljeno imali u vidu) u slučaju prijevremene kraljičine smrti, ostaviti kraljevsku vlast. Ali kroz ove naočigled jasne riječi kao kakav zračak probija nešto što Darnli ne može shvatiti — engleski je poslanik vrlo ispravno osjetio pravi tekst — naime, namjera da se uopće otresu Marije Stjuart i da je kakvim »nesretnim« slučajem zajedno sa Ricijem učine bezopasnom.

Tek što su bili stavili potpise pod tu sramotnu trampu već su odjurili glasnici da obavijeste. Marea da se spremi za povratak. A engleski poslanik, koji u toj zavjeri energično surađuje, preuzeo je brigu da Elizabeta pravodobno sazna za krvavo iznenađenje, koje je namijenjeno kraljici iz nje-

nog susjedstva. »Sada pouzdano znam«, pisao je u London još 13. februara, dakle davno prije ubistva, »da se kraljica kaje što se udala za njega i da ga mrzi, kao i sav njegov rod. Znam i to da on vjeruje da ima jednog saučesnika u svojoj igri (»partaker in play and game«), te da su u toku neke spletke između oca i sina kako bi se protiv njene volje domogli krune. Znam, ako te spletke uspiju, da će Davidu, uz kraljev pristanak, za deset narednih dana biti presječen grkljan«. Ali o prikrivenim namjerama zavjerenika izgleda da je taj uhoda točno obaviješten. »Još gore stvari negoli su te, doprle su mi do ušiju, čak i o atentatu na nju«. Poslije ovog pisma ne može više biti sumnje da je ta zavjera imala ciljeve koji se slaboumniku Darnliju nisu mogli povjeriti, te da je udarac koji se tobože ima izvesti protiv Ricija uperen protiv same Marije Stjuart, pa je njen život ugrožen kao i njegov. Ali pobješnjeli Darnli — uvijek su najkukavnije prirode i najokrutnije čim iza sebe osjete silu — žudi za jednom osobito rafiniranom osvetom čovjeku koji mu je oduzeo pečat, koji mu je oduzeo povjerenje njegove žene. On traži da se, kako bi ponizio svoju ženu, ubojstvo izvrši pred njenim očima — zaslijepljenost slabića koji se nada da će »kaznom« skršiti jednu jaku prirodu i da će brutalnim nasiljem ponovno ukrotiti ženu koja ga prezire. Po njegovoj želji klaonica je premještena u odaje trudne žene, a 9. mart odabran kao najpogodniji dan: odvratnost izvođenja čak će nadmašiti niskost same zavjere.

Dok Elizabeta i njeni ministri u Londonu već tjednima znaju za sve pojedinosti (a da ona nije sestrinski upozorila ugroženu Mariju Stjuart!), dok Mare s osedlanim konjima čeka na granici, a Džon Noks već priprema svoj sermon[1] da bi ubojstvo slavio kao djelo »most worthy of all praise«[2], Marija Stjuart izdana od svih, ne sluti baš ništa. Upravo posljednjih dana Darnli se pokazivao neobično poslušan — pretvaranje uvijek čini izdajstvo osobito odvratnim — i ona ni po čemu ne može slutiti kakva je 9. marta uvečer počela noć užasa i kobi, koja će još godinama dalje djelovati. Ricio, naprotiv, primio je opomenu od nepoznate ruke, ali se na nju i ne obazire, jer ga je to poslijepodne, da bi mu uspavao nepovjerenje, Darnli pozvao na partiju loptanja; veseo i bezbrižan, primio je muzičar taj poziv svog bivšeg dobrog prijatelja.

1 Razgovor, propovijed (engl.).
2 Najdostojnije svake pohvale (engl.).

Spušta se večer. Marija Stjuart naredila je da joj, kao i obično, donesu večeru u kulinu sobu, sobu koja leži na prvom katu pored njene ložnice; to je mala prostorija u kojoj ima mjesta samo za najintimnije društvo. Najuži porodični krug — nekoliko plemića i polusestara Marije Stjuart — smjestio se oko teškog hrastovog stola koji osvjetljavaju voštanice u srebrnim svijećnjacima. Nasuprot kraljici sjedi David Ricio, odjeven kao kakav veliki gospodin, sa šeširom *à la mode france* na glavi, u koporanu od damasta, opšivenom krznom: veselo priča, a možda će poslije večere i malo zasvirati, ili se na inače bezbrižan način zabaviti. I ništa neobično nije djelovalo što je najednom zastor koji vodi u kraljičinu ložnicu bio gurnut u stranu i unutra ušao Darnli, kralj, muž; smjesta su svi poustajali da rijetkom gostu naprave mjesta za tijesnim stolom pored njegove supruge koju on raskalašeno grli i pozdravlja Judinim poljupcem. Živo razgovor teče dalje, zveka tanjura i časa slijeva se u ugodnu muziku.

Ali tada se po drugi put diže zastor. Sada svi skočiše začuđeni, ozlojeđeni, preplašeni. Na vratima je stajao kao kakav crni anđeo u punoj opremi strašni, i kao čarobnjak ozloglašeni lord Petrik Riven, jedan od zavjerenika, s golim mačem u ruci. Lice mu je bilo strahovito blijedo, jer je, teško bolestan, u groznici, ustao iz kreveta, samo da ne bi propustio do pohvale dostojno djelo, a iz njegovih žarkih očiju govori čvrsta odlučnost. Kraljica, odmah naslutivši zlo — jer se nitko osim njenog muža nije smio koristiti tajnim kružnim stepenicama koje vode u njenu ložnicu — obrecnu se na Rivena. Tko mu je dopustio da nenajavljen prodre k njoj? Ali Riven hladnokrvno odgovara da ne postoje nikakve namjere ni protiv nje ni protiv ikog drugog. Njegov dolazak tiče se jedino tog »yonder poltroon David«[1].

Ricio je problijedio pod sjajnim šeširom i grčevito se uhvatio rukom za stol. Smjesta je shvatio što ga čeka. Samo njegova gospodarica, samo Marija Stjuart može ga sada zaštititi, jer kralj ništa ne poduzima da tog drznika istjera, nego sjedi na svom mjestu hladan i bespomoćan, kao da ga se cijela stvar ništa ne tiče. Marija Stjuart pokuša odmah posredovati. Ona pita što se to Riciju zamjera, kakav je to zločin počinio.

1 Tamo tog poltrona Davida (engl.).

Na to Riven prezirno sliježe ramenima i odgovori: »Pitajte vašeg muža!« (Ask your husband).

Marija Stjuart se nehotice okreće prema Darnliju. Ali u odlučnom trenutku taj slabić, koji je tjednima huškao na to ubojstvo, klone duhom. On nema toliko hrabrosti da se slobodno i jasno stavi na stranu svojih suučesnika. »Ja ništa ne znam o toj cijeloj stvari«, laže on zbunjeno i odvraća pogled.

Ponovo su se začuli teški koraci i zveket oružja iza zastora. Zavjerenici su se jedan za drugim popeli uskim stepenicama i poput oklopnog zida zatvorili Riciju svaki uzmak. Bijeg mu više nije bio moguć. Marija Stjuart nastoji svog vjernog slugu spasiti pregovorima. Ako se Davidu ima što zamjeriti, onda će ga ona sama pozvati pred parlament sakupljenog plemstva, ali zato se sada Riven i ostali moraju udaljiti iz njene odaje. No buntovnici se ne pokoravaju. Riven se već približno mrtvački blijedom Riciju da ga zgrabi, drugi mu je oko tijela prebacio konopac i stao ga vući van. Nastala je strašna galama i metež, prevrnuo se stol i ugasila svjetla. Ricio, bez oružja i slab, ni ratnik ni junak, uhvatio se kraljici za haljinu, njegov vrisak nadjačava tu gužvu: »Madonna, io sono morto, gustizia, giustizia!«[1]. Ali jedan od zavjerenika uperi u Mariju Stujart nabijeni pištolj, i bio bi ga, prema zavjereničkom dogovoru, odapeo, da ga drugi nije u pravi čas odgurnuo. Danrli je objema rukama čvrsto držao teško tijelo trudne žene, dok drugi nisu izvukli iz sobe Ricija, koji je bjesomučno urlao i branio se u samrtnom strahu. Još jednom dok su ga već vukli kroz odaju, on se grčevito hvata za kraljičinu postelju, a ona, nemoćna, sluša njegova zapomaganja. No ti mu nemilosrdnici čupaju prste, vuku ga dalje i dalje, sve do svečane dvorane; i tu se svi kao pobješnjeli bacaju na nj. Njihova je namjera navodno bila da sada Ricija samo uhapse a da ga sutradan svečano objese na gradskom trgu. Ali oni su od uzbuđenja poludjeli. Kao za opkladu zabijaju oni svoje noževe u tijelo bespomoćnog čovjeka, bez prestanka, i, opijeni mirisom krvi, toliko su podivljali da su počeli ranjavati jedan drugog. Pod je već sav plivao u krvi, a oni su i dalje bješnjeli. Tek kada su iz tijela tog nesretnika, koje se trzalo i krvarilo iz više od pedeset rana, istjerali i posljednji dah života, tek tada su prestali. Zatim je leš najvjernijeg prijatelja Marije Stjuart,

1 Bogorodice, ja sam mrtav, pravda, pravda (tal.).

kao užasno unakažena gomila mesa, bačen kroz prozor u dvorište.

Marija Stjuart, sva ogorčena, slušala je svaki smrtni krik svog odanog sluge. Ali nesposobna da se sa svojim teškim, trudnim tijelom, otrgne od Darnlija, koji ju je čvrsto držao u svojim rukama, ona se ipak svom snagom svoje strastvene duše buni protiv nečuvenog poniženja koje je od njih doživjela naočigled svojih podanika, u vlastitoj kući. Darnli joj može stegnuti ruke, ali joj ne može začepiti usta; sva zapjenušana od bijesa, ona sipa svoj smrtni prezir prema toj kukavici. Naziva ga izdajnikom i sinom izdajnika, optužuje samu sebe što je takvu ništariju kao što je on podigla na prijestolje — ono što je do sada u toj ženi bilo samo osjećaj odvratnosti prema svom mužu, u tim trenucima prekaljivalo se u nezaboravnu, neizbrisivu mržnju. Uzalud nastoji Darnli opravdati svoje držanje. On joj prigovara da mu je nekoliko mjeseci uskraćivala tjelesne odnose, da je više svog vremena posvećivala Riciju nego njemu, svom mužu. I prema Rivenu — koji je sada ušao u sobu, iscrpljen onim što je učinio, i srućio se na stolicu — Marija Stjuart ne štedi najstrahovitije prijetnje. Da je Darnli znao čitati njene poglede, ustuknuo bi, naježen od ubilačke mržnje, koja je na nj neskriveno sijevala. Da mu je pamet bila življa i bistrija, on bi morao shvatiti svu opasnost njenog nagovještaja da se više ne smatra njegovom ženom i da se neće smiriti i odmoriti prije nego što se njegovo srce ne ispuni tugom kao i njeno u tom času. Ali Darnli, sposoban samo za kratkotrajne i sitne strasti i ne znajući koliko je ubojito duboko povrijedilo ponos Marije Stjuart, ne sluti da mu je ona već u tom trenutku izrekla presudu. On misli, taj jadni mali izdajnik, koji se od sviju dao ludo zavarati, da je snazi te žene — koja sada izmurena, nijema i prividno bezvoljna dopušta da je odvedu u sobu — konačno slomljena kičma, te da mu je ona opet pokorna. Uskoro će saznati da je mržnja koja zna da šuti opasnija od najbješnjeg govora, te da je čovjek koji je tu oholu ženu jednom smrtno uvrijedio samo sebi izrekao smrtnu presudu.

Zapomaganja silom odvučenog Ricija i zveket oružja u kraljičinim odajama probudili su sav dvorac: s mačem u ruci skočile su iz svojih odaja vjerne kraljičine pristalice Bodvel i Hantli. Ali zavjerenici su predvidjeli i tu mogućnost: sa svih je strana Holirud bio opkoljen njihovim naoružanim momcima, svaki je prilaz bio zatvoren da ne bi iz grada

pravovremeno mogla kraljici priteći pomoć. Bodvelu i Hantliju, da bi spasili svoj život i na vrijeme mogli pozvati u pomoć, nije preostalo ništa drugo nego da skoče kroz prozor. Na njihovu uzbunu da je život kraljice ugrožen, zapovjednik grada naredio je da zazvone velika zvona, građanstvo se sakupilo i pošlo pred vrata Holiruda da vidi i čuje kraljicu. Ali umjesto nje dočekuje ih Darnli, koji ih lažovski umiruje da se ništa nije dogodilo, da su iz zamka odstranili samo inostranog špijuna, koji je htio dovesti španjolske trupe u zemlju.

U kraljevsku riječ, dakako, zapovjednik grada ne smije posumnjati, dobri građani vratiše se svojim kućama, a Marija Stjuart, koja je uzalud nastojala da o proteklom događaju obavijesti svoje vjerne prijateljice, ostaje zatvorena u svojim odajama pod strogom stražom. Njenim dvorskim damama i služavkama bio je zabranjen svaki pristup, na svim vratima i na vratima zamka bile su postavljene trostruke straže: prvi puta te noći Marija Stjuart je od kraljice postala zarobljenica. Zavjera je išla po planu do najmanje sitnice. Na dvoru u lokvi krvi pliva izmrcvareni leš njenog najboljeg sluge, na čelu njenih neprijatelja stoji kralj Škotske, jer je njemu sada obećana kruna, dok ona sama više nema pravo ni da napusti svoju sobu. Jednim udarcem oborena je s najvišeg položaja, nemoćna, napuštena, bez pomagača, bez prijatelja, okružena mržnjom i porugom. Za nju je u toj strašnoj noći sve izgledalo izgubljeno; ali pod čekićem sudbine prekaljuje se usijano srce. Upravo u trenucima kada su bili u pitanju njezina sloboda, čast i kraljevstvo, uvijek je Marija Stjuart nalazila više snage u sebi nego kod svih pomagača i slugu.

DEVETO POGLAVLJE

PREVARENI IZDAJNICI

Od marta do juna 1566.

Za Mariju Stjuart je opasnost u ljudskom smislu uvijek sreća. Jer samo se u odlučnim trenucima, kada je prinuđena da stavi na kocku cijelo svoje biće, primjećuje kakve se izvanredne sposobnosti kriju u ovoj ženi: bezuvjetna čvrsta riješenost, brz, živ pregled, divlja čak i junačka odvažnost. Ali da se te krajnje snage pokrenu, mora ipak nešto teško pogoditi najdublje, najosjetljivije dno njenog bića. Tek tada se te inače neozbiljno rasijane duševne snage ujedine u pravu energiju. Tko je pokuša poniziti, taj će je zapravo podići; svako iskušenje sudbina postaje za nju u dubljem smislu dobitak i dar.

Ta noć prvog poniženja izmijenila je karakter Marije Stjuart, izmijenila ga je zauvijek. U vatrenoj kovačnici tog strašnog iskustva, kada je vidjela da su je, onako previše lakovjernu, prevarili, u istom trenutku i njen muž, i njen brat, i njeni prijatelji, i njeni podanici, sve je u toj inače ženstvenoj i nježnoj ženi postalo tvrdo kao čelik i istovremeno dobilo savitljivu gipkost u vatri dobro kovanog metala. Kao što pravi mač ima dva sječiva, tako će i njen karakter postati dvoličan od one noći u kojoj se začela sva njena kasnija nesreća. Započela je velika krvava tragedija.

Samo jedna misao, misao na odmazdu, ispunjava joj sada dušu, dok zatvorena u svojoj sobi kao zarobljenica izdajničkih podanika, neumorno hoda gore-dolje, misleći stalno o jednom, razmišljajući samo o jednom: kako da razbije taj obruč svojih neprijatelja, kako da se osveti za krv svoga vjernog sluge, koja još topla kaplje s patosa, kako da ih prisili da opet kleknu pred nju na koljena ili da izvede na gubilište sve one što su se nepokorno digli i podigli ruku na nju, pomazanu kraljicu? Tom dotle viteškom borcu od sada, pred tom doživljenom nepravdom, svako sredstvo čini se dopušteno i opravdano. Događa se jedna unutrašnja promjena: ona koja je do sada bila neoprezna, postaje sada predostrožna i podmukla, ona koja je do sada bila prepoštena da bi bilo

kome lagala, naučila se sada i pretvarati, ona koja je do sada igrala sa svim ljudima fair play[1], sada će napregnuti sve svoje izvanredne duhovne sposobnosti da izdajnike potuče svojim lukavostima. Često čovjek u jednom jedinom danu nauči više nego nekada mjesecima i godinama; takvu pouku primila je sada Marija Stjuart za cijeli život: noževi zavjerenika nisu samo pred njenim očima ubili vjernog slugu Ricija nego i bezbrižnu povjerljivost i prostodušnost u dubini njenog bića. Kakva je greška biti lakovjeran prema izdajnicima, pošten prema lažljivcima i kakva ludost davati svoje srce ljudima bez srca! Ne, sada je potrebno da se pretvara, da se odrekne svojih osjećaja, da sakrije gnjev, da se pravi ljubazna prema onima kojima je zauvijek neprijatelj, i da skrivenom mržnjom čeka trenutak kada će moći osvetiti ubijenog prijatelja, da čeka čas odmazde! Bilo je potrebno da uloži sve svoje snage da prikrije pravu misao, treba uljuljati neprijatelje dok su još opijeni trijumfom svog uspjeha. Bolje je jedan ili dva dana ponizno igrati pred tim huljama, da bi oni najzad bili poniženi! Za takvo užasno izdajstvo čovjek se može osvetiti jedino tako što će još drskije, još smjelije, još ciničnije izdati same izdajnike.

Onom munjevitom genijalnošću kakvu smrtna opasnost daje i tromim i slabim prirodama, Marija Stjuart stvara svoj plan. Njen položaj, ona je u stanju da ga sagleda jednim jedinim pogledom, potpuno je bezizlazan dokle god Darnli i zavjerenici budu čvrsto povezani. Samo jedno može je spasiti: ako joj pođe za rukom da blagovremeno razdvoji zavjerenike. Pošto okove koji je guše ne može raskinuti jednim trzajem, lukavstvom mora pokušati da ih prekine na najslabijem mjestu: jednog od tih izdajnika mora napraviti neprijateljem drugom izdajniku. A tko je među tim tvrdoglavim varalicama duševno najslabiji, ona to najbolje zna: Darnli, to »heart of wax«, to voštano srce, koje se pod svakim jačim pritiskom prstiju drage volje preoblikuje.

Već prva mjera koju je Marija Stjuart izmislila psihološki je majstorsko djelo. Ona je izjavila da su je uhvatili jaki trudovi. Uslijed uzbuđenja protekle noći, brutalnog ubojstva pred očima žene u petom mjesecu trudnoće, stvarno je postojala vjerojatnost pobačaja. Marija Stjuart pretvara se da ima strahovite grčeve, legla je odmah u postelju, i sada ne može nitko, osim da se izloži prijekoru zbog najodvratnije okrutnosti, da trudnoj ženi uskrati pomoć njenih služavki i liječnika. Sada konačno ima mogućnost da po svojim pouzdanim služavkama pošalje poruku Bodvelu i Hantliju i da pripremi sve za svoj planirani bijeg. Osim toga, prijetnjom pobačaja, dovela je ona zavjerenike, a naročito Darnlija, u tešku moralnu pritješnjenost. Dijete koje ona nosi u utrobi, nasljednik je škotskog, nasljednik engleskog prijestolja, ogromna bi odgovornost pred očima cijelog svijeta pala na samog oca kada bi on svojim sadizmom, dozvolivši ubojstvo pred očima trudne žene, ubio i dijete u njenoj utrobi. Pun zabrinutosti pojavio se Darnli u odajama svoje žene.

1 Poštena igra (engl.).

I sada započinje scena šekspirovskih razmjera, po svojoj veličanstvenoj nevjerojatnosti usporediva možda jedino sa scenom kada Ričard III pred lešom muža koga je sam ubio prosi njegovu udovicu i dobiva je. I tu ubijeni leži još nepokopan na zemlji, i tu stoji ubojica i suučesnik pred bićem prema kome su izvršili — ne može biti dublja! — izdaju, ta umješnost pretvaranja dobiva demonsku snagu rječitosti. Nitko nije bio svjedok te scene; znamo samo njen početak i njen kraj. Darnli polazi u sobu svoje žene, koju je jučer smrtno ponizio i koja mu je u punoj i najotvorenijoj iskrenosti nastupa bijesa najavila isto tako smrtnu osvetu. Poput Krimhilde nad Sigfridovim mrtvim tijelom, stiskala je pesnice prema ubojicama, kao i Krimhilda, osvete radi, u toj noći naučila je prikrivati svoju mržnju. Darnli nije više našao onu Mariju Stjuart kakva je bila jučer, gordo pobunjenu protivnicu i osvetnicu, nego jadno, slomljeno žensko biće, mrtvo umorno, savitljivo, bolesno, ženu koja ponizno i nježno diže pogled k njemu, snažnom despotskom mužu, koji joj je pokazao tko je gospodar. Taj uobraženi glupan nalazi sav onaj trijumf o kome je do jučer toliko sanjao: najzad mu se Marija Stjuart opet udvara. Čim je osjetila njegovu čvrstu ruku, postala je krotka ta ponosita, gorda žena. Čim je odstranio tog talijanskog lopova, ona opet služi svom pravom gospodaru i vođi.

Pametnu čovjeku, čovjeku koji razmišlja, takva nagla promjena morala bi ipak izgledati sumnjivo. Njemu bi još morao u ušima zvučiti oštar krik kojim ga je ta žena jučer, s očima koje su sijevale kao ubilački čelik, nazivala izdajnikom i sinom izdajnikovim. On bi se trebao sjetiti da ta stjuartovska kći ne zna u pitanju sramote za praštanje, ni u pitanju uvrede za zaboravljanje. Ali Darnli je lakovjeran, kao i svi sujetni ljudi kad im se laska, a zaboravan kao svi

glupani. A zatim — čudna li zapleta! — taj vatreni mladić je od svih muškaraca s kojima se Marija Stjuart ikada srela upravo onaj koji ju je najstrasnije čulno volio: taj pohotan mladić bio je upravo pasjom potčinjenošću vezan za njeno tijelo, i ništa ga nije toliko jako razdražilo i ogorčilo nego baš to što se u posljednje vrijeme najednom otimala njegovim zagrljajima. A sada — iznenadnog li čuda! — ona za kojom je žudio predaje mu se do kraja. Ta neka ostane s njom tu noć, navaljuje ona koja ga je inače odbijala, i smjesta mu se topi snaga, on odmah postaje nježan i pokoran, njen duševni rob, njen sluga, njen vjerni momak. Nitko ne zna kako se rafiniranom obmanom poslužila Marija Stjuar da bi preobratila Savla u Pavla. Nisu prošla još ni dvadeset četiri sata od ubojstva a Darnli, koji tek što je zajedno s lordovima prevario Mariju Stjuart, već je bez svoje volje spreman na sve i učinit će sve kako bi prevario svoje dojučerašnje ortake: lakše nego što su ga oni privukli, žena je tog podložnika opet namamila k sebi. On joj odaje imena svih učesnika, spreman je da joj omogući bijeg, kukavički pristaje da postane oruđe osvete, koja će konačno stići i njega kao glavnog zavjerenika. Kao poslušno oruđe, ostavlja sobu u koju je mislio da ulazi kao gospodar i zapovjednik. Jednim jedinim trzajem Marija Stjuart je već nekoliko sati poslije najdubljeg poniženja, raskinula okove: najvažniji čovjek među zavjerenicima okrenuo se protiv zavjerenika, a oni to nisu ni slutili, njeno genijalno pretvaranje odnijelo je pobjedu nad njihovim.

Već je bila izvršena polovica posla na oslobođenju, kad je Mare s drugim izgnanim lordovima ujahao u Edinburg; kao što je odgovaralo njegovoj taktički proračunatoj metodi, prilikom ubojstva nije bio prisutan, niti se moglo dokazati da je sudjelovao u toj stvari — nikada taj vješti čovjek neće biti uhvaćen na opasnoj stazi. Kao i uvijek kada su drugi obavili ono najteže, on je sada na licu mjesta čistih ruku, miran, ponosan, samosvjestan da ubere plodove. Upravo tog istog dana, 11. marta, prema odluci Marije Stjuart trebao je biti javno proglašen izdajnikom u parlamentu, ali gle, zarobljena sestra odjednom je zaboravila svu mržnju. U očaju vrsna glumica, baca mu se u zagrljaj i daje mu onaj isti Judin poljubac koji je jučer primila od svog muža. Usrdno i nježno moli bratski savjet i pomoć od čovjeka kojega je nedavno izgnala.

Mare, dobar psiholog, jasno je sagledao situaciju. On je, tu ne može biti sumnje, želio i odobrio ubojstvo Ricija kako bi osujetio katoličku tajnu politiku Marije Stjuart; za nj taj mračni intrigant bio je štetan za protestantsku škotsku stvar, a osim toga, bio je neugodna kočnica njegovoj pretjeranoj vlastoljubivosti. Ali sada, pošto je Ricio sretno maknut s puta, Mare bi htio da se ta cijela mutna stvar brzo raščisti i zato predlaže sporazum: pobunjeni lordovi moraju odmah dići sramne straže oko kraljice i Mariji Stjuart opet povratiti njeno neograničeno kraljevsko dostojanstvo. Ona, međutim, neka sa svoje strane zaboravi sve što se dogodilo i neka patriotski sve oprosti ubojicama. Marija Stjuart, koja je već odavno, u zajednici sa svojim izdajničkim mužem pripremila bijeg do tančina, i ne pomišlja, naravno, na to da ubojicama oprosti. Ali da bi uspavala budnost izdajnika, ona velikodušno izjavljuje da je s tim suglasna. Četrdeset i osam sati poslije ubojstva izgledalo je već kao da je s izmrcvarenim mrtvim Ricijevim tijelom cijeli slučaj dospio pod zemlju; pravit će se kao da ništa nije dogodilo. Ubijen je jedan mali muzikant, pa što onda? Zaboravit će tog stranog golaća, i opet će u Škotskoj zavladati mir.

Sklopljen je usmeni sporazum. I pored toga zavjerenici se ne odlučuju na povlačenje straža ispred odaja Marije Stjuart. Uznemiruje ih neki neugodni osjećaj. Najpametniji među njima i predobro poznaju stjuartovski ponos, usprkos svim lijepim pomirljivim gestama nisu povjerovali da će Marija Stjuart zaista dobrodušno zaboraviti i oprostiti to ubojstvo njenog sluge. Njima izgleda sigurnije da tu neukrotivu ženu stalno drže u rukama i oduzmu joj sve mogućnosti za osvetu: čim je puste na slobodu, osjećaju, postaje opasna. I još nešto im se ne sviđa: Darnli svakog trena trči u njenu odaju i tu s bolesnicom održava duge tajne razgovore. Iz vlastitog iskustva znaju kako je dovoljan mali pritisak da se taj blijedi slabić smekša. Otvoreno počinju izražavati sumnju da ga Marija Stjuart ne privuče k sebi. Izričito opominju Darnlija da ne vjeruje nijednom njenom obećanju, zaklinju ga da im bude vjeran, jer bi inače — proročanskih li riječi! — i njemu i njima moglo biti žao ako se što dogodi. Mada ih lažljivac uvjerava da je sve zaboravljeno i oprošteno oni nikako ne povlače straže ispred kraljičinih odaja prije nego što im Marija Stjuart pismeno ne pošalje svoj pristanak da će ih osloboditi svake kazne. Za počinjeno ubojstvo ti

čudni prijatelji traže pismeno obećanje, »bond«, za apsoluciju od ubojstva.

Vidi se da su ti obučeni i izvježbani vjerolomci znali za površnost i bezvrijednost samo jedne izgovorene riječi, oni traže dokumentiranu sigurnost. Marija Stjuart je i previše gorda i oprezna da bi se svojim potpisom prema ubojicama obavezala: nitko od tih hulja ne smije se pohvaliti da ima »bond« potpisan njenom rukom. Baš zato što je riješena da zavjerenicima ne da pismenu obavezu o njihovoj nekažnjivosti, ona simulira najveću spremnost — trebalo je da dobije vremena do večeri! Darnliju, koji je opet vosak u u njenim rukama, povjerila je kukavički zadatak da svoje dojučerašnje ortake lažnom srdačnošću drži u šahu, da ih, obećavši im njen potpis, obmane. On nastupa kao staratelj kod pobunjenika, zajedno s njima sastavlja svečani akt o nekažnjivosti, sasvim prema njihovim željama, i samo još nedostaje potpis Marije Stjuart. Ah, sada, tako kasno, izjavljuje Darnli, ne može im više donijeti njen potpis, kraljica je umorna, zaspala. Ali zato se obavezuje — zar je tom lažljivcu stalo do još jedne laži? — da će im sutra ujutro donijeti potpisanu ispravu. Kada jedan kralj daje svoju riječ svako nepovjerenje bilo bi uvreda. Tako su zavjerenici, da bi taj pakt potvrdili, povukli straže iz svih odaja Marije Stjuart. Kraljica više nije tražila. Sada joj je put za bijeg bio otvoren.

Tek što se straža odmakla od njenih vrata, Marija Stjuart se brzo digla iz svoje tobožnje bolesničke postelje i započela svom energijom vršiti pripreme. Bodvel i drugi prijatelji davno su već obaviješteni, o ponoći osedlaše konje i sačekaše u sjenci grobljanskog zida. Trebalo je samo još uspavati budnost zavjerenika; Darnlija opet zapada podla uloga — kao što je to bilo svugdje gdje je bilo mračnih poslova — da ih ošamuti vinom i prisnostima. Po kraljičinu nalogu, pozvao je svoje dojučerašnje ortake na veliku večeru. Naveliko su se praznile čaše i do sitnih sati slavilo bratsko pomirenje, i kada su najzad drugari teških glava i nogu, umorni od pića krenuli na spavanje, Darnli namjerno nije htio poći u sobu Marije Stjuart, samo da ne bi izazvao kakvu sumnju. A lordovi su se osjetili presigurnima da bi još bili i oprezni. Kraljica im je obećala oproštaj, kralj im je to potvrdio, Ricio leži pod zemljom a Mare je opet u zemlji: zašto dalje misliti i vrebati? Legli su u postelje da bi se poslije napornog dana otrijeznili od vina i trijumfa.

Ponoć je, odavno je nastala tišina po hodnicima usnulog dvorca. Sasvim tiho odškrinula su se gore jedna vrata. Kroz odaje posluge pa stepenicama Marija Stjuart pipajući silazi u podrume, odakle vodi podzemni hodnik do grobljanskih katakombi — užasan put pod ledenim svodovima s kojih kaplje voda. Baklja baca drhtavo svjetlo po crnim zidovima, pored leševa i nagomilanih mrtvačkih kostiju. Najzad, eto svježeg, slobodnog zraka, eto izlaza! Još samo poprijeko kroz groblje do zida, gdje je čekaju prijatelji s osedlanim konjima! Najednom Darnli zastaje i gotovo posrće, kraljica mu priskače i u drhtavici raspoznaje svježe nabacan humak, grob Davida Ricija.

To je posljednji udarac čekićem da već čelično srce ove uvrijeđene žene još jednom iskali. Ona zna da treba učiniti samo dvije stvari: tim bijegom spasiti kraljevsku čast i podariti svijetu dijete, nasljednika krune — a onda osveta svima koji su je ponizili! Osvetit će se i onome koji joj sada u ovoj gluposti služi kao pomagač. Ne oklijevajući ni trenutka, u petom mjesecu trudnoće vinula se u muško sedlo iza Arčera Erskina, vjernog kapetana tjelesne straže: uz ovog stranca ona se osjećala sigurnija nego uz svog muža, koji, da bi sebe osigurao, ne čekajući je, jezdi naprijed. Udvoje na jednom konju Erskin i uz njega, čvrsto pripijena Marija Stjuart u oštrom galopu jahali su dvadeset i jednu milju do dvorca lorda Sitona. Tu je ona konačno dobila svoga konja i pratnju od dvije stotine konjanika: od bjegunice, svitanjem dana, opet postaje gospodarica. Prije podne stigla je do svog dvorca Danbara. Ali umjesto da se odmori, ona odmah počinje s poslom: nije dovoljno da se zove kraljicom, u takvim časovima trebalo bi da se bori da to zaista i bude. Na sve strane piše ona i diktira pisma da bi sazvala plemiće koji su joj ostali vjerni, da bi sakupila vojsku protiv buntovnika koji u svojim rukama drže Holirud. Život je spašen, sad još treba spasiti krunu i čast! Uvijek kada je bila posrijedi njena osveta, uvijek kada bi joj strast zažarila žile, te žena je znala da savlada svaku slabost, svaki umor; uvijek u tim velikim i presudnim trenucima njeno je srce bilo na vrhuncu snage.

Loše su osvanuli slijedećeg jutra zavjerenici u dvorcu Holirudu: prazne sobe, kraljica pobjegla, njihov zavjerenički drug i zaštitnik Darnli isto tako iščezao. U prvom trenutku ne mogu shvatiti svu dubinu ovog događaja, još uvijek vjeruju,

pouzdavajući se u Darnlijevu kraljevsku riječ, da je na snazi opće pomilovanje koje su sinoć s njim zajednički sastavili. I zaista, mnogo bi trebalo da takvo izdajstvo smatraju mogućnim. Ne, još ne vjeruju u prijevaru. Otposlaše zato ponizno izaslanika lorda Sempila, u Danbar s molbom da im se uruči onaj akt. Ali tri dana pušta Marija Stjuart tog vjesnika mira da čeka pred vratima kao pred Kanosom: ne pregovara s buntovnicima, još manje sada pošto je Bodvel već sakupio svoje trupe.

Sada je izdajnike stala hvatati jeza, njehovi redovi brzo se prorjeđuju. Dolazili su jedan za drugim, tiho da na koljenima zatraže oproštenje, a glave zavjere, kao Riven, koji je prvi zgrabio Ricija, i onaj Fodonsajd, koji je na kraljicu bio uperio pištolj, znali su da za njih nema milosti. Pobjegli su iz zemlje glavom bez obzira: s njima je ovaj put iščezao i Džon Noks, koji je prerano i preglasno odobrio to ubojstvo kao bogougodno djelo.

Osvjetoljubiva, Marija Stjuart bi sada najradije izvršila primjernu kaznu i ovoj vječito buntovnoj plemičkoj bandi pokazala da se protiv nje ne mogu kovati nekažnjene zavjere. Ali situacija je bila dovoljno opasna da je nauči da ubuduće postupa smišljenije i podmuklije. Mare, njen polubrat, znao je doduše, za zavjeru, to dokazuje njegov točan dolazak, ali on u njoj nije sudjelovao. Marija Stjuart uviđa da je pametnije poštedjeti tog najjačeg čovjeka. »Bolje da ih nemam odjednom previše protiv sebe«, radije je zažmirila na jedno oko. Jer kad bi ih ona istinski željela predati sudu, zar Darnli ne bi bio prvi kojega bi morala optužiti, vlastitog muža, njega koji je ubojice doveo u sobu, koji joj je za sve vrijeme ubojstva držao ruke? Ali kako je njen dobri glas već jednom, prilikom skandala sa Šastelarom, bio teško okrnjen, Marija Stjuart ima mnogo razloga što svog muža ne pušta da se pokaže kao podozriv ljubomorni osvetnik svoje časti. *Semper aliquid haeret*[1], bolje je da se sada cijela ova afera obrne tako kao da on, glavni začetnik te nesreće, nije imao nikakvog udjela u ubojstvu. To je, doduše, teško napraviti vjerojatnim kad je posrijedi čovjek koji je potpisao dva »bonda«, koji je sklopio sasvim uredan ugovor, u kojem je ubojicama unaprijed zagarantirao potpunu nekažnjivost, koji je svoj nož — nađen u izmrcvarenom mrtvom Ricijevom

1 Uvijek nešto zapinje (lat.).

tijelu — uslužno posudio jednom od krvnika. Ali lutke nemaju svoju volju i nemaju časti, Darnli će poslušno plesati čim Marija Stjuart zategne konce. On je dao da se na gradskom trgu u Edinburgu svečano objavi najdrskija laž tog vijeka, »na svoju časnu riječ princa«, on nikada nije sudjelovao u toj »treasonable conspiracy«, u toj izdajničkoj zavjeri, da je laž i kleveta okrivljavati ga da je on »pristao na nju, naredio, savjetovao je ili odobrio«, a ipak svako na selu i u gradu zna da on nije samo »counseled, commanded, consented, assisted«[1], nego i pečatom i potpisom »aproved«[2]. Ako je trebalo nadmašiti sva ona nevaljaštva koja je taj okorjeli varalica za vrijeme onog ubojstva dokazao, ovom izjavom to mu je pošlo za rukom: s tim krivokletstvom pred narodom i zemljom na gradskom trgu sam je sebi izrekao presudu. Od svih onih kojima se Marija Stjuart željela osvetiti, nikome se nije tako teško osvetila kao Darnliju, koga je već odavno tajno prezirala, natjeravši ga da se sada i pred cijelim svijetom izvrgne preziru za vječna vremena. Prekrili su sada to ubojstvo kao snijeg bijelom koprenom. U demonstrativnom trijumfu i uz bučne fanfare ušao je ponovo u Edinburg čudesno složan kraljevski par. Kao da se sve primirilo i stišalo. Da sačuvaju neki jadni vid pravde, ali da ipak nikoga ne prestraše, objesili su nekoliko jadnika, malih bezazlenih kmetova i vojnika, koji su po naređenju svojih klanskih gospodara, dok su se oni gore boli noževima, čuvali stražu na vratima; velika pak gospoda prošla su bez ikakve kazne. Rici je dobio — slaba utjeha za jednog mrtvaca — pristojan grob na kraljevskom groblju, a njegov brat je među kraljičinim dvorjanima zauzeo njegovo mjesto; time je cijela ta tragična epizoda trebala biti oproštena i zaboravljena.

Sada je Marija Stjuart, poslije svih tih briga i uzbuđenja, morala učiniti još samo jedno kako bi učvrstila svoj vrlo poljuljani položaj: da zdravo i sretno rodi prijestolnasljednika. Ona će biti nepovrediva samo kao majka budućeg kralja, a ne kao žena jedne tako bijedne kraljevske lutke. Nemirno je očekivala svoj teški čas. Posljednjih tjedana spopadala ju je čudnovata malodušnost i tuga. Lebdi li joj, još od Ricijeve smrti kao sjena, neki mučan osjećaj u duši? Osjeća li pojačanom snagom svojih predosjećaja nesreću koja se približava? Za svaki slučaj ona je napravila oporuku

1 Savjetovao, naredio, pristao, prisustvovao (engl.).
2 Odobrio (engl.).

u kojoj je Darnliju ostavila prsten koji joj je na vjenčanju natakao na prst, ali ni Josipa Ricija, brata ubijenog Davida, ni Bodvela, ni četiri Marije nije zaboravila: prvi put se ta, inače bezbrižna i smjela žena, bojala smrti ili neke druge opasnosti. Ona napušta Holirud, koji joj, kako je ona tragična noć već pokazala, ne pruža dovoljno sigurnosti, i odlazi u neudobniji, ali visok i neosvojiv edinburški grad, da tamo gore rodi pa bilo to i uz cijenu vlastitog života, nasljednika škotskog i engleskog prijestolja.

Ujutro, 9. juna, grmljavina topova s utvrđenja objavila je u Edinburgu veselu vijest. Rodio se sin, Stjuart, škotski kralj; došao je kraj opasnoj vladavini ženâ. Najžuđeniji san majke, želja zemlje da dobije muškog nasljednika prijestolja divno se ispunila. Ali tek što je tom djetetu dala život, Marija Stjuart osjeća dužnost da mu osigura i čast. I previše joj je bilo jasno da su otrovne glasine koje su zavjerenici došaptavali Darnliju, da su sumnjičenja kako ga je varala s Ricijem odavno prodrla kroz zidine dvora. Ona zna kako bi se u Londonu obradovali svakom izgovoru kojim bi ovom nasljedniku mogli osporiti zakonito porijeklo, a time i pravo na nasljedstvo; zato je ona blagovremeno i pred cijelim svijetom tu drsku laž htjela zauvijek uništiti u korijenu. Pozvala je Darnlija u porodiljnu sobu i pokazala mu pred svim okupljenima dijete, kazavši: »Bog je poklonio tebi i meni sina kojeg nitko drugi nije napravio nego ti«.

Darnli se zbunio, jer upravo je on svojom brbljavom ljubomorom pomagao da se proširi ta klevetnička glasina. Što da odgovori na takvu svečanu izjavu? Da bi prikrio svoju postiđenost nadnio se nad dijete i poljubio ga.

Ali Marija Stjuart uzima dijete na svoje ruke i još jedanput glasno ponavlja: »Pozivam Boga za svjedoka, kao da stojim ovdje pred strašnim sudom, da je on sin tvoj, a nikoga drugog, i želim da sve prisutne žene i ljudi budu svjedoci da je ovo dijete toliko tvoj sin da se gotovo bojim da će se to za nj kasnije možda jednom loše svršiti.«

To je velika zakletva i istovremeno čudna bojazan: čak ni u tako svečanom trenutku ne može uvrijeđena žena prikriti svoje nepovjerenje prema Darnliju. Ni sada ona ne može zaboraviti koliko ju je taj čovjek duboko razočarao i povrijedio. Poslije ovih riječi, punih nagovještaja, pružila je dijete jednom od prisutnih lordova, Vilijemu Stendonu: »To

je sin koji će, ja se nadam, prvi ujediniti oba kraljevstva, Škotsku i Englesku«.

Stendon je na to pomalo zbunjeno odgovorio: »Zašto on madam? Zašto on da pretekne Vaše Veličanstvo i svoga oca?«

I opet s puno prijekora Marija Stjuart je rekla: »Zato što je njegov otac razorio našu bračnu vezu«.

Darnli, postiđen pred svima, pokušava stišati uzbuđenu kraljicu. Uznemireno je upitao: »Zar to nije protiv tvog obećanja da ćeš sve oprostiti i zaboraviti?«

»Ja ću sve oprostiti«, odgovorila je kraljica, »ali to nikada neću zaboraviti. Da je onda Fodonsajd odapeo pištolj, što bi se dogodilo s njim i sa mnom? Bog zna što bi onda učinili s tobom«.

»Madam«, opomenuo ju je sada Darnli, »te su stvari ipak već odavno završene«.

»Dobro, ne govorimo o tome«, odgovorila je kraljica i time je bio okončan taj razgovor, poput svica koji opasno najavljuje dolazeću oluju. Marija Stjuart je u svom teškom času rekla samo polovicu istine kad je izjavila da neće zaboraviti, ali će oprostiti; jer više nikada neće biti mira na tom dvoru, u toj zemlji, sve dok se krv ne otkupi krvlju i dok se na silu ne uzvrati silom.

Tek što su majku prošli porođajni bolovi, tek što se dijete rodilo, u podne je sir Džems Melvil, najpouzdaniji glasnik Marije Stjuart, uskočio u sedlo. Do večeri već je bio prešao Škotsku do granice, prenočio u Berviku i sutradan krenuo dalje u najoštrijem galopu. Dvanaestog juna uvečer — izvanredan sportski rezultat — uletio je na zapjenušanom konju u London. Tu je saznao da je Elizabeta u svom zamku u Grinču priredila bal; prkoseći svakom umoru, sjeo je na drugog konja i išao naprijed, da bi još te noći predao vijest.

Elizabeta je na tom svečanom balu i sama plesala, poslije duge i po život opasne bolesti radovala se snazi koja joj se vratila. Vedra, vesela, našminkana i napudrana, stajala je u svojoj širokoj, pompoznoj zvonolikoj haljini kao kakav egzotičan ogromni tulipan u krugu svojih vjernih kavalira. Odjednom se kroz redove plesača hitro progurao njen državni sekretar Sesil, a za njim Džems Melvil. Pristupio je kraljici i šapnuo joj na uho da je Marija Stjuart rodila sina, nasljednika.

Elizabeta je kao vladarica, inače diplomatska priroda, majstor u samosavladivanju i vrlo vješta u umjetnosti da prikrije svoje prave osjećaje. Ova vijest pogodila je ženu u njoj. A kao žena Elizabeta osjeća suviše strasno da bi uvijek mogla gospodariti svojim živcima. To iznenađenje je toliko veliko da su njene gnjevne oči, njene stisnute usne zaboravile na laganje. Jednog trenutka lice joj se potpuno ukočilo, nestalo je krvi ispod šminke, čvrsto je stisnula pesnice. Odmah naređuje muzici da prestane, u jednom se trenu sala skamenila, i kraljica naglo napušta svečanu dvoranu jer osjeća da više neće moći vladati svojim živcima. A u svojim odajama, okružena uzbuđenim gospođama, gubi kruto držanje. Jecajući i satrvena svojim bolom, baca se u svoj naslonjač i rida: »Škotska kraljica je rodila sina, a ja nisam ništa drugo do mrtav panj«.

Ni u jednom trenutku u toku njenih sedamdeset godina nije se jasnije pokazala najdublja tragedija te nesretne žene kao sada: nikada se nije tako snažno otkrila tajna koliko je teško ta žena morala patiti — grozovito svjesna svoje nesposobnosti za ljubav, svjesna da je nerotkinja — kao u tom kriku koji se poput kakvog krvarenja oteo iz najženstvenije, iz najdublje, iz najiskrenije dubine njenog srca. Sva kraljevstva ovog svijeta, naslućuje se, dala bi ta žena za jednu prostu, vedru prirodnu sreću da može biti obična žena, sasvim žena, sasvim zaljubljena i sasvim majka; svaku moć i svaki drugi uspjeh možda bi ona Mariji Stjuart i mogla oprostiti, i pored svoje ljubomore. Ali na jednom joj smrtno zavidi, s očajnom pobunom najskrivenijih osjećaja, na samo jednom: što je majka.

Ali drugog jutra Elizabeta je već ponovno potpuno kraljica, potpuno politička i diplomatska žena. Ona uzorno vlada svojom osvjedočenom vještinom da svoj gnjev, svoju zlovolju, svoju najdublju patnju prikrije hladnim i uzvišenim riječima. Uz izvrsno našminkan ljubazan osmjeh, prima ona Melvila s velikim počastima, i sudeći po njenim riječima, čovjek bi morao pomisliti kako je ona rijetko kad primila tako radosnu vijest. Moli ga da Mariji Stjuart preda njene najsrdačnije čestitke, ponavlja svoje obećanje da će biti kuma tom djetetu i, po svoj prilici, doći na krštenje. Upravo zato što svojoj sestri po sudbini zdušno zavidi na njenoj sreći, ona želi — vječita glumica svoje veličine — da pred svijetom slovi kao pokroviteljica i velikodušna žena.

Opet se jednom okrenuo list sudbine u korist te hrabre žene, sve opasnosti kao da su bile prošle a sve teškoće riješene na najčudesniji način. Još jednom oblaci koji su visili od samog početka nad sudbinom Marije Stjuart milostivo su se razišli; ali smjelog čovjeka minula opasnost nikada ne čini pametnijim, već hrabrijim. Marija Stjuart nije se rodila za mirovanje i za sreću, snažno je tjera neka unutrašnja sudbonosna sila. I nikada sudbina ne stvara sebi smisao i formu prema slučajevima i događajima vanjskog svijeta. Uvijek urođeni, praiskonski zakoni stvaraju ili razaraju život.

DESETO POGLAVLJE

STRAHOVITO ZAPETLJAVANJE

Od jula do Božića 1566.

Rođenje djeteta znači u tragediji Marije Stjuart takoreći završetak predigre prvom činu. Situacija se dramatski razvila i treperi od unutrašnjih raznolikosti i napetosti. Sada nastupaju novi likovi, novi karakteri, pozornica se mijenja, politička tragedija pretvara se u osobnu. Do sada se Marija Stjuart borila protiv buntovnika u svojoj zemlji, protiv neprijatelja s one strane granice, a sada je napada nova sila, snažnija od svih njenih lordova i baruna; uznemirili su se njeni osjećaji, žena u Mariji Stjuart ratuje protiv kraljice. Volja vlasti prvi put gubi prevlast nad voljom krvi. U svojoj strasti i u lakomislenosti, probuđena žena razara sve ono što je vladarica dotle svojom razboritošću sačuvala: kao u kakvu provaliju baca se sjajno samorasipnički u ekstazi strasti, od koje jedva da je u svjetskoj historiji bilo veće, sve zaboravljajući, sve odnoseći sa sobom čast, zakon, običaj, krunu, zemlju — druga je to tragedijska duša, koja se nije mogla naslutiti ni u vrijednoj dobroj princezi, niti u kraljevskoj udovici, koja je ravnodušno čekala i mislila samo na igru. U toku jedne jedine godine Marija Stjuart uzdiže svoj život do najvećih dramatskih razmjera, u jednoj jedinoj godini razara svoj život.

Na početku tog drugog čina opet nastupa Darnli, promijenjem, pretvoren u tragičan lik. Nastupa sam, jer njemu, koji je sve izdao, nitko ne poklanja povjerenje niti ga itko čestito pozdravlja. Duboko ogorčenje, nemoćan bijes razara dušu tom častoljubivom mladiću. On je učinio do krajnosti sve što jedan čovjek može učiniti za ženu, mislio da će za to zaslužiti bar zahvalnost, malo odanosti, a možda čak i ljubavi. Umjesto toga, Darnli nailazi kod Marije Stjuart, čim joj više nije bio potreban, na još veću odvratnost. Kraljica ostaje neumoljiva. Da bi se tom izdajniku osvetili, prebjegli lordovi tajno su joj doturili ugovor o nekažnjivosti za Ricijevo ubojstvo, koji je potpisao Darnli, kako bi u mužu uvidjela krivca. Iz tog »bonda« Marija Stjuart nije saznala ništa novo. Što je više prezirala Darnlija kao izdajnika i kukavicu,

ta ponosita žena nije mogla sebi oprostiti što je jednom u životu voljela takvog ljepotana-slabića. U njemu istovremeno mrzi vlastitu zabludu,. odavno joj je Darnli kao muškarac odvratan, sluzav, ljepljiv stvor, kao kakva zmija, kao kakav puž kojega čovjek neće ni taknuti rukom, a kamoli da ga privine uz svoje tijelo, toplo i živo. Njegova prisutnost i postojanje stvara užasnu težinu u duši Marije Stjuart, poput kakve more. I samo jedna misao zavladala je njenim danima i noćima: kako da ga se riješi, kako da ga se oslobodi?

Tu misao nije u prvi mah pomutila ni želja za nasiljem: ono što Marija Stjuart proživljava nije ništa posebno. Kao i hiljade drugih žena osjeća se, nakon kratkog braka, suviše bolno razočarana da bi i dalje mogla podnositi zagrljaje i blizinu tog otuđenog muškarca. Razvod je u takvom slučaju sasvim logično rješenje: Marija Stjuart već govori o toj mogućnosti s Mareom i Mejtlandom. Ali razvodu poslije djetetova rođenja na putu stoji opasno govorkanje o navodnim ljubavnim vezama s Ricijem: smjesta bi njeno dijete nazvali bastardom. Da nikakvom ljagom ne okalja ime Džemsa VI, koji samo kao potomak nepovredivog braka može polagati pravo na prijestolje, uza sve muke mora odustati od tog najprirodnijeg rješenja.

Ostaje još jedna mogućnost: povjerljivo, tajno ugovaranje između muža i žene da će se i dalje pred svijetom pokazivati kao kraljevski bračni par, ali da će jedno drugom u privatnom životu vratiti punu slobodu. Time bi se Marija Stjuart uspjela osloboditi Darnlijevih zaljubljeničkih navaljivanja, a pred svijetom bi bio sačuvan privid braka.

Da je Marija Stjuart nastojala postići i takvu vrstu slobode, dokazuje predanjem sačuvan razgovor s Darnlijem, u kojem mu je predložila da uzme kakvu metresu, po mogućnosti ženu svog smrtnog neprijatelja Marea; tim šalom maskiranim prijedlogom htjela mu je nagovijestiti kako je ne bi ni najmanje povrijedilo kada bi na kojoj drugoj strani pronašao sebi ljubavnicu. Ali evo strahovitog zapleta: Darnli neće drugu, on hoće nju i samo nju, taj jadni i bezvoljni mladić privezan je nečim tajanstvenim, ovisan i požudan upravo prema toj jakoj i ponosnoj ženi. Nikada se neće upustiti s drugim ženama, ne može i neće dirnuti nijednu drugu nego jedino nju koja mu uskraćuje ljubav. Samo to tijelo pravi ga požudnim i ludim, neprestano je moljaka da se osvrne na njegova bračna prava, i što joj se on vatrenije i nametljivije udvara, to ga ona sve žešće odbija. I — đavolska situacija — što ga češće odbija, to je jača njegova žudnja, to neobuzdanije navaljuje; strahovitim razočaranjem plaća ta žena svoju nesretnu naglost što je pripala tom mladiću bez držanja i bez dostojanstva, jer sa svom odvratnošću u duši sada ostaje za nj beznadno vezana.

U tako grozničavoj duševnoj situaciji Marija Stjuart čini ono što ljudi obično čine u takvom bezizlaznom položaju; ona bježi od odluke, ona izbjegava otvorenu borbu, izmiče mu. Začudo, skoro svi njeni biografi proglasili su neshvatljivim da Marija Stjuart poslije babinja nije sačekala da se neko vrijeme odmori, već je poslije četiri tjedna, a da nikoga nije obavijestila, napustila dvorac, napravila čamcem izlet u Eloa, dijete odnijela na imanje erla od Marea. Ništa nije jasnije od tog bijega. Tih tjedana završavao se poštovan rok u kojem je bez naročitog izgovora svojem nevoljenom mužu mogla uskratiti svoje tijelo; sada će joj se uskoro opet približiti, svaki dan, svaku noć je mučiti, a njeno tijelo neće, njena duša ne može podnositi ljubavnika kojeg više ne voli. Zato je prirodno da Marija Stjuart bježi iz njegove blizine, da između sebe i njega stvara jaz, da se želi izvana osloboditi kako bi u duši bila slobodna! Slijedećih tjedana i mjeseci, cijelo ljeto sve do duboke jeseni spašava se putovanjima iz dvorca u dvorac, tim bježanjem iz lova u lov. Ona se pri tome nastoji proveseliti. U Eloau i svuda (Marija Stjuart nema još ni pune dvadeset četiri godine) veselo se zabavlja. To što nepoučljiva žena prekraćuje sebi vrijeme u starim igrama pod maskama, balovima i raznovrsnim razonodama, kao u dane Šastelara, kao u dane Ricija, samo pokazuje kako ta opasno bezbrižna žena brzo zaboravlja sva loša iskustva. Jednom Darnli pokušava ustručljivo zatražiti tijelo svoje žene. Odjahao je u Eloa, ali je bio brzo vraćen i nije uopće bio pozvan da noć provede u dvorcu: u duši je on za Mariju Stjuart mrtav. Kao vatra od slame buknuo je njen osjećaj za njega, a isto tako i nestao. Zabluda na koju čovjek ne voli niti misliti, neugodna uspomeni koju bi čovjek najradije izbrisao — to je sada za nju postao Darnli, kojega je njena luda zaljubljenost napravila vladarom Škotske i gospodarom njenog tijela.

Darnli ne dolazi više u obzir, ali joj ni Mare, njen brat, pored svih izmirenja, nije više potpuno siguran; Mejtlanda, kojega je poslije dužeg oklijevanja također pomilovala, neće više nikada smatrati potpuno sigurnim a ipak joj je potre-

ban netko u koga će se moći bezuvjetno pouzdati, jer sve što je polovično i oprezno, sve što je suzdržljivo i puno oklijevanja, to je impulsivnoj naravi strano i nemoguće. Ona se može samo sasvim podati, samo sasvim odbiti, biti samo sasvim povjerljiva i nepovjerljiva. Kao kraljica i kao žena, Marija Stjuart cijelog svog života traži, svjesno ili nesvjesno, suprotnost svom nemirnom biću, snažnog, čvrstog, pouzdanog, postojanog muškarca.

Tako je poslije Ricijeve smrti ostao jedino Bodvel na koga se može osloniti. Život je bezozbirno progonio tamo-amo tog jakog čovjeka. Još kao mladića izgnala ga je banda lordova iz zemlje, jer nije htio da im se pridruži, vjerno do posljednjeg trenutka branio je Mariju od Giza, majku Marije Stjuart, protiv »Lords of the Congregation« a pružao otpor i sada kad je stvar katoličkih Stjuarta bila već potpuno izgubljena. Konačno je nemoć bila toliko velika da je morao bježati iz domovine. U Francuskoj je taj izgnanik odmah postao zapovjednik škotske tjelesne garde, vrlo cijenjeni položaj na dvoru koji je produhovio njegove društvene manire, a da nije oslabio snagu njegovog bića. Bodvel je odveć ratnik da bi se zadovoljio kakvom sinekurom, zato je odmah čim je Mare, njegov smrtni neprijatelj, ustao protiv kralja, otplovio preko mora i stupio u borbu za stjuartovsku kćer. Kad god je Marija Stjuart potražila pomagače protiv svojih intrigantskih podanika, rado je pružio svoju jaku i u oklopu osvjedočenu ruku. One noći kad je Ricio bio ubijen, odlučno je skočio kroz prozor s prvog kata da joj dovede pomoć. njegova nepromišljenost pomogla je hrabrom kraljičinom bijegu, njegova vojnička energija zadala je zavjerenicima takav strah da su brzo kapitulirali. Nitko u Škotskoj nije Mariji Stjuart učinio bolju uslugu od tog tridesetogodišnjeg hrabrog vojnika.

Taj Bodvelov lik isklesan je iz jednog jedinog bloka crnog mramora. Poput Koleonea, njegovog talijanskog kondotijerskog brata, on energično prkosi izazovnim držanjem vremena, potpun čovjek, sa svom strogošću i brutalnošću prebujale muškosti. On nosi ime drevnog škotskog roda, ime Hepberna, ali bi se reklo da u njegovim žilama struji još neukroćena krv Vikinga i Normana, tih otpornih ratnika i haramija. Uza svu svoju kulturu i obrazovanje (govori izvrsno francuski, voli i skuplja knjige), sačuvao je elementarnost rođenog buntovnika protiv građanski valjanog poretka, divlje

pustolovstvo ljudi, »hors la loi«[1] onih romantičnih gusara kakve je volio Bajron. Velik, širokih leđa, izvanredne tjelesne snage — teškim dvorukim mačem može on razmahnuti kao kakvim lakim mačem i sâm sprovesti brod kroz oluju — on iz te fizičke sigunosti crpe izvanrednu, takoreći moralnu smjelost. Ni od čega ne preza taj silnik, za nj vrijedi samo moral jačega: bezobzirno otimati, držati i braniti. Taj njegov prirodni prkos nema ništa zajedničko s grubom grabežljivosti i račundžijskim spletkama drugih baruna, koje on, otvoren čovjek, prezire, jer se oni uvijek za svoje pljačkaške pohode sakupljaju u čopor i kukavički love u mutnom. A on ne sklapa nikakav savez, ni s kim se ne želi sprijateljiti; sam, ponosno i izazovno, ide pored zakona i običaja svojim putem, gotov da svakog tko mu se suprotstavi udari željeznom pesnicom po licu. Sasvim mirno radi on što hoće, bilo to dozvoljeno ili nedozvoljeno, usred bijela dana. Iako najotvoreniji siledžija, okorjeli amoralist, Bodvel pred drugima ima prednost u tome što je iskren. Usred dvoličnih i razjedinjenih karaktera tih lordova djeluje on kao kakva zvijer, pa ipak kao carska zvijer, kao pantera, kao lav među svim tim potuljenim kurjacima i hijenama: nije on nikakav moralan, nikakav ljudski privlačan lik, ali sve je u njemu muško, potpuno, u njemu je pramuški ratnik.

Zato ga mrze, zato ga se boje drugi muškarci, ali ta gola, jasna, brutalna snaga daje mu neizmjernu moć nad ženama. Je li taj preljubnik žena bio lijep, ne zna se (nije sačuvana ni jedna njegova slika), pa ipak ga čovjek, prema slici Franca Halsa, i nehotice zamišlja kao izazovnog, hrabrog ratnika, sa šeširom snažno nabijenim na čelo, očiju drskih i slobodnih da svakome gledaju u oči. Po mnogim izvještajima bio je upravo odvratno ružan. Za osvajanje žena nije potrebna ljepota, već jaka snaga muškosti, koja zrači iz takve jake prirode, ono gordo, divlje, ono bezbrižno siledžijsko, a rat i pobjeda djeluju čulno i zavodnički: ni jednog čovjeka ne vole žene tako stravstveno kao onoga koga se boje i u isti mah mu se dive, kod koga laki rominjavi osjećaj groze i opasnosti do tajanstvenosti pojačava požudu. A ako takav siledžija nije samo »mâle«, nije poput bika samo divlji mužjak, ako je kao u Bodvela, ta gola brutalnost pokrivena dvorskom i ličnom kulturom, ako on, osim toga, raspolaže mudrošću i okretnošću, onda se njegova silovitost pretvara u neodoljivost.

1 Izvan zakona (franc.).

Svuda i, kako izgleda, bez ikakve muke, taj je pustolov imao avantura. Na francuskom dvoru njegova je omiljenost čuvena. Iz kruga Marije Stjuart osvojio je on nekoliko plemićkih dama. U Danskoj mu je neka žena žrtvovala muža, imanje i novac. Uprkos svim tim trijumfima, Bodvel nije nipošto pravi zavodnik, Don Juan, on ne juri za ženama ozbiljno. Pobjede te vrste za njegovu su borbenu prirodu premalo opasne i prelake. Bodvel uzima žene na osvajački način Vikinga; samo kao usputni plijen, on ih uzima, anako, tu i tamo, kao što pije i pleše, ili jaše i bori se, kao životno i osvježavajuće iskušavanje svoje snage, kao najmuškiju od svih muških igara, on ih uzima, ali im se ne predaje, ne ostaje u njima. On ih uzima jer je uzimanje, i to uzimanje silom, najprirodniji životni oblik njegove snažne želje za vlašću.

Takvog muškarca Marija Stjuart u početku uopće ne primjećuje u Bodvelu, svom pouzdanom vazalu. Isto tako Bodvel ne vidi u kraljici mladu poželjnu ženu; sa svojom bezbrižnom drzovitošću on se u svoje vrijeme, štoviše, o njoj kao privatnom licu prilično grubo izrazio: »Od nje i Elizabete zajedno još ne bismo dobili jednu poštenu ženu«. Da je slučajno pogleda erotski, to mu uopće ne pada na pamet, a isto tako ni ona nema nikakve naklonosti prema njemu. Prvotno je čak htjela da mu zabrani povratak, jer je o njoj širio drske glasine po Francuskoj, ali čim ga je jednom vidjela na djelu kao vojnika, služila se njim zahvalno i vjerno. Blagonaklone milosti dolaze jedna drugom, on biva imenovan za vrhovnog zapovjednika Sjeverne Marke, zatim postaje generalni kapetan Škotske i vrhovni zapovjednik svih oružanih snaga za slučaj rata ili pobune. Poklonila mu je imanja izgnanih buntovnika i, kao osobit znak svoje prijateljske brige, izabrala mu je — najbolji dokaz da su u početku njihovi odnosi bili neerotski — mladu ženu iz bogatog roda Hantlija.

Jednom takvom čovjeku, rođenom da gospodari, treba samo dati vlast, pa će je svu prigrabiti. Uskoro će Bodvel biti prvi savjetnik u svim pitanjima, pravi kraljičin namjesnik u državi, i engleski poslanik s ljutnjom javlja da je njegov »ugled kod kraljice viši od ugleda kod svih drugih«. Ali ovaj je put izbor Marije Stjuart bio pravilan, najzad je našla upravljača koji je preponosan da bi ga Elizabeta mogla potkupiti raznim obećanjima i mitom ili da bi s lordovima ulazio u zavjere radi kakvog neznatnog dobitka; s tim odvažnim vojnikom, kao sa svojim vjernim slugom, ona prvi put dolazi do prevlasti u svojoj zemlji. Uskoro su lordovi osjetili koliko je Bodvelovom vojnom diktaturom porastao kraljičin autoritet. Već se počinju jadati da je »njegova napuhanost tolika da David nikada nije bio toliko omrznut kao on«, pa bi im bilo i te kako drago da ga se oslobode. Ali Bodvel nije Ricio da se razoružan dade zaklani, nije Darnli da bi se bez otpora dao gurnuti u stranu. On poznaje smicalice svojih plemićkih drugova; zato je stalno okružen jakom tjelesnom gardom, i na njegov mig njegovi su »bordereri« spremni da se prihvate oružja. Njemu je tako svejedno da li ga ti intriganti na dvoru vole ili mrze. Dovoljno je da ga se boje i da se, dok o pojasu nosi mač, ta nemirna i razbojnička banda, škrgućući zubima, pokorava kraljici. Na izričitu želju Marije Stjuart, njegov najogorčeniji neprijatelj Mare morao se pomiriti s njim; time je obruč vlasti bio zatvoren, a tegovi jasno raspodijeljeni. Marija Stjuart, otkada se zahvaljujući Bodvelu osjetila sigurnom, zadovoljila se samom reprezentacijom, Mare je i dalje vodio unutrašnju upravu, Mejtland diplomatsku službu, a Bodvel, najpouzdaniji, bio je »all in all«.[1] Zahvaljujući njegovoj željeznoj ruci, vladao je opet red i mir u Skotskoj; jedan jedini pravi muškarac stvorio je to čudo.

Ali što je više vlasti dobio Bodvel u svoje čvrste ruke, to je manje preostalo za onoga kome s pravom pripada — za kralja. Potpuno se i to malo vlasti skupilo u puko ime, u ništa. Prošla je samo godina dana a ono vrijeme kada je lijepa mlada vladarica za sebe izabrala Drnlija bilo je već vrlo daleko, kada su ga proglasili kraljem i kada je on u zlatnom oklopu krenuo na konju u boj protiv pobunjenika! Sada, po rođenju djeteta, pošto je izvršio svoju dužnost, taj nesretnik vidi kako ga sve više guraju u stranu i nipodaštavaju. Puštaju ga da govori, ali ga nitko ne sluša, puštaju da odlazi, a nitko ga ne prati. Više ga ne zovu ni u državni savjet, ni u društvo, stalno sam luta unaokolo, hladan prostor usamljenosti prati ga kao sjenka. Svuda za sobom osjeća oštar dah poruge i mržnje. Kao kakav stranac, kao kakav neprijatelj, stoji među neprijateljima u vlastitoj zemlji, u vlastitoj kući.

To potpuno obaranje Darnlija, taj nagli zaokret s toplog na hladno, može se shvatiti jedino sviješću o odvratnosti koju je prema njemu osjećala njegova žena. Ali ipak, da svoj

1 Sve i sva (engl.).

prezir prema njemu tako javno stavi do znanja, bila je od kraljice državno-politička glupost. Razum bi joj bar morao nalagati da tom gordom častoljubivcu ostavi makar trunku ugleda i da ga ne izvrgava tako bezobraznom omalovažavanju lordova. Jer uvreda uvijek ima loše posljedice zato što čak i iz najvećeg slabića izvuče nešto tvrdoće; i Darnli, dotle samo mekušac, polako postaje zloban i opasan. On svoje ogorčenje više ne savladava. Kada se dogodi da s naoružanim momcima — poslije ubojstva Ricija naučio se on oprezu — na nekoliko dana odjaše u lov, gosti imaju priliku slušati njegove otvorene prijetnje Mareu i nekim lordovima. Na svoju ruku piše diplomatska pisma u inozemstvo, u njima optužuje Mariju Stjuart kao »nepouzdanu u vjeri« i nudi se Filipu II kao pravi zaštitnik katolicizma. Kao praunuk Henrija VII on traži svoje pravo na vlast i odlučivanje, i koliko god da je ta djetinjasta duša bila plitka i meka, na samom njenom dnu rasplamsao bi se treperav osjećaj časti. Samo beskarakternim, a ne beščasnim, možemo nazvati tog nesretnika, i izgleda da je Darnli čak i svoja najogavnija djela izvršio iz iskrivljenog častoljublja, ponesen jako izraženom voljom da mekušac polako postane zloban i opasan. Krajem septembra iznenada odlazi iz Holiruda u Glazgov, ne tajeći pri tom svoju namjeru da napusti Škotsku i pođe u strani svijet. Svega mu je dosta, izjavljuje. Uskraćuju mu pravo na vlast koja mu kao kralju pripada: pa dobro, onda im pod noge baca i titulu. Ne daju mu pristojan djelokrug u državi i u kući; pa dobro, upravo zato i napušta kraljevski dvor i Škotsku. Po njegovom naređenju u luci stalno stoji brod pod jedrima i izgleda kao da je sve spremno za odlazak.

Što hoće Darnli s tom neočekivanom prijetnjom? Je li mu došla do ušiju kakva opomena? Je li dobio kakav mig o pripremljenoj zavjeri i namjerava li — nesposoban da se brani protiv cijele te hajke — blagovremeno pobjeći bilo kamo, tamo gdje ga neće stići ni nož ni otrov? Muči li ga kakva sumnja, goni li ga kakav strah? Ili je taj nagovještaj samo puko kostrešenje, prkosna diplomatska gesta da bi uplašio Mariju Stjuart? Sve su te mogućnosti nemoguće, čak istovremeno — mnogi su osjećaji uvijek pomiješani u jednoj jedinoj odluci — ni jedna se ne može odlučno utvrditi ni poreći. Jer ovdje gdje put već počinje voditi u zamračeni podzemni svijet srca, tamnije svijetle historijske svjetiljke: nadalje, u tom labirintu, čovjek može samo tapkati oprezno se oslanjajući samo na nagađanja.

Marija Stjuart očito se jako uplašila najavljenog Darnlijevog odlaska. Kakav bi smrtonosan udarac za njen dobar glas bio taj pakosni bijeg oca neposredno pred svečano krštenje djeteta! Baš sada, neposredno poslije skandala s Ricijem! Što bi bilo kada bi taj do bijesa razdraženi glupi mladić na dvoru Katarine Medići ili na dvoru Elizabete izbrbljao koješta što joj ne bi poslužilo na čast? Kakvog li trijumfa za obje suparnice, koje li sramote pred cijelim svijetom kada bi taj toliko voljeni muž tako naglo pobjegao od stola i postelje! Marija Stjuart odmah saziva svoj državni savjet i navrat-nanos, da bi preduhitrila Darnlija, u dugom diplomatskom pismu Katarini Medići unaprijed svaljuje krivicu na tog bjegunca.

Ipak je ta uzbuna bila podignuta prije vremena. Darnli, naime, uopće nije otputovao. Taj slabić nalazio je u sebi snage jedva da napravi kakav muški potez, ali ne i za muško djelo. Istog dana kada su lordovi poslali u Pariz svoju opomenu, 29. septembra, neočekivano se pojavio u Edinburgu, pred palačom, ali nije htio ući dokle god se tamo nalazi većina lordova; opet čudnovato i teško objašnjivo držanje! Boji li se Darnli Ricijeve sudbine, ili neće ući u dvorac iz opreza sve dok je svjestan da se unutra nalaze njegovi smrtni neprijatelji? Ili taj uvrijeđeni čovjek samo hoće da ga Marija Stjuart zamoli da se opet vrati kući? Ili je možda došao samo zato da provjeri kako je djelovala njegova prijetnja? To je tajna, kao i sve druge koje obavijaju Darnlijev lik.

Marija Stjuart se brzo pribrala. Već je ovladala izvjesnom tehnikom kako da izađe na kraj s tim slabićem kada on hoće igrati ulogu gospodara ili pobunjenika. Zna da mu sada mora brzo — upravo kao i one noći poslije Ricijevog ubojstva — izvrdavanjem oteti volju prije nego što u svom djetinjskom prkosu ne izazove kakvu nesreću. Dakle, neka se što prije gube svi moralni obziri i sva kitnjasta sustezanja! Ona opet glumi popustljivost. Da bi ga pripitomila, ne susteže se da iskoristi krajna sredstva; otpušta lordove, zatim izlazi u susret Darnliju koji prkosno čeka pred vratima i vodi ga ne samo svečano u palaču nego po svojoj prilici i na Kirkin otok, u ložnicu. I gle: čarolija djeluje, kao i uvijek, na tog momka koji je sa svojom čulnom strašću pao pod njenu vlast; sutradan je Darnli opet pitom, Marija Stjuart ga opet vodi na uzici.

Primamljen, kao i onda poslije Ricijeve noći, mora nesmiljeno gorko platiti za to. Darnli, koji se ponovo osjeća

gospodar, u dvorani za primanje odjednom nailazi na francuskog poslanika i lordove; Marija Stjuart, isto onako kao i Elizabeta za komediju s Mareom, blagovremeno je pozvala svjedoke. Pred njima, glasno i jasno, »for God's sake«,[1] pita Darnlija zašto želi napustiti Škotsku i da li mu je dala bilo kakva povoda. Strašno je to iznenađenje za Darnlija, koji se još potpuno osjeća kao ljubavnik i dragan, da ga suočavaju kao kakvog optuženika s tim lordovima i poslanikom. Mračan, stoji tu, taj mladi dugajlija sa svojim blijedim golobradim dječjim licem. Da je pravi muškarac, čvrst, sada bi bio trenutak da čvrsto nastupi, da odlučno iznese svoje žalbe i, umjesto kao optuženik, da se kao kralj i sudac postavi nad tom ženom i pred svojim podanicima. Ali čovjek voštana srca ne smije davati otpor. Kao da je zatečen na kakvom zlu djelu, kao kakvo đače koje se boji da mu svakog trenutka ne navru suze na oči od nemoćnog bijesa, stoji u velikoj dvorani, grize usne i samo šuti. Ništa nije odgovorio. Ne optužuje niti se pokušava opravdavati. Malo-pomalo počinju ga lordovi, zatečeni tom šutnjom, učtivo pitati kako može ostaviti »so beautiful a Queen and so noble a realm«.[2] Ali uzalud: Darnli neće da ih udostoji odgovorom. Ta šutnja puna prkosa i potajne prijetnje, djeluje na okupljene sve teže, osjećaju da se taj nesretnik s mukom suzdržava, i za Mariju Stjuart bio bi to strahovit poraz kada bi on u sebi našao toliko snage da u toj optužilačkoj, teškoj šutnji izdrži. Ali Darnli gubi snagu. Lordovi i poslanik neprestano, »avec beaucoup de propos«,[3] navaljuju. Darnli konačno dopušta da mu se tihim i voljnim glasom iz usta otme priznanje; ne, njegova žena nije mu dala nikakva povoda da otputuje. Marija Stjuart više i nije htjela, samo tu izjavu, koja njemu ne daje za pravo. Sada je njen dobar glas pred francuskim poslanikom osiguran. Sada se opet može mirno smješkati i jednim završnim pokretom ruke ustanoviti da joj je Darnlijeva izjava potpuno dovoljna.

Ali Darnli nije zadovoljan; guši ga u prsima od stida jer je ponovo podlegao toj Dalili, dopustio da ga izmame iz bastiona njegove šutljivosti. Neizmjernu patnju mora osjećati taj zaluđeni i namagarčeni čovjek sada kad mu ona sa suverenim izrazom lica »oprašta«, dok bi on, po svoj prilici, s više prava mogao igrati tužioca. Malo se prekasno sabrao.

1 Boga radi (engl.).
2 Tako lijepu kraljicu i tako plemenito kraljevstvo (engl.).
3 S mnogo riječi (franc.).

Naglo je prekinuo razgovor. I ne pozdravivši pristojno lordove, i ne zagrlivši svoju ženu, tvrd kao kakav glasnik koji predaje objavu rata, napustio je sobu. Njegove jedine oproštajne riječi bile su: »Madam, vi me nećete tako brzo vidjeti«! Lordovi i Marija Stjuart samo su se osmjehnuli: taj »proud fool«, koji je bio došao mračan i ohol, odšunjao se pokunjen; njegova prijetnja više nikoga ne plaši. Neka samo ode, i to što dalje, to bolje i za njega i za druge.

Ali ipak! Taj neupotrebljivi čovjek još je jednom potreban. Njega, koga nitko ne trpi u kući, još jednom hitno pozivaju. Poslije dugog zatezanja, 16. decembra trebalo se u dvorcu Sterlingu obaviti svečano krštenje mladog princa. Poduzete su izvanredne pripreme. Elizabeta, kuma, nije se, doduše, sama pojavila — cijelog života izbjegavala je svaku priliku da se sretne s Marijom Stjuart — ipak je, izuzetno, savladavši svoju zloglasnu šparnost, poslala po erlu od Bedforda skupocjen dar, tešku, divno izrađenu krstionicu od suhog zlata oivičenu draguljima. Prisutni su poslanici Francuske, Španjolske i Savoje, pozvano je sve plemstvo: nitko od imena i ugleda neće izostati s ove svečanosti. Na takvoj reprezentativnoj paradi nije se ni uz najbolju volju mogla isključiti jedna, po sebi neznatna ličnost: Henri Darnli, djetetov otac, vladar zemlje. Ali Darnli, koji zna da je posljednji put potreban, ne da se više lako nasamariti. Dosta mu je tih jadnih poniženja, zna da engleski poslanik ima nalog da mu uskraćuje titulu »Veličanstvo«, a francuski poslanik, koga je namjeravao posjetiti u njegovoj sobi, poručio mu je s nečuvenom drskošću da će izaći čim Darnli uđe. Sada se najzad pobunio ponos u tom poniženom čovjeku — dakako, opet je smogao snage da načini jednu infantilnu prkosnu gestu. Ali ovaj put je ta gesta uspjela. Darnli je, doduše, ostao u dvorcu Sterlingu, ali se nije pojavljivao. On je prkosio svojom odsutnošću. Nije demonstrativno napuštao svoje odaje, nije prisustvovao krštenju svoga sina, balu, gozbi i plesu pod maskama; umjesto njega — ljutito mrmljanje prolazilo je redovima — goste je primao Bodvel, omrznuti miljenik, u novoj sjajnoj odori, a Marija Stjuart morala je samu sebe nadmašiti u ljubaznosti i veselosti da nitko ne bi pomislio na onaj kostur u kući, na gospodara, oca i supruga, koji je samo jednu stepenicu više sjedio u zaključanoj sobi i kome je pošlo za rukom da svojoj ženi i njenim prijateljima dobrano pokvari veselje. Još jednom je dokazao da je ovdje, da je

još uvijek tu; upravo svojom odsutnošću podsjetio ih je Darnli posljednji put na svoje postojanje.

Ali za to njegovo đački prkosno ponašanje najhitnije je odsječen prut za kažnjavanje. Nekoliko dana kasnije, na Badnjak, bolno ga je dohvatio. Nastupilo je nešto neočekivano: Marija Stjuart, inače nepomirljiva, riješila se, po savjetu Marea i Bodvela, da pomiluje izgnane ubojice svoga Ricija. Time su najogorčeniji Darnlijevi neprijatelji, zavjerenici koje je on onda prevario i slagao, bili pozvani u zemlju. Darnli, inače ograničen, odmah uočava smrtnu opasnost koja prijeti njegovoj ličnosti. Ako se Mare, Mejtland, Bodvel i Morton uortače, onda to znači hajku, onda je konačno opkoljen. To mora nešto značiti, čim se njegova žena odjednom sporazumijeva s njegovim najogorčenijim neprijateljima, to mora imati neki smisao, neku cijenu koju nije voljan platiti.

Darnli je shvatio tu opasnost. On zna da mu sada rade o glavi. Kao životinja koja osjeća da su joj lovački psi na bliskom tragu, bježi iz dvorca ocu u Glazgov. Još nije prošla kobna godina otkako su Ricija pokopali u zemlju, a već su se ubojice bratski našle na okupu, nešto strašno primiče se sve bliže i bliže. Mrtvaci ne vole spavati sami u grobu, stalno zovu k sebi, dolje, zovu one koji su ih onamo gurnuli, uvijek unaprijed šalju strah i trepet kao svoje glasnike.

Zaista nešto mračno i teško poput oblaka za jugovine, nešto turobno i hladno visi već nekoliko tjedana nad holirudskim dvorcem. One večeri prilikom kraljevskog krštenja u zamku Sterlingu, kada su stotine svijeća svojim plamičcima dočekivale goste, dok se strancima pokazivao sav dvorski sjaj, a prijateljima ljubaznost, Marija Stjuart je — uvijek samo u kratkim vremenskim razmacima gospodar svoje volje — skupila još jednom svu svoju snagu. Oči su joj sjale od tobožnje sreće, očaravala je goste svojim blistavim raspoloženjem i ljubaznošću: ali tek što su se svjetla ugasila, ugasila se i njena umjetna veselost, nastala je tišina, jeziva tišina u Holirudu, tišina, čudnovata tišina u njenoj duši; neka tajanstvena tuga, neka neprovidna zbunjenost ovladala je kraljicom. Neka inače potpuna joj strana melankolija leži odjednom kao kakva mutna sjenka na njenom licu, kao da joj je nešto neobjašnjivo uzburkalo najskrovitije tajne duše. Sada više ne pleše, ne traži više muziku, a i samo zdravlje, poslije onog jahanja iz Džedberoua, kada su je polumrtvu skinuli s konja, kao da joj je potpuno podrovano. Žali se da je nešto probada, danima ostaje u postelji i izbjegava svako veselje. U Holirudu je izdržala samo kratko vrijeme, čitave tjedne provodi po udaljenim domovima i drugim dvorcima, nigdje ne ostaje dugo, neki strašni nemir goni je dalje. Kao da u njoj ruje neki razorni element, kao da s nekom jezivom napregnutošću i radoznalošću osluškuje što se događa u njoj — nešto dušmansko i opako ovladalo je njenom inače vedrom dušom. Jednom ju je iznenadio francuski poslanik dok je ležala u postelji i gorko jecala: stari iskusni gospodin nije se dao obmanuti kada je, postiđena, počela pričati o bolovima na lijevoj strani, koji je muče do suza. Odmah je shvatio da su to bolovi duše, ne tijela, brige nesretne žene, ne kraljice. »Kraljica se ne osjeća dobro«, javlja u Pariz, »ali ja mislim da pravi uzrok njene bolesti leži u nekom dubokom bolu kojeg se ne može osloboditi. Neprestano ponavlja: 'O da mi je umrijeti'.«

Ni Mareu, ni Mejtlandu, ni lordovima nije izmakla ta sumornost njihove gospodarice. Ali bolje obučeni za rat nego za poznavanje duše, u tome su vidjeli samo onaj grubi, vanjski, opipljivi povod njenog bračnog razočaranja. »Za nju je nepodnošljivo«, piše Mejtland, »što je on njen muž i što ne može pronaći nikakvo rješenje da bi ga se oslobodila.« Ali Di Krok, stari iskusni gospodin, vidio je stvar točnije kada je govorio o »dubokoj boli, koja se ne da zaboraviti«. Tu nesretnu ženu muči neka druga, unutrašnja, nevidljiva rana u duši. Ta bol koja se ne da zaboraviti sastoji se u tome da se zaboravila, da je zaboravila sebe i svoju čast, zakon i moral, da ju je iznenada spopala neka mračna strast kao kakva zvjer i da joj kida tijelo do dna utrobe, ogromna, neutaživa, nezasitna strast, koja se začela u zločinu, i ne može se riješiti nikako drukčije nego novim zločinom. I sad se bori, užasavajući se same sebe, postiđena, muči se da bi sakrila tu strašnu tajnu, a ipak osjeća i zna da se ona ne da sakriti ni prešutjeti. Njome prevladava neka jača volja nego svjesno htjenje; ona više ne pripada samoj sebi, nego bespomoćno i izgubljeno toj premoćnoj, toj bezumnoj strasti.

JEDANAESTO POGLAVLJE

TRAGEDIJA STRASTI

1566–1567.

Strast Marije Stjuart prema Bodvelu jedna je od najznačajnijih strasti u historiji; svojom nepouzdanošću i snagom jedva da je nadilaze antičke i poslovične strasti. Kao kakav munjevit, plameni jezik sukne ona uvis do purpurne zone ekstaze, sve do mračnih granica zločina baca ona svoj bijesni žar. Dođu li jednom duševna stanja do jedne takve pretjerane mjere, bilo bi glupo da ih ocjenjujemo na osnovi logike i razuma, jer uvijek je svojstvo neukrotivih nagona da se iskazuju proturazumno. Strasti, kao ni bolest, ne možemo optužiti ni pravdati, možemo ih jedino opisivati s uvijek novim čuđenjem, uz primjesu lake jeze, pred prasnagom onog elementarnog što katkad u prirodi, katkada i u čovjeku, provali poput ekstaze, poput oluje. Strasti tog krajnjeg stupnja nisu više podvrgnute volji čovjeka koga su spopale, sa svim svojim manifestacijama i posljedicama ne spadaju više u sferu njegovog svjesnog života, kao da se zbivaju izvan njega i s one strane njegove odgovornosti. Ako bismo željeli jednog čovjeka, savladanog strašću, moralno ocijeniti, bila bi to ista besmislenost kao kad bismo htjeli pozvati na odgovornost oluju ili osuditi kakav vulkan. Zato teško da možemo i Mariju Stjuart držati odgovornom za njene postupke, za njene čulno-duševne potčinjenosti, jer njeni postupci u ovo vrijeme leže potpuno izvan njenog inače normalnog i, dapače, umjerenog života; sve su to činila njena opijena čula bez, čak i protiv, njene volje. Zatvorenih očiju, gluha, luta kao kakva mjesečarka, privučena magnetskom silom, putem propasti i zločina. Nikakav savjet ne prima, nikakav glas ne može je probuditi, i tek kad onaj unutrašnji plamen u krvi sam sebe proždre, opet će se probuditi, ali sagorjela i rastrojena. Tko je jednom išao kroz takav oganj, tome je on sagorio život.

Nikad se strast tolikog intenziteta ne ponavlja u istom čovjeku. Kao što eksplozija potroši cijelu zalihu eksploziva, tako i ovakva provala strasti uvijek i zauvijek potroši svu unutrašnju zalihu osjećaja. Kod Marije Stjuart trajalo je to

jedva nešto više od pola godine. Njena se duša u tako kratkom vremenskom razdoblju uzdigla i zategnula do tolikog stupnja vatrenosti da bi kasnije ostala samo još sjenka onog pretjeranog razbuktalog svjetla. Kao što se neki pjesnici (Rembo), neki muzičari (Maskanji) u jednom jedinom genijalnom djelu potpuno istroše i poslije toga klonu ugašeni i iscrpljeni, ima i žena koje u jednom jedinom naletu strasti potrate cijelu svoju ljubavnu snagu, umjesto da je, poput umjerenih građanskih priroda, štedljivo rasporede na čitav niz godina. Sažeto, jednim ekstraktom slade čitavu ljubav svoga života, naprečac se bacaju, genijalne u rasipanju sebe, u onu posljednju dubinu strasti, iz koje više nema spasa ni povratka. Za takvu vrstu ljubavi, koja se, jer se ne plaši opasnosti i smrti, zaista može nazvati herojskom, Marija Stjuart će uvijek biti savršen primjer. Samo je jednom znala proživjeti strast, ali zato do posljednjih granica svojih osjećaja: do samorastrojstva i samouništenja.

Na prvi pogled može se činiti čudnim što takva elementarna strast, kao što je ova Marije Stjuart prema Bodvelu dolazi tako brzo poslije njene ranije sklonosti prema Darnliju. A upravo je takav razvitak jedino logičan i prirodan. Jer kao i svaku drugu veliku umjetnost, i ljubav treba učiti, ogledati i doživjeti. Nikada ili gotovo nikada — točno kao i u umjetnosti — prvim se zahvatom ne pronalazi potpuno savršeno rješenje: taj vječni zakon psihologije da malne uvijek strast najvišeg stupnja pretpostavlja prijelazno raniju i slabiju, veličanstveno je prikazao u svojoj poeziji Šekspir, najbolji poznavalac duša. Možda je najgenijalniji potez njegove besmrtne ljubavne tragedije u tome što ne dopušta (kako bi to udesio kakav neznatniji umjetnik i poznavalac) da ona započne munjevitim rasplamsavanjem ljubavi Romea prema Juliji, nego, prividno paradoksalno, Romeovom zaljubljenošću u nekakvu Rozalindu. Zabluda srca svejedno je stavljena ispred vrele istine, šegrtsko i upola nesvjesno predstanje prethodi majstorstvu; Šekspir je na svom divnom primjeru pokazao da nema spoznaje bez ranije slutnje, ni požude bez pretpožude, i da osjećaj, da bi svoj plamen digao do beskraja, mora već prije toga biti izazvan i raspaljen. Samo zato što se Romeo nalazi u stanju napetosti, pošto njegova jaka i strasna duša čezne za strašću, poseže ljubavna volja u njemu, ludo i slijepo, za prvom prilikom, za posve slučajnom Rozalindom, da tek onda kada je progledao, polovičnu ljubav brzo zamijeni punom, Rozalindu Julijom. Upravo tako

je i Marija Stjuart s još slijepim osjećajem pošla u susret Darnliju, samo zato što je, onako lijep i mlad, došao u pravi čas. Ali njegov je blijedi dah bio preslab za njen unutrašnji plamen, koji se zato nije mogao vinuti u nebesa ekstaze, nije se mogao ni ugasiti, ni planuti. Tako je taj žar mračno tinjao dalje, uzbuđujući čula, a razočaravajući ipak dušu: to je bilo mučno stanje unutrašnjeg sagorijevanja prigušenim plamenom. Ali tek što je došao pravi čovjek, izbavitelj njenih muka, koji je tom prigušenom žaru dao zraka i hrane, buknula je ta prigušena vatra u jednom jedinom plamenu do devetog neba. Upravo kao što Romeova ljubav prema Rozalindi bez traga nestaje u strasti prema Juliji, tako je i Marija Stjuart u potpunoj i ekstatičnoj čulnoj sklonosti prema Bodvelu odmah zatomila čulnu sklonost prema Darnliju. Uvijek je, naime, oblik i smisao svake posljednje strasti u tome da se hrani i jača na svima prijašnjima. Sve ono što je čovjek prije toga zamišljao o strasti, uvijek se obistinjuje tek u prvoj ljubavi.

Za historiju strasti Marije Stjuart prema Bodvelu imamo dvojake izvore. Prvi su suvremeni anali, kronike i dokumenti, a drugi cio niz sačuvanih pisama i stihova koje joj pripisuju; obje forme, vanjska projekcija činjenica i unutrašnje svjedočanstvo duševnog nagona, slažu se na dlaku jedno s drugim. Ali ipak, svi oni koji misle da Mariju Stjuart moraju, u ime nekog naknadnog morala, braniti od te strasti, od koje se sama nije mogla braniti — jednostavno neće priznati autentičnost onih pisama i pjesama. Oni ih jednostavno proglašavaju falsifikatima i historijski nepouzdanima. Za to oni u procesualnom smislu imaju nesumnjivo neki povod. Ona pisma i soneti Marije Stjuart dospjeli su do nas samo u prijevodu i, dapače, možda u okrnjenom obliku. Originali nedostaju i neće više nikada izaći na vidjelo, originalni rukopisi Marije Stjuart, posljednje, neosporno svjedočanstvo je uništeno, a zna se i tko je to učinio. Džems VI, njen sin, čim je došao na vlast, smjesta je bacio u vatru te spise, koji bi u građanskom smislu mogli opteretiti čast njegove majke. Od tada se oko vjerodostojnosti ili falsificiranja tih takozvanih »kazetnih pisama« vodi ogorčena borba, sa svom pristranošću koja se u prosuđivanju Marije Stjuart razvila iz vjerskih ili nacionalnih razloga; zato nepristran pisac može izmjeriti svaki dokaz i protudokaz. Njegov sud ipak će biti osoban, individualan sud. Posljednjeg naučno-pravnog dokaza, tj. iznošenja originala, više nema; njihova

vjerodostojnost može se prihvatiti ili poreći samo logički, samo psihološki.

Pa ipak tko Mariju Stjuart želi vidjeti u pravom svjetlu i prikazati njeno pravo biće mora se odlučiti da li će te pjesme, ta pisma smatrati vjerodostojnima ili ne. On ne smije šutke preći pokraj toga pitanja, sliježući ramenima u dvoumici: »Forse che si, forse che no« (»možda da, a možda i ne«), jer tu leži duševna bit unutrašnjeg razvitka: on se s punom odgovornošću mora opredijeliti za ili protiv, i ako se opredijeli za vjerodostojno svjedočanstvo u svom prikazu, onda mora svoje uvjerenje otvoreno i jasno obrazložiti.

Ova pisma i sonete nazivaju »kazetnim pismima« zato što su ih poslije Bodvelovog iznenadnog bijega pronašli u zaključanoj srebrnoj kazeti. Da je Marija Stjuart tu kazetu, koju je bila dobila od Fransoaa II, svog prvog muža, kao i sve drugo, poklonila Bodvelu, u to nema sumnje, kao ni da je Bodvel u toj sigurnoj škrinji čuvao svoje najtajnije dokumente, a među njima, dakako, i pisma Marije Stjuart. Isto je tako malo neizvjesno da su saopćenja Marije Stjuart njenom ljubavniku morala biti neoprezna i kompromitantna, jer Marija Stjuart je cijelog života smjela i otvorena žena, koja nikada nije krila svoje osjećaje bilo u govoru bilo u pismima. A i neizmjerna radost njenih protivnika kada su se ta pisma našla dokazuje da su morala sadržavati nešto što je Mariju Stjuart teretilo ili sramotilo. Ali branioci hipoteze o falsifikatima više i ne poriču ozbiljno postojanje takvih pisama i pjesama, nego samo tvrde da su lordovi, u dane između zajedničkog ispitivanja i zajedničkog iznošenja pred parlament, umjesto originala prokrijumčarili zlonamjerne falsifikate, da, dakle, ta objelodanjena pisma uopće nisu ona ista kakva su prvotno bila nađena u zaključanom kovčežiću.

Sada nastaje pitanje: tko je od suvremenika podigao tu optužbu? A odgovor, koji otežava cijelu stvar, glasi: otvoreno govoreći — nitko. Onoga dana kada je pala Mortonu u ruke lordovi su kutiju zajednički otvorili i zakleli se da su unutra bila vjerodostojna pisma. Sazvani parlament još ih je jedanput ispitao (među njima i najbliži prijatelji Marije Stjuart) i nije izrazio nikakve sumnje; treći i četvrti put pokazali su ih u Jorku i Hempton Kortu, usporedili ih s drugim originalima rukopisa Marije Stjuart i utvrdili da su vjerodostojna. Ali, prije svega, od uvjerljive važnosti jest to da je Elizabeta otisak tekstova poslala svim dvorovima,

i koliko god da je njen karakter mogao biti dubiozan, otvoreno drskoj krivotvorini, koju bi jednog dana bilo koji od sudionika mogao otkriti, kraljica Engleske nikada ne bi bila pokrovitelj: ta političarka bila je previše oprezna da bi se dala uhvatiti u sitnoj prijevari. Jedna ličnost koja bi zbog svoje časti bila obavezna da pred takvim falsifikatom pozove u pomoć cijeli svijet, Marija Stjuart, glavni sudionik, navodno nevino oklevetana, protestirala je, začudo vrlo, vrlo mlako i neuvjerljivo. Prvo je tajnim pregovorima pokušavala spriječiti da pisma prikažu u Jorku — zašto, pitamo se, jer bi uvredljiva falsificirana pisma samo pojačala njen položaj! — i kada je konačno svojim predstavnicima naložila da unaprijed sve ono što bi moglo biti izneseno protiv nje proglase »en bloc« neistinitim, Mariji Stjuart ne znači mnogo; u političkim pitanjima nije mnogo držala do istine i jednostavno je tražila da njena »parola de prince« (kraljevska riječ) više vrijedi od svih dokaza. Pa ni onda kada su pisma odštampana u Bjukenenovom pamfletu i stala se optuživački širiti na sve četiri strane svijeta, kada su ih žudno čitali na svim dvorovima, ne podiže nikakav ozbiljniji protest, ni jednom riječju ne žali se na falsificiranje svojih dokumenata, samo uopćeno naziva Bjukenena »odvratnim ateistom«. Ni u jednom pismu, ni papi, ni francuskom kralju, ni svojim rođacima ne piše nijedne riječi o tome da su njena pisma i pjesme falsificirane. Ni francuski dvor, koji je već od prvog časa imao kopije originala u rukama, u toj senzacionalnoj stvari nije se zauzeo za Mariju Stjuart. Nitko od suvremenika, eto, nije ni trenutka posumnjao u istinitost tih pisama i pjesama, nitko nije javno digao glas protiv velike nepravde, kakva bi bila podmetanje lažnih dokumenata. Tek stotinu, tek dvije stotine godina kasnije, kad je originale uništio njen sin, u javnosti se potajno javila hipoteza o falsifikatima, ne bi li se ta smjela i neobuzdana žena prikazala bezazlenom i neokaljenom žrtvom zavjere.

Držanje suvremenika, kao historijski argument, bezuvjetno govori u prilog istinitosti, a isto tako, po mom mišljenju i filološki i psihološki. Jer, tko bi u tadašnjoj Škotskoj — da prvo razmotrimo pjesme — bio sposoban da u tako kratkom periodu spjeva na stranom, francuskom, jeziku ciklus soneta; najintimnijih zbivanja iz života Marije Stjuart? Svjetska historija, doduše, zna za bezbrojne slučajeve podmetnutih dokumenata i pisama, i u literaturi su se često tajanstveno pojavljivale svakojake apokrifne pjesničke tvo-

revine. Uvijek su to bile filološke konstrukcije iz dalekih zaboravljenih epoha, kao kod Markfersonovog »Osiana«. Nitko nikada nije pokušao da živom čovjeku podmetne jedan cijeli ciklus pjesama. Kako je apsurdna pomisao da bi škotski plemići, kojima je poezija bila najstranija stvar na svijetu, da bi kompromitirali svoju kraljicu, na brzinu spjevali jedanaest soneta! Tko je, dakle, bio taj bezimeni čarobnjak — na to pitanje ni jedan od palatina nikada nije odgovorio — koji je kraljici na stranom jeziku mogao podmetnuti ciklus pjesama, tako savršenih i vjernih njenom stilu, koje od riječi do riječi, od osjećaja do osjećaja potpuno odgovaraju najintimnijim doživljajima žene? Čak ni jedan Ronsar, ni jedan Di Bele ne bi to mogli stvoriti tako brzo i tako vjerno, a gdje bi tek oni Mortoni, Argajli, Hamiltoni i Gordoni, koji su, svakako, znali rukovati mačem, ali teško da su za stolom znali razgovarati na francuskom jeziku.

Ako je vjerodostojnost pjesama sigurna (jedva da se danas ozbiljno poriče), onda samo prisiljeni priznati i vjerodostojnost pisama. Slažemo se da su pri prevođenju tih pisama na latinski i škotski jezik mogle biti promijenjene neke pojedinosti, možda je nešto mjestimice umetnuto. Ali u cjelini isti argumenti uvjerljivo govore o istinitosti pisama, a naročito posljednji — psihološki. Jer da je neki tobožnji »konzorcij zlikovaca« iz mržnje želio falsificirati pisma koja bi teretila Mariju Stjuart, tada bi ipak po sebi bilo razumljivo da bi fabricirali jasna priznanja, podmuklu i opaku ženu. Besmislen apsurd bio bi da izmišljaju, kako bi naškodili Mariji Stjuart, pisma i pjesme, kao što su ona sačuvana, koje pravdaju više nego što optužuju, jer upravo potresno izražavaju, prije svega, sav onaj užas Marije Stjuart pri pomisli da i ona zna za taj zločin i da i ona u njemu sudjeluje, jer ta pisma ne otkrivaju uživanje u toj strasti, nego njene najstrašnije patnje: ona su kao zagušeni vapaji čovjeka koji živ gori i sagorijeva. Upravo to da su ona tako nespretno, u takvoj zbrci misli, u očitoj brzini i zbunjenosti napisana rukom koja, zamjećuje se, pri pisanju dršće od uzbuđenja, odgovara onom prenadraženom duševnom stanju koje se vidi u svim postupcima Marije Stjuart tih dana: samo bi najgenijalniji poznavalac duše mogao tako savršeno izmisliti takav psihološki »untermalung« za očite činjenice. Mare, Mejtland i Bjukenen, koje profesionalni spasitelji časti Marije Stjuart nasumce naizmjenično optužuju, nisu bili ni Šekspiri, ni Balzaci, ni Dostojevski, nego sitne duše, sposob-

ne za male lopovske prijevare, ali nesposobne da stvore djelo s toliko potresne duševne istinitosti sadržane u pismima Marije Stjuart za sva vremena; genija koji je tobože izmislio ta pisma trebalo bi tek naći. Eto tako, nepristrasan čovjek može mirne duše priznati da je jedino Marija Stjuart — koju su uvijek samo nesreća i najdublji nagon duše stvarali pjesnikinjom — autorica onih pisama i pjesama, i može se pozvati na nju kao na najpouzdanijeg svjedoka njenih najgorih trenutaka.

Jedino odatle, u pjesmi koja je odaje, saznajemo za početak te kobne strasti. Zahvaljujući onim žarkim stihovima znamo da se ta ljubav nije razvijala postupno, poput kristala, već se jednim mahom oborila na tu ženu, koja nije ništa slutila, i zauvijek je savladala. Neposredan povod bio je grub Bodvelov prepad, silovanje izvršeno upola, ili potpuno. Kao munja osvjetljuju stihovi u njenom sonetu tu temu:

Pour luy aussi j'ay jette mainte larme,
Premier qu'il fust de ce corps possesseur,
Duquel alors il n'avoit pas le coeur[1]

Odjednom vidimo cijelu situaciju. Marija Stjuart već je tjednima bila sve češće u društvu s Bodvelom; kao prvi državni savjetnik, kao komandant njene vojne sile, pratio ju je na putovanjima i izletima od dvorca do dvorca. Ali ona koja je tome čovjeku izabrala lijepu plemkinju za ženu i prisustvovala svadbi, ni jednog trenutka nije u tom mladom suprugu vidjela svog udvarača: tim brakom morala se osjećati dvostruko sigurnom i nepovredivom prema svom vjernom vazalu. Bezazleno je mogla putovati s njim bez ikakve podozrivosti da bude s njim nasamo. Ali uvijek neoprezan, povjerljiv osjećaj sigurnosti Marije Stjuart, upravo ta najvrednija osobina njenog karaktera, postaje za nju opasnost. Vjerojatno je, kao da gledamo takvu scenu, dozvoljavala sebi kojom prilikom pokoju od onih bezbrižnih prisnosti; pokoju od onih nesmotrenih ženskih koketnosti, koje su od Šastelara pa sve preko Ricija za nju bile sudbonosne. Ostajala je, možda, dugo s njim nasamo u odajama, ćaskala je s njim povjerljivije nego što joj oprez dopušta, šalila se s njim, plesala i zabavljala. Ali Bodvel nije Šastelar, nije romantični

1 Zbog njega sam mnoge suze prolila, prvi koji je zavladao ovim tijelom čije srce tada nije imao (franc.).

svirač na lutnji ni trubadur, nije Ricio, nije laskavi skorojević: Bodvel je čovjek vrele krvi i tvrdih mišića, nagonski i instinktivan čovjek, koji ne preza ni od kakve drskosti. Ne da se lakomisleno izazivati i dražiti. Naglo je posegnuo i zgrabio tu ženu, već odavna kolebljivu i duševno napetu, kojoj je prva luda sklonost uzbudila čula, ali ih nije zatomila. »Il se fait de ce corps possesseur«, osvojio ju je na prepad, ili je silovao. (Tko će ustanoviti razliku u takvim trenucima gdje se želja i otimanje slivaju kao u stanju opijenosti?) Jedva da se može posumnjati: ni s Bodvelove strane taj prepad nije bio s predumišljajem, nije bio ispunjenje dugo prigušivane nježnosti, nego samo impulzivan akt pohote bez ikakva duševnog naglaska, čisto tjelesni, fizički čin nasilja.

Na Mariju Stjuart to je djelovalo munjevito porazno. Nešto potpuno novo, poput vihora, provalilo je u njen mirni život: s njenim tijelom Bodvel je silovao i njene osjećaje. U obojici supruga, petnaestogodišnjem suprugu-djetetu Fransoau II i golobradom Darnliju, srela je samo polumuške karaktere, mekušce i slabiće. Već je bilo razumljivo, da je ona žena koja poklanja ljubav, koja velikodušno usrećuje, koja je gospodarica i vladarica i u toj najskrivenoj sferi, a nikada ona koja uzima, koju uzimaju, savladavaju. U tom brutalnom činu (i njena čula su, sva omamljena od tog iznenađenja, zateturala), srela se s pravim muškarcem, najzad s jednim koji je razbio sve njene ženske snage, stid, ponos, osjećaj sigurnosti, najzad evo jednoga koji joj je razotkrio njen vulkanski, svijesti nepoznat svijet. Prije nego li je zapazila opasnost, prije nego li je pokušala pružiti otpor, već je bila pobijeđena, stroga ljuska razbijena, a unutrašnji žar je preplavio, proždirući i sagorijevajući. Vjerojatno je njen prvi osjećaj bio samo gnjev, samo pobuna, samo bijesna, smrtna mržnja prema tome pohotnom ubojici njenog ženskog ponosa. Ali jedna od najdubljih tajni prirode jest da se polovi krajnjih osjećaja međusobno dodiruju. Kao što koža ne može razlikovati krajnju vručinu i krajnju hladnoću, kao što mraz može peći kao da je vatra, tako se suprotni osjećaji stapaju u jedan. U jednom trenutku može mržnja u ženskoj duši prijeći u ljubav a uvrijeđeni ponos u užasnu poniznost, njeno tijelo može s krajnjom požudom primiti ono čega se trenutak prije s odvratnošću odreklo. Svakako, od toga časa je, dotle prilično razborita žena, u vatri, gori i potpuno sagorijeva u tom unutrašnjem plamenu. Stupovi koji su nosili

njen život, čast, dostojanstvo, pristojnost, ponos, samopouzdanje i razum, sada se ruše: jednom oborena, tone sve dublje, gubi se. Obuzeta novom nepoznatom požudom, uživa do samouništenja, požudno i opijeno: smjerno ljubi čovjeka koji joj je uništio ponos i zato je naučio novoj ekstazi podavanja.

Ta nova, nenadmašna strast neizmjerno nadilazi onu prvu, strast prema Darnliju. U Darnlija se njena slast podavanja samo otkrila i okušala, tek sada se iživljava; s Darnlijem je željela dijeliti samo krunu, vlast, život. Bodvelu više neće davati ništa pojedinačno već sve na svijetu; sebe će osiromašiti da bi njega obogatila, s uživanjem će se poniziti samo da njega uzdigne. U tajanstvenom ushićenju odbacuje sve što je veže i sputava samo da njega, jedinog, uhvati i zadrži. Zna da će je ostaviti njeni prijatelji, da će je svijet grditi i prezreti, ali upravo to njenom pogaženom ponosu poklanja novu gordost pa oduševljena izjavljuje:

Pour luy depuis j'ay mesprise l'honneur,
Ce qui nous peust seul pourvoir de bonheur.
Pour luy j'ay hayardé grandeur & conscience,
Pour luy tous mes parens J'ay quitte & amis,
Et tous autres respects sont a part mis.

Pour luy tous mes amis, j'estime moins que rien
Et de mes ennemis je veux esperer bien.
J'ay hazardé pour luy nom & conscience.
Je veux pour luy au mond renoncer,
Je veux mourir le faire avvancer[1].

Sada više nema ništa za se, sve je samo za njega, kome se prvi put osjeća predana:

Pour luy je veux rechercher la grandeur,
Et feray tant wue de vray congnoistra
Que je n'ay bien, heur, ne contentement,
Qu'a l'obeir & servir loyaument,

1 Zbog njega sam tada prezrela čast, ono što nam jedino može osigurati sreću. Zbog njega sam stavila na kocku veličinu i savjest, zbog njega sam ostavila sve svoje rođake i prijatelje, za njega su svi drugi obziri otklonjeni. Za njega sve svoje prijatelje ne cijenim ama baš ništa, i od svojih neprijatelja hoću dobrom da se nadam. Za njega sam stavila na kocku ime i savjest, za njega hoću da se odreknem svijeta, ja želim umrijeti da bi on napredovao (franc).

Pour luy j'attendez toute bonne fortune,
Pour luy je veux garder sante & vie,
Pour luy tout vertu de suivre j'ay envie,
Et sans changer me trouvera tout'une[1].

Sve što posjeduje, kraljevstvo, čast, tijelo, dušu svoju, sve baca u provaliju strasti; istovremeno uživa u dubini svoga pada i cijelom preobilju svojih osjećaja.

Takva užasna napregnutost i prenapregnutost osjećaja mora preobraziti svaku dušu. Ta prekomjerna strast izvukla je iz te dotle ravnodušne i suzdržane žene nepoznate i jednokratne sile. S desetorostrukom snagom iživljava se njeno tijelo, njena duša tih tjedana, iz nje izbija mogućnost i sposobnost kakve ni prije a ni poslije nije pokazala. Tih tjedana Marija Stjuart može jahati u galopu po osamnaest sati i onda cijelu noć provesti bez odmora u pisanju pisama. Može, inače pjesnikinja kratkih epigrama i letimičnih prigodnih stihova, u jednom dahu najvatrenije inspiracije napisati onih jedanaest soneta, u kojima izriče svu svoju muku i radost s takvom snagom izraza i rječitosti kakve nije imala ni prije a ni poslije toga. Ona koja je inače nesmotrena i bezbrižna, sada je sposobna pretvarati se pred ljudima tako da nitko mjesecima nije mogao primijetiti njene odnose s Bodvelom. Pred ljudima može s tim čovjekom od čijeg najlakšeg dodira zadrhti, razgovarati hladno i spokojno kao s kakvim podanikom, hiniti veselost dok joj živci u tijelu podrhtavaju i gore, a duša gine od očaja. Neko demonsko Ja najednom je niklo u njoj i iznosi je visoko iznad njenih snaga.

Ali te pretjerane osjećaje, silom otete volji, plaća strašnim slomovima. Po čitave dane leži u postelji slaba i iscrpljena, satima luta po sobi kao ošamućena, jecajući stenje na svom ležaju: »Ah, da umrem!« i viče da joj daju bodež da se ubije. Tajanstveno kako je dolazila ta je pretjerana snaga i iščezavala na više sati. Jer njeno tijelo više ne može podnositi to pomamu, to stalno bijesno htijenje da izađe iz sebe, buni se, živci gore i dršću. Do kakvih je sve granica potreseno njeno tijelo tim neumjerenim ekscesom strasti, ništa tako jasno ne pokazuje kao poznata epizoda u Džedberouu. U borbi s nekim krivolovcem Bodvel je 7. oktobra bio

1 Za njega hoću da tražim veličinu i učinit ću toliko da bi on zaista vidio ča ja nemam dobra, sreće i zadovoljstva, nego da njega slušam i iskreno mu služim. Za njega očekujem ludu sreću, za njega hoću čuvati zdravlje i život, za njega želim da ga svom snagom slijedim, i naći će me bez promjene uvijek istu (franc.).

smrtno ranjen; ta vijest je Mariju Stjuart zatekla u Džedberouu, gdje je zasjedao zemaljski sud. Da ne izazove senzaciju, ona je odustala od namjere da odmah skoči na konja i pojuri dvadeset i pet milja do Hermitedž Kasla. Nema sumnje ta ju je vijest potpuno zbunila, jer najnepristraniji promatrač iz njene okoline, poslanik Di Krok, koji ni izdaleka nije mogao naslutiti neki intimniji odnos s Bodvelom, javlja u Pariz: »Ce ne luy eust esté peu de perte de le perdre«.[1] I Mejtland je primijetio odsutnost njena duha i zbunjenost, ali kako ni on nije znao pravi uzrok, misli da je »njen odnos prema kralju uzrok tim tmurnim mislima i tom nezadovoljstvu«. Tek poslije nekoliko dana juri kraljica u divljem galopu Bodvelu, u pratnji lorda Marea i nekoliko plemića. Ostaje dva sata uz ranjenikovu postelju, zatim juri natrag da bi u toj bijesnoj jurnjavi ugušila svoj bolni nemir. Njeno tijelo, podriveno strašću sada klone. Čim su je skinuli sa sedla pada onesviješćena; dva sata ne dolazi svijesti. Zatim je spopada groznica, tipična njena groznica; batrgala se, buncala. Onda joj se odjednom ukočilo tijelo, ništa nije vidjela ni osjećala, bespomoćno su stajali liječnici i plemići oko te zagonetne bolesnice. Poslani su glasnici na sve strane da pozovu kralja i biskupa da joj, ako zatreba, pruže posljednju pomast. Osam dana je ležala između života i smrti. Kao da je potajna želja da više ne živi u strahovitoj eksploziji rastrgla njene živce, razorila njene snage. Ali tek što su na taljigama dovezli Bodvela, koji se već oporavljao — a to dokazuje da je ovaj slom duševne prirode, tipično histerične naravi — već se osjeća zdravijom i — opet jedno čudo! — dva tjedna nakon toga sjedi u sedlu, žena za koju su mislili da će umrijeti. Iznutra je izbila opasnost, iznutra ju je ta ugrožena žena i savladala.

Iako je tjelesno ozdravila, kraljica se slijedećih tjedana promijenila i smutila. Čak i potpuno strani ljudi primjećuju da je postala drugačija. Nešto je u njenim crtama, u njenom biću poprimilo trajno novu boju, nestalo je uobičajene lakoće i sigurnosti. Hodala je, živjela i radila kao pod kakvim teškim pritiskom. Zatvarala se u sobu, služavke su je čule kako uzdiše i jeca. Iako inače povjerljiva, ovaj se put nije nikome povjeravala. Njene usne ostaju zapečaćene i nitko ne sluti strasnu tajnu koju danima i noćima nosi u sebi i koja joj pomalo guši dušu.

1 To za nju ne bi bio malen gubitak da ga izgubi (franc.).

Jer nešto strašno postoji u toj strasti, nešto što je čini i veličanstvenom i groznom, nešto nenadmašivo; kraljica, naime, od prvog trenutka zna da je izbor njene ljubavi zločinački i potpuno bezizlazan. Mora da je bilo užasno buđenje iz prvog zagrljaja — jedan tristanski trenutak! — kada su se otrovani ljubavnim napitkom, trgli iz vrtoglavice i sjetili da ne žive sami u beskrajnosti svojih osjećaja, nego da su vezani za ovaj svijet, za dužnost i pravo. Užasno buđenje kada se opet pribrala svijest i kad je jarko bljesnula spoznaja kakvu su ludost počinili. Jer ona, koja mu se podala, žena je drugog muža, a on, kome se podala, muž druge žene. To je brakolomstvo, i to dvostruko brakolomstvo, koje je izvršeno u bjesnilu njihovih čula. A koliko je ono tek dana prošlo, četrnaest, dvadeset ili trideset, otkako je kao kraljica Škotske, svečano izdala i potpisala edikt kojim se brakolomstvo i svaki drugi oblik nedozvoljenih čulnih prohtjeva u njenoj zemlji kažnjava smrću? Već od prvog trenutka ta je strast ožigosana kao zločinačka; ona može postojati i iskazivati se samo u novim i novim zločinima. Da bi se on i ona vječno vezali, morali bi se prvo silom rastati, ona od muža a on od žene. Ta grešna ljubav može nositi otrovan plod, i Marija Stjuart s užasom budnosti zna da od prvog trenutka za nju više nema nikakva mira ni spasa. Ali upravo u takvim očajnim trenucima budi se u Mariji Stjuart posljednja srčanost da pokuša nešto bezumno, uzaludno i da izazove sudbinu. Ona ne želi kukavički uzmaknuti, sakriti se i pritajiti, nego će uzdignute glave ići tim putem sve do provalije. Neka sve propadne, u tim mukama je njena sreća da je sve žrtvovano za njega.

Entre ses mains, & en son plain pouvoir,
Je mets mon fils, mon honneur & ma vie,
Mon pais, mes subjets, mon ame assubjettie
Est tout á luy, & n'ay autre vouloir
Pour mon objet, que sans le decevoir
Suivre je veux, malgré toute l'envie
Qu'issir en peut.[1]

»Što bilo da bilo«, ona će poći putem u bezizglednost. Pošto je cijelu sebe, tijelo, dušu i sudbinu, žrtvovala njemu,

1 U njegove ruke i u njegovu punu vlast stavljam svoga sina, svoju čast i svoj život, moja zemlja, moji podanici, moja potčinjena duša, sve je njegovo, i moja volja nema drugog cilja nego da ga bez obmane slijedi usprkos svoj ljubomori koja iz toga može proizići (franc.).

neizmjerno voljenom čovjeku, ta se neizmjerno zaljubljena žena boji samo jedne stvari na svijetu: da ga ne izgubi.

Ali najužasnije u tom užasu, krajnja muka u tom mučenju ostala je Mariji Stjuart za kasnije. Jer u svoj svojoj bezumnosti ona je i suviše promućurna da ne bi uskoro uvidjela da se i ovaj put ona uzalud, rasipnički troši, da je čovjek za koga ona gori cijelim svojim bićem stvarno uopće ne voli. Bodvel ju je uzeo kao i mnoge druge žene: čulno, brzo i brutalno. On je isto tako spreman da je ravnodušno ostavi, kao što je odbacio sve druge žene čim su se čula počela hladiti. Za nju je to nasilje bilo žarki trenutak, trenutna pustolovina, i ta nesretnica mora uskoro sama sebi priznati da taj ljubljeni gospodar njenih čula ne osjeća za nju nimalo naročitog poštovanja:

Vous m'estimez legiere, que je voy,
Et si n'avez en moy mulle asseurance,
Et soupconnez mon coeur sans apparance,

Vous meffiant a trop grand tort de moy.
Vous ignorez l'amour yue je vous porte.
Vous soupconnez qu'autre amour me transporte.

Vous despeignez de cire mon las coeur.
Vous me pensez femme sans jugement:
Et tout cela augmente mon ardeur.[1]

Ali umjesto da tom nezahvalniku okrene leđa — umjesto da se savlada i obuzda, baca se ta žena, opijena svojom strašću, pred tim ravnodušnim čovjekom na koljena samo da bi ga zadržala. Strašno je kako se njena nekadašnja gordost pretvorila u bjesomučno ponižavanje. Ona moljaka, prosi, hvali se, nudi se kao kakva roba voljenom čovjeku koji neće da je voli. Tako savršeno, do posljednjeg stupnja poniženja, izgubila je ona svaki osjećaj dostojanstva, da mu sada, nekada kraljevski uzvišena, kao kakva piljarica, cjenkajući se, nabraja što je sve za nj žrtvovala, da ga neprestano istinski

1 Vi me smatrate za nestalnu, kako vidim, i nemate u mene nikakvog povjerenja, i sumnjate u moje srce bez razloga, potpuno neopravdano ne vjerujući u mene. Vi ne znate ljubav koju vam donosim. Vi sumnjate da me druga ljubav oduševljava. Vi predstavljate sebi da je moje umorno srce od voska. Vi mislite da sam ja neuračunljiva žena: i to sve povećava moj žar (franc.).

— moglo bi se, štoviše, reći nametljivo — uvjerava u svoju ropsku potčinjenost:

Car c'est les seul desir de vostre chere amie,
De vous servier, & loyaument aimer,
Et tous malheurs moins que rien estimer,
Et vostre volante de la mienne suivre
Vous cognoistrez aveques obeissance,
De mon loyal devoir n'obmettant la science,
A quoy l'estudiray pour tousjours vous complaire.
Sans aimer rien que vous, soubs la subjection
De qui je veux san nulle fiction,
Vivre & mourir.[1]

prema kakvom zemaljskom opasnosti, a sada se ponižava do najsramnijih smicalica zavidne i pakosne ljubomore. Po nekim znacima mora da je Marija Stjuart primijetila da je Bodvel u duši odaniji svojoj mladoj ženi, koju mu je ona sama bezazleno izabrala, skloniji nego njoj i da on niti ne misli na to da je, njoj za ljubav, iznevjeri. I sada ona pokušava — strašno je to kako veliki osjećaji mogu ženu učiniti sitničavom — da ga na najneplemenitiji, najogavniji i najpakosniji način okleveta. Ona nastoji da u njemu izazove mušku erotičnu sujetu, podsjećajući ga (očigledno na osnovi intimnih saopćenja) na to da njegova žena ne pokazuje u ljubavnom odnosu dovoljno žara, da mu se umjesto s punom strasnom vatrom podaje s nekim sustezanjem. Ona, koja je nekada bila sušta gordost, s bijednim samohvalisanjem uspoređuje koliko se ona, preljubnica, žrtvuje više za Bodvela i koliko mu se strasnije podaje nego njegova žena koja od njegove veličine ima samo koristi i uživanja. Ne, kod nje, kod Marije Stjuart neka on ostane, samo kod nje, neka se ne da obmanuti pismima, suzama i preklinjanjima te »neiskrene« žene.

Et maintenant elle commence á voir,
Qu'elle estoit bien da mauvais jugement,
De n'estimer l'amour d'un tel amant
Et voudroit bien mon amy decevoir
Par les ecrits tous fardez de scavoir . . .

1 Jer je jedina želja drage prijateljice da vam služi i da vas iskreno voli i da na druge nesreće ne obraća pažnju, i vi ćete vidjeti da će moja volja pokorno slijediti vašu, ne zaboravljajući svoju iskrenu dužnost zbog čega ću se truditi da vam uvijek ugodim, ne ljubeći ništa osim vas, pod čijom vlasti hoću, bez ikakve fikcije, umrijeti (franc.).

Et toutes fois ses paroles ferdeez,
Ses pleurs, ses plaincts remplis de fictions,
Et ses hautz cris & lamentations,
On tant gaigné, que par vous sont gardeez
Ses lettres, escrites, ausquels vous donnez foy,
Et si l'aimez, & croiez plus que moy.[1]

Sve očajniji postaju njeni vapaji. Neka on ipak ne zamjenjuje nju, koja ga je jedino dostojna, s onom nedostojnom, neka odgurne nju, da bi se vezao s njom, jer ona je spremna, ma što se zbilo, da s njim dijeli i život i smrt. Neka od nje, preklinje ga na koljenima, traži kao dokaz vjernosti i vječne odanosti što god hoće, ona je spremna žrtvovati sve: i kuću, i dom, i imanje, krunu, čast i svoje dijete. Sve, sve neka joj uzme, ali neka zadrži samo nju, jer je ona bez njega, svog voljenog, izgubljena.

Sada se prvi put osvjetljava pozadina ovog tragičnog položaja. Zahvaljujući zanesenim priznanjima Marije Stjuart, scena postaje sasvim jasna. Bodvel ju je slučajno uzeo, kao i mnoge druge žene, i za nj bi ta pustolovina bila završena. Ali Marija Stjuart, predajući mu se i dušom i tijelom, sva u žaru i ekstazi, hoće da ga zadrži i da ga priveže uza se. Ali sama ljubavna veza za sretno oženjenog častoljubivog čovjeka nema dovoljno draži. Bodvel bi u najboljem slučaju, za volju ličnog probitka i udobnosti, nastavio još neko vrijeme odnos sa ženom koja može dodjeljivati sve časti i dostojanstva Škotske On bi, možda, Mariju Stjuart i dalje trpio pored svoje žene kao konkubinu. Ali to ne može biti dovoljno jednoj kraljici s dušom kraljice, a ni ženi koja ne želi ni s kime dijeliti, nego u svojoj strasti hoće da taj jedan bude samo njen.

Ali kako da ga zadrži? Kako da veže uza se tog divljeg neobuzdanog pustolova? Obećanja bezgranične vjernosti i poniznosti čovjeku takva kova mogu samo biti dosadna i vrlo malo primamljiva, on ih je tako često slušao od drugih žena. Samo jedna cijena može ga privući, najviša cijena za koju su se drugi borili i otimali: kruna. Koliko god da je Bodvelu bilo svejedno hoće li i dalje ostati ljubavnik žene

1 I sada ona počinje uviđati kako je zaista loše rasuđivala ne cijeneći ljubav takvog ljubavnika, i htjela bi da potpuno obmane pismima moga prijatelja .. . I svaki put su njene lažne riječi, njene suze, njene žalbe pune izmišljotina, i njena su teška jadikovanja i naricanja uspjela toliko da čuvate njena pisma, kojima poklanjate vjeru, i volite je i vjerujete joj više nego meni (franc.).

koju u duši voli — ipak je jako privlačna pomisao da je to žena kraljica i da bi on uz nju mogao postati škotski kralj.

Doduše, ta pomisao na prvi pogled izgleda besmislena. Jer još živi zakoniti muž Marije Stjuart — Henri Darnli: za drugoga kralja nema mjesta. Pa ipak, ta je besmislena pomisao bila jedina koja je od toga trenutka vezivala Bodvela i Mariju Stjuart, jer ona, nesretnica, nije imala drugog mamca da tog neobuzdanika zadrži. Osim krune, nije bilo ničega za čiju bi ljubav taj, inače slobodni, nezavisni silnik pristao da ga kupi i voli žena koja mu je potpuno odana. I nema cijene koju ta omamljena žena, koja je odavno zaboravila na čast, ugled, dostojanstvo i zakon, ne bi bila spremna platiti. Čak kada bi Marija Stjuart i zločinom morala iskupiti tu krunu za Bodvela, ona ne bi, zaslijepljena strašću, prezala ni od toga zločina.

Jer, kao što ni Magbet nema druge mogunosti kada želi ispuniti proročanstvo vještica da postane kralj, osim krvave mogućnosti da silom ukloni cijeli kraljevski rod, tako ni Bodvel ne može na pošten način, na zakonit način postati škotski kralj. Samo preko Darnlijevog leša vodi taj put. Da bi se krv sjedinila s krvlju, mora se proliti krv.

Da od Marije Stjuart ne mora očekivati nikakav ozbiljan otpor kada on, posto se oslobodi Darnlija, zatraži njenu krunu i ruku, to Bodvel zna bez ikakve sumnje, s krajnjom sigurnošću. Upravo kad bi i ono izričito pismeno dato obećanje, koje je navodno nađeno u glasovitoj srebrnoj kutiji i u kojem ona obećava da će se »udati za nj uprkos svakom protivljenju njene rodbine i drugih lica« — sve kad bi ono bilo apokrifno ili, pak, kakav falsifikat — i bez pisma i bez pečata on je siguran u njenu vječnu i ropsku odanost. Prečesto se ona njemu tužila — kao i svima drugima — koliko pati od teške pomisli da joj je Darnli muž. Prevatreno je u sonetima, a vjerojatno još vatrenije u mnogim ljubavnim časovima, izjavljivala da čezne da se s Bodvelom poveže zauvijek, a da se on nije potrudio učiniti za nju ni najmanju stvar.

Bodvel je nesumnjivo osigurao sebi — makar prešutni — pristanak lordova. On zna da su oni složni u svojoj mržnji prema tom nezgodnom, nesnosnom mladom čovjeku, koji ih je sve izdao, i da im se ništa draže ne bi moglo desiti nego da on na neki način bude maknut iz Škotske. I sam Bodvel je prisustvovao onom značajnom razgovoru koji je održan u novembru u dvorcu Krejgmileru, u prisutnosti Marije Stjuart,

i gdje se u neku ruku s prikrivenim kartama rješavalo o Darnlijevoj sudbini. Najviši državni dostojanstvenici: Mare, Mejtland, Argajl, Hantli i Bodvel, tada su se složili da kraljici predlože čudan posao: ako bi se ona mogla odlučiti da pozove u zemlju izgnane plemiće, Ricijeve ubojice — Linsija i Rivena — onda bi joj se oni, sa svoje strane, odužili na taj način što bi je oslobodili Darnlija. Pred samom kraljicom najprije se govorilo samo o legalnoj formi, »to make her quit hime«, o razvodu braka. Ali je Marija Stjuart nato postavila uvjet da se taj razvod izvrši u formi koja bi, s jedne strane, bila zakonita, a s druge strane, ne bi nanijela štetu njenom sinu. Na to je, Mejtland odgovorio, na čudnovat i neodređen način, neka ona samo njima prepusti i način i formu, oni će tako urediti stvar da njen sin neće biti oštećen, a i Mare će, iako manje skrupolozan kao protestant, »gledati kroz prste«. Bio je to čudan nagovještaj, toliko čudan da je Marija Stjuart još jedanput naglasila da se ne smije ništa poduzeti što bi »moglo pasti na teret njene časti i njene savjesti«. Iz ovih neodređenih razgovora krio se — a Bodvel je bio posljednji koji to ne bi primijetio — nekakav nejasan smisao. Ali jasno je samo jedno: da su već tada svi, Marija Stjuart, Mare, Mejtland i Bodvel, glavni akteri te tragedije, bili suglasni u tome da Darnlija smaknu, samo nisu bili složni u tome na koji način da to učine — da li igrom na miran način, ili silom.

Bodvel je, kao najnestrpljiviji i najodlučniji među njima, za silu. On ne može i neće čekati, jer njemu nije, kao drugima, stalo samo do toga da drskog mladića odgurne, nego da od njega naslijedi krunu i državu. On mora, dok drugi samo žele i čekaju, raditi odlučno; izgleda da je on na neki način prikriveno već ranije među lordovima tražio pomagače. Ali tu nekako opet mutno svijetle historijska svjetla, uvijek se pripreme nekog zločina događaju u sjeni ili sumraku. Nikada se neće znati koliko je lordova on pridobio, koliko ih je bilo i koji su znali za tu namjeru, koji su mu željeli pomoći, ili samo šutjeti. Izgleda da je Mare za to znao, ali ni u čemu nije sudjelovao, dok se Mejtland neoprezni nije usudio da ode dalje. Pouzdan je, međutim, Mortonov iskaz, koji je on dao na samrtnoj postelji. Njemu, koji tek što se vratio u zemlju iz izgnanstva, a gajio je prema Darnliju koji ga je izdao smrtnu mržnju, dojahao je u susret Bodvel i predložio mu jednostavno i otvoreno, da zajedno ubiju Darnlija. Ali je Morton poslije posljednjeg poduhvata, pri

kojem su ga njegovi ortaci ostavili na cjedilu, postao oprezan. On se susteže da dade svoj pristanak i traži jamstva. Prvo je zapitao da li je kraljica ¸aglasna da se Darnli ubije. To mu Bodvel, da bi ga izazvao, potvrđuje s punom sigurnošću. Ali Morton zna još od Ricijevog ubojstva kako se *post festum* brzo poriču usmeni dogovori, i zato traži, prije nego što se obaveže, da vidi crno na bijelom kraljičin pristanak. On hoće, po dobrom škotskom običaju, potpuno ispravan »bond«, koji bi — ako bi posljedice bile neuljudne — mogao pokazati kao svoje opravdanje. Bodvel mu to i obećava. Ali, dakako, on mu nikada neće moći donijeti »bond«, jer je budući brak moguć samo ako Marija Stjuart ostane u pozadini i ako se može graditi da su je događaji »iznenadili«. Tako ovaj posao pada samo na Bodvela, najnestrpljivijeg, najhrabrijeg i on je dovoljno odlučan da to učini sam. Ali on je ipak, prema dvosmislenom načinu na koji su i Mare, i Mejtland, i Morton saslušali njegov plan, već osjetio da kod lordova neće naići ni na kakav otpor. Ako ne pečatom i pismom, a ono ipak šutnjom, punom razumijevanja i prijateljskim stajanjem po strani, svi su oni dali svoj pristanak. I od onoga dana kada su se Marija Stjuart, Bodvel i lordovi složili, počeo je Darnli, na svom živom tijelu nositi mrtvačku košulju.

Sve bi sada bilo spremno. Bodvel se već sporazumio s nekolicinom svojih ortaka; u tajnim razgovorima dogovoreno je mjesto i način ubojstva. Ali za prinošenje na žrtvu nedostajalo je još jedno: žrtva. Jer Darnli, kolikogod bio budalast, mora da je nekako potmulo predosjećao što mu se sprema. Već nekoliko tjedana prije toga odbijao je da uđe u Holirud dok su lordovi bili unutra još pod oružjem; ni u dvorcu Sterlingu nije se više osjećao sigurnim otkada su, zahvaljujući, dvosmislenom pomilovanju Marije Stjuart, opet u zemlji Ricijeve ubojice, koje je on izdao. Nepokolebljiv prema svim primamljivim pozivima, on ostaje u Glazgovu. Tamo mu je otac, erl od Lenoksa, tamo su mu vjerni drugovi, tvrda i pouzdana kuća, a u slučaju nevolje, ako bi njegovi neprijatelji nastupili silom, u luci je bio brod kojim je mogao pobjeći. I kao da ga je sama sudbina htjela zaštititi u najopasnijem trenutku, poslala mu je prvih dana januara boginje, i tako je imao odličan izgovor da ostane tjednima u Glazgovu, na najsigurnijem mjestu.

Ta je bolest neočekivano osujetila već napredujuće planove Bodvela, koji je nestrpljivo očekivao žrtvu u Edinburgu. Iz bilo kojih razloga, koje mi ne znamo ali možemo slutiti, mora da se Bodvelu jako žurilo, bilo da ga je na to gonila nestrpljiva želja za krunom ili, pak, bojazan da bi netko od zavjerenika s vremenom mogao izdati zavjeru, ili su njegovi intimni odnosi s Marijom Stjuart počeli pokazivati posljedice — svakako on nije više htio čekati. Ali kako da se bolesnik, taj nepovjerljivac, namami na mjesto ubojstva? Kako da se izvuče iz kreveta i iz utvrđene kuće? Javni poziv mogao bi se Darnliju učiniti sumnjivim, a ni Mare ni Mejtland, niti itko drugi na dvoru nije tom na smrt osuđenom čovjeku, tom omraženom čovjeku ljudski toliko blizak da bi ga mogao privoljeti da se svojevoljno vrati. Samo jedna jedina žena ima vlast nad tim slabićem. Dva puta joj je polazilo za rukom da tog nesretnika, koji joj je potčinjen tijelom i dušom, podvrgne svojoj volji. Samo ona to može. Simulirajući ljubav prema njemu, koji hoće jedino njenu ljubav, možda bi ona mogla privući tog podozrivca u njegovu zlu sudbinu. Samo ona, jedino ona od svih ljudi na svijetu ima mogućnosti za tu strahovitu prijevaru. A kako ni ona više nije gospodar svoje volje, nego je ropski pokorna svakom nalogu svog ljubavnika, Bodvel treba samo da joj zapovjedi i već se događa nešto nevjerojatno: 22. januara odjahala je Marija Stjuart, koja je tjednima sa strahom izbjegavala susret s Darnlijem, u Glazgov, tobože zato da obiđe svog bolesnog muža, a zapravo da ga po Bodvelovu nalogu domami u Edinburg, gdje ga već nestrpljivo očekuje smrt s naoštrenim nožem u ruci.

DVANAESTO POGLAVLJE

PUT PREMA UBOJSTVU

Od 22. januara do 9. februara 1567.

Sada će započeti najmračnija strofa u baladi Marije Stjuart. Taj put u Glazgov, s kojeg je ona dovukla svog još bolesnog muža u mrežu ubilačke zavjere, najvažniji je čin u njenom životu. Stalno nam se nameće pitanje: da li je Marija Stjuart zaista bila atridski lik, da li je ona bila Klitemnestra koja s prikrivenom brižljivošću sprema mužu Agamemnonu, koji se vratio kući, toplu kupelj, dok se Egist, ubojica i ljubavnik, već skriva u sjeni s naoštrenom sjekirom? Da li je ona bila druga ledi Magbet, koja blagim i umiljatim riječima prati kralja Dankana na počinak, gdje će ga ubiti Magbet, da li je ona bila jedna od onih demonskih zločinki kakve često strast stvara od najhrabrijih i najodanijih žena? Možda je ona bila biće bez volje u rukama tog brutalnog podvodača Bodvela, nesvjesno postupajući u transu prema datom nalogu, poslušna marioneta, koja nema pojma o svim tim pripremama za taj užasni događaj? Nehotice se u prvi mah brani mišljenje da ona taj zločinački postupak smatra istinitim, da ženu koja je dotle ljudski osjećala okrivi da je znala za tu stvar, da ju je pomagala. Stalno i sve iznova traži se, umjesto toga, jedno drugo, ljudski blaže tumačenje za taj put u Glazgov. Čovjek neprestano stavlja sve iskaze i dokumente koji Mariju Stjuart terete, na stranu kao nepouzdane i, ne bi li se uvjerio, ispituje sva ona opravdavajuća izlaganja koja su njeni branioci našli ili izmislili. Ali uzalud! Koliko god bi im čovjek htio vjerovati, svi ti advokatski argumenti nemaju nikakve snage: savršeno pristaje kolut potpuno obuhvaćenog djela u lanac događaja, pošto se svako opravdavajuće tumačenje, čim ga čovjek čvršće dohvati, mrvi u rukama kao šuplje.

Kako da pretpostavimo da je brižna ljubav natjerala Mariju Stjuart da se nađe uz Darnlijevu bolesničku postelju ne bi li ga sa sigurna utočišta dovela kući i tu njegovala? Mjesecima taj bračni par živi potpuno odvojeno. Darnli je bio stalno isključen iz njenog društva, i koliko god da je

on, sa svom smjelošću, molio da kao njen muž dijeli s njom postelju, bračna prava bila su mu oštro uskraćena. Španjolski, engleski i francuski poslanici odavno su u svojim izvještajima govorili o otuđenosti kao o nepromjenljivoj, po sebi razumljivoj činjenici; lordovi su javno predložili razvod braka i potajno, štoviše, pretresali i nasilniji oblik rješenja tog pitanja. Njih dvoje bili su toliko ravnodušni jedno prema drugom da na vijest da se Marija Stjuart razboljela u Džedberou, nježni muž nije nimalo požurio da posjeti ženu koja je već bila opskrbljena svetim sakramentima. Ni pod najoštrijom lupom čovjek više ne može pronaći ni najmanje trunke ljubavi, nijednog atoma nježnosti: neodrživa je pretpostavka da je brižna ljubav povela Mariju Stjuart na taj put.

Možda je Marija Stjuart — to je posljednji argument njenih *á-tous-prix-branilaca* — htjela na ovaj način ukinuti taj nesretni razdor? Na kraju, došla je do bolesničke postelje samo zato da bi se s njim pomirila? Ali, na žalost, i to posljednje, za nju povoljno, tumačenje obara dokument pisan njenom rukom. Jer još dan prije polaska u Glazgov izjašnjava se ta neoprezna žena — nikada Marija Stjuart nije pomislila da će njena pisma pred potomstvo svjedočiti protiv nje — u pismu nadbiskupu Bitonu na mržnjom najnadahnutiji, najrazdraženiji način: »Što se tiče kralja, našeg supruga, sam Bog zna kako smo se uvijek držali prema njemu, a isto tako su Bogu i narodu poznate sve njegove spletke i nepravednosti prema nama; svi su ih naši podanici vidjeli i smatram da ga oni zbog toga u svom srcu osuđuju.« To iz nje ne progovara pomirenje. Jesu li to osjećaji zaljubljene žene koja zabrinuta žuri svom bolesnom mužu? I druga okolnost koja je nepobitno tereti — Marija Stjuart nije otišla kući, nego je odlučila da ga odmah dovede u Edinburg; bilo je tu previše brige da bi moglo izgledati pošteno i uvjerljivo. Nije li to ruganje svim zakonima medicine i razuma: jednog čovjeka koji se razbolio od boginja, koji leži u groznici, čije je lice još potpuno natečeno, usred najoštrije zime, u januaru, podići iz postelje i u otvorenim kolima voziti puna dva dana? Marija Stjuart je odmah sa sobom dovezla taljige kako bi Darnliju oduzela svaku mogućnost opiranja i kako bi ga što brže dopremila u Edinburg, gdje je krvava zavjera protiv njega bila već u punom jeku.

Možda Marija Stjuart ne zna — pođimo još uvijek jedan korak u susret njenim braniocima, jer kakva bi to bila odgovornost kada bismo jednog čovjeka nepravedno osudili za

ubojstvo! — možda ona uopće ništa ne zna o toj zavjeri? Taj Arčibald Daglas uputio je lično pismo Mariji Stjuart, tako da to isključuje svaku sumnju. Taj Arčibald Daglas, jedan od glavnih zavjerenika, na onom tragičnom putovanju u Glazgov od nje osobno je tražio otvoren pristanak na tu krvavu zavjeru. I sve da mu ona tada nije dala nikakav pristanak, i sve da je odbila svaku suglasnost, kako bi jedna žena, znajući da su takve spletke u toku, smjela šutjeti na jednu takvu ponudu? Kako to da nije Darnlija opomenula? I kako je mogla, usprkos tome što je bila uvjerena da mu se sada nešto sprema, nagovoriti ga da se vrati u tu krvničku atmosferu? U takvom slučaju, šutnja je više nego obična upućenost u stvar, ona je potajno pasivno pomaganje, jer tko zna za zločin i ne trudi se da ga spriječi na toga u najmanju ruku zbog ravnodušnosti pada krivica. Najpovoljnije što bi se za Mariju Stjuart moglo reći jest to da ona o zasnovanom zločinu nije ništa znala jer nije htjela znati. Da je zatvorila oči i okrenula glavu, onda bi mogla reći i zakleti se: ja u tom činu nisam sudjelovala.

Za nepristranog istraživača očito je da je Marija Stjuart donekle sukrivac za smrt svog muža: Tko je hoće pravdati, može samo navoditi smanjenu slobodu volje te žene, a ne njeno neznanje. Ta ropski potčinjena žena ne radi radosno, ni drsko, ni svjesno, ni slobodnom voljom, nego pod drugom, tuđom voljom. Nije Marija Stjuart krenula u Glazgov hladnokrvno, podmuklo i proračunato da bi Darnlija odatle namamila kući, nego je u presudnom trenutku — to se vidi iz kazetnih pisama — osjetila gnušanje i užas pred nametnutom joj ulogom. Istina, ona je skovala plan s Bodvelom kako će ga dovesti nazad u Edinburg. Začudo, iz jednog njenog pisma jasno vidimo kako se — u jednom trenutku kada se za svega dan vožnje bila udaljila od svog naredbodavca i time bila oslabila hipnoza njegove prisutnosti — uspavana savjest budi u toj *magne pecatrix*[1]. Uvijek se na raskrsnici jednog čina čovjek koga neka tajanstvena sila goni na zločin odvaja od prvog, svjesnog zločinca, podmukli, unaprijed smišljeni poduhvat od spontanog crime passional[2]. Možda je djelo Marije Stjuart jedno od najsavršenijih primjera za tu vrstu zločinca koji ne izvršava sam čovjek nego pod utjecajem ropske potčinjenosti služi kao izvršilac drugoj,

1 Velika grešnica (lat.).
2 Zločin u strasti (franc.).

jačoj volji. U onom trenutku kada Marija Stjuart izvodi taj dogovoreni, odobreni plan, kada stoji pred licem žrtve koju ona po naređenju treba domamiti u klaonicu, tada odjednom nestaje sva mržnja i sva želja za osvetom, očajno započinje ono praljudsko u njenoj prirodi, borba s neljudskim u njenom nagonu. Ali kasno i uzalud: Marija Stjuart u tom zločinu nije samo lovac koji se lukavo šunja k svojoj žrtvi. I nju samu gone. Osjeća za sobom bič koji je tjera naprijed, drhće pred gnjevom svoga ljubavnika ako mu pred noge ne dovede žrtvu, a istovremeno drhće da zbog neposlušnosti ne izgubi njegovu ljubav. Jedino po tome što ovdje jedna žena bez volje u dubini svoje duše neće taj čin, što se duševno bespomoćna žena brani od nametnutog čina, jedino po tome, ako joj u smislu pravednosti ne možemo oprostiti, možemo je ljudski bar razumjeti.

U tom blaženom smislu biva nam taj jezovit čin razumljiviji jedino po onom čuvenom pismu koje je ona s postelje bolesnog Darnlija uputila Bodvelu, a koje njeni branioci budalasto žele poreknuti: samo ono daje odvratnosti tog čina pomirljiviji tračak čovječnosti. Zahvaljujući tom pismu, možemo, kao kroz pukotinu u zidu, zaviriti u časove užasa u Glazgovu. Odavno je minula ponoć. Marija Stjuart sjedi u noćnoj haljini u tuđoj sobi za stolom. Vatra plamsa u kaminu, sjenke razigrano plešu po visokim, hladnim zidovima. Ali ta vatra ne zagrijava tu samotnu prostoriju, a ni ozeblu dušu. Stalno prolaze trnci leđima te samo lako odjevene žene; hladno je, ona je umorna i htjela bi spavati, a ipak ne može zaspati od unutrašnjih uzburkanosti i uzbuđenja. Previše najpotresnijih doživljaja zbilo se posljednjih tjedana, tih posljednjih sati još joj od toga dršću i gore živci do najbolnijih vrhova. Puna užasa pred tim činom, ali bezvoljno poslušna gospodaru svoje volje, pošla je Bodvelova duševna ropkinja na taj put da bi svog vlastitog muža izmamila iz sigurnosti u još sigurniju smrt, a prijevara joj nije išla baš lako. Pred vratima ju je zadržao glasnik Darnlijevog oca Lenoksa. Starcu se učinilo sumnjivo što ta žena, koja je mjesecima, puna mržnje, izbjegavala njegovog sina, sada odjednom tako nježno žuri prema njegovom bolesničkom krevetu. Stari ljudi imaju predosjećaj za nesreću: možda se Lenoks prisjeća da je Marija Stjuart, svaki put kada je njegovom sinu naizgled učinila dobro, uvijek samo nastojala od njega izvući nešto za svoju korist. S mukom joj je pošlo za rukom da se obrani od svih glasnikovih pitanja, sretno je

prodrla do bolesnikove postelje a on je tako (mnogo puta ga je prevarila) prima s nepovjerenjem u duši. On želi odmah saznati zašto je dovezla i taljige: još u njegovim očima nemirno plamsa sumnja. Čvrstom pesnicom morala je ona stisnuti svoje srce da se pri takvom pitanju ne bi izdala zamuckivanjem, da ne bi problijedjela ili pocrvenjela. Ali strah od Bodvela naučio ju je pretvaranju. Milujući ga rukama i laskavim riječima, ona je polako uspavala Darnlijevo nepovjerenje, postupno iz tijela izbila volju i umjesto nje stavila u nju svoju, jaču. Već prva polovica posla bila je gotova.

I sada noću, sjedi ona sama u svojoj mračnoj sobi, hladno je i prazno, sablasno trepere svijeće i takva tišina vlada tom prostorijom da se čuju njene najskrivenije misli i uzdasi njene pogažene savjesti. Ona ne može spavati, ne može se odmoriti, neizmjerna je u njoj potreba da bilo kome povjeri sav svoj teret što joj tišti dušu, da bilo s kime porazgovara o zadnjoj i najusamljenijoj nevolji. A pošto nije blizu on — jedini na svijetu kome bi smjela reći sve o ovome o čemu nitko ne smije znati nego on i samo on, o tim strašnim zlikovačkim stvarima kojih se toliko plaši da ni sama ne smije priznati — ona uzima nekoliko listova papira i počinje pisati. Bilo je to maratonsko pismo. Te noći ona ga neće završiti, a ni slijedećeg dana, tek slijedeće noći: tu se čovjek bori usred zločina s vlastitom savjesti. U najtežem zamoru, u krajnjoj zbunjenosti pisano je to pismo, ošamućeno i iscrpljeno sve se ispreturano zanosi: ludost i najdublji smisao, vapaj i prazno ćaskanje i očajno jadikovanje, poput ljiljaka crne se misli isprepliću i pršte tamo-amo. Čas izvještava samo o budalastim pojedinostima, čas se zapomažući propinje bijeda njena savjesti, sijevne mržnja, samilost je priguši, a iznad svega toga struji buran i žarko prekipio osjećaj ljubavi prema onome čija ju je volja savladala i čija ju je ruka bacila u tu provaliju. Odjednom primjećuje da nema više papira. Onda piše dalje na započetom računskom listu, samo dalje, dalje bez prestanka, osjeća da bi je užas ugušio, tišina udavila, kada se ne bi bar riječima uhvatila za njega, uz koga je prikovana, zločinka uz zločinca, krv uz krv. Dok pero u drhtavoj ruci kao samo leti po listovima, primjećuje da sve to što piše nije rečeno onako kako bi ona to rekla ili, bolje, htjela reći, ali nema snage da obuzda i sredi misli. To ona zna o drugoj jednoj sferi svijesti i istovremeno preklinje Bodvela da to pismo pročita dvaput. Ali baš to što to pismo od tri hiljade riječi nije budno i jasno smišljeno i na-

pisano, što je konfuzno i mucavo, što su misli ispreturano posrtale, baš to ga čini jednim tako jedinstvenim dokumentom duše. Tu ne govori svjestan čovjek, nego tu govori unutrašnje 'ja' iz svog transa zamornosti i groznice, tu govori inače uvijek neshvatljiva podsvijest, goli osjećaj, koji više nije prikriven stidom. Snažni glasovi i prigušeni glasovi, jasne misli i takve misli koje ona u punoj istinitosti ne bi smjela niti izreći smjenjuju se u tom nesuvislom stanju. Ona se ponavlja, ona proturječi samoj sebi, sve se kaotično uzburkalo u tom dimu i u toj bujici strasti. Nije se nikada, ili se tek vrlo rijetko, sačuvala jedna ispovijest u kojoj je stanje duhovne, duševne prenadraženosti usred jednog zločina tako savršeno otkriveno — ne, nema toga Bjukenena, ni toga Mejtlanda, niti ijedne od tih tako mudrih glava koja bi svojom obrazovanošću i pameću mogla izmisliti tako magično točno taj halucinantni monolog zbunjena srca, tu jezivu situaciju žene koja usred svoga čina ne zna za drugo rješenje pred svojom savjesti nego da svome ljubavniku piše i piše, da se izgubi i zaboravi, da se pravda i objasni, koja pribjegava pisanju samo da u toj užasnoj tišini, ne čuje svoje srce kako bijesno lupa u prsima. I opet čovjek i nehotice mora pomisliti na ledi Magbet, kako i ona u samoj noćnoj haljini, sva u stravi, luta okolo po mraku dvorca, opsjednuta i pritiještena strašnom mišlju, i u potresnom monologu somnambulski otkriva svoje djelo. Samo jedan Šekspir, samo jedan Dostojevski može tako pjevati. Njihov najuzvišeniji učitelj: stvarnost.

Kakav veličanstven ton koji pogađa srce do samog dna već u tim prvim redovima uvoda: »Ja sam umorna i snena, pa ipak se ne mogu suzdržati sve dok još ima papira ... Oprosti što tako loše pišem, Ti moraš naslutiti drugu polovicu ... Pa ipak sam radosna što Ti mogu pisati, dok drugi spavaju, jer osjećam da to ne bih mogla uslijed svoje želje koja me tjera u Tvoj zagrljaj, moj najmiliji.« Vrlo uvjerljivo opisuje ona kako je jadni Darnli bio sretan zbog njenog neočekivanog dolaska: čovjeku se čini da ga vidi, tog dobrog mladića, to lice užareno od groznice i crveno od boginja. Sam je ležao u krevetu, dane i noći, i srce mu se kidalo jer ga je ona kojoj je pripao dušom i tijelom potpuno odbacila i ostavila. A sada je odjednom tu, ljubljena, mlada lijepa žena, nježno sjedi opet najednom uz njegovu postelju. U svojoj sreći jadna budala misli da »sanja« i priznaje da je »tako sretan što je ponovo vidi i čini mu se da će od radosti umrijeti«. Poneki put, dakako, bolno još opeku stare rane nepovjerenja u njemu. Sve mu se čini da je to došlo suviše neočekivano, sve mu to izgleda i suviše nevjerojatno, pa ipak, njegovo srce je prejadno da bi moglo zamisliti takvu ogromnu prijevaru, mada ga je ona toliko puta prevarila. Slabu čovjeku tako je slatko vjerovati, pouzdati se, a sujetnu čovjeku tako lako napričati da je ljubljen. Nije dugo potrajalo i Darnli je popustio, bio je dirnut. Ponovo postaje savršeno pokoran, kao i one druge noći poslije Ricijevog ubojstva i moli je dobri mladić da mu oprosti sve ono što joj je učinio: »Toliki su tvoji podanici griješili, i ti si im oprostila, a ja sam tako mlad. Ti ćeš reći da si mi tako često opraštala i da sam ja uvijek opet zapadao u svoje greške. Ili zar nije prirodno da čovjek u mojim godinama, loše upućen, dva—tri puta opet padne u svoje stare greške i ne održi svoja obećanja, dok konačno ne obuzda samoga sebe, poučen vlastitim iskustvom? Ako ovaj put dobijem tvoje oproštenje, kunem se da nikada više neću počiniti nikakve greške. Ja ne tražim ništa drugo nego da zajedno možemo živjeti u postelji i kući kao muž i žena, a ako ti to ne želiš, onda više nikada neću ustati iz ove postelje ... samo Bog zna koliko sam kažnjen što sam od tebe stvorio boga i što ni na što drugo ne mislim nego na tebe.«

Zavirimo opet kroz to pismo u tu daleku zamračenu prostoriju. Marija Stjuart sjedi do bolesnikove postelje i sluša izljev njegove ljubavi, tu nabujalost njegove poniznosti. Sada bi ona mogla klicati od radosti jer joj je plan uspio, ona je opet uspjela smekšati srce tom glupom mladiću. Ali ona se previše stidi svoje prijevare da bi se mogla radovati. Usred djela koje je pošla privesti kraju guši je odvratnost zbog nikosti njenog postupka. Sumorna, odvraćajući poglede, sva smetena, sjedi ona pored bolesnika, čak i Darnli primjećuje da nešto mračno i neshvatljivo pritiskuje tu ljubljenu ženu. Jadni prevareni mladić nastoji još — genijalna situacija! — utješiti izdajicu i varalicu, on joj želi pomoći, učiniti je veselom, razdraganom, sretnom. On je preklinje da preko noći ostane kod njega u sobi, on nesretna budala, već sanja o nježnosti i ljubavi. Potrebno je osjetiti kroz to pismo kako se taj mladić, ponovo pun vjere, grčevito hvata za nju, kako se osjeća potpuno sigurnim da je ona opet njegova. Ne, ne može prestati da je gleda, da beskrajno uživa slast u toj obnovljenoj prisnosti, koje je tako dugo bio lišen. On je moli da mu izreže meso, on govori i govori, i u svojoj naiv-

nosti izbrblja pred njom sve svoje tajne; nabraja joj imena svih svojih doušnika i uhoda, on joj priznaje, ne sluteći da ona dušom i tijelom pripada Bodvelu, da smrtno mrzi Mejtlanda i Bodvela. I razumije se, što se on prisnije, što zaljubljenije izdaje, to teže biva toj ženi da njega, koji ne sluti, tog bespomoćnog čovjeka, izda. Protiv svoje volje, dirnuta je ona lakovjernošću i neotpornošću svoje žrtve. Silom se mora savladati da bi sve dalje i dalje igrala tu mrsku komediju. »Nikada ga Ti ne bi mogao čuti da bolje i smjernije govori, i kada ne bih znala da je njegovo srce mekano kao vosak i kad moje ne bi bilo kao dijamant, ne bi me nikakva sila osim one iz tvoje ruke, sklonila da mu se ne smilujem.« Vidi se: ona prema tom jadniku, s čijeg je grozničavo zapaljenog lica nježno gledaju gladne oči, ne osjeća već odavno nikakve mržnje, ona je sve zaboravila što joj je taj mali glupi lažljivac prije toga učinio, u dnu duše ona bi učinila sve da ga spase. Zato svojom jačinom otklanja od sebe svu odgovornost za taj čin i pripisuje je Bodvelu: »Za volju svoje lične osvete, ne bih to nikada učinila.« Samo za volju svoje ljubavi, i ni uz kakvu drugu cijenu, izvršit će ona tu užasnu stvar, iskoristit će djetinjasto povjerenje tog čovjeka i iz grudi joj se otima krik optužbe: »Ti me siliš na takvo užasno pretvaranje da sam sva izbezumljena od straha i dozvoljavaš da igram ulogu izdajnika. Podsjećam te: kada ovo ne bi bilo za tvoju ljubav, voljela bih biti mrtva. Moje srce pri tome krvari. Ali tako ropski potčinjen čovjek nema snage da se brani. On smije samo stenjati dok ga bič okrutno tjera dalje.«

I ponizno jadikujući, ona pred gospodarom svoje volje spušta glavu. »Kuku meni! Ja nikada nikoga nisam prevarila, ali sve činim po tvojoj volji. Reci samo jednu riječ što da učinim, ma što da se desi ja ću Te poslušati. Misli i na to ne bi li mogao pronaći tajni postupak s kakvim lijekom, jer bi on morao uzimati lijekove i kupati se u Kregmileru.« Kao što vidimo, ona bi za tog nesretnika htjela pronaći bar kakvu blažu smrt kako bi ga mimoišlo užasno nasilje: da ona nije bila potpuno izvan sebe, a da nije bila sva prepuštena Bodvelu, da je u njoj bilo malo snage, bar jedna iskra moralne samostalnosti, ona bi sada, to se osjeća, spasila Darnlija. Sada se ne usuđuje da bude neposlušna, jer se boji da će time izgubiti Bodvela, kome je potpuno pripala, a istovremeno se boji — genijalna psihologija koju ne može zamisliti nikakav pjesnik — da bi je Bodvel upravo zato na

kraju mogao prezirati što je pristala na tako gadan posao. Užasavajući se, diže ona ruke uvis i moli da je zato »ne poštuje ništa manje, pošto je ona uzrok svemu«, i njena duša pada na koljena s posljednjim očajnim pozivom da joj sve muke, koje ona sada podnosi njemu za volju, nagradi ljubavlju. »Sve žrtvujem, čast, savjest, sreću i veličinu, sjeti se toga i ne dozvoli da te Tvoj lažljivi šurjak odvrati od najvjernije ljube koju si ikada imao ili ćeš imati. I ne obraćaj pažnju ni na nju (Bodvelovu ženu) s njenim lažnim suzama, nego na mene i na moje žrtve, zbog kojih trpim samo da zaslužim njeno mjesto, i za volju čega, suprotno od svoje prirode, varam sve redom. Bog neka mi oprosti i neka Tebi pokloni, dragi moj prijatelju, svu sreću i svu milost koju Ti Tvoja najpokornija i najvjernija ljubav želi, ona koja se nada da će Ti uskoro još više nadoknaditi patnje.« Tko nepristrano u tim riječima hoće čuti glas izmučenog, patničkog srca nesretne žene, taj je neće nazvati ubojicom, mada sve ono što ta žena tih dana i noći čini ide u prilog ubojstvu. Osjeća se da je hiljadu puta od njene volje jača njena protivuvolja, njeno opiranje: možda je u bilo kojem od tih časova ta žena bila bliža samoubojstvu nego ubojstvu. Ali zla je kob porobljenosti: Tko se odvojio od svoje volje, taj više ne može naći svoj put. On može samo služiti i slušati. I tako ona tetura dalje, služavka svoje strasti, nesvjesna, ali ipak okrutno svjesna svojih osjećanja, u provaliju svog čina.

Drugoga dana je Marija Stjuart u cijelosti izvršila ono što joj je bilo naređeno: finiji, opasniji dio zadatka bio je sretno savladan. Ona je ušutkala sumnju u Darnlijevoj duši; bijedni, bolesni, glupi mladić, on odjednom postaje vedar, siguran, spokojan, veseo i, dapače, sretan. On već pokušava iako još slab, iscrpljen i iznakažen boginjama, pokazati sitne nježnosti prema svojoj ženi. On bi da je ljubi, grli, a ona teškom mukom sakriva odvratnost i umiruje njegovu nestrpljivost. Pokoran kao i ona Bodvelovim naređenjima, izjavljuje on, rob jedne žene koja je isto tako rob, da je spreman da se s njom vrati u Edinburg. Pun povjerenja daje da ga iz njegova sigurnog zamka prenesu, s licem pokrivenim tankom tkaninom, da nitko ne bi primijetio kako je unakažen: sada se žrtva nalazi, eto, na putu u krvnikovu kuću. Sada, onaj grublji, krvavi dio posla Bodvel može obaviti, i taj će dio tom krutom i ciničnom čovjeku biti hiljadu puta lakši nego izdaja savjesti.

Sporo se kreću kočije, u pratnji konjanika, hladnom zimskom cestom: poslije toliko mjeseci neumornih svađa, prividno potpuno pomiren, vraća se kraljevski par opet u Edinburg. U Edinburg — a kamo? Svakako u Holirud Kasl, pomislilo bi se, u kraljevsku rezidenciju, u udobni kneževski dvorac. Ali ne, Bodvel, svemoćnik, drukčije je odredio. Kralj neće stanovati u vlastitom domu, u Holirudu, tobože zato što još nije prošla opasnost od zaraze. Onda valjda u Sterlingu, ili u Edinburg Kaslu, ponosnoj neosvojivoj tvrđavi, ili, po svoj prilici, u kojoj kneževskoj kući, možda u biskupskoj palači? I opet ne! Izabrali su, što je bilo vrlo sumnjivo, jednu neupadljivu, udaljenu kuću, na koju još nitko nije bio pomislio, nipošto kneževsku kuću, kuću u zloglasnom kraju, izvan gradskih zidina, usred livada i vrtova, napola oronulu i godinama nenastanjenu, kuću koju je teško čuvati i braniti — sumnjiv i vrlo značajan izbor. Nehotice se čovjek pita tko je to za kralja mogao izabrati baš tu malu sumnjivu usamljenu kućicu u Kerko Fildu, do koje vodi samo »Thives Row«, noćna krijumčarska staza? I gle, to je bio Bodvel koji je sada »all in all«. Krvavi trag vraća se stalno u svim pismima, dokumentima i iskazima isključivo na tog jednog jedinog.

Ta mala, jednoga kralja nedostojna kuća, usred neobrađenih polja, u susjedstvu samo sa kućom jednog od Bodvelovih najvjernijih pristalica, ima samo jedno predsoblje i četiri sobe. Dolje je bila improvizirana ložnica za kraljicu, pošto je odjednom izjavila da želi najnježnije njegovati svog muža, što je u strahu dotle izbjegavala, pored nje druga soba za njeno osoblje; soba na prvom katu bila je uređena za kralja kao spavaonica, a soba do nje za njegove tri sluge. Svakako su te niske prostorije u zloglasnoj kući bogato opskrbili namještajem; iz Holiruda su dopremili sagove i tapiseriju, za kralja su postavili jednu od onih divnih postelja koje je Marija od Giza donijela sa sobom iz Francuske, a u prizemlju drugu, za kraljicu. I sada odjednom Mariji Stjuart nisu teški nikakvi napori, samo da bi što vidnije javno pokazala svoju brigu i nježnost prema Darnliju. Svakog dana ona dolazi više puta s cijelom svojom pratnjom, da bi bolesniku pravila društvo, ona koja je — na to moramo stalno podsjećati — mjesecima bježala iz njegove blizine. Štoviše tri noći, od 4. do 7. februara, ona je, umjesto u svojoj udobnoj palači, spavala u toj zabačenoj kući. Svakako je u Edinburgu mogao vidjeti da su kralj i kraljica opet postali bliski i složni.

Demonstrativno i sumnjivo nametljivo plakatira se po cijelom gradu ta složnost zavađenih supružnika: zamislite sada kako je taj nagli preokret u njihovim odnosima morao čudno djelovati; prije svega na lordove, koji su tek nedavno zajedno s Marijom Stjuart raspravljali o svim mogućim sredstvima da se riješe Darnlija. A sad ta burna, ta prenaglašena ljubav između muža i žene. Najpametniji među njima, Mare, sastavlja o tome tajno stihovanu izreku, i — kao što će to uskoro pokazati njegovo držanje — ni jednog trenutka ne sumnja da se u toj upadljivo zabačenoj kući sprema neka gadna igra, i sa svoje strane, tiho i diplomatski, vrši svoje pripreme.

Bit će da je u gradu i u zemlji postojao samo jedan jedini čovjek koji je pošteno vjerovao u naglu promjenu raspoloženja Marije Stjuart; to je bio Darnli, njen nesretni muž. Njegovoj sujeti polaskala je briga koju mu ona posvećuje, s ponosom gleda kako odjednom lordovi, koji su ga dotle prezirno izbjegavali, prilaze njegovoj bolesničkoj postelji, savijenih leđa i lica punog sućuti. Pun zahvalnosti, on se svom ocu u pismu od 7. februara hvali koliko mu se popravilo zdravlje, zahvaljujući suosjećajnoj brizi kraljice, koja se prema njemu ponaša kao prava i vjerna žena. Već su ga liječnici obradovali viješću da će ozdraviti, već počinju iščezavati posljednji tragovi bolesti koja ga je unakazila, dozvoljeno mu je da se preseli u dvorac, i za ponedjeljak prije podne već su naručeni konji. Samo još jedan dan, pa će opet stolovati u Holirudu, opet biti gospodin svoje zemlje i gospodar njenog srca.

Ali prije tog ponedjeljka, 10. februara, dolazi još nedjelja, 9. februara, za koju su zakazali u Holirudu naveče veselu svečanost. Dvojica najvjernijih sluga Marije Stjuart slave svadbu; tim povodom bio je priređen veliki banket i bal, na kojemu je kraljica obećala svojoj čeljadi da će se pojaviti. Pravi događaj dana nije ta javna slava, nego jedna druga stvar, čije će značenje tek kasnije doći na vidjelo; tog jutra erl od Marea se iznenada oprostio sa svojom sestrom na nekoliko dana, navodno da bi posjetio svoju ženu, koja se razboljela u jednom od svojih zamkova. A to je bio loš znak. Jer uvijek kad Mare nenadano silazi s političke pozornice, ima on za to svojih važnih razloga. Uvijek se tada dogodi kakav prevrat ili kakva nesreća, a zatim, kad se vrati, može divno dokazivati kako s tom stvari nije imao nikakve veze. Tko ima čulo za oluju koja dolazi morao bi se uznemiriti

videći kako sada opet taj dalekovidni proračunski čovjek tiho odlazi, prije nego što se podigne oluja. Još nije prošla ni godina dana otkako je on onog jutra poslije Ricijeva ubojstva, prividno isto tako ne sluteći ništa, dojahao u Edinburg, kao što, eto sada, praveći se da ne zna ništa, odlazi ujutro onog dana kada će se odigrati još strašniji događaj, prepuštajući drugima opasnost a sebi čuvajući čast i dobitak.

I jedan drugi znak mogao bi čovjek potaknuti na razmišljanje. Navodno je Marija Stjuart već izdala naređenje da se njena skupocjena postelja s krznenim pokrivačima iz njene ložnice iz Kerk o Filda opet prenese u Holirud. Sama po sebi, ta namjera izgleda posve shvatljiva, jer tu noć poslije svečanosti kraljica neće spavati u Kerk o Fildu, nego u Holirudu, a sutradan je ionako kraj razdvojenom životu. Ali toj mjeri opreza, s kojom je kraljica dala da se tako hitno otpremi skupocjena postelja, događaji su dali opasno, odnosno rđavo tumačenje. Poslijepodne i uvečer, o mračnim događajima ili stvarnoj opasnosti ne može se primijetiti ni najmanji znak koji bi što govorio, i držanje Marije Stjuart je najobičnije što se može zamisliti. Danju je sa svojim prijateljicama obilazila malne oporavljenog muža, a uvečer je s Bodvelom, Hantlijem i Argajlom vrlo dobro raspoložena sjedila u krugu svog osoblja na svečanosti. Ali kakve li ganutljivosti — kakve li čudnovate ganutljivosti! Ona još jednom polazi, iako će se Darnli već sutra ujutro vratiti u Holirud, usred hladne zimske noći preko u usamljenu kuću na Kerk o Fildu. Prekida vedru radost svečanosti samo zato da bi još malo posjedila uz Darnlijevu postelju i s njim razgovarala. Do jedanaest sati noću — taj sat moramo točno zapisati — ostaje Marija Stjuart na Kerk o Fildu: zapažena u crnoj noći jezdi povorka, nadaleko vidljiva, mašući bakljama i svjetiljkama, u galami i smijehu. Vrata se otvaraju, mora da je vidio cijeli Edinburg kako se kraljica vraća s brižnog pohoda svome mužu u Holirud, gdje je uz viole i gajde mahnito bjesnila igra dvorske čeljadi. Još jedanput se kraljica, raspoložena i govorljiva, pojavila među svatovima. Tek tada, već je bila prošla ponoć, povukla se na spavanje.

U dva sata poslije ponoći zatresla se zemlja. Zrakom se prolomila strahovita eksplozija »kao da je istovremeno bilo ispaljeno dvadeset i pet topova«. I odmah zatim vide se u divljoj žurbi neke sumnjive prilike kako trče iz pravca Kerk o Filda; nekakvo nasilje mora da se zbilo u kraljevskoj kući. Strah i trepet zavladao je gradom, koji se bio prenuo iz sna.

Gradska se vrata otvaraju, glasnici jure prema Holirudu da jave strašnu vijest kako je usamljena kuća u Kerk o Fildu zajedno s kraljem i svim njegovim slugama dignuta u zrak. Bodvel, koji je prisustvovao svadbenoj svečanosti — očito da bi imao alibi dok su njegovi ljudi pripremali to djelo — bio je probuđen ili upravo izvučen iz kreveta, u kojem je ležao, tobože, u čvrstom snu. On se na brzinu obukao i pohitao s oružanom pratnjom na mjesto zločina. Našli su mrtvo tijelo Darnlija i njegovog sluge, koji je s njim spavao u sobi, samo s jednom košuljom na sebi, u bašči, a sama kuća bila je eksplozijom baruta potpuno raznesena. Bodvel se zadovoljio tim prividno neočekivanim i uzbudljivim ustanovljenjem činjenica. Kako pravo stanje stvari zna bolje nego itko drugi, on ne poduzima nikakve napore da bi se otkrila prava istina. Samo naređuje da se mrtva tijela polože na odar i poslije nekih pola sata vraća se u dvorac. Ni tamo nije znao ništa drugo nego da kraljici, koju su isto tako probudili iz bezbrižna sna, javi golu činjenicu da je njen muž Henrik Škotski, na neshvatljiv način ubijen od nepoznatih zlikovaca.

TRINAESTO POGLAVLJE

QUOS DEUS PERDERE VULT

Od februara do aprila 1567.

Strast može mnogo toga učiniti. Može u čovjeku probuditi neizmjernu nadljusku energiju. Ona može svojom neodoljivom silom izvući iz najmirnije duše titansku snagu i goniti je u zločin iznad svih normi i oblika morala. Veliko svojstvo strasti jest to da se njeno propinjanje, poslije takvih divljih provala, iscrpljenja, skljoka. I po tome se u osnovi razlikuje zločinac stvoren pod nagonom strasti od pravog zločinca. Postupajući samo po nagonima impulsa, ukočeno gledajući u cilj, on sve svoje unutrašnje snage ustremljuje na nj. Čim je postignut, čim je izvršeno djelo, kida mu se energija, lomi mu se odlučnost, zataji mu pamet, dok se upravo tada hladni, trijezni zločinac od računa odmah prihvaća borbe tužilaca i sudaca. Ne za samo djelo, nego za obranu izvršenog djela, on štedi najviše opružne sile svojih živaca.

Marija Stjuart — to nipošto ne umanjuje, nego izdiže njen lik — nije dorasla zločinačkoj situaciji, jer ako je ona bila zločinka, bila je to samo iz svoje neuračunljive strasti, ne svojom, nego tuđom voljom. Ona samo nije imala snage da na vrijeme spriječi nesreću, a poslije izvršenog djela njena je volja potpuno zakazala. Sada bi ona mogla učiniti dvije stvari: ili da se odlučno i s gnušanjem odvoji od Bodvela, koji je učinio više nego što je ona u duši htjela, da se dakle, od djela udalji, ili bi morala pomoći da se ono prikrije, ali bi onda morala simulirati bol, pretvarati se, da bi s njega i sa sebe odvratila sumnju. Umjesto toga, Marija Stjuart čini ono što je nazbesmislenije, najluđe, u tako sumnjivoj situaciji, naime, ne čini ništa. Ona ostaje skamenjena i nijema, i odaje se upravo tom zbunjenošću. Poput neke od onih mehaničkih igrački, koja navijena izvršava izvjestan broj automatskih kretnji, ona je u transu svoje ropske potčinjenosti izvršila sve ono što je Bodvel od nje tražio; ona je otputovala u Glazgov, ona je umirivala Darnlija, ona ga je laskavim riječima domamila natrag. Sada se opruga odmo-

tala, snaga stoji. Upravo sada kada bi uvjerljivo morala glumiti svoje osjećaje, zamorena, pušta da joj spadne maska; spopala ju je neka vrsta okamenjenosti, strahovita duševna ukočenost, neshvatljiva ravnodušnost; bez volje dopušta da na nju pada sumnja poput isukanog mača.

Taj čudan fenomen duševne ukočenosti, da se upravo u trenutku kada bi obrana i duševna spremnost bile najpotrebnije — cijelo biće ugroženog čovjeka zaledi do stanja apsolutne pasivnosti i ravnodušnosti, nije sam po sebi neobičan. Ta ukočenost duše nužna je posljedica njene prekomjerne napetosti, podmukla osveta prirode nad svima onima koji prelaze njenu mjeru. Tako je Napoleonu nestala sva njegova demonska snaga volje one večeri na Vaterlou; nijem i nepomičan, sjedio je na svom mjestu i nije davao nikakvih dispozicija, iako bi one u trenutku katastrofe bile ipak najpotrebnije. Odjednom je iz njega istekla sva snaga poput vina iz probušene bačve. Isto tako se i Oskar Vajld sav u sebi sledio pred samo svoje hapšenje; prijatelji su ga opomenuli, još mu preostaje dovoljno vremena, ima novaca, mogao bi sjesti na vlak i prebaciti se preko Kanala. Ali i njega je spopala ukočenost. On sjedi u svojoj hotelskoj sobi, i čeka, i čeka ne zna se što, da li kakvo čudo ili opoziv. Samo pomoću takvih analogija — a njih je u historiji na hiljade — može čovjek objasniti ono držanje Marije Stjuart, apsurdno, glupo, izazovno, pasivno držanje onih tjedana, koji su je zapravo tek učinili sumnjivom. Jer, do samog ubojstva nitko nije mogao naslutiti neki dogovor s Bodvelom, a onaj posjet Darnliju mogao je stvarno djelovati kao želja za pomirenjem. Ali odmah poslije ubojstva našla se udovica ubijenog u oštrom svijetu opće pažnje. Sada se nevinost morala pokazati kao nešto što se samo po sebi razumije ili, da se pretvaranje pojača do genijalnosti. Ali u toj nesretnoj ženi mora da je pretegla užasna odvratnost prema tom laganju i pretvaranju. Jer umjesto da se brani od ipak opravdane sumnje, ona svojom potpunom ravnodušnošću čini sebe pred očima svijeta možda još krivljom nego što je stvarno i bila. Poput samoubojice koji se baca u provaliju, zatvara ona oči da ništa više ne vidi, ništa više ne osjeća, želeći samo kraj, kraj u kojem nema više nikakvih patnji, mišljenja i razmišljanja, u kojem je samo jedno ništa, samo propast. Jedva da bi negdje kriminologija mogla pružiti patološki savršeniju sliku zločinca iz strasti koji je u samom djelu iscrpio svu svoju snagu i koji se s njim ruši. *Quos deus perdere vult ...*

Jer kako bi nevina, poštena, vjerna žena kao kraljica postupila kada bi joj noću glasnik saopćio strašnu vijest da su joj nepoznati zločinci upravo ubili muža? Ona bi morala skočiti kao da je vrelom vodom oparena, morala bi bjesniti i vriskati, morala bi tražiti da se smjesta pronađu krivci. Trebalo bi da baci svakog onog u tamnicu koga bi teretio i najmanji tračak sumnje. Trebalo bi da pozove narod da sudjeluje u pronalaženju krivca, da zamoli strane vladare da svakog bjegunca iz njene zemlje uhapse na granici. Kao iza smrti Fransoa II, morala bi se zatvoriti danonoćno u svoje odaje, da tjednima i mjesecima ne pomisli na veselje, ples i zabavu, i prije svega, da ne miruje dok ne bude uhvaćen i osuđen i posljednji zlikovac i suučesnik.

Takav bi otprilike morao biti duševni stav, iskreno iznenađenje zaista bezazlene i vjerne žene. S druge strane, paradoksalno ali ipak logično, žena suučesnik morala bi bar iz računa simulirati takav osjećaj, jer što jednog zločinca ne ograđuje od sumnje nego ako poslije ubojstva pokazuje takvu strahovitu ravnodušnost da ona i najdobrohotnijem čovjeku mora upasti u oči. Ni traga od uzbuđenosti, mračnog gnjeva, koji ju je bio spopao prilikom Ricijeva ubojstva, ni traga od melankoličnog držanja poslije smrti Fransoaa II. Ne piše ona u spomen Darnliju, kao što je činila u spomen svoga prvog muža, dirljivu elegiju, nego potpuno sabrana, nekoliko sati poslije toga, potpisuje, pošto su joj donijeli prvu vijest, već usukana pisma svim dvorovima u kojima se daje objašnjenje ubojstva, dakako takvo objašnjenje koje ide samo za tim da od nje odvrati svaku sumnju. U tom čudnom prikazu svjesno su izvrnute sve činjenice, kao da ubojstvo nije uopće bilo upravljeno protiv kralja, nego prije svega protiv nje same. Po toj službenoj verziji, zavjerenici su držali da će i kralj i kraljica noćiti na Kerk o Fildu, i samo sretan slučaj što je ona prije napustila tu kuću da bi prisustvovala svadbenim svečanostima, spasio je kraljicu od toga da zajedno s kraljem ne odleti u zrak. Marija Stjuart je pokorno potpisala, a da joj pri toj laži nije ni zadrhtala ruka: »Kraljica ne zna tko su začetnici tog zločina, ali se ona pouzdava u napore i revnost svog Savjeta da ih pronađe i namjerava im onda dodijeliti kaznu koja će za sva vremena služiti za primjer ...«

To izvrtanje činjenica isuviše je, dakako, nezgrapno da bi moglo obmanuti javno mišljenje; cijeli je Edinburg bio svjedok da je kraljica već u jedanaest sati noću u velikoj

povorci, s nadaleko vidljivim upaljenim bakljama, napustila usamljenu kuću na Kerk o Fildu. Za čitav grad bilo je očito da ona nije više bila kod Darnlija, a ubojice koje su u mraku vrebale nisu stoga nikako smjerale na njen život kada su tri sata kasnije bacile kuću u zrak. Osim toga, to bacanje kuće u zrak bilo je samo prividan manevar, s ciljem da prikrije pravo stanje; Darnlija su, po svojoj prilici, već prije toga bile zadavile ubojice koje su prodrle u kuću — očita nespretnost službenog prikaza samo pojačava dojam o sučesništvu.

Ali je čudno: Škotska ostaje nijema, i svijet nije iznenadila samo ravnodušnost Marije Stjuart tih dana nego i ravnodušnost čitave zemlje. Zamislite samo: dogodilo se nešto strašno, nešto nečuveno čak i u analima te krvlju ispisane povijesti. U vlastitoj prijestolnici ubijen je kralj i sa svojom kućom bačen u zrak. I što se dopada? Dršće li grad od uzbuđenja i bijesa? Jesu li iz svojih dvoraca došli plemići i baruni da brane svoju, navodno isto tako ugroženu, kraljicu? Jesu li svećenici sa svojih propovjedaonica digli optužbu, je li sud poduzeo korake da se raskrinkaju krivci? Jesu li gradska vrata bila zatvorena, je li na stotine sumnjivih lica bilo uhapšeno i stavljeno na muke? Jesu li granice bile zatvorene, je li u sprovodu, u pratnji državnog plemstva, mrtvo tijelo ubijenog bilo pronijeto kroz ulice? Da li je bio podignut odar na javnom trgu obasjan svijećama i drugim svjetlima? Da li je sazvan parlament da javno čuje i osudi povijest tog strahovitog nedjela? Da li su se sastali lordovi, branioci prijestolja, radi svečane zakletve da će progoniti ubojice? Ništa od svega toga, ništa se nije dogodilo. Poslije groma nastala je neshvatljiva šutnja. Kraljica se kriva u svojim odajama, umjesto da javno progovori koju riječ. Lordovi šute. Ne miče se ni Mare, a ni Mejtland, ni jedan od onih koji su sagibali koljeno pred svojim kraljem. Ne osuđuju to zlodjelo, niti se njime hvale, tiho i ugroženo očekuju oni u zraku razvoj događaja. Osjeća se da je svima njima neugodno da glasno raspravljaju o ubojstvu kralja, jer su manje ili više svi oni unaprijed o tome nešto znali. Građani, opet, oprezno se zatvaraju u svoje kuće i samo od usta do usta mrmljaju svoja naslućivanja. Oni znaju da je za male ljude uvijek nezgodno da se miješaju u stvari velike gospode, jer se čovjeku u takvim istrčavanjima lako može dogoditi da plati tuđe račune. I tako se u prvi mah zbilo upravo ono čemu su se ubojice nadale: svi su to ubojstvo primili kao

kakav neznatan, nezgodan slučaj. Nikada u evropskoj povijesti nije neki dvor, nije plemstvo, nije neki grad pokušao da tako tiho i kukavno kradom prođe pored ubojstva jednog kralja; na najneobičniji način, namjerno su bile propuštene najprimitivnije mjere da se osvijetli taj zločin. Nikakva službena, nikakva sudska istraga nije provedena na mjestu ubojstva, nikakav zapisnik niti je sastavljen, nije objelodanjeno nikakvo javno saopćenje, nije izdana nikakva proklamacija kako bi se mogle vidjeti pobliže okolnosti tog ubojstva. Olako su taj čin prekrili mrakom. Mrtvo tijelo nije ni liječnički ni sudski pregledano, tako da do današnjeg dana nije ustanovljeno da li je Darnli zadavljen, uboden nožem ili (golo mrtvo tijelo, pocrnjela lica, našli su u vrtu) otrovan prije nego što su ubojice ogromnom količinom baruta digle kuću u zrak. I samo da se ne bi širile kojekakve glasine i da ne bi previše ljudi moglo gledati leš, ubrzao je Bodvel sahranu na nedolično nagao način. Samo što brže s Darnlijem pod zemlju! Samo da se cijela ta mračna stvar na brzinu zatrpa, prije nego što ne zasmrdi do neba.

Onda se dogodilo nešto najneobičnije, što je pred cijelim svijetom potvrdilo da su visoke ličnosti morale potajno surađivati na tom ubojstvu: propustili su da Henriju Darnliju, škotskom kralju, priređe doličan pogreb. Nisu ga svečano položili na odar, niti su kovčeg u pratnji rastužene udovice i ožalošćenih lordova i barona pronijeli u sjajnoj povorci kroz grad. Ne grme topovi i ne zvone zvona, nego se noću kradom prenosi kovčeg u kapelu. Bez sjaja i počasti, u takvoj plahoj užurbanosti, Henri Darnli, kralj Škotske, položen je u grob, kao da je on sam ubojica, a ne žrtva tuđe mržnje i neukrotive gramzljivosti. Zatim još jedno opijelo i dosta. Sada ta izmučena duša neće više mutiti mir Škotskoj!

Quo deus perdere vult . . .

Marija Stjuart, Bodvel i lordovi žele da s poklopcem mrtvačkog sanduka bude zatvorena i ta mračna afera. Ali da bi spriječili pitanja radoznalih ljudi, da se možda Elizabeta ne požali što nije ništa učinjeno da se taj zločin otkrije, odlučuju da stvar udese tako kao da se nešto na tome radi. Da bi izbjegao pravoj istrazi, Bodvel naređuje prividnu istragu: upravo tom sitnom gestom htio je u javnosti izazvati dojam da se ozbiljno i revno traga za »nepoznatim ubojicama«. Sav grad im, doduše, zna imena; previše je ortaka sudjelovalo da bi se opkolila kuća, nakupovale velike količine baruta i u vrećama odvukle u kuću, previše a da se pojedinci

ne bi mogli upamtiti; a i straže na gradskim vratima sjećaju se vrlo dobro kome su one noći poslije eksplozije otvorile vrata za Edinburg. Ali kako se sada krunsko vijeće sastoji samo od Bodvela i Mejtlanda, sukrivca i suučesnika kojima je samo trebalo da se pogledaju u ogledalu i da odmah raspoznaju začetnike, grčevito se drže pretpostavke o »nepoznatim izvršiocima zločina« i obećavaju jednom proklamacijom dvije hiljade škotskih funti onome tko bude mogao imenovati krivce. Dvije hiljade škotskih funti lijepa je, doduše, svota za kakvog siromašnog građanina Edinburga, ali svatko zna, čim bi počeo brbljati, da bi smjesta, umjesto dvije hiljade funti, dobio nož u rebra. Jer Bodvel je odmah uveo neku vrst vojne diktature, a njegove pristalice »bordereri« prijeteći jure ulicama. Oružje koje oni ostentativno nose utjeruje i suviše jasno strah u kosti svakome onome tko bi se usudio otvoreno govoriti.

Ali uvijek kada istinu žele silom suzbijati, ona se brani lukastvom. Ne puste li je danju da dođe do riječi, to ona progovori iz tiše noći. Sutradan poslije objave proglasa našli su na glavnom trgu plakate s imenima ubojica, pa čak i na vratima kraljevske palače u Holirudu. Otvoreno su na tim lecima kao ubojice bili označeni Bodvel i Džems Balfur, njegov ortak, kao i kraljičine sluge Bastjen i Josip Ricio, dok je na drugim plakatima bilo imenovano još nekoliko izvršilaca. Ipak dva imena stalno se ponavljaju na svim tim plakatima: Bodvel i Balfur, Balfur i Bodvel.

Da nije neki demon potpuno zavladao njenom dušom, da joj ona divlja strast nije odnijela sav razbor i promišljenost, da njena volja nije dospjela u potpunu zavisnost, jedno bi Marija Stjuart sada morala učiniti, pošto već glas naroda tako jasno govori: morala bi se odvojiti od Bodvela. Ona bi morala — da je bio samo tračak svijesti u njenoj zamračenoj duši — graditi se da ga uopće ne poznaje. Morala bi izbjegavati svaki susret s njim, sve dok kakvim spretnim manevrima ne bude službeno potvrđena njegova nevinost, i onda ga pod bilo kakvim izgovorom udaljiti s dvora. Samo jedno ona sada ne bi smjela; ne bi smjela pustiti da i dalje u kući škotskog kralja vlada taj čovjek o kojem po ulicama glasno i tiho govore da je ubojica kralja i njenog muža, i, prije svega, ona ne bi smjela upravo njemu, koga javno mišljenje jednoglasno označuje kao kolovođu ubojstva, povjeriti vođenje istrage protiv »nepoznatih ubojica«. Ima još nešto više i još luđe: na proklamacijama su pored Bodvela i Balfura

naveli kao pomagača dvojicu slugu: Bastjena i Josipa Ricija (brata Davida Ricija). Što bi sada bila prva dužnost Marije Stjuart? Svakako da tu dvojicu okrivljenih preda sudu. Umjesto toga — tu već graniči ludost s bjesnilom i samooptužbom — ona potajno obojicu otpušta iz svoje službe, doturene su im putnice i prokrijumčareni su hitno preko granice. Ona je, dakle, učinila upravo suprotno od onoga što bi morala učiniti zbog svoje časti, otela je sudu sumnjiva lica, umjesto da mu ih preda, i s tim je jatakovanjem Marija Stjuart samu sebe stavila na optuženičku klupu... Onih dana nije nitko vidio Mariju Stjuart da je prolila ijednu suzu, ne ostaje ona kao nekada četrdeset dana u »deuil blanc«, zatvorena u svojoj sobi — iako je ovaj put trebala simulirati sedmerostruku žalost — nego tek što je prošlo tjedan dana, ostavlja Holirud i polazi u zamak lorda Sitona. Udovica se nije mogla uzdržati ni za čisto društvenu gestu dvorske korote, i onda dolazi posljednja provokacija — kao da je cijelom svijetu bacila u lice rukavicu — u Sitonu prima posjetu: tko joj je to došao? Džems Bodvel, čovjek čija se slika sada dijeli po ulicama Edinburga s natpisom: »To je kraljev ubojica«.

Ali Škotska nije cijeli svijet, i ako lordovi, svjesni svoje krivice, kao i zastrašeno građanstvo, od straha ćute i prave se kao da je s kraljevim lešom nestalo i svakog interesa za njegovo ubojstvo, na dvorovima Londona, Pariza i Madrida taj strašni događaj nije nikako primljen tako ravnodušno. Za Škotsku Darnli nije bio ništa nego nezgodan stranac, koga su, čim im je postao nesnosan, na uobičajen način smaknuli s ovoga svijeta; ali on je za dvorove Evrope, on kao okrunjeni i pomazani kralj, član njihove uzvišene porodice, njihovog nepovredivog ranga, stoga su njegovu stvar smatrali svojom. Dakako da nitko od njih nije ni najmanje povjerovao lažnom službenom prikazu, i Evropa je od prvog trenutka bila uvjerena da je Bodvel začetnik ubojstva, a Marija Stjuart njegov ortak; dapače sam papa i njegov legat izrazili su se uzbuđenim riječima o toj zaslijepljenoj ženi. Ali što je strane vladare najviše zanimalo nije toliko bilo samo ubojstvo, jer ono stoljeće nije nipošto bilo moralno niti osobito osjetljivo zbog jednog jedinog ljudskog života. Političko ubojstvo od Makijavelijevih vremena smatraju u svim državama za oprostiv čin, gotovo svaka evropska kraljevska porodica bilježi u svojim analima slične događaje. Henri VIII nije se ni najmanje prenemagao kada mu je trebalo da odstrani svoje žene. Filip II ne bi volio da ga pitaju za ubojstvo nje-

govog rođenog sina Don Karlosa, papske Borđije zahvaljuju svojim otrovima dio svoje mračne slave. Ali je razlika u tome što se vladari svuda čuvaju od toga da budu ma i najmanje osumnjičeni za kakvu krivicu, ili samo za suučešće: oni prepuštaju drugima da izvrše zločin, a sami polažu mnogo na svoje čiste prste. Od Marije Stjuart očekuju, dakle, samo vidljiv pokušaj samoopravdanja, a na nju su ogorčeni jedino zbog njene lude ravnodušnosti. Iz početka začuđenim, a onda srditim pogledom gledaju strani vladari na svoju nepametnu, zaslijepljenu sestru, koja ne poduzima ništa da sa sebe svali sumnju, koja se — umjesto da, kao što se u takvoj prilici radi, dade da se objesi nekoliko malih ljudi i rasčereči načetvoro — mirno lopta i zabavlja s glavnim krivcem. S iskrenim uzbuđenjem javlja joj vjerni poslanik iz Pariza o vrlo lošem dojmu takva pasivnog držanja. »Samu Vas ovdje klevetaju da ste glavni uzrok tom zločinu i da ste ga sami naredili.« —I sasvim otvoreno, što tom čovjeku crkve za sva vremena čini čast, kaže taj hrabri čovjek svojoj kraljici da bi, ako sada konačno na najenergičniji i najbezobzirnijih način to ubojstvo ne kazni, »bilo bolje za nju da je izgubila život i sve«.

To su jasne riječi jednog prijatelja. I da je u toj, u samoj sebi izgubljenoj ženi bilo još samo malo pameti, u njenoj duši još jedne iskre vlastite volje, ona bi se morala trgnuti. Ali još snažnije govori Elizabetino pismo s izrazima saučešća. Čudnovat je to, naime, stjecaj: nijedna žena i nijedan čovjek na ovoj zemlji nije bio toliko kadar da shvati Mariju Stjuart u toj strahovitoj krizi i najužasnijem činu njenog života kao upravo ona koja joj je, inače, cijelog života bila najžešća protivnica. Elizabeta mora da je taj čin gledala kao u ogledalu: i ona je bila dospjela u točno istu situaciju, bila i sama izvrgnuta istoj, i možda isto tako opravdanoj, sumnji u onoj epohi najvatrenije strasti sa svojim Dadli-Lesterom. Kao ovdje muž tako je i tamo na putu stajala nezgodna žena koja je morala biti smaknuta da bi se prokrčio put do ženidbe; s njenim znanjem ili bez njega — to se neće nikada otkriti — bio je izvršen jednako jezovit zločin, tako da su jednog jutra našli ženu Roberta Dadlija, da su Emu Ropsart našli ubijenu od »nepoznatih izvršilaca«, kao i Darnlija. Kao sada na Mariju Stjuart, tako su i tada odmah svi sumnjali, a i ona sama, Marija Stjuart, tada još kraljica Francuske, lakoumno se rugala svojoj rođaci da se želi udati »za svoga konjušara (Master of the Horses), koji je

ubio svoju ženu«. Isto tako, kao sada Bodvela, svijet je tada Lestera sasvim razumljivo smatrao ubojicom, a kraljicu pomagačicom. Uspomena na jednom pretrpljene trenutke nesreće morala je, dakle, od Elizabete napraviti najiskreniju savjetnicu svoje sudbinske sestre. Elizabeta je tada mudrošću i duševnom snagom spasila svoju čast, naredivši, naravno, bezuspješnu istragu, ali ipak istragu. I najzad je ušutkala sve glasine, odrekavši se svoje velike želje da se uda za tako upadljivo upetljanog Lestera. Time je to ubojstvo pred svijetom izgubilo svaku vezu s njom. Elizabeta se sada nada i želi da i Marija Stjuart učini isto tako.

No to pismo od 24. februara 1567. značajno je i po tome što je to zaista Elizabetino pismo, pismo žene, pismo čovjeka. »Madam«, piše ona iskreno uzbuđeno u tom pismenom saučešću, »ja sam tako ošamućena i zaprepaštena i tako užasnuta strahovitom viješću o ogavnom ubojstvu izvršenom nad Vašim pokojnim mužem, nad mojim ubijenim rođakom, da još nisam u stanju da o tom pišem; i kolikogod me gone moji osjećaji da žalim smrt tako bliskog krvnog srodnika, to ipak ne mogu, ako smijem iskreno izraziti svoje mišljenje, nikada da Vam zatajim da više žalim Vas nego njega. O, madam! Ja ne bih postupila kao Vaša vjerna rođaka i kao istinska prijateljica kad bih se više trudila da Vam govorim ono što Vam je ugodno, umjesto da se trudim da sačuvam Vašu čast; i stoga ne mogu da Vam prešutim što o tome govori većina ljudi: da ćete Vi pri proganjanju tog zločina gledati kroz prste i da ćete se čuvati da ne zgrabite one koji su Vam iskazali tu uslugu, tako da izgleda kao da su ubojice izvršile taj zločin s Vašim pristankom. Preklinjem Vas da mi vjerujete da ja ni za sva blaga svijeta ne bih htjela da u svom srcu gajim takvu misao. Ja nikada ne bih dopustila da u mojem srcu zauzme mjesto tako loš gost, i ni o kojem vladaru ne bih mogla gajiti tako loše mišljenje, a još manje o onoj kojoj toliko dobra želim koliko to samo moje srce može zamisliti, ili kako biste Vi sami sebi mogli poželjeti. Zato Vas opominjem, savjetujem Vam i preklinjem Vas da tu stvar tako uzmete k srcu da bez ikakva straha pogodite čak i onoga koji Vam je najbliži, ako je kriv, i da Vas nikakvo nagovaranje ne odvrati od toga da svijetu pružite dokaz da ste isto tako plemenita vladarica kao i poštena žena.«

Iskrenijeg i humanijeg pisma ta inače dvolična žena nije valjda nikad napisala; ono bi, poput pucnja iz pištolja, mo-

ralo tu omamljenu ženu trgnuti i konačno je probuditi za stvarnost. Opet je prstom pokazano na Bodvela, opet joj je nepobitno dokazano da se svaki obzir prema njemu mora žigosati kao njegovog sukrivca. Ali stanje Marije Stjuart onih tjedana — to se mora stalno ponavljati — to je stanje potpune neslobode. Ona je u Bodvela već tako »shamefully enamoured«, tako sramno zaljubljena, da su neki ljudi, kako jedan od Elizabetinih špijuna piše u London, »čuli kako kaže da bi sve ostavila na cjedilu i s njim u samoj košulji pošla na kraj svijeta«. Sve riječi upućene njoj nailaze na gluhe uši, razum nema više nikakve vlasti nad šumom njene krvi. I kako sama sebe zaboravlja, misli ona da će i svijet zaboraviti nju i njen čin.

Neko vrijeme, čitav mjesec mart, izgleda da je Marija Stjuart u svojoj pasivnosti imala pravo. Jer je sva Škotska šutjela, izvršioci pravde su postali slijepi i gluhi, a Bodvel nije mogao — čudna li slučaja! — ni uz najbolju volju pronaći »nepoznate krivce«, iako su građani po svim ulicama, po svim kućama tiho spominjali imena. Svatko ih zna, svatko ih imenuje, ali nitko neće staviti na kocku svoj život da bi zaradio raspisanu nagradu. Najzad se diže jedan glas. Ocu ubijenog, erlu od Lenoksa, jednom od najuglednijih plemića u zemlji, najzad ne mogu uskratiti odgovor kad on diže opravdanu tužbu: zbog čega poslije toliko tjedana ništa ozbiljno nije poduzeto protiv ubojica njegovog sina? Marija Stjuart, koja s ubojicom dijeli postelju i koju Mejtland vodi za ruku, daje, naravno, evazivno obavještenje; ona će sigurno učiniti sve što može i pitanje iznijeti pred parlament. Ali Lenoks dobro zna što to odlaganje znači i ponavlja svoj zahtjev. Treba, traži on, da se najprije uhapse svi oni čija su imena stajala na plakatima rasturenim po Edinburgu. Na tako precizan zahtjev već je teže odgovoriti. Doduše Marija Stjuart još jednom izmiče; ona bi to drage volje učinila, ali je tu spomenuto toliko i tako različitih imena koja ne stoje među sobom ni u kakvoj vezi, pa bi zato bilo najbolje da on sam označi ona lica koja smatra krivcima. Ona se, nesumnjivo, nada da će teror, koji vrši svemoćni vojni diktator, i Lenoksa tako prestraviti da neće smjeti izustiti po život opasno ime Bodvela. Ali Lenoks je sa svoje strane potražio osiguranje i stisnuo pesnicu. On se stavio u vezu s Elizabetom i time se, tako reći, našao pod njenom zaštitom. Na vrlo neugodan način on je jasno i razgovjetno napisao imena svih onih protiv kojih traži istragu. Prvo ime je Bodvel, a onda

Balfur, David Čarmers i nekoliko malih ljudi iz posluge Marije Stjuart i Bodvela, koje su njihovi gospodari već odavno otpremili preko granice da ne bi na mučilima bili govorljivi. Sada tek počinje Marija Stjuart, sva zbunjena, uviđati da se ta komedija »gledanja kroz prste« ne može duže održati. Iza Lenoksove upornosti vidjela je Elizabetu, sa svom njenom energijom i autoritetom. Ali je, međutim, i Katarina Mediči, s oštrom razgovjetnošću poručila da Mariju Stjuart smatra kao »dishonoured«[1] i da Škotska neće moći računati ni na kakvo prijateljstvo Francuske sve dotle dok to ubojstvo ne bude okajano redovnim i poštenim sudskim postupkom. Trebalo je da se što prije napravi zaokret i da se, umjesto komedije onih »uzaludnih« istraživanja, udesi jedna druga komedija, javnog sudskog postupka. Marija Stjuart je sada morala pristati na to da se Bodvel — s onim malim ljudima bavit će se kasnije — brani pred plemićkim sudom. Dvadesetosmog marta dobija erl od Lenoksa poziv da dođe u Edinburg i da tamo 12. aprila izloži svoju optužbu protiv Bodvela.

Ali Bodvel nije nipošto čovjek koji će se, plašljivo i ponizno, u pokorničkoj odjeći pojaviti pred sucima. I kad se uopće pokazao spremnim da se odazove pozivu, to je učinio samo zato što je riješio da svim mogućim sredstvima, umjesto sudske presude, iznudi »cleasing«, rješenje o oslobađanju od optužbe. Svom energijom stao se pripremati. Najprije je dao da mu kraljica preda komandu nad svim utvrđenjima: time je imao sve raspoloživo oružje i municiju zemlje u svojim rukama. Zna on da onaj koji ima vlast ima i pravo, a osim toga, dopremio je u Edinburg još jedan vod svojih »borderera« i naoružao ih kao za kakvu bitku. Bez straha i stida, sa svom svojom drskošću u nemoralu, uveo je u Edinburgu pravu strahovladu. Stavio je svima jasno do znanja da će »ako može saznati tko su oni ljudi što su po gradu izlijepili one optužujuće plakate, u njihovoj krvi oprati ruke«. To je bila velika opomena upućena Lenoksu. Otvoreno drži on, otvoreno drže njegovi ljudi ruku na nožu i ne štede nimalo jasnih riječi da neće dopustiti da njihov klanski gospodar bude saslušavan kao kakav zločinac. Sada neka Lenoks dođe i usudi se optužiti ga! Sada neka suci pokušaju da njega, diktatora Škotske, osude!

Takve pripreme bile su i suviše očite a da bi Lenoks mogao sumnjati što ga čeka. On zna da može doći u Edin-

1 Obeščašćen (engl.).

burg i optužiti Bodvela, ali zna i to da mu Bodvel neće dopustiti da živ ode iz grada. Opet se on obraća svojoj zaštitnici Elizabeti, i ona, bez ikakvog oklijevanja, piše hitno pismo Mariji Stjuart da je još u posljednjem času opomene da tako očitim kršenjem prava navlači na se sumnju suučesništva.

»Madam, ja ne bih bila tako bezobzirna«, piše ona veoma uzbuđena, »da Vam ovim pismom dosađujem kad me ne bi na to prinudila zapovijed o ljubavi bližnjega prema bijednicima i molba nesretnikâ. Doznala sam da ste izdali proklamaciju, prema kojoj treba da se 12. ovog mjeseca održi sudski postupak protiv lica osumnjičenih zbog učesništva u ubojstvu Vašeg muža i moga pokojnog rođaka. Izvanredno je važno da se ta stvar ne zabašuruje nekom tajanstvenošću i lukavstvom, što bi se, inače, moglo lako dogoditi. Otac i pokojnikovi prijatelji zamolili su me pokorno da Vas zamolim da taj rok odložite, jer su primijetili da ta besramna lica nastoje silom iznuditi ono što ne bi mogli postići zakonitim putem. Zato ja ne mogu postupiti drugačije iz ljubavi prema Vama, koje se to najviše tiče, i radi umirenja onih koji su u tom nečuvenom zločinu nedužni. Jer, sve kada Vi ne biste bili nedužni, bio bi to dovoljan razlog da Vas liše časti vladarice i izvrgnu preziru svjetine. Prije nego što bi Vas tako nešto zadesilo, radije bih Vam poželjela častan grob nego nečastan život.«

Takav ponovni pucanj posred savjesti morao bi probuditi i jednu omamljenu i zamrlu savjest. Ali nije nipošto sigurno da je to pismo — opomena u dvanaest sati — Mariji Stjuart uopće još na vrijeme bilo predano. Jer Bodvel pazi na sve strane, taj do ludila smjeli, taj nesalomljivi momak ne boji se ni smrti ni đavola, a najmanje engleske kraljice. Engleskog izvanrednog poslanika, koji je to pismo trebao predati Mariji Stjuart, njegove su kreature zadržale na vratima palače i nisu ga pustile pred kraljicu. Izjavili su mu da još spava i da ga ne može primiti. Sav očajan, poslanik, koji je morao predati kraljici pismo, uzalud je lutao ulicama. Najzad je dospio do Bodvela, koji je pismo upućeno Mariji Stjuart drsko otvorio, pročitao i ravnodušno ga stavio u džep. Da li ga je poslije predao Mariji Stjuart, nije poznato, a i svejedno je. Jer ta zarobljena žena već odavno ne smije ništa više protiv njegove volje, a ima čak vijesti da je napravila i takvu glupost da mu je s prozora mahala kada je on u pratnji svojih bandita na konjima odlazio u Tolbut,

kao da je tom očitom ubojici željela uspjeh u toj sudskoj komediji.

Ali sve da Marija Stjuart i nije primila tu posljednju Elizabetinu poruku, ona nije bila neupozorena. Tri dana ranije pojavio se njen polubrat Mare da se s njom oprosti. Spopala ga je odjednom želja za provodom i zato putuje u Francusku i Italiju, »to see Venice and Milan«.[1] Međutim, Marija Stjuart bi morala znati iz iskustva, koje je imala toliko puta, da to naglo iščezavanje Marea s političke pozornice uvijek znači da se sprema oluja i da on svojim demonstrativnim odlaskom osuđuje tu podlu sudsku komediju. Uostalom, Mare ne krije pravi razlog svog odlaska. On priča svakome tko je to htio slušati da je pokušao zatvoriti Džemsa Balfura, kao jednog od glavnih suučesnika u ubojstvu, i da ga je Bodvel, koji želi zaštititi svoje ortake, u tome spriječio. U Londonu, osam dana kasnije, on će španjolskom poslaniku de Silvi otvoreno izjaviti »da mu više nije bilo moguće časno ostati u kraljevini, sve dok smije ostati neokajan taj čudni i strahoviti zločin«. Tko govori tako javno, taj mora da je i svojoj sestri to jasno rekao. I zaista je bilo primijećeno da su Mariji Stjuart navrle suze na oči kada ga je ispratila. Ona nije imala snage da ga zadrži. Ni za što ona više nema snage otkako je postala Bodvelov rob. Ona može samo pustiti da se događa ono što ta jača volja naređuje, kraljica se u njoj nemoćno potčinila vatrenoj i slomljenoj ženi.

Izazivački je 12. aprila započela sudska komedija, izazivački se i završila. Bodvel je dojahao pred Tolbut, sudnicu, kao da je trebalo da osvaja kakvo utvrđenje, s mačem o bedrima, s nožem za pojasom, okružen svojom pratnjom, čiji broj je, navodno, iznosio — sva je prilika da je to pretjerano — četiri hiljade ljudi. Lenoksu su, međutim, s pozivom na jedan stari edikt, dopustili da smije povesti sa sobom, ulazeći u grad, najviše pet pratilaca; time je kraljica otvoreno pokazala svoju pristranost. Lenoks ne kani doći na takvu sudsku raspravu pod prijetnjom isukanih noževa; on zna da je Elizabetino pismo, s traženjem da se sudski pretres odloži, otišlo Mariji Stjuart i da za njega stoji moralna sila. Zato je on u Tulbot poslao samo jednog od svojih klevetnika da pročita njegov protest. Sada suci, s jedne strane zastrašeni, a s druge podmićeni masnim nagradama u zemlji, novcu i častima, u tom ličnom izostajanju tužioca sretno otkrivaju do-

1 Da vidi Veneciju i Milano (engl.).

brodošao izgovor da se na udoban način otarase nezgodne presude, i time im težak teret pada sa srca. Nakon prividno podrobnog vijećanja — u stvari je sve bilo davno dogovoreno — oni su Bodvela jednoglasno oslobodili od »any art and part of the said slaughter of the king«,[1] sramotnim obrazloženjem: »jer ne postoji nikakva optužba«. Ali tu prilično opasnu presudu, koja jednog časnog čovjeka nikako ne bi mogla zadovoljiti pretvorio je Bodvel smjesta u patetičan trijumf. Zveckajući oružjem, projahao je kroz grad, izvukao mač i razmahujući se njime jasno i glasno izazivao svakog onog na dvoboj tko bi se i dalje usudio da ga okrivljuje za suučesništvo u ubojstvu kralja.

Sada je točak vrtoglavom brzinom počeo juriti u provaliju. Zaprepašćeni, građani mrmljaju i gunđaju zbog tog besprimjernog sprdanja zakonu, zbunjeno se zgledavaju prijatelji Marije Stjuart, imaju »sore hearts«, srca su im mračna. Boli ih što tu bezumnicu ne mogu na sve to upozoriti »Teško je bilo«, piše Melvil, njen najvjerniji prijatelj, »gledati kako ta dobra vladarica srlja u svoju propast«, a da je nitko nije upozorio na opasnost. Ali Marija Stjuart ne želi ništa čuti, ne prihvaća upozorenja; neko mračno uživanje da poduzima najbesmislenije poteze goni je dalje i dalje, ona neće ni da se osvrne, ni da pita, ni da pažljivo sluša, samo naprijed juri ona u svoju propast, žrtva svojih osjećaja. Sutradan, pošto je Bodvel izazvao cio grad, baca ona uvredu cijeloj zemlji u lice, ukazujući tom notornom zlikovcu najveću čast koju Škotska može nekome da udijeli: svečano određuje da prilikom otvaranja parlamenta Bodvel nosi pred njom svetinje nacije: krunu i državno žezlo. Tko još može sumnjati da Bodvel neće tu krunu, koju već danas smije nositi u ruci, sutra sam sebi staviti na glavu? I zaista, Bodvel — to nas mora neprestano zadivljavati od tog neukrotivog čovjeka — nije čovjek koji radi iz potaje. Drsko, energično i otvoreno ide on sada za tim da traži nagradu. Bez ikakva stida dao je da mu parlament »za njegove osobite zasluge«, »for his great and manifold good service«, pokloni Danbar, najjači dvorac u zemlji. I kako je već lordove imao na okupu i podložne svojoj volji, zgrabio ih je čvrsto za vrat da bi od njih iznudio i posljednji zahtjev: pristanak na brak s Marijom Stjuart. Uvečer, kada se završilo zasjedanje parlamenta, pozvao je on, kao veliki gospodin i vojni diktator, cijelu

1 Od svakog suučesništva u spomenutom ubojstvu kralja (engl.).

bandu na večeru u Ensli Tavern. Tu se hrabro bančilo, i kad je većina bila pijana — sjetimo se čuvene scene u Velenštajnu — predložio je lordovima jedan »bond«, koji ih obavezuje ne samo da će ga braniti od svakog klevetnika nego da će i njega, »noble puissant Lord«[1], preporučiti kao kraljici dostojna muža. Kako su Bodvela perovi proglasili nevinim i »s druge strane, Njeno Veličanstvo sada je bez muža«, tako je stajalo u tom famoznom spisu, »to opće dobro zahtijeva da se ona udostoji udati se za jednog od svojih podanika, i to za gore spomenutog lorda«. A oni će se obavezati »ukoliko bi morali preuzeti na sebe odgovornost pred Bogom«, da će spomenutom erlu davati podršku i braniti ga od svakoga tko bi taj brak htio osujetiti ili spriječiti, zalažući se za to »svojim imanjem i životom.«

Jedan jedini lord iskoristio je zabunu koja je nastala kada je taj »bond« bio pročitan da bi krišom pobjegao iz blagovaonice. Drugi su poslušno potpisali »bond«, bilo zato što je kuća bila opkoljena Bodvelovom naoružanom hordom, ili pak zato što su u duši već bili riješeni da u datom trenutku prekrše nametnutu im zakletvu. Znaju oni da se ono što je tintom napisano može izbrisati krvlju. Zato se ni jedan od njih baš ne usteže — što je tim drugarima stalo do jednog brzog poteza perom? — svi potpisuju i dalje galame, banče i blebeću, a najveseliji je Bodvel, jer je sada dobio nagradu, sada je na cilju. Još nekoliko tjedana — i što nam se u Šekspirovu »Hamletu« čini nevjerojatnim poput pjesničkog pretjerivanja, ovdje će postati stvarnost — jedna će kraljica, »još prije nego što joj budu iznošene cipele u kojima je hodala za mrtvim tijelom svog muža«, stupiti s ubojicom svog muža pred oltar.

Quos deus perdere vult . . .

1 Plemenitog, moćnog lorda (franc.).

ČETRNAESTO POGLAVLJE

ĆORSOKAK

Od aprila do juna 1567.

Nehotice, kao pod nekom unutrašnjom prinudom, mora čovjek, gledajući kako se Bodvelova tragedija primiče svom vrhuncu, neprestano misliti na Šekspira. Očita je već vanjska sličnost situacije s Hamletovom tragedijom. Tu je, kao i tamo, kralj koga će podmuklo smaknuti ljubavnik njegove žene, tu i tamo je nedostojna žurba s kojom udovica s ubojicom svoga muža juri pred oltar, tu, kao i tamo, neprestano djeluje snaga ubojstva, koje, da bi se naknađno prikrilo i poreklo, traži više napora nego je bilo potrebno da se izvrši. Već je ta sličnost neočekivana. Ali još snažnije, još neodoljivije djeluje na dušu čudna analogija nekih scena između Šekspirove škotske tragedije i ove povjesne. Šekspirov »Magbet«, svjesno ili nesvjesno, stvoren je iz atmosfere drame Marije Stjuart: što se pjesnički događa u dvorcu Dansinanu, to se prije toga već stvarno dogodilo u Holirudu. Tu, kao i tamo poslije izvršenog ubojstva ista usamljenost, ista teška pomrčina duše, iste sablasne svečanosti, na kojima se nitko ne smije veseliti i gdje jedan za drugim, šunjajući se, bježe, jer crni gavrani nesreće već grakćući oblijeću oko kuće. Katkad čovjek više ne može ni razlikovati: je li to Marija Stjuart što luta noću po odajama, bez sna, zbunjena, nasmrt izmučena svojom savješću, ili je to leđi Magbet, koja želi sa svojih ruku sprati nevidljivu krv? Je li to Bodvel ili Magbet, što poslije izvršenog čina postaje sve odlučniji, sve tvrđi, što sve smjelije, sve drskije izaziva neprijateljstvo cijele zemlje, a ipak zna da je cijela hrabrost uzaludna i da su akti uvijek jači od živog čovjeka. Tu i tamo strast jedne žene kao pokretačka snaga i čovjek kao izvršilac, i prije svega, strahovito slična atmosfera; pretežak teret na smućenim, ispaćenim dušama, čovjek i žena zajedno okovani istim zločinom, vukući jedno drugo u isto jezivu provaliju. Nikada u svjetskoj historiji i književnosti nije psihologija jednog zočina i neka tajanstvena sila ubijene žrtve što djeluje na ubojicu prikazana tako veličanstveno kao u te dvije škotske tragedije, od kojih je jedna ispjevana, a druga doživljena.

Ta sličnost, ta čudnovata analogija, je li to zaista slučajnost? Ili, pak, da pretpostavimo da se, stvarno, u Šekspirovom djelu životna tragedija Marije Stjuart, u neku ruku zgusnula i sublimirala? Utisci iz djetinjstva uvijek ostavljaju neizbrisiv trag u pjesničkoj duši, i genije ih pretvara u stvarnost, koja kasnije nadživljuje sva vremena, a Šekspiru su bezuvjetno morali biti poznati svi događaji u dvorcu Holirudu. Cijelo njegovo djetinjstvo na selu mora da je bio ispunjeno pričama i legendama o toj romantičnoj kraljici, koja je izgubila državu i krunu zbog bezumne strasti i koju su za kaznu vodili od jednog zamka do drugog. Vjerojatno je upravo tada bio u Londonu, već upola ozbiljan čovjek i formiran pjesnik, kada su zvona radosno zabrujala nad ulicama grada označavajući da je konačno pala glava velike Elizabetine protivnice, i da je Darnli povukao svoju nevjernu ženu za sobom u grob. Kasnije kada je u Holinšedovoj kronici našao historiju onog mračnog škotskog kralja, nije li onda uspomena na tragičnu propast Marije Stjuart tajanstveno, u pjesničkoj kemiji, nesvjesno povezala materiju s materijom? Nitko ne može sa sigurnošću tvrditi niti poreći da je životna tragedija Marije Stjuart dala Šekspiru povod za njegovu tragediju. Ali samo onaj tko je »Magbeta« pročitao i posve osjetio, moći će potpuno shvatiti Mariju Stjuart onih dana u Holirudu, bezdane patnje jedne velike duše, koja nije bila dorasla svom najjačem djelu.

U obje ove tragedije, u onoj pjesničkoj i ovoj doživljenoj, potresna je, prije svega, sličnost u promjeni Marije Stjuart i ledi Magbet poslije izvršenog djela. Ledi Magbet je prije toga zaljubljena, vatrena, energična žena, puna volje i častoljublja. Želi vidjeti samo veličinu svog voljenog muža, njenom rukom mogli su biti napisani oni redovi iz soneta Marije Stjuart: »Pour luy je veux rechercher la grandeur ...« Iz njenog častoljublja proizlazi sva pokretačka snaga za djelo. Lukavo i odlučno radi ledi Magbet sve dotle dok je djelo samo volja, smišljenost i plan, sve dotle dok joj vruća crvena krv nije poprskala ruke, dušu. Kao Marija Stjuart Darnlija na Kerk o Fild, domamila je ona Dankana u spavaću sobu, gdje ga je čekao nož. Kao neki plamen gori savjest u živom tijelu; ukočena pogleda, kao kakva luđakinja, luta odajama — užas svojim prijateljima, groza samoj sebi. Jedna mahnita požuda truje joj ispaćeni mozak: požuda zaborava, bolesna čežnja da više ne zna za to, da više ne mora misliti o tome, čežnja za propašću. Isto se desilo i s Marijom Stjuart poslije Darnlijevog umorstva. Odjednom se ona preobrazila, promijenila, crte su joj dobile nekakav stran izgled. Druri, Elizabetin špijun, je pisao: »Nikad se nije mogla vidjeti jedna žena za tako kratko vrijeme, bez ikakve teške bolesti, toliko izmijenjena kao što je kraljica«. Ni po čemu više ne podsjeća na vedru, pribranu, pričljivu, samosvjesnu ženu, kakva je bila još prije nekoliko tjedana. Zaključava se u sobu, skriva se, bježi od ljudi. Možda se još uvijek nada, kao Magbet i ledi Magbet, da će svijet šutjeti ako sama bude šutjela, te da će crni val milostivo prijeći preko njene glave. Ali kada su glasovi počeli pitati, pritiskati, kada je noću čula kako s ulica Edinburga, njoj pod prozorima, izvikuju imena ubojica, kada je Lenoks, otac ubijenog i Elizabeta, njena prijateljica, i Biton, njen prijatelj, i cijeli svijet tražio njenu riječ, odgovor i presudu sve joj se potpuno zbrkalo. Ona zna da bi trebalo nešto učiniti kako bi taj zločin prikrila, opravdala. Ali, nedostaje joj snage za uvjerljiv odgovor, za lukavu, varljivu riječ. Kao u kakvom hipnotičkom snu, sluša glasove iz Londona, iz Pariza, iz Madrida, iz Rima, koji govore, opominju i upozoravaju. Ne može se trgnuti od svoje duševne ukočenosti, sve te pozive čuje kao živ zakopan čovjek; čuje samo korake nad sobom, bespomoćna, nemoćna i očajna. Zna da bi sada morala igrati tužnu udovicu, očajnu ženu, glasno jecati, tugovati, kako bi ljudi povjerovali u njenu nevinost. Ali, grlo joj se suši, ne može više govoriti, više se ne može pretvarati. I tako iz tjedna u tjedan, konačno to više ne može podnijeti. Kao zvijer opkoljena sa svih strana, koja se hrabrim krajnjim strahom baca na progonioce, kao Magbet, koji, da bi se osigurao, na zločin koji vapi za osvetom dodaje nov zločin, trgnula se Marija Stjuart iz te nepodnošljive ukočenosti. Sada joj je potpuno svejedno što svijet misli o njoj, je li pametno ili besmisleno to što će poduzeti. Samo dosta toga mirovanja, samo da nešto učini, dalje i dalje, sve brže i brže, da pobjegne od tih glasova što prijete i opominju. Samo naprijed, samo da se ne zaustavlja, samo da ne razmišlja, jer bi inače morala doći do spoznaje da je više nikakva mudrost ne može spasiti. Uvijek je to jedna od tajni duše da brzina na kratko vrijeme zagluši strah, i kao što kočijaš, kad osjeti da most pod kolima praska i pršti potjera konje bičem, jer zna da ga samo bjesomučna jurnjava naprijed može spasiti, tako Marija Stjuart očajno goni vranca svoje sudbine naprijed da prekine svaku dvoumicu, da zgazi svaki prigovor. Samo da više ništa ne misli, da više ništa

ne zna, da ništa više ne čuje, da ništa više ne vidi, samo dalje i dalje do izbezumljenosti. Radije kraj pun strahote nego neizvjestan strah. Vječni je zakon da kamen pada sve brže što se više primiče provaliji, kao i duša kad više ne zna nikakvog izlaza.

Sve ono što je Marija Stjuart tih tjedana poslije ubojstva poduzela, ne može se objasniti zdravim razumom nego jedino zbunjenošću zbog neizmjernog straha. Čak i usred takvog stanja tog svog bjesnila, morala bi priznati da je zauvijek uništila i proigrala svoju čast, da cijela Škotska, cijela Evropa mora brak nekoliko tjedana poslije ubojstva, i to upravo s ubojicom njenog supruga, smatrati kao besprimjernu provokaciju prava i morala. Poslije jedne godine, poslije dvije godine uzdržavanja, svijet bi možda zaboravio na one veze; uz pametnu diplomatsku pripremu mogli bi se naći svakojaki razlozi zašto je baš Bodvela izabrala za muža. Samo jedna stvar može i mora Mariju Stjuart gurnuti u propast: ako s tako provokatorskom žurbom, ne pridržavajući se određenog roka žalosti, stavi krunu ubijenoga na glavu ubojice. Ali upravo to, tu ludost, nastoji Marija Stjuart sada najneobičnijom brzinom provesti.

Za to neobjašnjivo držanje, inače i pametne i prilično promišljene žene, postoji samo jedno jedino objašnjenje: Marija Stjuart stoji pod nekakvim pritiskom. Očito, ne može čekati, nešto joj ne da da čeka, jer čekanje i oklijevanje moraju nezadrživo kriti neku tajnu, o kojoj tog časa nitko još ništa ne zna. I ne može se za to divlje srljanje u brak s Bodvelom naći drugo objašnjenje — a događaji će potvrditi ovu pretpostavku — nego da se ta nesretna žena već tada osjećala trudnom. No nije to sin kralja Henrija Darnlija, rođen poslije njegove smrti, u utrobi Marije Stjuart, to je plod zabranjene, zločinačke strasti. A škotska kraljica ne smije roditi nezakonito dijete, a najmanje u takvim prilikama, koje su po svim zidovima jarkim bojama ispisivale sumnju o njenoj krivici ili suučesništvu u ubojstvu. Jer bi onda nepobitno izašlo na vidjelo kako je slasno provodila vrijeme žalosti sa svojim ljubavnikom, a zacijelo bi i najslabiji račundžija mogao izračunati da li je Marija Stjuart — sramota jedno, sramota drugo — još prije Darnlijevog ubojstva, ili gotovo odmah poslije njega, već imala spolni odnos s Bodvelom. Jedino brzo pozakonjenje brakom može spasiti čast djeteta, a donekle i njezinu. Jer, ako u ono vrijeme kad dijete dođe na svijet već bude Bodvelova žena, moći će ipak lakše pravdati

preuranjen porod, a i onoga tko će tom djetetu dati svoje ime i braniti njegova prava. Svaki mjesec, svaki tjedan u odlaganju braka s Bodvelom, stoga je bespovratno izgubljeno vrijeme. Možda joj izgleda da je — strašan je to izbor — čudovišno za muža odabrati ubojicu svoga supruga, ali ipak manje sramno nego pred svijetom priznati svoj zločin s djetetom bez oca. Samo ako taj elementarni pritisak prirode pretpostavimo kao vjerojatan, postat će nam razumljivo ono neprirodno ponašanje Marije Stjuart tih tjedana; sva druga tumačenja su neprirodna i zamračuju duševnu sliku. Samo ako taj strah — strah koji je na milijune žena u sva vremena proživljavalo, koji je i najčistije i najsmjelije nagonio na bezumna i zločinačka djela — taj grozni strah pred otkrićem njenih veza uslijed trudnoće (koja je došla u nezgodan čas) shvatimo, moći ćemo razumjeti naglost njezine rastrojene duše. Samo to otkriva izvjestan smisao u bezumlju njene prenagljenosti i pruža tragičan pogled u svu dubinu njenih duševnih jada.

Užasna, potresna situacija, ni sam vrag ne bi grozniju mogao izmisliti. S jedne strane vrijeme, jer se kraljica osjeća trudna, gon je na krajnju žurbu a istodobno žurba je pravi sukrivcem. Kao kraljica Škotske, kao udovica, kao poštena i časna žena u koju gleda i selo i grad, i sav evropski svijet, Marija Stjuart ne smije jednog tako zloglasnog i sumnjivog čovjeka kao što je Bodvel uzdignuti na položaj svoga muža. A kao bespomoćna žena, u svom bezizlaznom položaju nema drugog spasioca osim njega. Ne smije se udati za njega, a ipak mora. Da svijetu ne bi dala naslutiti tu unutrašnju prinudu na brak, mora izmisliti kakvu drugu vanjsku prinudu, koja će njenu ludu žurbu donekle učiniti razumljivom. Bilo kakav izgovor mora se izmudrijati koji bi zakonskoj i moralnoj besmislenosti dao neki smisao i prisilio je na brak.

Ali kako jedna kraljica može biti prisiljena na udaju za čovjeka nižeg staleža? Samo jednu mogućnost pozna kodeks časti onog vremena: ako je kojoj ženi na silu oteta čast, onda taj razbojnik ima dužnost da ženi brakom vrati čast. Da je Marija Stjuart bila silovana, imala bi trunčicu opravdanja da se uda za Bodvela. Samo bi onda u narodu bila stvorena iluzija da nije popustila slobodnom voljom, nego pod prinudom neminovnosti.

Samo iz krajnjeg bezizlaznog očaja mogao je nastati takav fantastičan plan. Samo ludost mogla je stvoriti takvu ludost. Marija Stjuart, inače hrabra i odlučna žena u teškim

trenucima, zgrozila se kada joj je Bodvel predložio tu tragičnu lakrdiju. »O, da mi je da budem mrtva, jer vidim da sve loše ide«, piše ta mučenica. Kako god moralisti mislili o Bodvelu, on uvijek ostaje isti u svojoj smjelosti očajnika. Ne ustručava se da pred cijelom Evropom igra ulogu bestidne hulje, čovjeka koji je silovao kraljicu, drumskog razbojnika koji cinički prelazi preko svakog prava i morala. Pa makar se pred njim otvorio i sam pakao, nije čovjek koji će se zaustaviti na pola puta kad je u pitanju kruna. Nema opasnosti pred kojom bi zadrhtao; budi se pomisao na Mocartovog Don Žuana, na njegov smjeli i drski gest kojim izaziva kamenog komtura na gozbu smrti. Pored njega se ježi njegov Leporelo, njegov šurjak Hantli, koji je za samo nekoliko sinekura pristao da se njegova sestra razvede od Bodvela. Njega, manje drskog, hvata jeza pred tom ludom komedijom, on juri kraljici i pokušava je nagovoriti da odustane od svoje zamisli. Ali Bodvelu je potpuno svejedno hoće li poslije tako drskog izazova cijelom svijetu imati još jednog neprijatelja više; njega ne plaši ni to što je plan prepada po svoj prilici već otkriven — Elizabetin špijun javio ga je u London dan prije izvršenja — ne haje uopće da li će otmicu smatrati kao pravu ili odglumljenu, samo da ga dovede bliže cilju, bliže tronu. Što hoće, to i čini — bilo to protiv neba, ili protiv pakla — ima još snage da za sobom povuče i nju, protiv njene volje.

Naime, zapažamo, opet iz kazetnih pisama, kako se očajno odupire unutrašnji instinkt Marije Stjuart krutoj volji svog gospodara. Predosjećaj joj jasno govori da ni novom prijevarom neće prevariti svijet, već samu sebe. Ali robinja kao i uvijek, sluša čovjeka kome je dala svoju volju. Poslušno, kao što je pomogla da se Darnli odvede iz Glazgova, teška srca pristaje da je »otmu«, i scena za scenom, prema sačinjenom planu, izvodi se komedija tog sporazumnog silovanja.

Dvadesetprvog aprila, samo nekoliko dana poslije oslobođenja od suda plemstva i poslije »nagrade« Bodvelu u Parlamentu, samo dva dana poslije Bodvelovog iznuđivanja pristanka većine lordova u Ensli Tavernu na njegov brak, i točno devet godina od kad je, još kao dijete, bila vjenčana s dofenom Francuske, Marija Stjuart, dotle malo brižna mati, osjetila je istinsku želju da posjeti svog malog sina u Sterlingu. S nepovjerenjem je prima grof Mar, čijoj je brizi bio povjeren prijestolonasljednik, jer su mu, po svoj prilici, do

ušiju već doprle kojekakve glasine. Marija Stjuart može vidjeti sina samo u pratnji drugih gospođa. Lordovi se plaše da bi se mogla dočepati djeteta i predati ga Bodvelu; svima je već očito da ta žena ropski sluša svaku, pa i najzločinačkiju zapovjed tiranina svoje duše. Samo u pratnji nekolicine konjanika, među njima i Hantlija i Mejtlanda, koji su nesumnjivo bili upleteni u taj plan, kraljica se opet vraća. Tada im se, šest milja pred gradom, iznenada primiče jaka četa konjanika, s Bodvelom na čelu, i izvrši »prepad« na kraljičinu povorku. Dakako, ne dolazi ni do kakve borbe, jer Marija Stjuart zabranjuje svojim vjernim pratiocima da pruže otpor »da bi se izbjeglo prolijevanje krvi«. Dovoljno je da Bodvel zauzda njenog konja i već se svojevoljno »predaje« i pušta da je, zbog slatkog putenog zatočenja, odvedu u zamak Danbar. Jednom su suviše revnosnom kapetanu, koji je htio dovesti pojačanje i osloboditi »zarobljenicu«, najhitnije dali znak da se toga mane, a Hantli i Mejtland, koji su isto tako bili napadnuti, najljubaznije su bili pušteni. Nikome se ne smije desiti ni najmanja nepravda, jedino ona mora ostati u »zatočenju« voljenog nasilnika. Više od tjedan dana, »silovana«, dijeli krevet s kaljaocem svoje časti, dok se istodobno u Edinburgu, u najvećoj žurbi i uz masna mita, kod duhovnih sudova, i to protestantskih, gura Bodvelov razvod s njegovom zakonitom ženom, pod traljavim izgovorom da je izvršio preljub s jednom služavkom, a kod katoličkih opet, sa zakašnjelim otkrićem da je s gospođom Džejn Gordon u krvnom srodstvu u četvrtom koljenu. Konačno je i taj mračni posao obavljen. Sada slobodno mogu javiti svijetu da je Bodvel kao drumski razbojnik znenada napao kraljicu, koja nije ništa slutila, i obeščastio je svojom divljom požudom: jedino brak s čovjekom koji ju je protiv njene volje obljubio može vratiti čast škotskoj kraljici.

Ta »otmica« odigrala se i suviše nespretno da bi itko ozbiljno povjerovao da se kraljica škotska zaista »dala silovati«, pa i sam španjolski poslanik, najdobronamjerniji od sviju, javlja u Madrid da je cijela stvar bila tajno dogovorena. Ali, začudo, upravo oni koji su tu prijevaru najbolje prozreli, sada hine da vjeruju kako je posrijedi bilo »pravo nasilje«: lordovi, koji su već bili sklopili jedan »bond« da odstrane Bodvela, s gotovo duhovitom pakošću, držeći se svečano-ozbiljno, prihvaćaju tu komediju otmice. Odjednom ganutljivo vjerni podanici ogorčeno objavljuju da je »kraljica zemlje protiv svoje volje zatvorena, i da je time ugrožena

čast Škotske«. Opet su neočekivano složni da kao ispravni podanici izbave bespomoćno jagnje iz kandži strašnog kurjaka Bodvela. Njima se, naime, najzad pružio dugo traženi izgovor da pod maskom rodoljubivosti napadnu vojnog diktatora s leđa. Hitno su se okupili u čopor da Mariju Stjuart »oslobode« od Bodvela i time osujete brak koji su tek prije tjedan dana potpomogli.

Mariji Stjuart se, međutim, nije moglo desiti ništa neugodno od te iznenadne i nametljive revnosti njenih lordova da je zaštite od njenog »otmičara«. Jer, time su joj izbijene karte iz ruke koje je tako lopovski izmiješala. Pošto ne želi biti »oslobođena« iz Bodvelovih ruku, nego, naprotiv biti vječito uz njega vezana, laži — da ju je Bodvel silovao — mora sakriti što prije. Ako ga je juče željela što više ocrniti, danas mora sprati s njega svu ljagu; time je proćerdan svaki efekt ove lakrdije. Samo da ne gone, samo da ne optužuju njenog Bodvela, na brzinu preuzima ulogu najrječitijeg branioca svog zavodnika. S njom su, doduše, »neobično postupali, ali od tada ipak tako dobro da nema nikakvog razloga da on bude optužen«. Pošto joj nitko nije pružio pomoć, »bila je prinuđena da ublaži svoje prvobitno negodovanje i razmišlja o njegovom prijedlogu«. Sve nečasnija postaje situacija te žene zapletene u trnju svoje strasti. Posljednja koprena koja joj je zastirala stid zapela je u tom šipražju zapletena, i kad se izvukla, ostala je naga pred porugom cijelog svijeta.

Duboko zaprepaštenje obuzelo je prijatelje Marije Stjuart kada su početkom maja vidjeli svoju dotle toliko poštovanu kraljicu kako se vraća u Edinburg; Bodvel pridržava uzde njenog konja, i da bi pokazao kako svojevoljno ide za njim, vojnici oboriše svoja koplja. Uzalud ono nekoliko njih, koji zaista žele dobro i Mariji Stjuart i Škotskoj, nastoji opomenuti tu zaslijepljenu ženu. Di Krok, francuski poslanik, izjavljuje joj da, ako se uda za Bodvela, nema više prijateljstva s Francuskom, jedan od njenih vjernih pristalica, lord Heris, baca joj se pred noge, a vječito pouzdani Melvil ima mnogo muke da se spase od Bodvelove osvete jer je u posljednjem trenutku htio spriječiti taj brak. Svima je bilo teško u duši kad su vidjeli kako se ta hrabra, slobodna žena nemoćno predala volji divljeg pustolova; puni zabrinutosti predviđaju da će Marija Stjuart tom suludom užurbanom udajom za ubojicu svog muža izgubiti krunu i čast. Međutim, za njene protivnike svanuli su lijepi dani. Sada su se strašno

obistinila sva ona mračna proročanstva Džona Noksa. Njegov nasljednik Džon Kreg u prvi mah uopće odbija da taj grešni nagovještaj oglasi u crkvi. Taj brak bez ikakvog uvijanja naziva »odious and slanderous before the world«[1], i tek kada mu je Bodvel zaprijetio vješalima, pristaje na pregovore. Ali zato se Marija Stjuart mora sve više i više saginjati pod jarmom. Jer sada kada svi znaju s kakvom nestrpljivošću želi ubrzati taj brak, svi kao bestidni ucjenjivači traže od nje za svoj pristanak i pomoć sve i sva. Hantli dobiva sva dobra koja su pripadala kruni zato da progura razvod svoje sestre s Bodvelom; katolički biskup daje da ga svojski nagrade imanjima i častima; ali najstrahovitiju nagradu traži potestantsko svećenstvo. Kao okrutni sudija, a ne kao podanik, izlazi pastor pred kraljicu i Bodvela, traži javno poniženje: mora izjaviti da je spremna, ona, katolička vladarica, nećakinja Giza, da se vjenčanje obavi po reformističkom, dakle heretičkom obredu. Tim sramnim kompromisom izgubila je Marija Stjuart posljednji oslonac, pustila je iz ruku i posljednju kartu koju je imala, podršku katoličke Evrope. Izgubila je blagonaklonost papinu, simpatije Španjolske i Francuske. Sada je ostala sama samcata protiv sviju. Strahovito su se obistinile riječi iz soneta:

Pour luy depuis j'ay mesprise l'honneur,
Ce qui nous peust seul pourvoir de bonheur.
Pour luy j'ay hazardé grandeur & conscience,
Pour luy tous mes parens j'ay quitte & amis.

Ali nema sredstva koje bi moglo spasiti onoga koji je i sam digao ruke od sebe; besmislene žrtve bogovi neće uslišati.

Jedva da je historija u stotinama svojih godina zabilježila tragičnije vjenčanje nego što je bilo 15. maja 1567. godine: u toj mračnoj slici odražava se cijelo poniženje Marije Stjuart. Prvi brak s francuskim dofenom sklopljen je usred bijela dana, dana sjaja i časti. Desetine hiljada klicale su mladoj kraljici, iz gradova i sela došli su najplemenitiji sinovi Francuske, došla su poslanstva svih zemalja da vide kako dofena, okružena kraljevskom porodicom i cvijetom vitezova, polazi u Notr-Dam. Prošla je pored bučnih tribina, pored prozora s kojih se mahalo, cijeli ju je narod gledao, pun

---

1 Odvratan i sraman pred svijetom (engl.).

obožavanja i radosti. Drugo vjenčanje bilo je već tiše. Nije to više bilo usred bijelog dana, nego u ranu zoru, u šest sati ujutro vjenčao ju je svećenik s praunukom Henrija VII. Ali, ipak, bilo je prisutno plemstvo, i strani poslanici su bili, danima su treštale bučne svečanosti, u Edinburgu se orilo veselje. Ali, ovo treće, vjenčanje s Bodvelom — koga je u posljednjem trenutku, na brzinu, imenovala za vojvodu od Orknija — obavilo se krišom, kao kakav zločin. U četiri sata ujutro, dok je grad još spavao i noć ležala na krovovima, tiho se odšunjalo nekoliko prilika plaho u dvorsku kapelu u kojoj su — još nisu bila prošla ni tri mjeseca kako je Marija Stjuart bila u crnini — odslušili zadušnicu za ubijenog joj muža. Ta prostorija je ovaj put bila prazna. Bili su pozvani mnogi gosti ali, uvredljivo malo ih je došlo, nitko nije htio biti svjedok kada kraljica Škotske bude naticala prsten na prst ruke koja je mučki ubila Darnlija. Gotovo svi lordovi njenoga kraljevstva izostali su bez opravdanja. Mare i Lenoks napustili su zemlju, Mejtland i Hantli, čak i oni, napola vjerne pristalice, drže se daleko, i jedini čovjek kome je ta dotle uvjerena katolkinja mogla povjeriti svoje najskrivenije misli, njen ispovjednik, i on ju je zauvijek ostavio; tužno je priznao taj duhovni čuvar njenog srca da je smatra izgubljenom. Nijedan čovjek koji drži do časti neće gledati kako svećenik božji blagosilja tu zločinačku vezu. Uzalud je Marija Stjuart preklinjala francuskog poslanika da prisustvuje tom činu, kako bi bar prividno spasla ugled. Ali taj inače dobri prijatelj odlučno odbija. Njegova prisutnost značila bi pristanak Francuske, »moglo bi se onda pomisliti«, veli on, »da je moj kralj upleten u ta zbivanja«; osim toga, on neće priznati Bodvela za kraljičina muža. Ni misa se nije služila, ni orgulje nisu zabrujale, obred je završen na brzu ruku. Uvečer dvorane nisu bile osvijetljene svijećama za ples, nije bio priređen banket. Nije, kao prilikom Darnlijeve svadbe, bio uz povike »largesse, largesse!«[1] bacan novac među narod koji je klicao; kapela hladna, prazna i mračna, ličila je na kakav leš, a svjedoci, nalik na neku ožalošćenu porodicu, stajali su ozbiljni za vrijeme te čudnovate svečanosti. Niti je, zatim, povorka u ponosnom sjaju prošla kroz grad, vedrim ulicama radosti: prozebao od jeze ove prazne kapele, povukao se taj mladi bračni par hitno u svoje odaje, zatvarajući zatim rezom vrata za sobom.

1 Dar, dar! (franc.).

Naime, upravo sada kada se nalazila na cilju, prema kome je opuštenih uzda zasljepljeno jurila, Marija Stjuart duševno se slomila. Njena najburnija želja da se domogne Bodvela, da ga zadrži, ispunila se; grozničavih očiju, žarkom čežnjom je očekivala taj čas vjenčanja, obmanjujući se da će njegova blizina, njegova ljubav savladati svaki strah. Ali sada, kada nije imala nikakvog cilja pred sobom u koji bi grozničavo piljila, otvorile su joj se oči, ogleda se i odjednom vidi prazninu, veliko ništavilo. Između njega, voljenog luđačkom strašću, i nje izgleda da su zadjevice započele odmah poslije vjenčanja — uvijek kada se dva čovjeka uvale u propast, jedan drugog okrivljuju. Već poslijepodne tog tragičnog vjenčanog dana zatiče francuski poslanik potpuno zbunjenu i očajnu ženu; još nije bio ni pao mrak, a već je odjednom između to dvoje bračnih drugova pala sjenka. »Već je počelo kajanje«, javlja Di Kork u Pariz, »kada je u četvrtak njeno veličanstvo poslalo po mene, palo mi je u oči neko čudno držanje između nje i njenog muža. Htjela se ispričati, rekavši: ako mi izgleda tužna, to je samo zato što ne želi više da bude vesela i jedino što želi to je — smrt. Jučer, kad je bila zatvorena u sobi s grofom Bodvelom, čulo se kako glasno viče da joj daju nož da se ubije. To su čuli ljudi u susjednoj sobi i boje se da u očaju ne učini nešto sa sobom, ako joj Bog ne bude u pomoći.« Malo kasnije javljaju o teškim svađama između bračnih drugova, navodno je Bodvel smatrao razvod sa svojom mladom i lijepom ženom bezvrijedan, pa je noći provodio s njom umjesto s Marijom Stjuart. »On dana vjenčanja«, javlja opet ovaj poslanik u Pariz, »suze i jadikovke Marije Stjuart nisu prestajale.« Sada, kada je ta zaslijepljena žena postigla sve što je tako žarko tražila od sudbine, zna da je sve izgubljeno i da bi je samo smrt izbavila od muka koje je sama stvorila.

Svega tri tjedna traje taj gorki medeni mjesec Marije Stjuart i Bodvela; samo strah i agonija. Sve što njih dvoje čine da se spasu, da se održe, ostaje uzaludno. Bodvel se u javnosti prema kraljici odnosi s demonstrativnom nježnošću i poštovanjem, simulira ljubav i poniznost, ali riječi i postupci ne znače više ništa poslije tako strahovitog čina: poprijeko i nijemo grad gleda na taj zločinački par. Uzalud se diktator udvara narodu, jer se plemstvo drži na odstojanju, izigrava liberalnog, ljubavnog i pobožnog čovjeka; posjećuje propovjedi reformista, ali protestantsko svećenstvo ostaje isto tako neprijateljski raspoloženo kao i katoličko. Piše smjerna

pisma Elizabeti: ona ne odgovara. Piše u Pariz, nitko se na nj ne osvrće. Marija Stjuart saziva lordove: oni ostaju u Sterlingu. Traži da joj se vrati dijete: ne daju joj ga. Sve šuti, svi ostaju užasno nijemi prema njoj i prema njemu. Da bi zavarao svijet izvjesnom sigurnošću i veselošću, Bodvel na brzinu priređuje zabave pod maskama i borbu na vodi; sâm polazi na turnir, na tribini sjedi kraljica, blijeda, i smješka mu se; narod, uvijek radoznao, skuplja se u gomile, ali ne kliče. Neka oduzetost od straha, neka užasna ukočenost, koja se pri prvom pokretu može pretvoriti u bijes i ogorčenje, leži nad zemlljom.

Bodvel, međutim, nije čovjek koji se predaje sentimentalnim obmanama. Kao iskusan pomorac, osjeća skoru oluju u toj teškoj tišini. Odličan kao i uvijek, vrši svoje pripreme. Zna da mu rade o glavi i da će uskoro posljednju riječ reći oružje: brzo gomila konjanike i pješadiju sa svih strana da bi se osigurao od napada. Marija Stjuart spremno žrtvuje sve ono što ima za njegove plaćenike, prodaje drago kamenje, pozajmljuje novac, i najzad — sramota za škotsku, uvreda za englesku kraljicu — daje da se tek nedavno primljen kumovski dar od Elizabete, zlatna krstionica, pretopi, samo da bi se od toga dobilo nekoliko dukata i produžila agonija njene vladavine. Ali, lordovi se okupljaju u sve opasnijoj šutljivosti, kao da se oblaci navlače nad kraljevskim zamkom, svakog trenutka može tresnuti grom. Bodvel, međutim, poznaje lukavost svojih drugova i suviše dobro da bi se pouzdavao u taj mir; zna da ti podmukli ljudi smjeraju protiv njega prepad iz mraka; neće da dočeka njihov napad u neutvrđenom Holirudu, i 7. juna, samo tri tjedna poslije vjenčanja, bježi u utvrđeni grad Bortvik, gdje su mu njegovi ljudi bliži. Onamo je i Marija Stjuart sazvala za 12. juni (kao neka vrsta posljednjeg poziva) svoje »subjects, noblemen, knights, esquires, gentlemen and yeomen«[1] s punom ratnom spremom i opskrbljene namirnicama za šest dana; očito je Bodsvel namjeravao iznenadnim napadom zgromiti cijelu bandu svojih neprijatelja prije nego što se sakupe.

Ali upravo taj bijeg iz Holiruda dao je lordovima hrabrosti. Naglo kreću na Edinburg i zauzimaju grad bez otpora. Pomagač kod ubojstva, Džems Balfur, smjesta izdaje svog ortaka, predaje Bodvelovim neprijateljima neosvojiv zamak; hiljada do dvije hiljade konjanika može sada neometano po-

1 Podanike, plemiće, vitezove, veleposjednike, gospodu i slobodne seljake (engl.).

juriti prema Bortviku, kako bi se dočepali Bodvela prije nego što se spremi za borbu. Ali Bodvel se ne da uloviti kao zec, brzo iskače kroz prozor i uzmiče u galopu. U zamku je ostala još samo kraljica. Protiv svoje vladarice lordovi još neće podići oružje, samo je nastoje odgovoriti od njenog upropastitelja Bodvela. Ali ta nesretna žena još robuje svom tiraninu i dušom i tijelom; noću brzo oblači na se muško odijelo, baca se smjelo u sedlo i juri bez pratnje u Danbar, ostavljajući sve za sobom, da s Bodvelom živi ili umre.

Jedan značajan mig trebao je urazumiti kraljicu da je njena stvar beznadno propala. Onog dana kada su pobjegli u grad Bortvik, iznenada je nestao »without leave taking«[1] njezin posljednji savjetnik Mejtland od Letingtona, jedini koji joj je čak tih tjedana zasljepljenosti bio na usluzi sa stanovitom blagonaklonošću. Opasno dug dio lošeg puta išao je Mejtland sa svojom gospodaricom, nitko možda nije tako revnosno sudjelovao u pletenju ubilačke mreže oko Darnlija. Ali, sada je nanjušio oštar vjetar protiv kraljice. I kao pravi diplomat, koji uvijek okreće svoje jedro prema vlastodršcima, a nikada prema bespomoćnicima, ne ostaje ni trena duže na strani izgubljene stvari. Usred gužve pri preseljenju u Bortvik, tiho je okrenuo svoga konja iz povorke i odjahao preko ka lordovima. Posljednji štakor napustio je brod koji tone.

Ali Mariju Stjuart, nedokaznu ženu, ni sada ništa ne može zastrašiti ili opomenuti. Opasnost u toj izvanrednoj ženi samo jača njezinu žestoku smjelost koja njenim najbezumnijim budalaštinama daje izvjesnu romantičnu ljepotu. Dojahavši u muškom odijelu, u Danbaru ne nalazi ni kraljevsko odijelo, ni oklop, ni opremu. Ali svejedno! Prošle su dvorske ceremonije i reprezentacije, sad valja ratovati. Zato Marija Stjuart pozajmljuje od neke siromašne žene priprostu nošnju toga kraja, kratku suknju, crvenu bluzu i samteni šešir, makar u tome izgledala nedolično, nimalo kraljevski, samo da može jahati pored njega, pored čovjeka koji joj je sve na svijetu otkada je sve izgubila. Bodvel je na brzinu prikupio jednu improviziranu četu. Nijedan od poznatih vitezova, plemića i lordova nije došao, odavno zemlja više ne sluša svoju kraljicu — samo dvije stotine najmljenih arkebuzira maršira prema Edinburgu kao odabrana vojska, s njima kaska slabo naoružana rulja seljaka i bordera, sve u svemu muška volja

1 Ne oprostivši se (engl.).

pokreće ih naprijed da preteknu lordove. Zna da samo ludost katkad može spasiti tamo gdje pamet ne nalazi više nikakvog izlaza.

Kod Karberi Hila, šest milja od Edinburga, sastaju se obje čete (jedva da ih možemo nazvati vojskama). Oni vjerni kraljici brojčano su jači. Ali nijedan od lordova, nijedan od izvrsno opremljenih konjanika-plaćenika te zemlje, ne prilazi pod razvijeni stijeg kraljevskog lava; osim najmljenih arkebuzira, Bodvela prate jedino ljudi iz njegovog klana, slabo naoružani i malo raspoloženi za borbu. A nasuprot njima, udaljeni tek pola milje, tako blizu da Marija Stjuart može raspoznati svakog pojedinca među svojim protivnicima, svrstavaju se sada, na divnim konjima, lordovi u blistavu četu, vičnu ratu i ratnički raspoloženu. Čudan je njihov stijeg koji su prkosno razvili nasuprot onom kraljevskom. Na bijeloj površini naslikan je jedan čovjek, koji leži ubijen ispod nekog drveta. Pored njega kleči dijete koje plačući diže ruke ka nebu s riječima: »Bože, sudi i osveti moju stvar!« Time hoće lordovi, oni isti koji su sudjelovali u pripremanju Darnlijevog ubojstva, da se proglase za osvetnike Darnlija, da pokažu kako ustaju jedino protiv njegovih ubojica, a nisu pobunjenici protiv kraljice.

Blještavo šarena, oba stijega viju se na vjetru. Ali nema pravog borbenog raspoloženja, koji bi ratnike i na jednoj i na drugoj strani nadahnjivalo. Ni jedna ni druga četa ne kreću u napad preko malog potoka, obje stoje, čekajući i promatrajući jedna drugu. Na brzinu skupljeni Bodvelovi seljaci-graničari pokazuju malo volje da poginu za stvar koju ne znaju niti razumiju. A lordovi, opet, još uvijek osjećajući nelagodnost da otvoreno i jasno navale kopljem i mačem na svoju zakonitu kraljicu. Da kakvom valjanom zavjerom smaknu kralja — a onda pošalju na vješala nekoliko jadnika i svečano se proglase za nevine — takva mračna praksa nije nikada naročito opterećivala savjest lordova. Ali da u pola dana, s otvorenim vizirom nasrnu na kraljicu, to se ipak teško protivi ideji feudaliteta, koja još neskromnom snagom vlada u tom vijeku.

Francuskom poslaniku Di Kroku, koji se kao neutralni promatrač pojavio na bojištu, nije promaklo neratoborno držanje obiju strana: brzo se ponudio za posrednika. Razvila se parlamentarna zastava, i koristeći ljetnji dan, obje glavnine vojske mirno se utaboriše, svaka na svojoj strani. Konjanici su sjahali s konjâ, pješadija odložila teško oružje i

počela ručati dok je Di Krok, u pratnji male čete, prešao preko potoka i pojahao prema kraljičinom brežuljku.

Čudna je to bila audijencija. Kraljica, koja je poslanika Francuske uvijek primala u dragocjenoj odori pod baldahinom, sjedi na jednom kamenu, u šarenom, seljačkom odijelu, kratka suknja ne pokriva joj ni koljena. Ali dostojanstvo i divlji ponos nisu ništa manji nego da je u dvorskoj odjeći. Uzbuđena, blijeda i neispavana, ne može savladati svoj bijes. Kao da je još gospodar situacije, gospodar zemlje, traži da joj se lordovi odmah pokore. Najprije su Bodvela svečano oslobodili svake krivice, a sada ga optužuju za ubojstvo. Prvo su joj njega predložili za supruga, a sada proglašavaju taj brak zločinom. Marija Stjuart je bila u pravu u svojoj srdžbi; ali čim se jednom digne oružje, dolazi do odsutnosti svakog prava. Dok je Marija Stjuart pregovarala sa Di Krokom, dojahao je Bodvel. Poslanik ga pozdravlja, ali mu ne pruža ruku. Sada Bodvel ima riječ. Govori jasno i bez ustručavanja, ni sjenka straha ne pomućuje njegov slobodni i smjeli duh. Di Krok mora priznati, protiv svoje volje, odsječno držanje tog očajnika. »Ja moram priznati«, navodi u svom izvještaju, »da sam u njemu vidio velikog ratnika, koji je govorio samosvjesno i koji je znao voditi svoje ljude odvažno, srčano i vješto. Morao sam mu se diviti, nije mi preostalo ništa drugo, jer je vidio da su njegovi protivnici odlučni, a da on može računati samo sa polovinom svojih ljudi. Pa ipak, ostao je potpuno nepokolebljiv.« Bodvel predlaže da se cijela stvar riješi dvobojem s bilo kojim lordom istoga ranga. Njegova stvar je toliko pravedna da će bog sigurno biti uza nj. U takvoj situaciji ostaje, štoviše, dovoljno vedar da Di Kroku predloži da s jednog brežuljka promatra tu borbu, jer će se na taj način bar dobro zabaviti. Ali kraljica neće niti čuti za dvoboj. Ona se još uvijek nada da će se lordovi pokoriti — kao i uvijek, toj neizlječivoj romantičarki nedostaje smisao za stvarnost. Uskoro Di Krok uviđa da je njegov dolazak bio uzaludan; otmjeni stari gospodin dragovoljno bi pomogao kraljici, kojoj su iz očiju tekle suze, ali sve dotle dok se drži Bodvela, nema joj spasa, a ona ga neće ostaviti. Dakle, zbogom! Učtivo se klanja i polako jaše ka lordovima.

Razgovor je prošao, a sada valja zametnuti bitku. Ali vojnici su pametniji od sviju vođa. Vide da velika gospoda među sobom pregovaraju prijateljski. Zašto onda da se grešnici među sobom kolju po tako lijepom i toplom danu?

Upadljivo se nećkaju i Marija Stjuart, koja vidi da joj i posljednje nade tonu, uzalud naređuje da se prijeđe u napad. Ljudi više ne slušaju. Četa se postepeno osipa jer već šest do sedam sati luta besposleno unaokolo, i tek što su to lordovi primijetili, naprijed je krenulo dvije stotine konjanika da Bodvelu i kraljici presjeku odstupnicu. Kraljica tek sada shvaća što im prijeti. I kao istinski vjerna žena, umjesto na sebe, misli na svog voljenog Bodvela. Zna da se nijedan od njenih podanika, neće usuditi podignuti na nju ruku; ali njega neće štedjeti već samo zato da ne bi nešto izbrbljao što ne bi tim zakašnjelim Darnlijevim osvetnicima bilo poželjno. Zato ona obuzdava — prvi put u svim tim godinama — svoj ponos i šalje glasnika s parlamentarnom zastavom lordovima, tražeći da vođa konjičke čete Kerkkoldi od Grejndža dođe do nje.

Strahopoštovanje pred posvećenom zapovijedi kraljice još uvijek je moć i magija. Kerkkoldi od Grejndža odmah naređuje svojim konjanicima da stanu. Polazi sam pred Mariju Stjuart, i prije no što je progovorio, pokorno sagiba koljeno. Postavlja posljednji uvjet, da kraljica ostavi Bodvela i pođe s njim u Edinburg. Bodvela će pustiti da odjaše kamo god hoće, neće ga progoniti.

Bodvel — divne li scene, divnog li čovjeka! — ostaje nijem. Ne progovara ni riječi Kerkkoldiju, ni riječi kraljici, da ne bi utjecao na njenu odluku. Bio bi, to se osjeća, spreman da sâm nasrne na te dvije stotine što na podnožju brežuljka, s rukama na uzdama, samo čekaju da Kerkkoldi zamahne mačem. Tek kada je čuo da kraljica prihvaća Kerkkoldijev prijedlog, pristupa joj i zagrli je — posljednji put, što ni on ni ona nisu znali. Onda skoči na svoga konja i odjaše u oštrom galopu odatle, s pratnjom od samo nekoliko slugu! Prošao je teški san. Prošao je teški dan. Sada dolazi potpuna, grozna java.

Java dolazi, strašna i nemilosrdna. Lordovi su obećali Mariji Stjuart da će je uz počasti vratiti u Edinburg, i svi su izgledi da im je to i bila poštena namjera. Ali tek što se ova ponižena žena u svojoj sirotinjskoj, prašnjavoj haljini približavala gomili plaćenika, zmijski je zasiktala poruga. Dok je Bodvelova željezna ruka štitila kraljicu, mržnja naroda je bila zapretana. Sada, kada je više nitko ne štiti, izbija drsko i bez ikakvog poštovanja. Kraljica koja je kapitulirala, za pobunjeničku vojsku više nije vladarica. To rulja sve se više gura prema njoj, najprije radoznalo, a zatim izazovno, i: »Spalite tu kurvu, spalite ubojicu svoga muža!« ori se sa svih strana. Uzalud Kerkkoldi mačem udara ploštimice po njima, ništa ne pomaže, ogorčeni vojnici ponovno se okupljaju; pred kraljicom trijumfalno nose zastavu sa slikom ubijenog supruga i djeteta koje vapi za osvetom. Od šest sati poslije podne do deset sati uvečer, od Lengsajda do Edinburga, traje to poniženje kroz šibe. Iz svih kuća, iz svih sela, grunuo je narod onamo da vidi jedinstven prizor kako izgleda zmarobljena kraljica. Katkad navala radoznalaca biva toliko jaka da se redovi kidaju i da samo jedan za drugim mogu nastaviti pješačenje; nikada Marija Stjuart nije doživjela veće poniženje nego toga dana.

Ali tu ponosnu ženu mogu samo poniziti, ne mogu je slomiti. Kao što rana započinje peći tek kada se zagadi, tako i Marija Stjuart osjeća svoj poraz tek onda kad su je otrovali porugom. Njena vrela krv, krv Stjuarta, krv Giza, uzavrela je, i umjesto da mudro šuti, zbog pogrda svjetine poziva lordove na odgovornost. Kao kakva razdražena lavica navaljuje na njih, prijeti im da će ih objesiti i razapeti jednog od njih: »Kunem se ovom rukom da ću ti skinuti glavu!« Kao u svim opasnim trenucima, njezina hrabrost raste do bezumlja. U lice lordova otvoreno baca — iako drže njenu sudbinu u rukama — svoju mržnju i prezir, umjesto da mudro šuti i da se bojažljivo ulaguje.

Možda je ta krutost učinila lordove još krućim nego što su to prvobitno namjeravali biti. Jer sada, kada su uvidjeli da od nje ne mogu očekivati oproštenje, hoće sve da upotrijebe, baš sve, kako bi ta jadnica gorko osjetila svoju nemoć da se brani. Umjesto da je isprate u njen zamak Holirud, koji leži izvan gradskih zidina, prisiljavaju je da ujaše u grad kroz glavnu ulicu, putem koji vodi pored mjesta ubojstva na Kerk o Fildu koji je pun besposličara. Tamo na Haj Stritu, kao na sramni stub, odvedena je u kuću zapovjednika grada. Prilaz je bio strogo zatvoren, nisu pustili k njoj nijednu dvorsku damu ni služavku. Počela je noć očaja. Danima nije svlačila sa sebe haljine, od jutros ništa nije okusila, neizmjerno je što je ova žena doživjela od izlaska do zalaska sunca: izgubila državu i svog dragog. Vani ispred njenog prozora, kao ispred kakvog kaveza skuplja se prljava gomila na porugu slaboj ženi, bučno praskaju pogrde razdražene gomile njoj upućene, i tek sada, kada su mislili da su je dovoljno ponizili, pokušavaju lordovi s njom pregovarati. Traže samo da se odvoji od Bodvela. Ali ta prkosna žena

bori se za nešto što je izgubljeno s još više hrabrosti nego za stvar punu izgleda. S prezirom odbija svaki prijedlog, pa je čak jedan od njenih protivnika morao kasnije priznati: »Nikada nisam vidio hrabrije i smjelije žene od kraljice za vrijeme tih scena.«

Pošto lordovi nisu mogli prijetnjama natjerati Mariju Stjuart da napusti Bodvela, najpametniji među njima pokušava to postići lukavstvom. Mejtland, njezin stari i čak vjerni savjetnik, primjenjuje finija sredstva. Pokušava razdražiti njen ponos, njenu ljubomoru, viješću — možda je to bila laž, a možda i istina, kod njega se nikad ne zna — da ju je Bodvel u ljubavi varao i da je, dapače, u svadbenom tjednu i dalje podržavao nježne odnose sa svojom mladom ženom, čak joj se zakleo da samo nju smatra svojom pravom ženom, a kraljicu tek konkubinom. Ali Marija Stjuart je odlučila ne vjerovati jednom od tih varalica. Ovo saopćenje samo je pojačalo njezinu ogorčenost, i tada je Edinburg imao priliku kraljicu Škotske vidjeti kako se iza rešetaka na prozoru, u razderanom odijelu, razdrljenih grudi i raspuštene kose kao luđakinja, iznenada pomalja i histerično jecajući doziva, usred mržnje, ipak potreseni narod da je oslobodi, jer je u zatvoru drže vlastiti podanici.

Situacija postepeno postaje neodrživa. Lordovi bi se voljeli vratiti na pravi put. Osjećaju da su već otišli predaleko i da se više ne može nazad. Sada više nije moguće da Mariju Stjuart kao kraljicu opet odvedu u Holirud. Ni u kući zapovjednika grada, usred razdražene gomile, ne mogu je ostaviti bez ogromna rizika da će izazvati gnjev Elizabetin i svih stranih suverena. Jedini koji bi imao hrabrosti i autoriteta da donese neku odluku, Mare, nije u zemlji: bez njega lordovi ne smiju ništa odlučiti. Privremeno odlučuju kraljicu odvesti na koje sigurnije mjesto, i kao najsigurnije izabrali su zamak Lohliven. Jer taj zamak leži usred jezera, odvojen od svake veze s kopnom, a vlasnica mu je Mardžeri Daglas, Mareova majka, od koje su očekivali da neće biti suviše sklona kćeri Marije od Giza, koja joj je preotela Džemsa. U proglasu lordovi oprezno izbjegavaju riječ »zatočenje«: prema tom proglasu, odvajanje ima poslužiti jedino »da se ličnosti njenog veličanstva onemogući svaka veza sa spomenutim grofom Bodvelom i sporazumijevanje s ljudima koji bi ga htjeli zaštititi od pravedne kazne za njegov zločin«. To je polovična, provizorna mjera, stvorena iz straha i rađena s nečistom savjesti. Ta gužva još se ne smije nazvati pobunom, jer se sva krivica svaljuje na odbjeglog Bodvela pa potajnu namjeru da Mariju Stjuart zauvijek zbace s prijestolja kukavički prikrivaju floskulama i frazama. Da bi obmanuli narod, koji već čeka suđenje i smaknuće »whore« (kurve), odvode Mariju Stjuart navečer 17. juna u Holirud, s pratnjom od tri stotine ljudi. Ali tek što su građani bili u krevetu, odmah se formirao mali vod koji je kraljicu trebao odvesti u Lohliven. Do zore je trajalo to usamljeno, to tužno jahanje. U rano praskozorje Marija Stjuart je ugledala malo blistavo jezero i posred njega jako utvrđen, usamljen, nepristupačan zamak u kojem ona treba biti — tko zna koliko? — držana pod prismotrom. U čamcu je prevoze preko, zatim se za njom čvrsto zatvaraju okovana željezna vrata. Završila je strasna i mračna balada o Darnliju i Bodvelu; sada započinje sumorna kronika vječnog zatočenja.

PETNAESTO POGLAVLJE

SVRGNUĆE

Ljeto 1567.

Od tog dana prekretnice sudbine, od tog 17. juna, kada su lordovi svoju kraljicu stavili u Lohliven s onu stranu brave, neće Marija Stjuart nikada prestati biti ličnost evropskog nemira. Jer se u njenoj ličnosti postavio pred vrijeme nov, upravo revolucionaran problem od nesagledivih posljedica: što se ima dogoditi s vladarom koji dođe u oštar sukob sa svojim narodom, a pokazao se nedostojan krune? Krivica je ovdje neosporno na strani vladarice: Marija Stjuart je svojom strasnom lakomislenošću stvorila nemoguće, nepodnošljivo stanje. Protiv volje plemstva, naroda i svećenstva za muža je odabrala čovjeka (a povrh toga još i oženjena čovjeka) koga je javno mišljenje jednoglasno označilo kao ubojicu škotskoga kralja. Prezrela je zakon i moral, pa i sada još odbija da taj bezumni brak poništi. Čak i njeni najdobronamjerniji prijatelji slažu se u tome da ona s ubojicom uza se ne može i dalje ostati vladarica Škotske.

Ali kakve mogućnosti postoje da se kraljica prisili bilo da napusti Bodvela, ili da se odrekne krune u korist svog sina? Odgovor je porazan: nikakve. Jer su državno-pravna sredstva protiv jednog monarha u ono vrijeme jednaka nuli, narodnoj volji još uvijek nije bilo dopušteno da uloži protest protiv svoga vladara ili ga ukori, sva jurisdikcija prestaje pred stepenicama prijestolja. Još kralj ne stoji u okviru građanskog prava, nego izvan njega i iznad njega, Bogom posvećen, kao svećenik, on svoju službu ne smije ustupiti drugome niti je pokloniti. Nitko ne može jednog pomazanika lišiti njegova dostojanstva, i u smislu apsolutističkog pogleda na svijet prije se jednom vladaru može oduzeti život nego kruna. On može biti ubijen, ali ne svrgnut, jer izvršiti nad njim nasilje, značilo bi razbijati hijerarhijski poredak svemira. Pred tu novovrsnu odluku stavila je svijet Marija Stjuart svojim zločinačkim brakom. U njenoj sudbini rješava se ne samo jedan zaseban konflikt nego duhovni princip uopće, princip pogleda na svijet.

Zato lordovi i traže, iako po svom karakteru sve prije nego pristupačni, tako grozničavo jedno mirno rješenje. Iz razdaljine stoljeća osjeća se još jasno njihova nelagodnost pred vlastitim revolucionarnim činom da su svoju vladaricu stavili iza brave, i u početku se Mariji Stjuart stvarno još olakšava povratak. Dovoljno je ako ona brak s Bodvelom proglasi nezakonitim i time prizna svoju zabludu. Tada bi se mogla, doduše, s jako oslabljenom popularnošću i autoritetom, ali ipak još prilično časno, vratiti; ona bi opet mogla prebivati u Holirudu i izabrati novog, dostojnijeg muža. Ali se Mariji Stjuart još nisu otvorile oči. Ona još ne shvaća, u preuznošenju svoje nepogrešivosti, da je uzastopni skandali sa Šastelarom, Ricijem, Darnlijem i Bodvelom opterećuju krivnjom zbog lakomislenosti koja je za svaku osudu. Ne pristaje ni na najmanju koncesiju. Protiv svoje zemlje, protiv čitavog svijeta, brani ona Bodvela-ubojicu, tvrdi da ga se ne može odreći, jer će inače dijete koje od njega očekuje doći na svijet kao bastard. Još uvijek živi u oblacima, još ta romantičarka ne shvaća stvarnost. Ali taj prkos koji se, po ličnom nahođenju, može nazvati ludim ili veličanstvenim, izaziva sva ona nasilja koja su prema njoj počinjena, a s time i odluku koja još seže kroz stoljeća: ne samo ona nego i unuk njene krvi, Čarls I, platit će krvlju to polaganje prava na neograničenu vladarsku samovolju.

Svakako, u početku može računati na stanovitu pomoć. Jer takav nadaleko vidljiv konflikt između jedne vladarice i njenog naroda ne može nikako jednako zainteresirane, stalešku braću, druge evropske vladare, ostaviti ravnodušnima; prije svega, Elizabeta se stavlja odlučno na stranu svoje dotadašnje protivnice. Često i često se smatralo to što se Elizabeta sada najednom tako bezuvjetno zauzela za svoju protivnicu kao znak njene prevrtljivosti i neiskrenosti. Ali, u stvari, Elizabetino je držanje potpuno nedvosmisleno, potpuno logično i jasno. Jer, ako sada stoji energično uz Mariju Stjuart, time se ona ne zalaže — tu razliku moramo naglasiti sa svom oštrinom — za Mariju Stjuart, za ženu, za njeno mračno i više nego sumnjivo držanje. Nego se ona kao kraljica zalaže za kraljicu, za ideju nepovredivosti vladarskog prava, i time za vlastitu stvar. Elizabeti je vjernost njenog plemstva i suviše nesigurna da bi ona mogla trpjeti da se u susjednoj zemlji daje nekažnjeno primjer kako se buntovni podanici laćaju oružja protiv svoje kraljice i kako je zarobljavanju; oštro se suprotstavivši lordu Sesilu, koji bi

mnogo više volio da protestantskim lordovima učini zaštitničke usluge, čvrsto je odlučila da pobunjenike protiv kraljevskog veličanstva što prije prisili na pokornost, jer u sudbini Marije Stjuart ona brani vlastiti položaj, i ovaj put joj izuzetno smijemo vjerovati kada kaže da se sa saučešćem osjeća potresenom u dnu duše. Oborenoj kraljici odmah najavljuje svoju sestrinsku pomoć, a u isto vrijeme kao ženi s naročitom oštrinom zamjera njenu krivicu. Jasno odvaja svoje lično mišljenje od svog državničkog stava: »Madam«, piše joj, »ljudi su uvijek smatrali kao naročit princip prijateljstva da sreća stvara prijatelje, a nesreća, naprotiv, prijatelje dokazuje; i kako sada mi imamo priliku da svoje prijateljstvo djelom dokažemo, smatrali smo ispravnim, i zbog našeg položaja kao i zbog Vas, da Vam u ovo nekoliko riječi pružimo dokaz našeg prijateljstva ... Madam, ja Vam potpuno otvoreno kažem, naša tuga nije bila malena kada ste Vi prilikom svoje udaje pokazali malo suzdržljivosti i kada smo morali ustanoviti da nigdje na svijetu nemate nijednog dobrog prijatelja koji bi to Vaše držanje odobrio; i mi bismo lagali kada bismo Vam nešto drugo rekli i napisali. Jer, kako biste gore mogli okaljati svoju čast nego time što ste se s takvom brzinom udali za čovjeka koji je, bez obzira na druga ozloglašena svojstva, od javnog mišljenja okrivljen za ubojstvo Vašeg pokojnog muža i Vi, povrh toga, time osumnjičeni kao saučesnik, iako se mi pouzdano nadamo da to nije istina. Uza sve opasnosti, Vi ste se udali za tog čovjeka, čija je žena još živa, tako da ne možete biti ni po božjem ni po zemaljskom zakonu njegova zakonita supruga, a ni Vaša djeca ne mogu biti legitimna! Vi, dakle, jasno vidite što mi mislimo o toj udaji, a iskreno žalimo što ne možemo stvoriti nikakvo bolje mišljenje, koliko god da je Vaš glasnik naveo toliko valjanih razloga da bi nas u to uvjerio. Mi smo željeli da Vam poslije smrti Vašeg muža prava briga bude da ubojice pohvatate i kaznite. Da se to zaista dogodilo — a to bi bilo lako u tako jednoj očitoj stvari — mnoge stvari u Vašem braku možda bi izgledale snošljivije. Tako možemo, iz prijateljstva prema Vama i zbog prirodnih veza krvi između nas i Vašeg pokojnog muža, samo reći da ćemo učiniti sve što je u našoj moći da valjano kaznimo ubojstvo, bilo tko od Vaših podanika da ga je počinio i makar da Vam je još toliko blizak«.

To su jasne riječi, oštre i britke kao nož, riječi kod kojih ne treba ništa tumačiti ni cjepidlačiti. On epokazuju da

je Elizabeta — koja je nesumnjivo događaje na Kerk o Fildu preko svojih špijuna i Mareovih privatnih saopćenja poznavala pouzdanije nego stoljeća kasnije strasni branioci Marije Stjuart — u suučesništvo Marije Stjuart bila sasvim uvjerena. Pruženim prstom upire ona u Bodvela kao u ubojicu, a vrlo je značajno da se u tom diplomatskom pismu služi samo riječima, »ja se nadam« — a ne možda: uvjereni smo — da Marija Stjuart nije u tom ubojstvu suučesnik. »Ja se nadam«, to su vrlo blage riječi kad je govor o takvom zločinačkom aktu, a finijim sluhom može se iz samog spuštanja glasa razabrati da Elizabeta nipošto neće jamčiti za nevinost Marije Stjuart, nego da samo želi iz solidarnosti što prije učiniti kraj tom skandalu. Kako god Elizabeta žestoko osuđuje držanje Marije Stjuart, još žešće brani njeno dostojanstvo — *sua res agitur*[1] — kao vladarica. »Ali da Vas«, nastavlja u tom značajnom pismu, »utješimo u Vašoj nesreći, za koju smo čuli, uvjeravamo Vas da ćemo učiniti sve što je u našoj moći i što budemo smatrali pogodnim da zaštitimo Vašu čast i sigurnost.«

I Elizabeta je stvarno održala riječ. Svom poslaniku dala je nalog da s oštrim protestom istupi protiv svih mjera koje su pobunjenici poduzeli protiv Marije Stjuart; jasno, lordovima daje do znanja da je u slučaju kakva nasilja spremna i na rat. U oštrom i strogom pismu predbacuje im drskost da se usuđuju suditi jednoj pomazanoj kraljici. »Gdje u Svetom pismu stoji da je podanicima dopušteno svrgnuti svog vladara? U kojoj kršćanskoj monarhiji ima pisani zakon po kojem podanici mogu dirnuti u ličnost svog vladara, zatvoriti ga ili ga staviti pred sud? ... Mi isto tako kao i lordovi osuđujemo ubojstvo našeg rođaka, kralja, i udaja naše sestre za Bodvela više nas je ozlojedila nego ijednog od vas. Ali kasnije postupanje lordova prema škotskoj kraljici ne možemo dopustiti niti trpjeti. Budući da ste vi po zakonu božjem podanici, a ona vladarica, niste je smjeli siliti da odgovara na Vašu optužbu, jer ne odgovara prirodi da glava bude podložna nogama.«

Ali prvi put nailazi Elizabeta kod lordova, iako ih većina godinama stoji u njenoj službi, na otvoren otpor. Od Ricijevog ubojstva znaju oni vrlo dobro što ih čeka ako Marija Stjuart ponovo dođe na vlast, jer je nikakva prijetnja i nikakvi mamci nisu do sada mogli natjerati da se odrekne

1 Radi se o njenoj stvari (lat.).

Bodvela, i piskave kletve na putu u Edinburg kojima se ponižena kraljica zaklela da će im se osvetiti još im zlosutno zvuče u ušima. Nisu oni najprije maknuli Ricija, zatim Darnlija, i onda Bodvela zato da bi opet postali dragovoljni i nemoćni podanici te neuračunljive žene; njima bi bilo neizmjerno zgodnije da sina Marije Stjuart, ono jednogodišnje dijete, okrune za kralja, jer jedino dijete ne može zapovijedati, i oni bi dva decenija njegovog maloljetništva bili opet neosporni gospodari zemlje.

Ali i pored svega toga lordovi ne bi našli hrabrosti da pruže otvoren otpor poslodavcu, Elizabeti, da im slučaj nije doturio neočekivano, istinski ubilačko oružje protiv Marije Stjuart. Šest dana poslije bitke kod Karberi Hila dobili su oni, zahvaljujući lopovskom izdajstvu, zaista vrlo dobrodošlu vijest. Džems Balfur, Bodvelov ortak pri Darnlijevom ubojstvu, koji se sada, pošto se vjetar okrenuo, osjeća nelagodno, vidi samo jednu mogućnost da se spasi: novim lopovlukom. Da osigura prijateljstvo vlastodržaca, izdaje on svog odbjeglog prijatelja. Potajno dostavlja lordovima važnu vijest da je odbjegli Bodvel jednog od svojih slugu poslao u Edinburg s nalogom da neprimjetno prokrijumčari iz dvora neodnesenu kazetu s važnim dokumentima. Smjesta je taj sluga, po imenu Dalgleš, bio uhvaćen, stavljen na velike muke, i u svom smrtnom strahu ovaj je mučenik odao skrovište. Prema njegovim uputama, otkrivena je i izvađena, skrivena pod krevetom, dragocjena srebrna kazeta, koju je u svoje vrijeme Fransoa II bio darovao Mariji Stjuart i koju je ona, kao i sve što imala, dala svom neizmjernom ljubljenom Bodvelu. Otada je Bodvel u toj čvrstoj škrinji, koja se mogla otključati samo naročitim, umjetnički izrađenim ključevima, obično čuvao svoje privatne dokumente, po svoj prilici i pristanak na brak, kraljičina pisma, ali i kojekakve dokumente koji su kompromitirali lordove. Sva je prilika — ništa nije razumljivije — da je on smatrao preopasnim da dokumente takve važnosti ponese sa sobom u Bortvik i u bitku. Zato ih je radije sakrio na sigurnom mjestu u dvoru da ih naknadno u zgodnom trenutku dopremi natrag po kojem pouzdanom sluzi. Jer i »bond« s lordovima i pristanak kraljice na brak, kao i njena povjerljiva pisma, mogli su mu u teškim trenucima sjajno poslužiti za ucjenu ili opravdanje: s takvim pismenim ispovijestima imao je on, s jedne strane kraljicu, ako bi pokazala prevrtljivost da ga napusti, s druge lordove, ako bi ga htjeli optužiti zbog ubojstva. Tek

donekle na sigurnom mjestu moralo je tom izgnaniku biti najvažnije kako će opet dobiti u ruke te opipljive dokaze terećenja. Zato je za lordove u tom trenutku tako neočekivan plijen jedinstvena luda sreća, jer oni sada mogu, s jedne strane, sve spise koji njih same terete kao sukrivce bez ikakve kontrole uništiti, a s druge strane one koji terete kraljicu, bezobzirno iskoristiti protiv nje.

Jednu noć je glava te bande, erl od Mortona, zadržao zaključanu kazetu kod sebe na čuvanju, a sutradan su sazvali ostale lordove, među njima — ta je činjenica važna — i katolike i prijatelje Marije Stjuart, i onda je u njihovoj prisutnosti zaključana škrinja bila silom otvorena. Ona sadrži čuvena kazetna pisma, kao i sonete, pisane kraljičinom rukom. I ne upuštajući se ponovo u raspravljanje da li su štampani tekstovi potpuno istovjetni s onim originalnima — jedno se odmah pokazalo: da je sadržaj tih pisama morao teško teretiti Mariju Stjuart. Jer je od toga časa držanje lordova drukčije: smjelije, sigurnije, čvršće. U prvoj razdraganosti, na sve su strane raširili vijest, još istog dana, prije nego što su imali toliko vremena da dokumente prepišu — a kamoli da ih krivotvore. Poslali su glasnika Mareu u Francusku da mu usmeno saopće približni sadržaj pisma koje ga najviše tereti. Obavijestili su francuskog poslanika, krivično saslušali uhvaćene Bodvelove sluge i sastavili o tome zapisnike: takvo, u pobjedu sigurno, odlučno držanje ne bi bilo moguće zamisliti da ti papiri nisu sadržavali procesualno uvjerljive dokaze o opasnom povezivanju Marije Stjuart s Bodvelom. Odjednom se situacija za Mariju opasno zamutila.

Jer otkriće tih pisama u ovom kritičnom trenutku znači ogromno jačanje pozicije pobunjenika. Ono im konačno pruža dugo i žudno iščekivanu moralnu motivaciju za njihovu nepokornost. Do sada su oni samo Bodvela označavali kao krivca za ubojstvo kralja, ali su se u isto vrijeme dobro čuvali da bjegunca ozbiljno progone i iz straha da bi on mogao javno dokazati njihovu sukrivicu. Protiv kraljice, naprotiv, nisu oni sada ništa mogli iznijeti nego to da se udala za toga ubojicu. Ali sad, zahvaljujući ovim pismima, oni odjednom »otkrivaju« — ti nevini i bezazleni ljudi — da je i kraljica sudionik u ubojstvu i zahvaljujući njenim neoprezno napisanim priznanjima stoji tim vještim i ciničnim ucjenjivačima na raspolaganju moćno sredstvo da vrše pritisak na kraljičinu volju. Sada oni, najzad, imaju sredstvo u rukama da je prisile da prenese krunu na svog sina, ili će, ako to

bude odbijala, dati da je javno optuže zbog brakolomstva i potpomaganja ubojstva.

Dati da je javno optuže, a ne optužiti, jer lordovi dobro znaju da njima samima Elizabeta ne bi nikada priznala pravo jurisdikcije nad njihovom kraljicom. Zato se oni oprezno drže u pozadini i radije puštaju da netko treći potakne zahtjev da se povede javni proces. Taj posao da javno mišljenje razdraži protiv Marije Stjuart drage volje sada preduzima za njih, sa svojom »milosrdnom« mržnjom, Džon Noks. Poslije ubojstva Ricija, taj fanatični agitator napustio je iz opreza zemlju. Ali sada, kada su se sva njegova mračna predviđanja o »krvavoj Jezabeli« i o nesreći koju će ona svojom lakomislenošću izazvati na zapanjujući način ispunila, i bila premašena, vraća se on u plaštu proroka u Edinubrg. Sada se glasno i jasno s propovjedaonice traži proces protiv grešne papistice, biblijski svećenik zahtijeva da se sudi preljubničkoj kraljici. Od tjedna do tjedna govore reformatorski svećenici u sve oštrijem tonu. Ni kraljici, viču oni s propovjedaonice oduševljenoj masi, ne smije se kao ni najobičnijoj ženi u zemlji oprostiti brakolomstvo i ubojstvo. Čisto i bistro oni traže da Marija Stjuart bude smaknuta, i to stalno huškanje postiže svoj učinak. Uskoro se mržnja iz crkve izlijeva na ulicu. Uzbuđen nadom da će gledati kako ženu — u koju je tako dugo gledao sa strahom odozdol — u osuđeničkoj haljini vode na stratište, prosti narod, koji do sada nije nikada u Škotskoj uživao ni glasa ni riječi, traži javni proces, a s naročitom revnošću bijesne žene protiv kraljice. »The women were most furios and impudent agains her, yet the men were bad enought.«[1] Jer svaka siromašna žena u Škotskoj zna da bi joj sramni stup i lomača bili sudbina kada bi isto tako hrabro popustila preljubničkoj pohoti — zar upravo ta žena, jer je kraljica, smije nekažnjeno ljubakati i ubijati a da izbjegne lomači? Sve bješnje buči zemljom povik: »Spalite kurvu!« — »Burn the whore!« I engleski poslanik, sav u poštenom strahu, javlja u London: »Bojim se da će ta tragedija u ličnosti kraljice završiti tako kako je započela s Davidom, onim Talijanom, i s kraljičinim mužem.«

Više lordovi nisu niti htjeli. Sada je postavljen teški top da smlavi svaki otpor Marije Stjuart protiv »dragovoljne«

---

1 Žene su bile krajnje ljute i drske prema njoj, čak su i muškarci bili dosta opaki (engl.).

abdikacije. Već su spremljeni akti da zadovolje traženje Džona Noksa, odnosno optužbe protiv kraljice, i to, Marija Stjuart treba biti optužena zbog »kršenja zakona« i — izabrali su oprezne riječi — »zbog nedoličnog snošaja s Bodvelom i drugima« (incontinence with Bothwell and others). Ako još i sada kraljica bude odbijala da abdicira, tada će moći u sudnici javno pročitati pisma nađena u kazeti, pisma koja je terete da je bila upoznata s ubojstvom, i iznijeti na javu njenu sramotu. Na taj način bi pred svijetom bila pobuna dosta opravdana. Za ovu vlastitim rukopisom razobličenu ortakinju u ubojstvu ne bi onda više mogli nastupati kao branioci ni Elizabeta ni drugi vladari.

Naoružani tom prijetnjom javnog suda, krenuli su Melvil i Linsi 25. jula u Lohliven. Ponijeli su sa sobom tri ispisana pergamenta, što ih Marija Stjuart mora potpisati ako hoće da se izbavi iz sramote javne optužbe. U prvom redu Marija Stjuart mora izjaviti da je sita vladanja i da će biti »zadovoljna« ako skine sa sebe teret krune, koju više nema ni snage ni volje nositi. Drugi akt sadrži njezin pristanak na krunjenje njenog sina, treći privolu da se regentstvo prenese na njenog polubrata Marea ili na nekog regenta-zamjenika.

Riječ vodi Melvil, onaj koji joj je od svih lordova kao čovjek najbliži. Dvaput je on još prije toga dolazio da sukob izgladi na lijep način i da je nagovori da ostavi Bodvela: oba puta je ona to odbila, jer bi inače Bodvelovo dijete, koje ona nosi u utrobi, došlo na svijet kao bastard. Ali sada, nakon pronalaska pisama, došao je tuk na utuk. U prvi mah je kraljica pružila otpor na najstrašniji način. Briznula je u plač i, zaklinjući se, govorila da se radije odriče života nego krune, i tu zakletvu potvrdila je svojom sudbinom. Ali joj Melvil bezobzirno i u najjačim bojama slika što je čeka: javno čitanje pisama, saslušanje uhvaćenih Bodvelovih slugu, tribunal sa saslušavanjem i osudom. Zgražajući se, uviđa Marija Stjuart svoju lakomislenost i u kakvo je blato, u kakvu sramotu upala. Malo-pomalo, strah pred javnim poniženjem lomi joj snagu. Poslije dugog oklijevanja, poslije divljih provala razjarenosti, negodovanja, očaja, ona konačno popušta i potpisuje sve dokumente.

Sporazum je sklopljen. Ali kao i uvijek kod škotskih »bondova«, nijedna od obje strane ne misli ozbiljno na to da se veže zakletvom i riječju. Lordovi će, i pored toga, pisma Marije Stjuart pročitati pred parlamentom i njenu krivicu rastrubiti po svijetu, samo da joj onemoguće povratak. S druge strane, ni Marija Stjuard isto tako ne smatra se svrgnutom time što je stavila na mrtvi pergament nekoliko poteza tintom. Sve što sačinjava stvarnost i bit ovog svijeta: čast, zakletva, prisega, bilo je za nju ništa prema unutrašnjoj istini njenog kraljevskog prava, za koje je ona osjećala da je nerazrješivo od njenog života, kao i topla krv koja teče njenim žilama.

Nekoliko dana kasnije okrunjen je mladi kralj: narod se morao zadovoljiti prizorom beznačajnijim nego što bi bio veseo autodafe na javnom trgu. Ceremonija je izvršena u Sterlingu, lord Atol nosio je krunu, Morton žezlo, Glenkern mač i Mar na svojim rukama dijete, koje se od toga časa zvalo Džems VI Škotski. A time što je Džon Noks izvršio pomazanje trebalo je pred svijetom posvjedočiti da je dijete, taj novookrunjeni kralj, za sva vremena otrgnuto iz zamke rimske hereze. Pred vratima kliče narod, svečano zvone zvona, po svoj zemlji pale kresove. Na trenutak — uvijek samo na trenutak — vlada opet u Škotskoj radost i mir. Sada kada su drugi obavili sav taj grubi i mučni posao, može se Mare, čovjek profinjene igre, vratiti kao pobjednik.

Opet jednom potvrdila se njegova perfidna politika da je bolje pri opasnim odlukama ostati u pozadini. Bio je odsutan za Ricijeva i Darnlijeva ubojstva, nije sudjelovao u ustanku protiv sestre: nikakva ljaga nije uprljala njegovu lojalnost, nikakva krv njegove ruke. Za mudro odsutnog sve je učinilo samo vrijeme. Budući da je znao proračunato čekati, pripalo mu je na najpošteniji način i bez ikakve muke sve za čim je podmuklo težio. Jednodušno mu lordovi kao najmudrijem nude regentstvo.

Ali Mare, rođen da vlada, jer zna sam sebe svladati, ne poseže za tim nipošto halapljivo. I suviše je mudar da bi od ljudi, kojima kasnije treba vladati, primio takvu čast kao milost. Osim toga, on, kao brat koji voli sestru i koji joj je pokoran, neće da izgleda da je došao tražiti pravo koje je njegovoj sestri na silu oteto. Sama treba — psihološki majstorski potez — da mu to regentstvo namentne: on hoće da ga obje strane postave i mole: i pobunjeni lordovi i svrgnuta kraljica.

Scena njegova posjeta u Lohlivenu dostojna je velikog dramatičara. Impulsivno se baca, tek što ga je spazila, nesretna žena, jecajući, u naručje svog polubrata. Sada se ona

nada da će najzad naći sve, utjehu, podršku i prijateljstvo i, prije svega, iskren savjet, koji joj je odavno nedostajao. Ali Mare gleda s izigravanom hladnoćom njenu zubnjenost. Odvodi je u njenu sobu, zamjera joj krutim riječima ono što je uradila, ni jednom jedinom riječju ne daje joj nade u susretljivost. Potpuno zbunjena vrlo hladnim držanjem, brizne kraljica u plač i pokušava se pravdati, izjašnjava se. Ali Mare, tužilac, šuti, šuti i samo šuti namrštena čela: on hoće da u toj očajnoj ženi strah održi budnim, kao da se u njegovoj šutnji krije jedna još gora vijest.

Čitavu noć Mare ostavlja svoju sestru u čistilištu tog straha; strahovit otrov nesigurnosti, koji joj je on ubrizgao kap po kap, treba da je zapeče u dno duše. Trudna žena, neobaviještena što se zbiva u vanjskom svijetu (stranim poslanicima zabranili su svaki posjet), ne zna što je čeka, optužba ili sud, sramota ili smrt. Bez sna provodi ona tu noć, i sutra ujutro njena je otporna snaga potpuno slomljena. Sada Mare otpočinje postupno s lijepim riječima. Oprezno nagovještava da bi se možda — možda izgovara neodređenim tonom — još moglo nešto učiniti za njenu čast ali samo ako ne bude poduzimala nikakve pokušaje da pobjegne ili da se sporazumijeva sa stranim vlastima i, prije svega, da se više ne drži Bodvela. Ovaj plahi tračak nade već oživljava ovu strasnu, očajnu ženu. Baca se bratu u naručje, moli, preklinja ga da preuzme regentstvo. Samo tada će njen sin biti osiguran, kraljevstvo u valjanim rukama i ona izvan opasnosti. Moli i moli, i Mare se daje dugo i pred svjedocima moliti prije nego što će najzad velikodušno primiti iz njene ruke ono radi čega je i došao. Sada može otići zadovoljan, Marija Stjuart ostaje utješena, jer sada, kada zna da je vlast u rukama njenog brata, ona se može nadati da će ona pisma ostati tajna i da će time njena čast pred svijetom biti sačuvana.

Ali za nemoćne nema na svijetu samilosti. Čim Mare bude imao vlast u svojim čvrstim rukama, prva briga će mu biti da zauvijek spriječi povratak svoje sestre: kao regent, mora on tu neugodnu pretendenticu moralno likvidirati. O puštanju iz zatočenja nema više ni govora, naprotiv, sve se čini da Marija Stjuart trajno ostane u zatočeništvu. Mada je on Elizabeti, kao i svojoj sestri, obećao da će štititi njenu čast, dopušta da se u škotskom parlamentu 15. decembra kompromitantna Marijina pisma Bodvelu izvade iz srebrne

kazete, pročitaju, sravne i jednoglasno proglase svojeručnima. Četiri biskupa, četrnaest opata, dvanaest erlova, petnaest lordova i više od trideset pripadnika sitnog plemstva, među njima i više kraljičinih bliskih prijatelja — važna činjenica — nije se javio ni s najmanjom sumnjom, a time se ta scena pretvara u tribunal; nevidljiva stoji kraljica pred sudom svojih podanika. Sve ono što se posljednjih mjeseci protupravno zbivalo, ustanak, zatočenje, proglašava se nakon čitanja pisama zakonitim, i izričito se izjavljuje da je kraljica zaslužila svoju sudbinu, jer je »art and part«, znajući i djelotvorno sudjelovala u ubojstvu svog zakonitog muža, a to je »dokazano pismima koja je ona svojom rukom prije i poslije izvršenja ovoga djela pisala Bodvelu, glavnom izvršiocu ubojstva, kao i onom nedostojnom udajom odmah poslije ubojstva«. Da pored toga i sav svijet sazna za krivicu Marije Stjuart, i da svima bude poznato da su pošteni, ispravni lordovi samo iz čistog moralnog ogorčenja postali pobunjenici, šalju se prijepisi onih pisama svim stranim dvorovima; time je Mariji Stjuart javno udaren žig osuđenice. S tim crkvenim znakom na čelu, nadaju se Mare i lordovi, neće se ona nikada usuditi da traži krunu za svoju glavu žigosanu zbog takve krivice.

Ali Marija Stjuart je i suviše zazidana u svoje kraljevsko samopouzdanje da bi je poruga i sramota mogle poniziti. Osjeća da nikakav žig ne može nagrditi čelo koje je nosilo obruč krune i koje je pomazano svetim uljem izbora. Ni pred čijom presudom, i ni pred čijom zapovijedi neće ona sagnuti glavu; što joj više silom žele odrediti malu i bespravnu sudbinu, to se snažnije ona opire. Takva snažna volja ne da se trajno zauzdati; ona probija sve zidine, ona preplavljuje sve brane. A sputate li je okovima, tako žestoko će njima tresti da će svi zidovi i srca zadrhtati.

SESNAESTO POGLAVLJE

RASTANAK SA SLOBODOM

Od ljeta 1567. do ljeta 1568.

Mračne tragične scene bodvelske tragedije mogao bi savršeno pjesnički obraditi samo jedan Šekspir: onu blažu romantično-dirljivu scenu epiloga u dvorcu Lohlivenu opjevao je drugi jedan, neznatniji, Valter Skot. Pa ipak, tko je tu legendu čitao kao dijete, kao dječak, ostala mu je u duši istinitija od povijesne istine jer u nekim rijetkim, opravdanim slučajevima lijepa legenda pobjeđuje i samu stvarnost. Kako li smo svi mi kao mladi i strasni ljudi voljeli te scene, kako li su se one slikovito usadile u našu dušu, kako li su nam obuzimale dušu samilošću! Jer su tu, tako reći, u materijalu već bili pripremljeni svi elementi romantično-ganutljivog: to su bili goropadni stražari, koji čuvaju nedužnu princezu, kletvenici koji su okaljali njenu čast, tu je bila i ona sama, mlada, dobrostiva i lijepa, magično pretvarajući strogost neprijatelja u blagost, zanoseći srca muškaraca toliko da su joj iskazivali vitešku pomoć. A kao motiv, tako je romantičan bio i scenario, mračan zamak usred ljupkog jezera. Sa zabata princeza može zastrta pogleda promatrati svoju lijepu škotsku zemlju s njenim šumama i brdima, njenom ubavnošću i ljupkošću, a negdje u daljini talasa se Sjeverno more. Sva pjesnička snaga, skrivena u srcu škotskog naroda, mogla se kristalinski skupiti oko tog romantičnog sudbinskog trenutka ljubljene kraljice, i kada je jednom takva legenda savršeno izgrađena, onda ona prodire duboko i nerastvorljivo u krv jedne nacije. S pokoljenja na pokoljenje ona se priča i ponovo se osvježava kao kakvo zimzeleno drvo, iz godine u godinu tjera ona nov cvat, bijedno i nezapaženo leže pored te više istine papirnati dokumenti činjenica, jer što je jednom stvoreno lijepo, tom ljepotom zadržava svoje pravo. I kada kasnije, postavši zreliji i nepovjerljiviji, pokušamo da iz te potresne legende otkrijemo istinu, onda ona djeluje grešnički bljutavo, upravo kao kad bismo sadržaj jedne pjesme napisali u hladnoj, suhoparnoj prozi.

Ali je opasnost svake legende u tome što će ona ono istinski tragično prešutjeti samo za volju onog plačljivo-dirljivog. Tako i romantična balada o zatvaranju Marije Stjuart u Lohliven prelazi preko njene prave, njene najdublje, njene najljudskije nevolje. Valter Skot uporno je zaboravljao ispričati jedno: da je ona bila trudna od ubojice svoga muža, a to je u stvari bila njena najstrašnija duševna muka u onim strašnim mjesecima poniženja. Jer, ako dijete koje nosi u utrobi dođe, kao što je očekivala, na svijet prerano, onda se može i bez milosti izračunati, po nevarljivom kalendaru prirode, kada se ona tjelesno podala Bodvelu. Dan i čas, to se ne zna, ali je to u svakom slučaju bilo, po pravu i moralu, u nedozvoljeno vrijeme, kada je ljubav bila: ili brakolomstvo, ili neobuzdanost, možda u vrijeme korote za preminulim mužem, u Sitonu i na onim čudnovatim putovanjima od dvorca do dvorca, možda — sva je prilika — već prije toga i još za života njenog muža — sramota jedno, a sramota i drugo. I samo tada možemo shvatiti svu nevolju te očajne žene ako se sjetimo da bi rođenje Bodvelova djeteta otkrilo kalendarski jasno cijelom svijetu početak njene zločinačke strasti.

Ali s te tajne koprena nije nikada bila skinuta. Mi ne znamo u kojem je mjesecu trudnoće bila Marija Stjuart kada su je doveli u Lohliven, ne znamo kada se riješila svog straha od nečiste savjesti, ne znamo da li je dijete rođeno živo ili mrtvo, ne znamo ništa potpuno jasno, ne znamo koliko je tjedana ili mjeseci bilo tom plodu preljuba kada je bio otklonjen. Sve je tu sama tama i nagađanje, jer jedno svjedočanstvo proturječi drugome, i samo je jedno sigurno: da je Marija Stjuart morala imati dovoljno razloga da podatke o tom materinstvu zamrači. Ni u jednom pismu, ni jednom jedinom riječju — to je već sumnjivo — nije ona nikada više spomenula to Bodvelovo dijete. Po izvještaju koji je izradio sekretar Marije Stjuart, no čiji je sastav ona lično pregledala, ona je prije vremena donijela na svijet za život nesposobne blizance — a moglo bi se tome dodati nagađanje da to nije bilo slučajno prije vremena, jer je ona povela sa sobom u zatočenje i svog apotekara. Po drugoj verziji, isto tako nepotvrđenoj, rodila je živo dijete, djevojčicu, koja je tajno otpremljena u Francusku i tamo u nekom ženskom samostanu, ne znajući za svoje kraljevsko porijeklo, umrla. Ali u toj neispitljivoj stvari ne pomaže nikakvo nagađanje ni šaputanje, tu činjenice ostaju za sva vremena zasjenjene.

Potonuo je ključ te njene posljednje tajne u dubinama lohlivenskog jezera.

Ali već činjenica da su čuvari Marije Stjuart pomogli da ta za njenu čast tako opasna tajna poroda ili pobačaja onog bastarda ostane u mraku, dokazuje da oni nisu bili onako opaki tamničari kako ih je romantična legenda ocrnila. Ledi Daglas od Lohlivena, kojoj je Marija bila povjerena, bila je prije više od trideset godina ljubavnica njenog oca; šestoro djece rodila je ona Džemsu V, među njima najstarijeg erla od Marea prije nego što se udala za grofa Daglasa od Lohlivena, kome je poklonila sedmoro djece. Jedna žena koja je već trinaest puta doživjela porođajne muke, koja je i sama propatila duševne muke što joj prva djeca nisu bila zakonito priznata, bila je sposobna da bolje nego ikoja druga žena shvati i brige Marije Stjuart. Sva ona okrutnost koju joj pripisuju bit će samo da je bajka i izmišljotina, a ima mjesta vjerovanju da je ona sa zatočenicom postupala isključivo kao s časnim gostom. Marija Stjuart stanuje u cijelom nizu prostorija, ima kraj sebe svoga kuhara, svog apotekara četiri—pet žena koje je poslužuju, ni na kakav način ona nije bila unutar tog zamka u svojoj slobodi ograničavana, a izgleda, štoviše, da joj je bilo dozvoljeno da ide i u lov. Oslobodimo li se sve te romantične dirljivosti i pokušamo li gledati pravedno, tada ćemo morati postupanje s njom nazvati blagim. Jer najzad — romantika to zaboravlja — ta žena bila je u najmanju ruku kriva zbog teške nehatnosti što se tri mjeseca poslije ubojstva svog muža udala za njegovog ubojicu, a jedan novovjekovni sud bi je, u najboljem slučaju, mogao — zahvaljujući olakšavajućoj okolnosti umne poremećenosti ili duhovne potčinjenosti — osloboditi sudioništva. Kada su, dakle, tu ženu, koja je svojim skandaloznim ponašanjem uzbunila svoju zemlju i ogorčila cijelu Evropu za neko vrijeme silom odvojili od svijeta, to su učinili uslugu ne samo zemlji nego i njoj samoj. Jer, u tim tjednima odvojenosti, uzbuđenoj je ženi konačno pružena prilika da smiri svoje suviše razdražene živce, da opet stekne unutrašnju čvrstinu i volju, koju je Bodvel bio oslabio; zapravo je to zatočenje u Lohlivenu tu presmjelu ženu sačuvalo na nekoliko mjeseci od najopasnijeg: od njenog vlastitog nemira i nestrpljivosti.

Prije svega, blagom kaznom moramo nazvati to romantično zatočenje za tolike ludosti ako ih usporedimo s ludostima njenog sukrivca i ljubavnika. Jer, koliko je drugačije sud-

bina dohvatila Bodvela! Kopnom i morem, i pored datog obećanja, tog izgnanika ganja hajka, ucijenili su mu glavu na hiljadu škotskih kruna, i Bodvel zna da bi ga za tu svotu izdao i prodao i najbolji prijatelj u Škotskoj. Ali tog odvažnog čovjeka nije lako uhvatiti: najprije on pokušava skupiti svoje »borderere« za posljednji otpor; zatim bježi na Orknijske otoke da odatle digne narod u rat protiv lordova. Ali Mare polazi za njim u potjeru sa četiri broda na otoke, i teškom mukom gonjeni Bodvel na bijednoj orahovoj ljusci od broda bježi na debelo more. Tu ga uhvati bura. S razderanim jedrima otisnula se barka, namijenjena samo obalnoj plovidbi, prema Norveškoj, gdje ju je konačno zaustavio danski ratni brod. Bodvel nastoji ostati neprepoznat da bi izbjegao svom izručenju. On posuđuje od mornara obično odijelo, voli više da ga smatraju gusarom nego traženim škotskim kraljem. Ali je najzad bio prepoznat, povlačen iz jednog mjesta u drugo, jedno vrijeme bio je u Danskoj oslobođen, i već je izgledalo da je sretno spašen. Ali tada ovog vatrenog ženskara stiže neslućena kazna: njegov položaj pogoršao se time što neka danska gospođa — koju je on, u svoje vrijeme, obećavši joj brak, bio zaveo — diže protiv njega tužbu. Međutim, i u Kopenhagenu su točnije saznali zbog kakvog je zločina bio okrivljen, i odsada mu sjekira stalno visi nad glavom. Diplomatski kuriri jure tamo-amo, Mare traži njegovo izručenje, a još žešće to traži Elizabeta da bi imala krunskog svjedoka protiv Marije Stjuart. Ali francuski srodnici Marije Stjuart potajno rade na tome da danski kralj ne izruči tog opasnog svjedoka. Zatvor mu se sve više pooštrava, a ipak mu je tamnica jedina zaštita od osvete. Svakog dana mora se taj čovjek, koji bi se stotinama neprijatelja u boju hrabro i neustrašivo suprotstavio, bojati da ga u okovima ne otpreme u domovinu i uz najnezamisljivije muke ne smaknu kao kraljevog ubojicu. Neprestano ga vuku iz tamnice u tamnicu, sve ga tješnje zatvaraju, sve ga strože drže iza rešetaka i debelih zidina, kao kakvu opasnu zvjerku; uskoro on uviđa da će ga izbaviti samo smrt. U strahovitoj samoći i besposlici, taj snažni čovjek, pun životnih sokova, strah i trepet svojih neprijatelja, ljubimac žena, tjedne i tjedne, mjesece i mjesece, godine i godine, i kraj živa tijela trune i gasi se taj golemi komad života. Za toga neobuzdanog čovjeka, koji se potpunim osjećao samo u višku snage, samo u neograničenoj slobodi, koji

je poljima jurio u lov, koji je jezdio u borbu sa svojim privrženicima, koji je žene osvajao po svim zemljama i nalazio uživanje u duhovnim stvarima — za njega je gora od mučenja na mučilima, gora od smrti ta strahovito besposlena samoća između hladnih, nijemih i mračnih zidova, ta praznina vremena, koja mrvi njegovu životnu bujnost. Neki izvještaji javljaju — možemo ih smatrati vjerodostojnima — da je on kao kakav bjesomučnik udarao tijelom o željezne rešetke i da je u ludilu bijedno propao. Od brojnih ljudi koji su za Mariju Stjuart podnijeli smrt i mučenja, ovaj — koga je ona najviše voljela — najduže je i najstrahovitije ispaštao.

A misli li Marija Stjuart još na Bodvela? Djeluje li prokletstvo ropske potčinjenosti još iz daljine, ili tiho i polako popušta usijani obruč? Ne znamo. I to je ostala tajna, kao i štošta drugo u njenom životu. Samo jedno vidimo, iznenađeni: tek što se oporavila od babinja, tek što se oslobodila od svog materinskog bremena, ona kao žena zrači opet svoj stari žar, ponovo izbija iz nje nemir. Ponovo, po treći put, uvlači ona jednog mladog čovjeka u svoj sudbinski krug.

Moramo uvijek sa žaljenjem ponoviti: do sada sačuvane slike Marije Stjuart, koje su većinom izradili tek osrednji slikari, ne daju nam nikakav pogled u pravo njeno biće. Uvijek one pokazuju hladno i plitko samo jedno: ljupko, mirno, ugodno, privlačno i mekano lice, ali po njima ne možemo naslutiti ništa od one čulne draži koja mora da je toj čudnovatoj ženi bila svojstvena. Mora da je iz nje zračila neka naročita ženska sila, jer ona svuda stječe prijatelje, čak i među svojim neprijateljima. Za vrijeme svog zaručništva i udovišta, na prijestolju i u svakoj tamnici, zna ona oko sebe stvoriti simpatije i zrak oko sebe napraviti blagim i ugodnim. Tek što je došla u Lohliven, a već je lorda Rivena, jednog od svojih čuvara, učinila tako poslušnim da su ga lordovi morali udaljiti. I tek što je napustio dvorac, ona već općarava jednog drugog, mladog lorda, Džordža Daglasa od Lohlivena. Poslije nekoliko tjedana sin njene čuvarice već je spreman da za nju učini sve, i stvarno, u bijegu postaje joj najvjerniji, najodaniji pomagač.

Da li je bio samo pomagač? Nije li joj mladi Daglas u tim mjesecima zatočenja bio nešto više? Da li je ta sklonost ostala zaista kavalirska ili platonska? Ignorabimus.[1] Svakako, Marija Stjuart je strast mladog čovjeka iskoristila i nije

1 Nećemo znati (lat.).

štedjela u zavaravanju i lukavstvu. Osim svoje lične draži, kraljica još uvijek ima i jedan drugi mamac: zavodljivu nadu da će se njenom rukom domoći i vlasti djeluje magnetski na svakoga tko je sretne. Izgledalo je da je Marija Stjuart — tu smijemo samo nagađati, a ne tvrditi — polaskanoj majci mladog Daglasa iznosila pred oči mogućnost braka da bi je sklonila na popustljivost, jer je malo-pomalo njen nadzor postajao sve nehatniji, i Marija Stjuart je konačno mogla prići poslu kojem su bile posvećene sve njene misli: oslobođenju.

Prvi pokušaj (25. marta) izjalovio se, iako je bio vješto pripremljen. Svakog se tjedna jedna pralja s drugim djevojkama dovozi u čamcu preko jezera i opet se vraća. Daglas ju je uspio nagovoriti i ona pristane da s kraljicom izmijeni haljine. U prostom odijelu te pralje i pod gustom koprenom, da je ne bi prepoznali, prolazi Marija Stjuart sretno kroz strogo čuvana vrata. Već se otisnuo čamac na jezero, na drugoj obali kojega ju je s konjima čekao Džordž Daglas. Tada, odjednom, padne na pamet jednom od momčadi da se udvara vitkoj, koprenom pokrivenoj mladoj pralji. Pokušava, da bi vidio da li je lijepa, da joj skine koprenu. Ali je Marija Stjuart, sva uzbuđena, čvrsto drži svojim uzanim, nježnim, bijelim, finim rukama. Međutim, upravo je ta nježnost, finoća i jednoj pralji neprilična odnjegovanost prstiju odaje. Odmah momčad s čamca diže uzbunu, i premda im je kraljica ljutito naređivala da je prevezu na drugu obalu, oni su je opet vratili u njenu tamnicu.

Taj je slučaj odmah bio javljen, i nato se pooštrio nadzor. Džordž Daglas nije više smio stupiti u dvorac. Ali ga to nije spriječilo da ostane u blizini, u vezi s kraljicom: kao vjeran glasnik prenosi on vijesti njenim pristalicama. Jer, gle, iako u javnosti osuđena i utvrđena kao ubojica, godinu dana poslije Mareove vladavine ima ponovo pristalica. Nekoliko lordova, prije svega Hantliji i Sitoni, ostali su kraljici — ni najmanje iz mržnje prema Mareu — bezuvjetno vjerni. Ali, začudo, Marija Stjuart nalazi najbolje pristalice među Hamiltonima, koji su joj dotle bili najžešći neprijatelji. U stvari, između Hamiltona i Stjuarta postoji prastaro rodovsko neprijateljstvo. Uvijek su Hamiltoni, iza Stjuarta najmoćniji rod, zavidjeli Stjuartima na škotskoj kruni i težili za tim da pripadne njihovom klanu; sada im se odjednom ukazala mogućnost da ženidbom Marije Stjuart učine jednoga

od svojih gospodarom Škotske. I smjesta oni stupaju — politika nema nikakve veze s moralom — na stranu te žene, za koju su tek prije nekoliko mjeseci tražili smrt kao za ubojicu. Teško bi se moglo pretpostaviti da je Marija Stjuart ozbiljno mislila (zar je Bodvel već zaboravljen?) da se uda za jednog od Hamiltona. Po svoj prilici ona pristanak je dala samo iz računa, tj, da bi se oslobodila. Džordž Daglas, kome je isto tako obećala svoju ruku — drske li dvolične igre jedne očajnice! — služi kao glasnik u toj stvari i vodi odlučnu akciju. Drugog maja sve je zrelo; i nikada tamo gdje je potrebna hrabrost umjesto mudrosti Marija Stjuart nije zakazala. Taj bijeg odigrao se tako romantično kako to jednoj romantičnoj kraljici i dolikuje: Marija Stjuart ili Džordž Daglas, pridobili su među stanovnicima ovog dvorca dječaka Viljena Daglasa, koji je tu služio kao paž, za pomagača, i taj okretni i bistri momčić izveo je svoj zadatak vješto. Strogi kućni red traži da pri zajedničkoj večeri u dvorcu Lohlivenu svi ključevi izlaznih vrata budu radi sigurnosti stavljeni na stol pored upravitelja, koji ih onda noću nosi sa sobom da bi ih čuvao pod jastukom. Ali čak i pri objedu on ih želi vidjeti pri ruci: tako su oni i ovaj put, teški i metalni, ležali pred njim na stolu. Za vrijeme serviranja bacio je sada mali prepredeni momčić upravitelju dvorca brzo ubrus preko ključeva i, dok je društvo za stolom, bogato posluženo vinom, bezbrižno dalje ćaskalo, odnio je on pri pospremanju stola neopaženo s ubrusom i ključeve. Zatim se sve odvijalo unaprijed dogovorenom brzinom: Marija Stjuart se presvukla u nošnju jedne od svojih služavki, dječak je otrčao pred njom, otvorio iznutra vrata i zaključao ih pažljivo izvana, tako da nitko ne bi mogao brzo za njima doći; zatim je ključeve bacio u jezero. Prije toga sve je čamce povezao sa svojim i izveo ih nasred jezera; time je bila onemogućena potjera. Sada mu je samo trebalo da brzim veslanjem dotjera čamac u toploj majskoj noći do druge obale, a tamo su već čekali Džordž Daglas i lord Siton sa pedeset konjanika. Kraljica, ne oklijevajući, baca se na konja i u galopu juri cijelu noć do dvorca Hamiltonovih. Sa slobodom se u njoj probudila i stara smjelost.

To je slavna balada o bijegu Marije Stjuart iz dvorca zapljuskivanog valovima, o bijegu koji je uspio samo zahvaljujući predanosti jednog vatrenog mladog čovjeka i požrtvovnosti jednog dječaka. Pročitajmo je ponovo kojom prili-

kom u njenoj romantici u Valtera Skota. Nešto hladnije o tome misle kroničari. Oni misle da stroga čuvarica ledi Daglas nije bila u toj stvari tako potpuno nedužna kakvom se pravila i kako to drugi prikazuju, i da je uopće tu lijepu priču tek naknadno izmislila kako bi opravdala mlakost i namjernu sljepoću stražara. Ali legende, kad su lijepe, ne treba razarati. Zašto da potamni to posljednje večernje svjetlo u životu Marije Stjuart? Jer se na horizontu već javlja sjenka. Završile su se pustolovine, i posljednji put je ta mlada smjela žena izazvala i doživjela ljubav.

Nakon tjedan dana Marija Stjuart je imala na okupu vojsku od šest hiljada ljudi. Još se jednom činilo kao da se razilaze oblaci, jedan trenutak vidi ona opet svoju zvijezdu nad glavom. Ne samo da su došli Hantliji i Sitoni, stari njeni prijatelji, ne samo da je u njenu službu stupio klan Hamiltona, nego je, začudo, došao i velik dio škotskog plemstva, osam grofova, devet biskupa, osamnaest lordova i preko stotinu baruna. Začudo, i opet nije začudo, jer u Škotskoj ne smije jedan čovjek biti stvarno gospodar, a da plemstvo ne ustane protiv njega. Mareova krutost zainatila je lordove: oni više vole, makar ona bila i stotinu puta kriva, poniznu kraljicu nego ovog strogog regenta. I inozemstvo odmah potvrđuje oslobođenu kraljicu u njenom položaju. Francuski poslanik traži Mariju Stjuart da joj se pokloni kao zakonitoj vladarici. Elizabeta joj »na vijest o njenom bijegu« šalje posebnog poslanika. Neupadljivo je čvršći i mnogo izgledniji postao njen položaj u toj godini zatočenja; čudno se list okrenuo. Ali kao da je pokreće neki mračni predosjećaj, Marija Stjuart, inače tako hrabra i borbena, traži da izbjegne odluci oružjem, više bi voljela mirno pomirenje s bratom: mali, tanki tračak kraljevskog sjaja kada bi joj on sada ostavio, i ona bi mu, prošla kroz teška iskušenja, prepustila vlast. Kao da se nešto od one snage — pokazat će nam to naredni dani — koja je u njoj živjela dok ju je željezna Bodvelova volja čeličila, slomilo, i ona poslije svih tih briga, i nevolja, i muka, poslije svih tih divljih neprijateljstava žudno očekuje samo jedno: slobodu, mir i počinak. Ali Mare više ne misli na to da dijeli vlast. Njegovo i častoljublje Marije Stjuart djeca su istog oca, a dobri pomagači jačaju njegovu odlučnost. Dok Elizabeta šalje svoje pozdrave Mariji Stjuart, njega Sesil, engleski državni kancelar, sa svoje strane energično goni da najzad svrši s Marijom Stjuart i katoličkom strankom u Škotskoj.

I Mare ne okleva: on zna, dokle god ta nepopustljiva žena bude na slobodi, neće u Škotskoj biti mira. Gori od želje da se zauvijek obračuna sa škotskim ustaničkim lordovima i da ih primjerno kazni. Sa svojom prirođenom energijom skuplja on preko noći vojsku, brojem slabiju od vojske Marije Stjuart, ali pod boljim vodstvom i discipliniraniju. Ne čekajući daljnja pojačanja, krenuo je iz Glazgova. Trinaestoga maja došlo je kod Lengsajda do konačnog obračuna između kraljice i regenta, između brata i sestre, između Stjuarta i Stjuarta.

Bitka kod Lengsajda bila je kratka, ali odlučna. Ona nije počela, kao ono kod Karberi Hila, dugim oklijevanjem i ćaskanjem; u jurišu baca se konjica Marije Stjuart na neprijatelja. Ali je Mare svoj položaj dobro izabrao, neprijateljska konjica bila je, prije nego što je mogla zauzeti brežuljak na juriš, oštrom vatrom razbijena, i u protunapadu je cijela fronta bila odbačena. Poslije tri četvrt sata sve je bilo završeno. U divljem bijegu, ostavljajući za sobom svoje topove i tri stotine mrtvaca, raspršila se posljednja kraljičina vojska.

Marija Stjuart promatrala je borbu s jednog brežuljka. Čim je vidjela da je sve izgubljeno, pohitala je niz brežuljak, vinula se na konja i odjurila u oštrom galopu u pratnji konjanika. Na otpor ona više i ne misli, spopala ju je užasna panika. Bez počinka juri preko pašnjaka i močvara, kroz šume i polja, potaknuta jednom jedinom mišlju: spasiti se! »Pretrpjela sam«, piše ona kasnije kardinalu od Lotaringije, »pogrde, klevete, zatočenje, glad, hladnoću, vrućinu, bježala sam, ne znajući kuda, dvadeset i dvije milje kroz unutrašnjost bez hrane i odmora. Morala sam spavati na goloj zemlji, piti kiselo mlijeko i hraniti se zobenom kašom bez hljeba. Tri noći sam kao kakva sovuljaga, bez ijednog ženskog stvorenja uza se da mi pomogne, živjela tamo na selu«. I tako je ona u slici tih posljednjih dana ostala u sjećanju svog naroda kao smjela amazonka, kao herojsko-romantični lik. Zaboravljene su danas u Škotskoj sve njene slabosti i ludosti, oprošteni i opravdani prijestupi njene strasti. Samo je ta slika ostala, slika blage zatočenice u usamljenom dvorcu, a zatim i druga slika smjele jahačice, koja, da bi spasila svoju slobodu, na zapjenušanom konju jezdi kroz noć i hiljadu puta više voli poći u smrt nego da se kukavički i zaplašena preda svojim neprijateljima. Tri puta je već tako noću bježala, prvi put s Darnlijem iz Ho-

liruda, drugi put u muškom odijelu iz dvorca Bortvika Bodvelu, treći put s Daglasom iz Lohlivena. Tri puta je takvom oštrom, odvažnom jurnjavom na konju spasila svoju slobodu i krunu. Sada ne spašava ništa nego goli život.

Trećeg dana poslije bitke kod Lengsajda stiže Marija Stjuart u opatiju Dandrenen u blizini mora. Tu prestaje njena država. Do krajnje granice njenog područja gonili su je kao pobjeglu divljač. Za jučerašnju kraljicu sada nema više nigdje sigurnog mjesta u cijeloj Škotskoj, nema više povratka; u Edinburgu je čekao nepopustljivi Džon Noks i još jednom poruga svjetine, još jednom mržnja svećenstva i, možda, sramotni stup i lomača. Njena posljednja vojska je razbijena, njena posljednja nada iščezla. Sada dolazi težak čas odluke. Iza nje leži izgubljena zemlja, u koju ne vodi natrag više nikakav put, pred njom beskrajno more, kojim vode putovi u sve zemlje. Ona može prijeko u Francusku, ona može prijeko u Španjolsku. U Francuskoj je odgojena, tamo ima prijatelje i rodbinu, tamo žive još mnogi koji je vole, pjesnici koji su je opjevali, plemići koji su je pratili; već jednom ju je ta zemlja gostoljubivo primila i u raskošnom sjaju krunila. Ali baš zato što je tamo bila kraljica, ukrašena svim sjajem ovog svijeta, uzdignuta kao najviša nad najvišima u državi, neće se vratiti onamo kao prosjakinja, kao moliteljica, s poderanom haljinom i okaljanom čašću. Ne želi vidjeti podrugljiv podsmjeh Katarine Mediči, Talijanke pune mržnje, neće primati nikakvu milostinju niti se dati zatvoriti u kakav samostan. I bijeg hladnom Filipu Španjolskom bio bi poniženje: nikada taj bigotni dvor neće zaboraviti da je ona Bodvelu pred protestantskim svećenikom pružila ruku na vjenčanju, da je primila blagoslov heretika. Tako zapravo ostaje samo jedan izbor, koji više nije izbor nego sila: u Englesku. Nije li joj upravo u najbeznadnijim danima zatočenja Elizabeta, bodreći je, poručivala »da na englesku kraljicu u svako doba može računati kao na sigurnu prijateljicu«? Nije li ona svečano obećala da će je vratiti na kraljevsko prijestolje? Nije li joj Elizabeta poslala prsten, kao znak da se njime posluži kao pozivom na njene sestrinske osjećaje?

Ali čije se ruke jednom nesreća dotakla, taj obično uvijek poseže za krivom kockom. Kao pri svakoj važnoj odluci, Marija Stjuart je prenaglila i u ovoj najvažnijoj: ne tražeći unaprijed nikakva osiguranja, još iz samostana Dandrenena piše ona Elizabeti: »Tebi će, premila sestro, valjda biti poznat velik dio mojih nesretnih prilika. Ali ove koje mi daju

povoda da Ti pišem zbile su se prije i suviše kratkog vremena da bi vijesti o njima mogle dospjeti već do Tvog uha. Zato te moram što kraće obavijestiti da su neki moji podanici, kojima sam najviše vjerovala i koje sam uzdigla na najviše položaje, digli protiv mene oružje i sa mnom postupali na najnedostojniji način. Na neočekivani način me Svemogući gospodar svega na svijetu oslobodio iz strašnog zatočenja, kojem sam bila podvrgnuta. Ali sam ja od tada izgubila jednu bitku u kojoj je većina onih koji su mi ostali vjerni pred mojim očima pala. Sada sam iz svoga kraljevstva izgnana i dovedena u takvu nevolju, da osim u Boga, nemam ni u koga više nade nego u Tvoju dobrotu. Zato Te molim, premila sestro, da me dovedu pred Tebe, kako bih Ti mogla povjeriti sve svoje stvari.

Istovremeno molim Boga da Ti udjeli sav nebeski blagoslov, a meni strpljenje i utjehu, kojoj se, prije svega, od Tebe nadam i koju od Tebe molim. Da bih Te podsjetila na povod zašto se uzdam u Englesku, šaljem njenoj kraljici ovaj dragulj, ovaj znak njenog obećanog prijateljstva i pomoći. Tvoja u ljubavi odana sestra M. R.«

Brzom rukom, kao da je htjela samu sebe nagovoriti, pisala je Marija Stjuart te retke, koji su zauvijek odredili njenu sudbinu. Zatim je u pismu zapečatila prsten i oboje predala glasniku na konju. Ali u tom pismu nije bio zapečaćen samo presten nego i njena sudbina.

Kocka je sada pala. Šesnaestoga maja popela se Marija Stjuart na mali ribarski čamac, prevezla se preko zaljeva Solveja i iskrcala na englesko tlo blizu malog lučkog grada Karlajla. Tog sudbinski presudnog dana njoj nije bilo još ni dvadeset i pet godina, a već se njen život primakao kraju. Sve što je svijet od preobilja mogao dati, ona je preživjela i propatila, na sve visove zemaljske se popela i prošla kroz sve dubine. U najsitnijem razdoblju, u najstrašnijem duševnom naponu, ona je duboko osjetila sve suprotnosti, dva čovjeka je pokopala, dva kraljevstva potratila, prošla kroz tamnicu i crnim putem zločina, i stalno iznova uspinjala se stepenicama prijestolja i oltara s novim ponosom. U plamenu je živjela toga tjedna, te godine, u tako visokom i fantastičnom plamenu da mu odsjaj još blješti kroz stoljeća. Ali sada naglo pada i gasi se ta vatra koja je progutala sve njeno najbolje što je preostalo: troska i pepeo jedini je ostatak tog veličanstvenog ognja. Sjenka same sebe, Marija Stjuart ide u sumrak svoje sudbine.

SEMAMNAESTO POGLAVLJE

PLETE SE MREŽA

Od 16. maja do 28. juna 1568.

Da je Elizabeta primila vijest o dolasku Marije Stjuart u Englesku s iskrenim zaprepaštenjem, o tome nema sumnje. Ta je nezvani gost dovodi u gorku nepriliku. Istina posljednjih je godina iz monarhijske solidarnosti nastojala zaštititi Mariju Stjuart od njenih ustaničkih podanika. Patetično ju je uvjeravala — papir je jeftina i pisana učtivost, lako teče iz diplomatskog pera — u svoje saučešće, svoje prijateljstvo, svoju ljubav. Ushićeno, ah, pretjerano ushićeno, obećavala je da u svakoj prilici može računati na nju, kao na svoju vjernu sestru. Ali Elizabeta nije nikada tražila od Marije Stjuart da dođe u Englesku. Naprotiv, godinama je stalno osujećivala mogućnost ličnog susreta s njom. A sada se ta neugodna žena iskrcala u Engleskoj, u onoj istoj Engleskoj kojom se donedavno dičila da joj je ona prava kraljica. Došla je bez ikakva prethodnog pitanja, poziva ili molbe, njena prva riječ već je kucanje na ono ranije tek metaforičko obećanje prijateljstva. Marija Stjuart u svom drugom pismu uopće ne postavlja pitanje da li je Elizabeta želi primiti ili ne, nego to traži kao svoje samo po sebi razumljivo pravo: »Ja Vas molim, pošaljite po mene što prije, ja sam u jadnom stanju koje bi bilo jadno ne samo za jednu kraljicu nego i običnu plemkinju. Nemam ništa osim svog života, koji sam uspjela spasiti samo tako što sam prvog dana prevalila na konju šezdeset milja kroz unutrašnjost. Vi ćete to sami vidjeti, ako, kako se nadam, budete imali samilosti prema mojoj neizmjernoj nesreći«.

Samilost, to je, u stvari, prvi Elizabetin osjećaj. Mora da je za njen ponos bilo izvanredno zadovoljstvo što je ta žena, koja ju je željela srušiti s prijestolja, oborila sama sebe, a da, sa svoje strane, nije morala ni prstom maknuti. Kakav li je to samo prizor za cijeli svijet što će nekada tako oholu ženu sada moći dići s koljena i da je s visoka kao pokroviteljica primi u naručje! Zato i jest njen prvi, njen pravi instinkt da srušenu kraljicu velikodušno pozove k sebi. »Ja sam

doznao«, piše francuski poslanik, »da se kraljica svom snagom zauzela u krunskom vijeću za kraljicu Škotske i svakome dala do znanja da je namjerava primiti uz takve počasti koje odgovaraju njenom ranijem dostojanstvu i veličini, a ne njenom sadašnjem stanju«. Sa svojim jakim osjećajem za svjetskohistorijsku odgovornost, Elizabeta želi održati svoju riječ. I da se povela za svojim spontanim instinktom, ona bi Mariji Stjuart bila spasila i život i čast.

Ali Elizabeta nije sama. Uz nju stoji Sesil, čovjek poput čelika plavih hladnih očiju, koji bez ikakve strasti vuče na šahovskoj ploči potez za potezom. Iz opreza stavila je sebi uz bok ta temperamentna žena, na koju može utjecati svaki pritisak zraka, tog žilavog i trezvenog račundžiju, koji, potpuno lišen umjetničkih osjećaja, potpuno neromantičan, iz dubokog puritanizma svoje prirode, mrzi ono strasno, ono neobuzdano u Mariji Stjuart, koji se kao strog protestant gnuša te katolkinje i koji je pored svega toga temeljito uvjeren — to dokazuju njegove zabilješke — u njenu krivicu i učešće u Darnlijevu ubojstvu. Smjesta pruža Elizabeti svoju ruku pomoćnicu. Kao političar jasno vidi dalekosežne obaveze koje bi za Englesku nastale iz veze s ovom uobraženom kverulantkinjom, koja već godinama gdje god se pojavi stvara zbrku. Mariju Stjuart primiti u Londonu s kraljevskim počastima, značilo bi implicite priznanje njenog pretendentskog prava na Škotsku i nametnulo bi Engleskoj dužnost da istupi protiv Marea i protiv lordova i s oružjem i novcem. Za tako nešto Sesil nema ni najmanje volje, jer je sâm te lordove potaknuo na pobunu. Za njega Marija Stjuart jeste i ostaje zakleti neprijatelj protestantizma, glavna opasnost za Englesku; i njemu polazi za rukom da Elizabetu uvjeri u njenu opasnost: engleska kraljica ne voli slušati s kakvim je počastima njeno plemstvo na njenom tlu primilo škotsku kraljicu. Najmoćniji među katoličkim lordovima, Nortamberland, pozvao ju je u svoj dvorac, a Norfek, najutjecajniji među protestantskim lordovima, posjetio ju je. Izgleda da ih je ta zatočenica sve očarala, a budući je Elizabeta po prirodi nepovjerljiva i kao žena sujetna do ludosti, ona uskoro napušta velikodušnu ideju da na svoj dvor pozove kraljicu koja bi je mogla zasjeniti, a nezadovoljnicima u njenoj državi poslužiti kao dobrodošla pretendentica.

Prošlo je, dakle, samo nekoliko dana, i Elizabeta se već okanila svojih humanih osjećaja i tvrdo odlučila da ne pusti Mariju Stjuart na dvor, a s druge strane, da je ne pusti iz

zemlje. Ali Elizabeta ne bi bila Elizabeta, kad bi u bilo kojem slučaju jasno izrekla svoje misli ili pak jasno postupala. Uvijek je dvosmislenost u ljudskim, kao i u političkim stvarima, najnesretnija forma, jer ona zbunjuje ljude, uznemiruje svijet. I tu počinju velika neosporna krivica Elizabete prema Mariji Stjuart. Sudbina joj je donijela na dlanu pobjedu o kojoj je godinama sanjala: njena suparnica, koja je važila kao časni uzor svih viteških vrlina, sad je bez njenog učešća srušena u ruglo i sramotu, kraljica koja je posezala za njenom krunom izgubila je vlastitu, žena koja joj se u osjećaju svoga legitimeta gordo suprotstavljala sada stoji pred njom i moli. Ona, Elizabeta, mogla bi joj sada učiniti dvije stvari. Kao moliteljici mogla bi ponuditi azil, koji je Engleska uvijek velikodušno pružala, i da je na taj način moralno ponizi. Ili bi joj mogla uskratiti boravak u zemlji iz političkih razloga. I jedan i drugi postupak nosio bi svetu krunu prava. Čovjek koji traži pomoć može biti primljen, a može biti i odbijen. Ali jedna stvar ide protiv svakog prava neba i zemlje: domamiti čovjeka koji traži pomoć, i onda ga protiv njegove volje silom zadržati. Nikakav izgovor i nikakvo opravdanje ne može se naći za neoprostivu podmuklost što Elizabeta Mariji Stjuart, i pored njenog traženja, nije više dopustila da napusti Englesku, nego ju je lukavstvom i lažima, perfidnim obećanjima i potajnim nasiljem zadržala u svojim rukama i tim podmuklim zarobljavanjem već poniženu i pobijeđenu ženu još više natjerala, nego što je ona zapravo htjela, na mračni put očaja i krivice.

To očito kršenje prava, i to na najgadniji način, jer je najpodmuklije, ostaje zauvijek tamna mrlja na Elizabetinu karakteru, još manje oprostiva od kasnije smrtne kazne i gubilišta; jer za nasilno zatočeništvo nema ni trunke izgovora. Kada je Napoleon — to se katkad isticalo kao protudokaz — pobjegao na Belerofon i tamo zatražio englesko gostoprimstvo, Engleska je to traženje mogla odbiti kao patetičnu farsu. Jer su obje nacije Francuska i Engleska, bile međusobno u ratnom stanju, jer je Napoleon bio komandant neprijateljskih armija i četvrt vijeka neprestano udarao po engleskoj žili kucavici. Između Škotske i Engleske, naprotiv, nije postojao rat, nego puni mir, Elizabeta i Marija Stjuart godinama su jedna drugu nazivale prijateljicom i sestrom, i kada Marija Stjuart bježi k Elizabeti, može joj pokazati prsten, »token«, znak njenog prijateljstva, ona se može pozvati na njene riječi »da je nijedan čovjek na svi-

jetu neće tako srdačno saslušati kao ona«. Može se pozvati i na to da je Elizabeta dotle svim njenim podanicima koji su bježali u Englesku — da je Mareu i Mortonu, Ricijevim i Darnlijevim ubojicama, usprkos njihovom zločinu — pružila azil. I konačno: Marija Stjuart nije došla da ističe pravo na englesko prijestolje, nego sa skromnom molbom da smije mirno ostati u zemlji ili, ako Elizabeti ne bude po volji, otputovati dalje u Francusku. Dakako da Elizabeta zna da nema nikakva povoda da drži Mariju Stjuart u zatočenju, a to zna, štoviše, i Sesil, što dokazuje jedan list iz njegove bilježnice, pisan njegovom rukom (»Pro Regina Scotorum«). »Moramo joj pomoći«, piše on, »jer je ona došla u zemlju svojevoljno i pouzdavajući se u kraljicu«. Oboje su, dakle, u dubini svoje duše potpuno svjesni da ne mogu naći ni jedne niti prava od koje bi spleli takvo debelo uže nepravde. Ali što je zadatak političara nego to da u škakljivim situacijama sastavlja izgovore, da ni iz čega stvara ništa i ni iz čega nešto? Kako nema pravog povoda da se taj prebjeg uhapsi treba ga izmisliti; jer Marija Stjuart nema, po Elizabeti, nikakve krivice, zato je treba napraviti krivcem. To se može dogoditi samo ako budu radili oprezno, jer svijet izvana bdije i promatra. Treba preko te nemoćne žene, sasvim tiho i potajno, prebaciti mrežu i pritezati je sve više, prije nego što ona otkrije namjeru. A ako se ona — prekasno — pokuša osloboditi, svakim svojim pokretom sve više će se zaplitati.

To hvatanje u mrežu i upetljavanje počinje s dvorskim laskavostima i udvornostima. Dvojicu najotmjenijih Elizabetinih plemića, lorda Skroupa i lorda Nolisa, šalju odmah — kakve li nježne pažnje! — kao počasne kavalire Mariji Stjuart u Karlajl. Ali je njihova prava misija isto toliko mračna koliko i mnogostrana. Oni u Elizabetino ime trebaju pozdraviti odličnu gošću, oborenoj kraljici izraziti saučešće nad njenom nesrećom, a istovremeno uzbuđenu ženu zadržati ovdje i umiriti, kako se ne bi prije vremena uplašila i pozvala u pomoć strane dvorove. Ali najvažniji i pravi nalog dali su ovoj dvojici tajno: po njemu, trebali su na nju, koja je već bila u stvari zarobljena, budno paziti, sve posjete prekinuti, pisma zaplijeniti, a nije slučajno istoga dana poslano u Karlajl i pedeset helebardijera. Osim toga, Skroup i Nolis su morali sve što Marija Stjuart kaže odmah javiti u London. Jer tamo se ništa nije čekalo tako željno i tako nestrpljivo kao to da Marija Stjuart pokaže koju svoju slabu stranu,

da bi se onda naknadno mogao iskonstruirati izgovor za njeno sada već faktično zatočenje.

Misiju uhođenja vrši lord Nolis izvanredno vješto — njegovom spretnom peru dugujemo jedan od najizrazitijih i najplastičnijih opisa karaktera Marije Stjuart. Neprestano zapažamo da ta žena u rijetkim trenucima, kada sabere svoju veliku energiju, i najpametnijim muškarcima nameće poštovanje i divljenje. Sir Frensis Nolis piše Sesilu: »Nesumnjivo je ona istaknuta žena, jer je nikakva laskanja ne mogu stvarno obmanuti, a isto tako izgleda da je ne vrijeđa iskrena riječ ako onoga koji je rekao smatra poštenim čovjekom«. On nalazi da ona u svojim odgovorima pokazuje rječitost i bistru pamet, hvali njenu »iskrenu dušu« i njeno »liberal heart«, njenu liberalnost. Ali on zapaža i to da tu dušu razjeda bijesna gordost, da je »stvar za kojom ona najviše žudi pobjeda i da joj u usporedbi s tim bogastvo i druge stvari na svijetu izgledaju niske i bezvrijedne«. Možemo zamisliti s kakvim je osjećajima nepovjerljiva Elizabeta čitala tu karakterizaciju svoje suparnice i s kojom brzinom su joj otvrdnuli i srce i ruke.

Ali i Marija Stjuart ima profinjeno uho. Ona uskoro zapaža da su sve te izjave saučešća i ukazivanja poštovanja tih izaslanika luk i voda i da njih dvojica s njom samo zato tako usrdno i prijazno razgovaraju da bi nešto zatajili. Malo-pomalo, kao kakav gorak lijek, kap po kap i s jako zaslađenim komplimentima, oni joj saopćavaju da je Elizabeta nije voljna primiti sve dotle dok se ona ne opere od svih optužbi. Taj prazni izgovor izmislili su, međutim, mudro u Londonu kako bi moralnim plaštićem zagrnuli golu, ledenu namjeru da Mariju Stjuart drže po strani i u zatočenju. Ali Marija Stjuart ili zaista ne vidi zamke, ili se tek pravi da perfidnost tog izgovora ne razumije. S vatrenim oduševljenjem izjavljuje ona da je spremna na opravdanje, »ali, dakako, samo pred jednim čovjekom koga ja poznajem sebi ravnim, pred kraljicom Engleske«. Što prije, to bolje, no ona hoće odmah poći k njoj i da joj se »puna pouzdanja baci u naručje«. Ona svojski moli da »što prije bude jednostavno puštena u London« da iznese svoje optužbe i ukloni klevetu kojom su se usudili »okaljati njenu čast«. Jer s radošću prihvaća ona za suca Elizabetu, ali, dakako, samo nju.

Elizabeta više i nije htjela čuti. S principijelnim pristankom na opravdanje, ima ona sada prvu kuku u ruci da tu

ženu, koja je došla u zemlju kao gošća, polako uvuče u sudski proces. Dakako, to se ne smije dogoditi na upadljiv način, nego sasvim oprezno, da ta već uznemirena žena ne bi prerano alarmirala svijet: prije odlučne operacije, kojom će se Mariji Stjuart konačno oduzeti čast, mora ona prethodno biti kloroformirana obećanjima, kako bi mirno i bez otpora legla pod nož. Zato Elizabeta piše pismo, ton kojega bi djelovao uzbudljivo kad se ne bi znalo da je ministarski savjet već davno donio rješenje o zatočenju. Njeno odbijanje da Mariju Stjuart lično primi bilo je uvijeno u pamuk. »Madam«, piše ta prepredena žena, »čula sam od svog lorda Herisa za Vašu želju da se u mojoj prisutnosti branite od svih optužbi koje Vas terete. Oh, madam, nema na svijetu čovjeka koji bi više od mene želio čuti Vaše opravdanje. Nitko ne bi blagonaklonije slušao svaki odgovor koji bi trebao uspostaviti Vašu čast. Ali ja ne mogu zbog Vaše stvari staviti na kocku svoj ugled. Da Vam otvoreno kažem istinu, ljudi o meni već misle da bih prije bila spremna braniti Vašu stvar nego otvoriti oči za stvari zbog kojih Vas Vaši podanici optužuju«. Ali iza tog spretnog odbijanja dolazi još rafiniranije primamljivanje. Elizabeta svečano obećava — ove retke trebalo bi podvući — »moje mi vladarske riječi, ni Vaši podanici ni bilo kakav savjet koji bi mi dali moji savjetnici ne bi me naveli na to da bilo što od Vas tražim što bi Vam moglo nauditi ili dirnuti u Vašu čast«. Sve usrdnije, sve rječitije biva ovo njeno pismo. »Zar Vam se čini čudnim što Vam ne dopuštam da me vidite? Molim Vas, prenesite se sami u moj položaj. Kada budete oslobođeni od te sumnje, primit ću Vas sa svim počastima, a dotle ne mogu. Ali kasnije, kunem se Bogom, neće biti čovjeka bolje volje, i od svih zemaljskih radosti ovo će za me biti prva«.

To su utješne, tople duševne riječi. Ali one prikrivaju suhu, krutu stvarnost. Jer izaslanik koji je nosio tu poruku dobio je nalog da Mariji Stjuart čisto i bistro objasni da ni u kojem slučaju nije predviđeno lično pravdanje pred Elizabetom, nego samo redovita istraga događaja u Škotskoj, dakako privremeno još svečano skrivena pod časnijim imenom »konferencije«.

Na riječi proces, istraga, presuda izabranog suda trgnuo se ponos Marije Stjuart kao da je dodirnut usijanim željezom. »Ja nemam drugog suca osim Boga«, zajecala je ona u gnjevnim suzama, »nikto ne može pokušati da mi sudi.

Ja znam tko sam i poznajem prava svog ranga. Točno je da sam ja svojom slobodnom voljom i s punim pouzdanjem koje imam u kraljicu, svoju sestru, predložila da ona bude sudac u mojoj stvari. Ali kako da to bude ako ona ne dopušta da odem k njoj?« ... Prijeteći, ona najavljuje (kako se samo ta riječ obistinila!) da Elizabeta neće ništa postići ako je zadrži u svojoj zemlji. Zatim uzima pero u ruku: »Ah, madam«, odgovara ona uzrujano, »gdje ste ikada čuli da bi jedan vladar mogao biti kuđen zato što je lično saslušao tužbe onih koji se žale da su neopravdano optuženi! ... Lišite se, madam, pomisli da sam ja ovamo došla da spasim svoj život. Mene se nije odrekao ni svijet, ni cijela Škotska, nego sam došla da opet dođem do svoje časti i da nađem podršku kako bih mogla kazniti svoje lažne tužioce, ali ne zato da Vama kao po položaju sebi ravnoj odgovaram. Ja sam između svih vladara izabrala Vas kao svoju najbližu rođaku i »perfaicte amye«[1], kako bih pred Vama mogla optužiti one, jer sam mislila da ćete Vi smatrati čašću što ste pozvani da uspostavite čast jedne kraljice.« Nije ona zato pobjegla iz jedne tamnice da bi ovdje bila zadržana *quasi en un autre*«[2]. Najzad, ona plahovito traži upravo ono što će svi ljudi uvijek uzalud tražiti od Elizabete, naime, jasan stav: ili pomoć, ili slobodu. Ona hoće pred Elizabetom »de bonne voglia«, drage volje, da se opravda, ali ne na procesu protiv njenih podanika, osim ako bi oni vezanih ruku bili privedeni. Potpuno svjesna svoga položaja »po milosti božjoj«, ona odbija da je postave na isti rang s njenim podanicima: prije je spremna umrijeti.

To stanovište Marije Stjuart s pravne je strane ispravno. Kraljica Engleske nema nikakve vrhovne vlasti nad kraljicom Škotske, ona ne smije voditi istragu o ubojstvu koje se zbilo u tuđoj zemlji, ona se ne smije miješati u konflikt strane vladarice s njenim podanicima. U dnu duše Elizabeta to vrlo dobro zna, i zato udvostručuje svoje napore da laskanjima izmami Mariju Stjuart iz njene čvrste i neosvojive pozicije i dovede je na klizav teren procesa. Ne, ne želi ona kao sudac nego kao prijateljica i sestra to razjašnjenje, ah, pa njena je žarka želja da se konačno sa svojom dragom rođakom nađe lice u lice i da je opet postavi na prijestolje. Da

1 Savršena prijateljica (franc.).
2 Malne u drugoj (lat.).

bi Mariju Stjuart istisnula iz njenog sigurnog položaja, Elizabeta daje jedan važan pristanak za drugim, ona se pretvara kao da nikada ni jednog trenutka nije posumnjala u nevinost te oklevetane žene, kao da se taj proces ne bi uopće odnosio na Mariju Stjuart, nego se treba povesti jedino protiv Marea i drugih buntovnika. Jedna laž sustiže drugu. Ona se čvrsto obavezuje da se u toj istrazi neće raspravljati ni o čemu što bi bilo protiv časti, »against her honour«, Marije Stjuart — kasnije ćemo vidjeti kako je to obećanje održano. Elizabeta izričito obmanjuje posrednike da će kraljevski položaj Marije Stjuart ostati netaknut, bez obzira na rezultat istrage. Ali dok se Elizabeta tako obavezuje zakletvama i čašću, kancelar Sesil u isto vrijeme veselo vozi drugim kolosijekom. On pak, sa svoje strane, umiruje potajno Marea, kako bi ga privolio na istragu, da nipošto nije predviđeno ponovno postavljanje njegove sestre na prijestolje. Vidi se — opsjenarska tehnika dvojnog dna nije tek politički pronalazak našeg vijeka.

Marija Stjuart uskoro zapaža to tajno povuci-potegni, kao što Elizabeta ne da da je ona obmane, isto tako su Mariji Stjuart jasne njene namjere. Brani se i pruža otpor, piše čas slatka, čas opet gorka pisma, ali oni u Londonu ne popuštaju ni za pedalj, naprotiv, stežu je polako sve bolnije i oštrije. Mamo-pomalo poduzimaju razne mjere kako bi pojačali psihički pritisak da joj pokažu kako su riješeni, ako to bude potrebno, tj. ako se bude prepirala, ako bude odbijala, da upotrijebe i silu. Ograničavaju joj slobodu, iz Škotske ne smije više primati nikakve posjete, pri svakom izletu na konju prati je ništa manje nego sto konjanika, i jednog dana je iznenađuje naređenje da iz Karlajla, s otvorenog mora — gdje joj je bar pogled mogao slobodno lutati dalekim prostranstvima i odakle bi je, možda, mogao odvesti kakav milostiv čamac — preseli u tvrdi zamak Bolton u Jorkširu, u »very strong, very fair and very stately house«[1]. Svakako, i taj nemilosrdni nalog premazan je medom, još se oštra pandža bojažljivo skriva ispod baršunastih šapica: Mariju Stjuart uvjeravaju da je Elizabeta to preseljenje naredila samo iz nježne brige da joj bude bliže i da bi se mogla ubrzati razmjena pisama. Ovdje u Boltonu imat će »više slobode i radosti, i bit će potpuno zaštićena od svake opasnosti koja joj prijeti od njenih neprijatelja«. Marija Stjuart nije toliko

1 Vrlo jaka, vrlo lijepa i vrlo otmjena kuća (engl.).

naivna da bi vjerovala u toliku ljubav, brani se i još uvijek odbija, mada zna da je izgubila igru. Ali što joj preostaje? Natrag u Škotsku više ne može, u Francusku ne smije, a njen vanjski položaj biva sve nedostojniji, živi na tuđem hljebu, i haljine koje nosi posudila joj je Elizabeta. Sasvim sama, odvojena od svih pravih prijatelja, samo okružena podanicima svoje protivnice, Marija Stjuart u svom otporu malo-pomalo gubi sigurnost.

Konačno, s tim je Sesil i računao, počinila je veliku grešku, koju je Elizabeta nestrpljivo čekala: u trenutku klonulosti izjavljuje Marija Stjuart da pristaje na istragu. To je najveća, to je najneoprostivija greška koju je ikad počinila: time se odrekla svog neospornog stanovišta: da joj Elizabeta ne može suditi niti je lišiti slobode, da se kao gošća i kao kraljica ne može podvrgnuti ničijoj presudi. Ali su Mariji Stjuart uvijek svojstvena samo vatrena izbijanja srčanosti kratka daha i nikada nije imala toliko potrebnu snagu žilave izdržljivosti. Uzalud nastoji, osjećajući da je izgubila tlo pod nogama, naknadno postavljati uvjete i da se, pošto je već dopustila da joj izmame pristanak, bar čvrsto uhvati za ruku koja je gura u propast. »Nema ničega«, piše 28. juna, »što ja ne bih poduzela na Vašu riječ, jer nikada nisam sumnjala u Vašu kraljevsku vjernost.«

Ali tko se jednom predao na milost i nemilost, tome naknadno ne pomaže više nikakva riječ, nikakva molba. Pobjeda traži svoje pravo i uvijek se pretvara u nepravdu za pobijeđenoga. *Vae victis!*[1]

1 Jao pobijeđenima! (lat.).

OSAMNAESTO POGLAVLJE

MREŽA SE STEŽE

Od jula 1568. do januara 1569.

Tek što je Marija Stjuart lakomisleno dopustila da joj iznude pristanak na »nepristran izabrani sud«, već engleska vlada pokreće sva sredstva svoje sile da postupak bude pristran. Dok se lordovi mogu pojaviti lično, naoružani svim dokazima, Mariji Stjuart je dozvoljeno samo da je zastupaju dva branioca; samo izdaleka i preko posrednika smije ona iznositi svoje optužbe protiv buntovničkih lordova, koji mogu govoriti otvoreno i slobodno, a tajno paktirati — s tom perfidijom ona je od samo početka iz ofenzivnog gurnuta u defenzivni položaj. Bezglasno padaju sva lijepa obećanja jedno za drugim pod sudački stol. Ona ista Elizabeta koja je tek nedavno izjavila da bi joj bilo poniženje da pusti pred sebe Mariju Stjuart prije okončanja procesa, otvoreno prima pobunjenika Marea. A o nekom obziru prema njenoj »časti« više nema ni riječi. Doduše, namjeru da Mariju Stjuart dovede na optuženičku klupu još podlo prikriva — potreban je obzir prema stranom svijetu — i formula glasi da se lordovi trebaju »pravdati« zbog svoje pobune. Ali to pravdanje, koje Elizabeta licemjerno traži od lordova, znači, naravno, da izlože razloge zbog kojih su digli oružje protiv kraljice. Implicitno, od njih je zatražila da pokrenu cijelu stvar kraljevog ubojstva, a time se oštrica sama po sebi okreće protiv Marije Stjuart. Samo ako lordovi iznesu protiv nje dovoljno optužbi, tada će u Londonu moći i juridički iskonstruirati razlog da Mariju Stjuart i dalje drže u zatočenju, i tada će neoprostivost njenog zatočenja biti pred svijetom sretno opravdana.

Ali zamišljena kao obmana, ta konferencija, koju ne možemo nazvati pravnim postupkom a da ne uvrijedimo pravosuđe — neočekivano se pretvorila u komediju u sasvim drukčijem smislu nego što je to bila želja Sesila i Elizabete. Jer, tek što su doveli stranke pred okrugli stol da jedna drugu optuže, i jedna i druga strana pokazuju malo volje da istupe sa svojim aktima i faktima, i obje dobro znaju zašto. Jer

su tu — jedinstveni kuriozitet tog procesa — i tužioci i optuženi u osnovi ortaci u jednom zločinu, i jedni i drugi bi radije šutke prešli preko škakljive afere Darnlijevog ubojstva, u kojem su obje strane bile »art and part«. Kada bi Morton, Mejtland i Mare otvorili onu kazetu s pismima i utvrdili da je Marija Stjuart bila pomagač pri zločinu ili da je bar znala za njega, onda bi časni lordovi bili potpuno u pravu. Ali bi isto tako i Marija Stjuart bila u pravu kada bi optužila lordove da su i oni unaprijed znali za taj zločin i da su ga svojom šutnjom, u najmanju ruku, odobrili. Ako lordovi polože ona mučna pisma na stol, onda može Marija Stjuart, koja od Bodvela zna potpisnike onog ubilačkog »bonda« i možda, štoviše, ima u rukama taj list, tim naknadnim kraljevskim rodoljubima strgnuti masku s lica. Zato nije ništa prirodnije od obostranog neraspoloženja da jedni protiv drugih nastupaju oštro, nije ništa shvatljivije od njihovog zajedničkog interesa da tu mučnu stvar tretiraju »à l'amiable«[1] i da ostave jadnog Darnlija da mirno počiva u grobu. »Requiescat in pace!«[2] — smjerna je molitva obiju strana.

Tako je došlo do čudne i sasvim neočekivane situacije za Elizabetu: na početku sudskog postupka optužuje Mare samo Bodvela — on zna da je taj opasni čovjek hiljadama milja daleko i da neće imenovati svoje ortake — ali sa značajnom diskrecijom izbjegava da bilo na koji način optuži svoju sestru. Kao da je potpuno zaboravljeno da su je prije godinu dana u parlamentu javno proglasili krivom što je potpomagala ubojstvo. Nikako onako burno kako se Sesil tome nadao ne izlaze ti čudni vitezovi na megdan, ne bacaju na stol optužilačka pisma, i — druga značajna činjenica, ali ne i posljednja u ovoj dovitljivoj komediji — engleski komesari ostaju obazrivo nijemi i ne pitaju mnogo. Lord Nortamberland je kao katolik možda bliži Mariji Stjuart nego Elizabeti, svojoj kraljici, lord Norfek, opet, radi iz privatnih razloga, koji će se tek postupno otkriti, na mirnom sporazumu: glavne linije sporazuma već su povučene: Mariji Stjuart treba vratiti titulu i slobodu, a Mare da zadrži ono što je njemu jedino važno — faktičnu vlast. Dok je Elizabeta željela grmljavinu i sijevanje munja, što je trebalo moralno smrviti njenu protivnicu, odjednom je zalahorio blagi povjetarac. Vode se srdačni razgovori iza zatvorenih vrata, umjesto da se raspravlja o aktima i faktima, raspoloženje biva sve toplije i prijateljskije. I poslije nekoliko dana — čudnog li procesa! — umjesto da na tom ročištu strogo sude, tužioci i optuženi, komesari i suci, složno rade na tome da konferenciji, koju je Elizabeta htjela koristiti kao glavnu političku i državnu akciju protiv Marije Stjuart, prirede častan pogreb prvog reda.

1 Na prijateljski način (franc.).
2 Neka počiva u miru! (lat.).

Rođeni posrednik, pozvani dostavljač u ovom komešanju između obiju stranaka, bio je škotski državni sekretar Mejtland od Lestingtona. U mračnoj aferi Darnlijevog ubojstva igrao je najmračniju ulogu, i kao rođeni diplomat, razumije se, dvostruku ulogu. Kada su u Kregmileru došli lordovi Mariji Stjuart i predložiti joj da se s razvodom ili na bilo koji drugi način otarasi Darnlija, Mejtland je vodio riječ i dao neodređeno obećanje da će Mare »gledati kroz prste«. S druge strane, on je pomagao da dođe do braka s Bodvelom, bio je »slučajno« svjedok pri otmici, i tek dvadeset i četiri sata prije kraja opet se našao na strani lordova. Kad bi došlo do oštre razmjene misli između kraljice i lordova, mogao bi doći u unakrsnu vatru: zato on najhitnije primjenjuje sva dozvoljena i nedozvoljena sredstva da bi ih doveo do pomirenja.

Najprije Mariju Stjuart plaši što su lordovi odlučili da u slučaju njene nepopustljivosti bez ikakvih skrupula primijene sve što bi im moglo poslužiti za obranu, pa bilo to i njoj na sramotu. I da bi joj pokazao kakvo ubojstveno oružje lordovi drže u pripremi, dao je on potajno da mu žena, Meri Fleming, prepiše onaj materijal optužbe koji je najviše tereti, ljubavna pisma i sonete iz kutije, i da se kopije pošalju Mariji Stjuart.

To tajno izručivanje još nepoznatog materijala optužnice Mariji Stjuart svakako je Mejtlandov šahovski potez protiv njegovih drugova i, osim toga, gruba povreda svakog normalnog sudskog postupka. Ali se ona odmah izjednačila s jednakom povredom od strane lordova, koji su, isto tako, kazetna pisma u neku ruku »tutnuli« pod sudački stol Norfeku i drugim engleskim komesarima. Time su zadali težak udarac Mariji Stjuart, jer su suci, koji su upravo još htjeli posredovati, bili, pod utjecajem toga, unaprijed neraspoloženi prema njoj. Naročito je Norfek bio zaprepašten gadnim smradom koji se dizao iz te otvorene Pandorine kutije. Odmah je javio — što također nije smio, ali u tom čudnom procesu vrijedi sve samo ne pravo — u London da su »neobuzdana i prljava ljubav između Bodvela i kraljice, njeno gnušanje prema

ubijenom čovjeku i zavjera protiv njegovog života tako očiti da se svaki dobronamjeran i pošten čovjek mora zgroziti i užasnuti«.

Loše vijesti za Mariju Stjuart izvanredno su dobro došle Elizabeti. Jer sada, kada zna kakav se infaman optužni materijal može položiti na stol, neće mirovati sve dotle dok ne bude objavljen. Ako Marija Stjuart bude sada više nastojala da se postigne miran sporazum, to će više inzistirati da je izložiti javnom ruglu i sramoti. Zbog Norfekova neprijateljskog stava, njegovog poštenog ogorčenja otkada je vidio pisma iz zloglasne kazete, činilo se da je igra za Mariju izgubljena.

Ali za kockarskim stolom, kao i u politici, čovjek igru ne smije smatrati izgubljenom sve dok u rukama drži makar i jednu kartu. Upravo u tom trenutku Mejtland izvodi zapanjujući zaokret. Posjećuje Norfeka, vodi s njim dug, povjerljiv razgovor. I gle, ljudi se čude, od Savla je postao Pavao, od razjarenog, pobunjenog, protiv nje oštro upravljenog suca Norfeka postao je najrevniji pomagač i pristalica Marije Stjuart. Umjesto da radi po intencijama vlastite kraljice, koja hoće javni pretres, najednom, više se trudi u interesu škotske kraljice; neočekivano nagovara Mariju Stjuart da se ne odrekne škotske krune ni svojih prava na englesko prijestolje, bodri je da ne popusti, čeliči joj ruku. Istovremeno ozbiljno opominje Marea da ne iznosi pisma, i gle, Mare pravi nagli zaokret, pošto je imao s Norfekom tajni razgovor. Postaje blag i pomirljiv, slaže se s Norfekom, krivicu za taj zločin treba svaliti samo na Bodvela, a ne i na Mariju Stjuart; kao da je iznad krovova puhnuo blag južni vjetar, popucao je led; još nekoliko dana, pa će tu čudnu kuću ogrijati proljeće i prijateljstvo.

Čovjek se mora zapitati što je to Norfeka moglo potaći da preko noći napravi zaokret od sto i osamdeset stupnjeva, da se od Elizabetinog suca pretvori u izdajnika njene volje, od protivnika Marije Stjuart da postane njen najrevniji prijatelj? Prva misao: mora da je Mejtland potkupio Norfeka. To na prvi pogled izgleda nevjerojatno, jer je Norfek najbogatiji plemić Engleske, njegova porodica dolazi odmah iza Stjuarta; toliko novaca ne može smoći ni jedan Mejtland, ne može ni cijela Škotska. Ali ipak, kao gotovo uvijek, prvi osjećaj je pravi — Mejtland je zaista uspio potkupiti Norfeka. Tom mladom udovcu ponudio je ono jedino što tako moćnog

čovjeka može zavesti, naime — još više moći. On je Vojvodi ponudio kraljičinu ruku, i time ujedno i pravo nasljedstva na englesku krunu. A još uvijek iz kraljevske krune izbija magija koja i najveću kukavicu pretvara u junaka, najravnodušnijeg čovjeka čini častohlepnim i najrazboritije ljude pravi ludima. I sada je razumljivo zašto Norfek, koji je još jučer Mariji Stjuart svojski preporučivao da se dragovoljno odrekne svojih kraljevskih prava, najednom tako upadljivo nagovara da ih brani. Namjerava se oženiti Marijom Stjuart samo zbog tih prava, koja ga jednim mahom uzdiže na mjesto Tjudora, onih istih Tjudora koji su njegovog oca i djeda kao izdajnike dali smaknuti. I ne možemo zamjeriti sinu, unuku, ako prema kraljevskoj obitelji koja je uništila njegovu obitelj krvničkom sjekirom počini izdajstvo.

Istina, naši sadašnji osjećaji se u prvom trenutku ustežu shvatiti tu čudnovatu pojavu da je jedan isti čovjek, koji se još jučer zgražao nad zločinkom, preljubnicom, nad Marijom Stjuart, koji je bio razjaren zbog njenih »prljavih« ljubavnih afera, sada tako brzo odlučuje da tu istu ženu uzme za suprugu. I dakako, branioci Marije Stjuart ovdje su umetnuli hipotezu da je Mejtland u onom tajnom razgovoru morao Norfeka uvjeriti u nevinost Marije Stjuart i dokazati mu da su ona »kazetna pisma« krivotvorena. Ali sačuvani dokumenti ne sadrže o tome ni riječi, i u stvari je Norfek još nekoliko tjedana poslije toga i dalje Mariju Stjuart nazivao pred Elizabetom — ubojicom. Ali ništa ne bi bilo promašenije nego da moralna shvaćanja od četiri vijeka unatrag transformiramo, jer ni vrijednost ljudskog života unutar različitih razdoblja i zona nije nipošto apsolutna, svako vrijeme odmjerava to drukčije, moral ostaje uvijek relativan. Naša sadašnjica je prema političkom ubojstvu mnogo popustljivija nego što je to bio devetnaesti vijek, a isto tako šesnaesti vijek nije bio vijek velikih skrupula. Grižnja savjesti bila je potpuno tuđa onom vremenu, koje svoj moral nije dobivalo iz Svetog pisma nego iz Makijavelija: tko se tada htio popeti na prijestolje, obično se nije mnogo opterećivao sentimentalnim razmatranjima niti se mnogo obazirao na to jesu li stepenice još vlažne od prolivene krvi. Na kraju krajeva, scena u Ričardu III, gdje kraljica pruža ruku čovjeku za koga zna da je ubojica, potječe od suvremenika, i ona gledaocima u to vrijeme nije nipošto izgledala nevjerojatna. Tko je htio postati kralj, ubijao je, trovao svoga oca, svog brata, gonio hi-

ljade nevinih ljudi u rat, razarao je, uništavao ne pitajući za pravdu, i jedva da se u tadašnjoj Evropi može naći ijedna vladarska kuća u kojoj javno nisu vršeni takvi zločini. Kad je bila kruna u pitanju, četrnaestogodišnji dječaci ženili su se pedesetogodišnjim matronama i nezrele djevojčice udavale su se za starce, nije se mnogo pitalo za krepost, za ljepotu, za dostojanstvo, za moral, ženili su i udavali maloumnike, grbonje bogalje, sifilitičare, sakate i zločince; zašto baš da od tog sujetnog častoljubivog Norfeka očekujemo naročitu skrupuloznost kad se ova mlada, lijepa, vatrena kraljica pokazuje spremna da ga uzdigne na stupanj svog muža? Norfek, zaslijepljen svojom častoljubivošću, ne osvrće se dugo na ono što je Marija Stjuart učinila, nego samo na ono što može učiniti za njega; u svojim mislima gleda se taj slabašan, ne vrlo pametan čovjek kako već sjedi u Vestminsteru umjesto Elizabete. List se preko noći okrenuo. Mejtlandova spretna ruka je mrežu što je bila ispletena za Mariju Stjuart olabavila, i tamo gdje je ona očekivala strogog suca našla je odjednom prosca i pomagača. Ali Elizabeta ima dobre dostavljače i budnu, do krajnosti nepovjerljivu pamet. »Les princes ont des oreilles grandes qu oyent lon et prés«,[1] jednom je trijumfalno rekla francuskom poslaniku. Po stotinu malih znakova, vidjela je da se u Jorku spravljaju svakojaka crna pića koja joj neće prijati. Prvo je pozvala k sebi Norfeka i otvoreno mu rekla da je čula da prosi djevojku. Norfek, međutim, nije nikakav karakterni junak. Glasno i jasno je zakukurikao Petrov pijetao; on se odmah na najbjedniji način odrekao Marije Stjuart, koju je još jučer prosio. Sve je to laž i kleveta, nikada se on ne bi ženio takvom preljubnicom i ubojicom, i s bezmjernom lažljivošću on izjavljuje: »Moj jastuk pod glavom, ako želim spavati, mora biti siguran.«

Ali Elizabeta zna što zna, i s ponosom može kasnije reći: »Ils m'ont cru si sotte, que je n'en sentirais rien.«[2] Kada ta žena svojom neobuzdanom snagom zgrabi ljutito koje šunjalo s dvora, ono odmah istrese sve tajne iz rukava. Ona odmah poduzima energične mjere. Na njenu zapovijed premješta se proces 25. novembra iz Jorka u Vestminster, u »Camera Depicta«. Ovdje, nekoliko koraka od njenih vrata i neposredno pred njenim nepovjerljivim očima, nije tu vi-

1 Vladari imaju velike uši koje čuju daleko i blizu (franc.).
2 Oni su mislili da sam ja tako glupa i da ništa neću osjetiti (franc.).

še lako Mejtlandu da igra svoju ulogu kao u Jorkširu, dva dana hoda daleko i po strani od čuvara i špijuna. Osim toga, Elizabeta svojim komesarima, otkako je vidjela njihovu nepouzdanost, dodaje još nekoliko onih na koje se bezuvjetno može osloniti, prije svega svog miljenika Lestera. I sada, pošto je njena čvrsta ruka prihvatila uzde, proces se odvija u oštrom tempu, onim tokom koji mu je ona odredila. Mare, njen stari plaćenik, dobiva čast i jasan nalog »da se brani«, i k tome opasno ohrabrenje da se ne plaši ni »extremity of odious accusations«,[1] dakle — da predloži dokaze za preljub s Bodvelom, tj. kazetna pisma. Svečano obećanje Mariji Stjuart da neće biti izneseno ništa »against the honour«,[2] potpuno je palo u vodu. Ali se lordovi još uvijek ne osjećaju baš ugodno. Još uvijek oni oklijevaju i oklijevaju da izađu s pismima na vidjelo i ograničavaju se na opća sumnjičenja. I kako im Elizabeta ne može otvoreno narediti da iznesu pisma pred sud, jer bi inače njena pristranost bila prejasno dokazana, smišlja ona još veću podlost. Ona se pravi kao da je i sama uvjerena u nevinost Marije Stjuart i da zna samo jedan put kojim bi se njena čast mogla spasiti, navaljujući, međutim, sestrinskom nestrpljivošću da se ta stvar potpuno izvede na čistac i da se iznese dokazni materijal za sve te »klevete«. Ona hoće da se na sudskom stolu pojave ljubavna pisma i soneti upućeni Bodvelu. Zauvijek se mora otarasiti Marije Stjuart.

Pod tim pritiskom lordovi konačno popuštaju. Mala komedija otpora odigrava se još u posljednjem trenutku, kada Mare ne želi sam staviti pisma na stol, nego ih samo pokazuje, i zatim pušta da mu ih jedan od sekretara »silom« istrgne iz ruke. Ali sada — kakva li trijumfa za Elizabetu! — leže ona na stolu, sada se čitaju jedanput, i drugi put, narednog dana, pred pojačanom komisijom. Lordovi su se, doduše, već davno zakleli s jednim »ik« na njegovu vjerodostojnost, ali to još uvijek nije bilo dovoljno. Kao da je za vijekove unaprijed naslućivala sve prigovore koje će stavljati spasitelji časti Marije Stjuart, naređuje Elizabeta da se poduzme točno uspoređivanje rukopisa ovih pisama s rukopisom onih koje je ona sama primila od Marije Stjuart, i to pred cijelom komisijom. Prilikom tog ispitivanja napuštaju (opet jedan važan argument za vjerodostojnost pisama) predstavnici Marije

1 Vrhunac odvratnih optužbi (engl.).
2 Protiv časti (engl.).

Stjuart suđenje i izjavljuju — s punim pravom — da Elizabeta nije održala riječ da se ne smije iznositi ništa »against the honour« Marije Stjuart.

Ali što vrijedi još pravo u tom najnezakonitijem od svih procesa, na kojem se ne smije pojaviti glavna optuženica dok njeni neprijatelji, kao Lenoks, mogu slobodno iznositi svoje optužbe? Tek što su se predstavnici Marije Stjuart udaljili, sakupljeni komesari već jednoglasno donose privremeni zaključak da Elizabeta ne može primiti Mariju Stjuart sve dotle dok se ne opere od svih tih optužbi. Elizabeta je postigla svoj cilj. Konačno su fobricirali izgovor koji je bio potreban da bjeguncu odgurne od sebe; sada neće više biti teško da nađu i drugi izgovor i da je i dalje zadrže »in honourable custody«[1] — lijep opisni izraz za »tamnicu«! Jedan od njenih vatrenih pristalica, nadbiskup Parker, može trijumfalno uzviknuti: »Sada naša dobra kraljica drži vuka za uši!«

S tim »privremenim zaključkom« Mariji Stjuart je glava bila već spuštena, a vrat razgolićen pred javnim mišljenjem. Sada može, kao sjekira, pasti i presuda. Ona može biti proglašena za ubojicu i izručena Škotskoj, a tamo Džon Noks ne zna za milost. Ali u tom trenutku Elizabeta diže ruku, i ubilački udarac se ne spušta. Nikada, kada je bila u pitanju posljednja odrješenost, bilo u dobru, ili zlu, ta zagonetna žena nije imala prave hrabrosti. Da li je taj velikodušni osjećaj čovječnosti koji često u njoj toplo izbija, ili je to stid što je prekršila kraljevsku riječ da će čuvati čast Marije Stjuart? Da li je to diplomatska računica ili — kako se to većinom događa u toj nedokučivoj prirodi — zbrka proturječnih osjećaja; u svakom slučaju, Elizabeta opet zazire od prilike da se potpuno otarasi svoje protivnice. Umjesto da dâ brzo izreći oštru presudu, odlaže ona konačno izricanje da bi s Marijom Stjuart pregovarala. Elizabeta bi, u biti, htjela samo imati mira od te nepopustljive i neustrašive prkosne žene, ona bi je htjela samo ušutkati i ukrotiti; zato joj izdaleka preporučuje, prije nego što bude izrečena presuda, da stavi prigovor dokumentima, a potajno saopćavaju Mariji Stjuart da će, ako se dobrovoljno pomiri sa svime, biti oslobođena i moći će slobodno s penzijom ostati u Engleskoj. Istovremeno je zastrašuju — kolač i bič! — viješću da će biti javno osuđena, i Nolis, pouzdanik engleskog dvora, javlja da ju je prijetnjama zaplašio toliko koliko je samo

1 Časni nadzor (engl.).

mogao. Elizabeta se ponovo služi drugim svojim omiljenim sredstvom: zastrašivanjem i primamljivanjem.

Ali Marija Stjuart se više ne da zastrašiti niti obmanuti. Uvijek joj, doista, opasnost mora dogorjeti do nokata da bi se trgnula, ali joj se onda sa srčanošću mijenja i držanje. Ona odbija da pregleda dokumente. Prekasno otkriva zamku u koju je dospjela i povlači se na svoje staro stanovište, po kojem ne dopušta da bude suočena sa svojim podanicima na ravnoj nozi. Sama njena kraljevska riječ da su svi ti dokumenti lažni mora vrijediti više od onih dokaza i tvrdnji. Oštro odbija ponuđenu trgovačku ponudu da svojom abdikacijom otkupi oslobođenje pred sudom koji ona ne priznaje. I odlučno dobacuje posrednicima riječi koje je dokazala svojim životom i smrću: »Ni jedne riječi više o mogućnosti da se odreknem svoje krune! Prije nego što bih pristala na to, radije ću umrijeti, i posljednje riječi moga života bit će riječi škotske kraljice.«

Zastrašivanje nije pošlo za rukom: polovičnoj Elizabetinoj hrabrosti suprotstavila je Marija Stjuart svoju potpunu hrabrost. Elizabeta ponovo počinje oklijevati, usprkos nesavitljivosti Marije Stjuart još se ne usuđuje donijeti otvorenu presudu. Pred posljednjim konsekvencama svoje volje (to ćemo uvijek vidjeti) Elizabeta svaki put ustukne. Presuda je ispala ne tako ubojita kako su je bili zamislili, ali perfidna, kao i cijeli taj proces. Desetog januara svečano su proglasili grbavu i sakatu presudu da protiv Marea i njegovih pristalica nije izneseno ništa što bi vrijeđalo čast i dužnost. Time je jasno bila odobrena pobuna lordova. Neizmjerno dvosmislenija isprika za uvredu časti Marije Stjuart glasi: lordovi nisu mogli dokazati u dovoljnoj mjeri svoje optužbe protiv Marije Stjuart da bi kraljica Engleske dobila o svojoj sestri bilo kakvo loše mišljenje. Pročitavši površno, mogao bi čovjek to smatrati kao obranu časti, a dokaze kao nepružene, neuspjele. Ali se otrovna zamka krije u riječima »bene sufficently«. Tim je podmetnuto da je mnogo toga izneseno što je vrlo sumnjivo i što je tereti, samo ništa tako »potpuno« dovoljno da bi jednu dobru kraljicu kao što je Elizabeta moglo uvjeriti. Ali Sesilu više i ne treba za njegove svrhe: sada sumnja lebdi i dalje nad Marijom Stjuart, a nađen je dovoljan razlog da bespomoćnu ženu i dalje drže u zatočenju. Trenutno je Elizabeta pobijedila.

Ali to je Pirova pobjeda. Jer sve dotle dok ona drži Mariju Stjuart u zatočenju, u Engleskoj žive dvije kraljice, i dok i jedna i druga budu žive, zemlja neće imati mira. Uvijek se iz nepravde rađa nemir, uvijek je ono što je bilo lukavo smišljeno loše učinjeno. Onoga dana kada je Mariji Stjuart oduzela slobodu, Elizabeta je i sebe lišila slobode. Postupajući s Marijom Stjuart kao s neprijateljem, daje joj pravo na svako neprijateljstvo, njeno vjerolomstvo joj daje pravo na svako vjerolomstvo, njena laž na svaku laž. Godinama će Elizabeta morati ispaštati za svoju zabludu što se nije povela za svojim prvim i najprirodnijim instinktom. Ona će prekasno shvatiti da bi u tom slučaju velikodušnost značila mudrost. Jer, na kakvu bi se bijednu ništavost sveo život Marije Stjuart da je Elizabeta poslije jeftine ceremonije hladnog prijema otpremila moliteljicu iz svoje cemlje! Jer, kome bi se ta s prezirom odgurnuta žena mogla obratiti? Ni jedan sudac, ni jedan pjesnik ne bi je više nikada prihvatio; zbog onih skandala, stavljena izvan zakona, ponižena Elizabetinom velikodušnošću, ona bi besciljno lutala od dvora do dvora: u Škotsku bi joj Mare zatvorio put, ni Francuska ni Španjolska ne bi s naročitim respektom primile neugodnu kverulatkinju. Možda bi se zbog svog temperamenta uplela u nove ljubavne afere, možda bi pošla za svojim Bodvelom u Dansku. Ali bi njeno ime ostalo u historiji zaboravljeno, ili bi se, u najboljem slučaju, spominjalo s malo poštovanja, kao ime kraljice koja se udala za ubojicu svoga muža. Od takve bi je tamne i niske sudbine izbavila pred historijom samo Elizabetina nepravednost. Samo ona je sudbinu svoje neprijateljice napravila opet velikom i, nastojeći Mariju Stjuart poniziti, u stvari ju je uzvisila i toj već srušenoj kraljici ovjenčala glavu mučeničkom krunom. Ni jedno od djela Marije Stjuart nije ju uzdiglo do takve legendarne figure kao što ju je uzdigla nepotrebno pretrpljena nepravda, niti je ijedno Elizabetino djelo umanjilo njenu moralnu vrijednost više od toga što je propustila da u velikom trenutku bude istinski velikodušna.

DEVETNAESTO POGLAVLJE

GODINE U SJENI

1569—1584.

Ništa nije bezizglednije nego opisivanje praznine, ništa teže nego očito predstaviti monotoniju. Zatočenje Marije Stjuart jest takvo nezbivanje, takva pusta noć, noć bez zvijezda. S izricanjem presude konačno je slomljen veliki, žarki ritam njenog života. Godine za godinom prolaze, kao u moru val za valom, čas uzbudljivije, čas opet sporije i tiše; ali se nikada više neće uskomešati najskrivenije dubine njenog bića, nikada više toj usamljenici neće pasti u dio puna sreća ni puna patnja. Bez događaja i stoga stvarajući u njoj dvostruko nezadovoljstvo, njena sudbina, nekada tako strasna, gubi se negdje u daljini mrtvim, tromim kasom i prolazi dvadeset i osam, dvadeset i devet, trideset godina te mlade žene željne života. Zatim počinje nov decenij, isto tako prazan i mlak: trideset i jedna, trideset i dvije, trideset i tri, trideset i četiri, trideset i pet, trideset i šest, trideset i sedam, trideset i osam, trideset i devet — već samo to nizanje brojeva zamara. Ali moramo ih ispisati, brojku do brojke, da bi se moglo naslutiti trajanje koje lomi i cijedi, trajanje te duševne agonije, jer svaka ta godina ima preko tri stotine dana, i svaki dan premnogo sati, i ni jedna od njih nije zaista nadahnut životom i veseo. Onda dolazi četrdeset godina, i nije to više mlada žena koja doživljava ovu prekretnicu, nego umorna i bolesna; sporo se šunja četrdeset prva, četrdeset druga i četrdeset i treća, i onda konačno smrt ima samilosti umjesto ljudi i izvodi tu umornu dušu iz zatočenja. Mnogo se toga mijenjalo tih godina, ali uvijek sve samo neznatne i ravnodušne stvari. Katkad je Marija Stjuart zdrava, katkad bolesna, jednom se pojave nade i stotine puta razočaranja, sad postupaju s njom nešto oštrije, sad opet nešto učtivije, jednom piše ona Elizabeti gnjevna pisma, pa opet nježna, ali, u osnovi, ostaje to ipak samo izazovna korektna monotonija, iste izlizane brojnice bezbojnih časova koje joj prazno klize kroz prste. Izvana se mijenjaju samo tamnice: sad kraljicu drže zatvorenu u dvorcu Boltonu, sad

u onom u Četsvertu, i Šefildu, i Tjutberiju, i Vingfildu, i Foderingeju, ali su samo imena druga, i zidine i stijene, a svi ti tvorci, u stvari, jedno su isto, jer svi oni okivaju slobodu. Sa zlobnom postojanošću kruže oko tog tijesnog kruga zvijezde, i sunce, i mjesec u prostranim pokretnim jatima, nastaju noć i dan, i mjesec, i godina. Države propadaju i obnavljaju se, kraljevi dolaze i iščezavaju, žene zore, i rađaju, i venu, tamo pored obala i brda neprestano se mijenja svijet. Samo ovaj jadni život leži bez kraja i konca u sjeni: odrezan od korijena i stabla, ne donosi više ni cvijeta, ni ploda. Polako i sva razjedena otrovom nemoćne čežnje, vene mladost Marije Stjuart, gasi joj se život.

Najokrutnije je u tom beskonačnom zatočenju bilo — paradoksalno! — to što ono izvana nije bilo nikada okrutno. Jer od grubog nasilja gordi duh se može uvijek braniti, poniženje može u njemu raspaliti ogorčenje, uvijek duša raste u divljem otporu. Samo praznini ona nemoćno podliježe i od nje malakše; uvijek je gumena ćelija o čije stijene čovjek ne može udarati pesnicom nepodnošljivija i od najstrašnije podzemne tamnice. Nikakav bič, nikakva psovka ne peče plemenito srce kao što peče nasilje nad njegovom slobodom uz klanjanja i ponizna isticanja njegovog veličanstva, nikakva poruga ne može se strašnije narugati od poruge s formalnom udvornošću. A upravo s tim lažnim priznanjem, koje nije namijenjeno čovjeku patniku nego njegovom rangu, susreću uporno Mariju Stjuart i okružuju je uvijek samo onim čuvarima koji joj ukazuju puno poštovanje, onim skrivenim vrebačima, počasnom gardom ove »honourable custody«, koja je, sa šeširom u ruci i servilno oborena pogleda, u stopu prati. Svih ovih godina nikada se ni za trenutak nije zaboravilo da je Marija Stjuart kraljica, odobravali su joj sve ništavne udobnosti, sve male slobodice, samo ne jednu, najsvetiju, najvažniju stvar u životu: slobodu. Elizabeta, teško zabrinuta za svoj prestiž humane vladarice, dovoljno je mudra da sa svojom protivnicom ne postupa osvetoljubivo. O, ona se brine za svoju dobru sestru! Ako se Marija Stjuart razboli smjesta iz Londona zaplašeno traže obavještenja. Elizabeta joj nudi liječnika i izričito traži da joj jela dogotovlju je čeljad Marije Stjuart. Ne, da ne bi tko podlo zuckao kako bi ona htjela otrovom maknuti s ovog svijeta svoju suparnicu: samo ljubezno, s neodoljivom usrdnošću molila je ona svoju škotsku sestru da trajno stanuje po lijepim engleskim

dvorcima! Istina, za Elizabetu bi bilo ugodnije i sigurnije da tu nepopustljivku zatvori u Tauer, nego da je pusti da po engleskim dvorcima tako skupo drži svoj dvor. Ali poznavajući svijet bolje od svojih ministara, koji neprestano traže tu grubu mjeru, izbjegava Elizabeta odium omraženosti. Ona upravo stoji na stanovištu: Mariju Stjuart treba držati kao kraljicu, ali pridržavanu skutom strahopoštovanja i vezanu zlatnim lancima. Teška srca, ta fanatična štedljivica savladava u tom slučaju svoju domaćinsku škrtost, štoviše, uz grdnje i stenjanje pušta da je njeno nemoljeno gostoprimstvo stoji pedeset i dvije funte tjedno za svih tih dvadeset godina. A kao Marija Stjuart, osim toga, dobiva od Francuske još svake godine pristojnu penziju od dvanaest stotina funti, ona zaista ne treba ni u čemu oskudijevati. Kao kakva vladarica, može ona stolovati po tim dvorcima. Nije joj uskraćeno da u dvorani za primanje postavi krunski baldahin, svakom posjetniku može otvoreno pokazati: ovdje stanuje, makar i zatočena, jedna kraljica. Ona jede isključivo iz srebrnih posuda, sobe se osvjetljavaju skupim svijećama u srebrnim svijećnjacima, turski ćilimi, tada izvanredna dragocjenost, pokrivaju podove: pokućstva ima u tolikom izobilju da su potrebni deseci četveropregnih kola svaki put kada se ono seli iz jednog dvorca u drugi. Marija Stjuart ima cijelo jato počasnih dama, sobarica i sluškinja oko sebe; u najbolja vremena prati je ne manje od pedeset lica, tako reći cio minijaturni dvor s upraviteljima dvora, svećenicima, liječnicima, sekretarima, blagajnicama, komornicima, garderobijerima, krojačima, tapetarima, kuharima, cio jedan mali dvor, koji je škrta kraljica nastojala smanjiti, a Marija Stjuart ga je s ogorčenom žilavošću branila.

Da svrgnutoj vladarici nije bila namijenjena nikakva grozovitoromantična zatvorska ćelija, dokazuje već od samog početka izbor čovjeka kome je bila povjerena na stalno čuvanje. Džordž Talbot, erl od Šruzberija, veliki je plemić i džentlmen. I od juna 1569. godine, kada ga je Elizabeta izabrala za ovu dužnost, mogao se on smatrati sretnim čovjekom. Velika imanja u srednjim i sjevernim provincijama, pa devet dvoraca, sve je to bilo njegovo, živio je kao kakav mali vladar mirno na svojim dobrima u sjeni povijesti, po strani od službe i časti. Ovog bogatog čovjeka nikada nije mučilo političko častohleplje, živio je ozbiljno i zadovoljno. Već mu je brada postajala sijeda, mislio je već da je vrijeme da se

odmara kad mu najednom Elizabeta natovari odvratnu službu da nadzire njenu častoljubnu i nepravdom ogorčenu suparnicu. Njegov prethodnik Nolis radosno je odahnuo punim plućima čim je erlu od Šruzberija bila data, a njemu oduzeta, ta opasna služba: »Tako mi Boga više bih volio da podnesem svaku kaznu nego da se dalje bavim ovim poslom«. Jer to je nezahvalna služba, ova »honourable custody«, kojoj su vrlo nejasno određena prava i granice, a dvojstvo te službe iziskuje neizmjeran takt. S jedne strane je Marija Stjuart kraljica, s druge strane nije kraljica, po riječima je gošća, a u biti zatočenica. I tako joj erl od Šruzberija kao džentlmen mora ukazivati sve domaćinske počasti, a kao Elizabetin pouzdanik, istovremeno opet, pažljivo ograničavati svaku slobodu. On je njen pretpostavljeni, a ipak se pred njom smije pojaviti samo savinuta koljena; on mora biti strog, ali pod maskom podaničke poniznosti; on svoga gosta mora dvoriti, a da ga, opet, stalno drži pod nadzorom. Ovaj već sam po sebi zamršen položaj zaoštrava, povrh svega toga, još i njegova žena, koja je već pokopala tri čovjeka, i sada četvrtog svojim neprestanim dostavljanjima dovodi do očaja, jer intrigira čas za Elizabetu, čas protiv nje, čas za Mariju Stjuart, i onda, opet, protiv nje. Nije nimalo lak život tom dobrodušnom čovjeku između tri razdražene žene: jednoj podložan, a za drugu vezan, a s trećom na silu sputan nevidljivim lancima. Zapravo, jadni erl od Šruzberija svih tih petnaest godina nije bio čuvar, nego zatočenik Marije Stjuart. I na njemu se ispunila tajna kletva da ta žena donosi nesreću svakome s kim se na svom tragičnom putu sretne.

Kako je Marija Stjuart provela sve te prazne, besmislene godine? Prividno sasvim tiho i ugodno. Izvana gledano, njen dnevni posao nije se ni u čelu razlikovao od dnevnog posla drugih odličnijih vlastelinki, koje iz godine u godinu žive po svojim feudalnim kurijama. Ako se osjeća zdravom, baca se na konja i ide u omiljeni joj lov, okružena, dakako, onom odioznom »počasnom pratnjom«, ili nastoji loptanjem ili drugim sportom održati svježinu svoga već pomalo premorenog tijela. I zabava ima dosta, često dolaze gosti iz obližnjih dvoraca da interesantnoj zatočenici iskažu najveće poštovanje, jer je ta žena — tu činjenicu ne smijemo nikada ispustiti iz vida — u taj čas, makar i bez moći, ipak još uvijek po pravu i zakonu prva pretendentica na prijestolje, i kad bi se Elizabeti nešto dogodilo, mogla bi ona sutra na njenom mjestu

biti vladarica. Zato svi oni mudri i dalekovidni, prije svega lord Šruzberi, drže mnogo do toga da s njom ostanu u najboljim odnosima. Čak i miljenici, najintimniji Elizabetini prijatelji Heton i Lester, šalju, da bi kod nje ostali u milosti, iza leđa svoje pokroviteljice pisma i pozdrave njenoj najogorčenijoj protivnici i suparnici: tko zna neće li već sutra pred njom morati savijati koljena i moliti od nje sinekure. Tako Marija Stjuart, iako zatvorena u svom ladanjskom krugu, saznaje u svim pojedinostima uvijek sve što se na dvoru i u velikom svijetu događa. Ledi Šruzberi joj čak priča kojekakve intimne stvari o Elizabeti, mada bi bilo bolje da je to prešutjela, i mnogim podzemnim kanalima pristižu zatočenici neprestana ohrabrenja. Ne smijemo, dakle, zamišljati zatočenje Marije Stjuart kao tijesnu, mračnu zatvorsku ćeliju, kao potpunu napuštenost. Zimskih večeri muziciraju; dakako ne pjevaju joj više, kao za Šastelarovih vremena, mladi pjesnici nježne madrigale i u nepovrat su prošli galantni holirudski plesovi pod maskama, za ljubav i strast u njenom nestrpljivom srcu nema više mjesta — doba pustolovina nestaje tiha s mladošću. Od zanesenjačkih prijatelja ostao je samo još mali paž Viljem Daglas, spasilac iz Lohlivena, od svih ljudi njenog dvorjanstva — ah, nema više Bodvela i Ricija — najviše posla ima liječnik. Marija Stjuart je često bolesna, pati od reumatizma i nekih čudnih bolova. Često joj otiču noge tako da se jedva kreće; mora tražiti lijeka u vrućicama, a uslijed nedostatka kretanja po svježem zraku njeno nekada tako nježno, vitko tijelo postupno postaje mlitavo i gojazno, te će se vrlo rijetko još njena volja vinuti do onog staro silnog zamaha; prošle su zauvijek one žestoke galopade po dvanaest sati škotskom zemljom, prošli su veseli izleti na konju od dvorca do dvorca. Što duže traje zatočenje, to više zatočenica traži zabave u kućnim poslovima. Satima sjedi, odjevena u crno kao opatica, za švelom i veze svojom nježnom, još uvijek lijepom bijelom rukom zlatom protkana divna tkiva čijim se uzorcima još i danas možemo diviti, ili tiho čita svoje voljene knjige. Iz ovih malne dvadeset godina nema spomena ni o jednoj jedinoj pustolovini; otkako se jaka nježnost njenog bića ne može rasipati na jednog Bodvela, na kojeg ljubljenog čovjeka, ona se blaže i tiše obraća onim stvorovima koji nikada ne razočaravaju — životinjama. Marija Stjuart naručuje iz Francuske najljupkije i najpametnije od svih pasa, španijele i prepeličare, stalno drži ptice pje-

vice i golubinjak, sama njeguje cvijeće i brine se za žene svojih dvorjana. Tko bi je samo površno promatrao i kao prolazan gost ne bi joj zavirio u dušu, mogao bi misliti da se njena častoljubivost, koja je nekada potresala svijet, potpuno u njoj ugasila, da je u njoj svaka zemaljska želja oslabila. Jer, ova žena što već polako stari i ide sve češće i češće pod udovičkom koprenom u svoju kapelu, samo katkada, vrlo rijetko, piše još stihove u svoj molitvenik ili na prazan list papira. Ali sada to nisu više oni vatreni soneti, nego stihovi pobožne predanosti ili melankolične rezignacije, kao možda:

Que suisie helas et quoy sert ma vie
Ien suis fors qun corps priue de cueur
Un ombre vayn un obiect de malheur
Qui na plus rien que de mourir en uie . . .[1]

Sve više izgleda da je ova žena, koja je prošla kroz teška iskušenja, savladala u sebi sve misli o zemaljskoj moći, kao da ona, krotka i staložena, samo čeka nosioca mira — smrt.

Ali ne zavaravajte se: sve je to tek prividno i igra pod maskom. U stvari, ova ponosna žena, ova vatrena vladarica, živi samo od jedne misli i samo za jednu misao: da se opet dohvati svoje slobode, svoje vladavine. Marija Stjuart ni jednog trenutka ne misli ozbiljno na to da se kukavno pomiri sa svojom sudbinom. Sve to njeno sjedenje za ručnim radom, i čitanje, i ćaskanje, i nehajno sanjarenje prikriva njenu pravu, njenu svakodnevnu djelatnost: zavjeru. Bez prestanka, od prvog do posljednjeg dana svog zatočenja, kompIotira i diplomatizira Marija Stjuart, svuda se njena soba pretvara u političku tajnu kancelariju. Grozničavo se tu radilo noć i dan. Iza zatvorenih vrata Marija Stjuart sa svoja dva sekretara piše svojom rukom tajne upute francuskom, španjolskom i papskom poslaniku, svojim škotskim pristalicama, i u Holandiju; iz opreza, šalje ona u isto vrijeme pisma Elizabeti, puna preklinjanja ili umirujuća, ponizna ili praskava, na koja ova već odavno više nema odgovora. Neprestano idu glasnici na stotinu načina prerušeni u Pariz, Madrid i natrag, ugovaraju se lozinke, izgrađuju se čitavi sistemi šifara i mijenjaju

1 Što sam ja, avaj! I čemu služi moj život, ja sam tijelo lišeno srca, bijedna sjena, predmet nesreće kojem ne preostaje ništa više nego da živ umre (franc.).

svakog mjeseca, u toku je pravi prekomorski poštanski promet sa svim Elizabetinim neprijateljima iz dana u dan. Svi članovi njenog doma — a to Sesil zna, zato neprestano traži da se broj njenih vjernih slugu smanji — rade kao kakav generalštab na vječnom manevru za oslobođenje, neprekidno prima ili pravi posjete pedeset članova njenog dvorjanstva u obližnja sela da bi dobili ili prenijeli nove vijesti, cijelo stanovništvo pod izgovorom milostinje prima redovito mito, i zahvaljujući tako rafiniranoj organizaciji, ta štafetna diplomatska služba proteže se do Madrida i Rima. Pisma se krijumčare čas u rublju, čas u knjigama, u šupljim štapovima ili skrivena pod poklopcem kutijica za nakit, ponekad i ispod sloja žive na ogledalima. Stalno se izmišljaju druga lukavstva da bi podvalili Šruzberiju, čas se paraju đonovi na cipelama da bi se pod njih stavile vijesti pisane nevidljivom tintom, zatim se opet prave naročite perike u koje zamataju trubice papira. U knjigama koje Marija Stjuart naručuje iz Pariza ili Londona podvučena su po nekom ključu pojedina slova, koja, sastavljena, daju izvjestan smisao, a najvažnije dokumente ušiva njen ispovjednik u svoju stolu. Marija Stjuart, koja je još u svojoj mladosti učila pisati i čitati šifre, vodi sama sve glavne i državne akcije, i ova uzbudljiva igra kojom uništava Elizabetine naloge divno napreže sve njene duhovne snage, zamjenjuje joj sport i svako drugo uzbuđivanje. Ona se svom svojom vatrenošću i nepromišljenošću baca u diplomatiziranja i zavjere, i u nekim časovima — kada iz Pariza, iz Rima, iz Madrida stignu vijesti i obećanja sve novim kanalima u njenu zaključanu sobu — ta ponižena žena ponovo se osjeća kao prava sila, dapače kao središte evropskog interesa. I upravo to što Elizabeta zna koliko je ona opasna, a ipak je ne može slomiti, to što ona usprkos svim čuvarima i stražarima vodi iz svoje sobe ratne pohode i sudjeluje u oblikovanju sudbine svijeta, to je možda bilo jedino uživanje koje je u onim dugim, pustim godinama tako veličanstveno držalo dušu Marije Stjuart.

Čudna je ta nepokolebljiva energija, ta snaga u okovima, ali ipak u isto vrijeme svojom uzaludnošću tragična. Što je god Marija Stjuart smišljala i poduzimala, sve je bilo bez uspjeha. Sve one mnoge zavjere i komploti koje je ona bez prestanka stvarala unaprijed su bili osuđeni na propast. Borba je bila nejednaka. Pred čvrstom organizacijom pojedinac uvijek ostaje slabiji: Marija Stjuart je radila sama, a iza Eli-

zabete cijela država s kancelarima, savjetnicima, policijskim komesarima, vojnicima i špijunima; a iz državne kancelarije može se čovjek bolje boriti nego iz zatvora. Sesilu stoji neograničeno na raspolaganju novac i obrambena sredstva, on može slobodnim i punim rukama poduzimati svoje mjere i s hiljadu vrebačkih očiju nadzirati ovu samu i neiskusnu ženu. Gotovo o svakom od tri milijuna ljudi, koliko ih je tada prebivalo u Engleskoj, policija je znala svaku pojedinost, i svak stranac koji se iskrcao na engleskoj obali bio je pretresen i pod prismotrom. U gostionice, u zatvore, na brodove otpravljali su obavještajce, špijuni su u stopu pratili svakog sumnjivog čovjeka, i gdje su ta sredstva nižeg ranga zatajivala, smjesta se upotrebljavalo najoštrije: mučila. Uskoro je došla do izražaja prednost kolektivne sile. Požrtvovne prijatelje Marije Stjuart su jednog za drugim u toku tih godina odvlačili u mračne ćelije Tauera i dizanjem na čekrk iznuđivali im priznanja i imena ostalih suučesnika. Jedan komplot za drugim bio je mučiteljskim kliještima grubo satiran. Kad je Mariji Stjuart i polazilo s vremena na vrijeme za rukom da preko poslanstva prokrijumčari svoja pisma i prijedloge u inozemstvo, koliko je onda uvijek trebalo tjedana da se tamo u državnim kancelarijama riješe da na nj odgovore, i koliko opet tjedana da odgovor stigne natrag?! I kako je onda mlitava ta pomoć, kako nepodnosivo mlaka za ovo žarko i nestrpljivo srce, koje već očekuje armije i armade za svoje oslobođenje! Uvijek je zatvorenik, uvijek je usamljenik koji je danonoćno zauzet samo svojom sudbinom, sklon misliti da se i drugi u slobodnom i aktivnom svijetu bave isključivo njime. Uzalud je zato Marija Stjuart svoje oslobođenje neprestano postavljala kao najpotrebnije djelo protureformacije, kao prvu i najvažniju spasilačku akciju katoličke crkve; oni drugi računaju i tvrdiče, i ne mogu se među sobom složiti. Armada se ne oprema, njen glavni pomagač, Filip II, mnogo se moli Bogu, ali se malo čega hvata. On ne misli na to da zbog zatvorenice objavi nesiguran rat, s vremena na vrijeme on i papa pošalju nekoliko pustolova koji bi trebali inscenirati ustanke i atentate. A kakvi su to uvijek kukavni komploti, loše organizirani i prokazani budnim Volsingemovim špijunima! I samo nekoliko iznakaženih, izmrcvarenih tjelesa na gubilištu Tauer Hila podsjeća s vremena na vrijeme opet narod da negdje u nekom dvorcu još živi zatvorena žena koja tvrdoglavo ističe svoje pravo da je ona, u

stvari, zakonita kraljica Engleske: podsjećaju narod da stalno ima luđaka i junaka koji za njeno pravo stavljaju život na kocku.

Da sve to neprestano pripremanje komplota i zavjera mora Mariju Stjuart konačno gurnuti u propast, da se ona, vječno drska, upušta u izgubljenu igru kada sama iz zatvora objavljuje borbu najmoćnijoj kraljici na svijetu, to je svakom njenom suvremeniku davno bilo jasno. Već 1572. godine, poslije Ridolfijeve zavjere, izjavljuje s negodovanjem njen šurjak: »Ta bijedna luda neće se smiriti dok ne izgubi glavu. Oni će je zaista smaknuti. Ali ja vidim da je to njena krivica i ludost, ja ne znam protiv toga nikakva pomoćna sredstva.« To je teška riječ čovjeka koji se osmjelio da samo sa sigurnog prozora u Bartolomejskoj noći puca na goloruke bjegunce i koji je za pravo junaštvo vrlo malo znao. Ali u smislu račundžijske pameti, Marija Stjuart je nesumnjivo ludo uradila kada nije izabrala udobniji, ali kukavniji, put kapitulacije, nego se radije odlučno osmjelila da poduzme bezizgledne korake. Možda bi, da se blagovremeno odrekla svojih krunskih prava, bila oslobođena zatočenja i vjerojatno je svih tih godina imala skakavicu svog zatvora u rukama. Trebalo je samo da se ponizi, da se svečano i dragovoljno odrekne svih svojih prava na škotsko, na englesko prijestolje, i Engleska bi je s olakšanjem pustila na slobodu. Više puta je Elizabeta pokušala — nipšoto iz velikodušnosti, nego iz straha, jer joj je optužujuća prisutnost ove opasne zatočenice ležala kao mora na savjesti — da joj omogući povlačenje, neprestano su se s njom vodili pregovori i nudila su joj se jeftinija poravnavanja. Ali je Marija Stjuart više voljela ostati okrunjena zatočenica nego kraljica bez krune, i Nolis joj je zavirio u dušu kada je odmah, prvih dana njenog zatočenja, rekao da ona ima dovoljno hrabrosti da izdrži sve dotle dok bude imala i jedan trunčić nade. Jer jednu je stvar njen plemeniti um shvatio: kakva bi nju, kao vladaricu koja je abdicirala, mala i jadna sloboda očekivala u nekom tamnom kutku, samo joj poniženje može stvoriti novu veličinu u povijesti. Hiljadu puta jače osjećala se ona vezana za svoju riječ da se nikada neće odreći prijestolja i da će joj posljednja riječ biti riječ škotske kraljice.

Teško je tu odrediti granicu između ludosti i lude hrabrosti, jer je junaštvo istovremeno i ludost. Sančo Pansa je u stvari mudriji od Don Kihota. Terzites u racionalnom smislu

razboritiji od Ahila, ali Hamletova riječ da se čovjek, kada je u pitanju čast, bori za jednu slamku uvijek je najveći ogled junačke naravi. Sigurno je otpor Marije Stjuart bio bezizgledan prema jednoj onako ogromnoj premoći, pa ipak bismo bili nepravedni kada bismo ga nazvali besmislenim zato što je ostao bezuspješan. Jer u svim tim godinama i, dapače, iz godine u godinu, utjelovljivala je ta prividno nemoćna, usamljena žena upravo svojim prkosom ogromnu silu, i upravo zato što je ona trgala lancima, zatresla se u ponekim časovima cijela Engleska i zadrhtalo Elizabetino srce. Uvijek ljudi gledaju historijske događaje iz pogrešnog ugla čim ih prosuđuju s udobnog stanovišta potomstva; kasnije je vrlo lako pobijeđenog nazvati budalom zato što se upustio u opasnu borbu. A zaista je gotovo dvadeset godina odluka između ovih dviju žena visila o koncu. Neke zavjere, stvorene zato da se Mariji Stjuart vrati kruna, mogle su, stvarno, s više sreće i spretnosti, biti za Elizabetu od životne opasnosti, dva-tri puta ju je udarac zaista za dlaku mimoišao. Najprije je udario Nortamberland s katoličkim plemstvom, cijeli Sjever se digao, i s teškom mukom je Elizabeta postala gospodar situacije. Zatim je započela, još mnogo opasnija, Norfekova intriga. Najbolje englesko plemstvo, među njim, štoviše, Elizabetini najbliži prijatelji, kao Lester, potpomažu njegov plan da se oženi škotskom kraljicom, koja mu već, da bi ga potakla — što ona ne bi učinila za svoj trijumf? — piše najnježnija ljubavna pisma. Već su, posredstvom Florentinca Ridolfija, španjolske i francuske trupe spremne da se iskrcaju, i da nije ovaj Norfek bio — on je to dokazao još prije toga svojim kukavičkim odricanjem — najobičniji slabić, da ovaj pothvat nisu inače omeli slučaj, vjetar, nevrijeme, more i izdajstvo, list bi se okrenuo, uloge bi se izmijenile, i Marija Stjuart bi stolovala u Vestminsteru, a Elizabeta ležala u Taueru, ili svom mrtvačkom sanduku. Ali ni krv Norfekova, ni sudbina Nortamberlandova i svih drugih, koji su tih godina položili na krvnički panj svoju glavu za Mariju Stjuart, nisu zastrašile posljednjeg prosca. Još jednom se javlja prosac da zaprosi njenu ruku, Don Huan od Austrije, nezakoniti sin Karla V, polubrat Filipa II, pobjednik kod Lepanta, uzor slobodnog viteštva, prvi borac kršćanstva. Svojim nezakonitim rođenjem isključen iz prava na španjolsku krunu, on najprije traži da osnuje svoje kraljevstvo u Tunisu, ali mu se tada s rukom zatočene kraljice ukazuje druga kruna, kruna

Škotske. Već on oprema u Holandiji armiju, već su spremni svi planovi da je oslobode, da je spase, kad ga najednom — vječna nesreća Marije Stjuart sa svim njenim pomagačima — obara u postelju podmukla bolest, i on sam umire. Ni jednom od onih koji su Mariju Stjuart prosili ili joj služili nije sreća obasjavala put.

Ako ćemo gledati jasno i pravedno, prava odluka između Marije Stjuart i Elizabete bila je najzad u tome što je Elizabetu svih tih godina pratila sreća, a Mariju Stjuart nesreća. Usporedbom po snazi, po liku, one su obje jedna drugoj gotovo ravne. Ali su im drukčije stajale zvijezde. Sve što Marija Stjuart, kao svrgnuta kraljica, kao žena koju je jednom sreća napustila, poduzima iz svog zatočenja, izjalovljuje se. Flote koje šalju protiv Engleske razbijaju se u oluji, njeni glasnici se gube, njeni prosci umiru, njeni prijatelji u presudnim trenucima ne pokazuju nikakve duševne snage, i onaj tko joj hoće pomoći, radi zapravo zajedno s njom na njenoj propasti.

Potresno istinita je stoga Norfekova izjava na gubilištu: »Ništa što ona započinje ili što drugi za nju započinju ne svršava se sretno.« Od onog dana kada je srela Bodvela, mračan neki mjesec prati svaki njen korak. Tko nju voli, taj propada, koga ona voli, taj biva nagrađen gorčinom. Tko joj želi dobro, nanosi joj štetu, tko služi njoj, služi vlastitoj smrti. Kao što u priči crni magnetski brijeg privlači k sebi lađe, tako ona kobno prinuđuje sudbine drugih da se vezuju s njenom sudbinom: polako njeno ime obavija mračna legenda magije smrti. Ali što manje izgleda ima njena stvar, to strasnija biva njena snaga. Umjesto da je slomi, to dugo i tužno zatočenje samo joj jača dušu za još snažniji prkos. I svojom voljom, mada svjesna da je sve uzaludno, izaziva ona sama posljednju, konačnu, odluku.

DVADESETO POGLAVLJE

POSLJEDNA RUNDA

1594—1585.

Godine teku i teku; tjedni, mjeseci, godine prelaze preko tog samotnog života kao oblaci, kao da ga i ne dodiruju. Ali neprimjetno mijenja vrijeme čovjeka i oko njega svijet. Došla je četrdeseta godina, prekretna godina u životu svake žene, i još uvijek je Marija Stjuart zatočenica, još uvijek nema slobode. Polako je dodiruje starost, glava sijedi tijelo biva punije, korpulentnije, crte mirnije i matronske, izvjesna sjeta počinje se utiskivati u njeno biće, koje nalazi izraza u religioznosti. Uskoro će, žena to mora duboko u duši osjećati, nepovratno proći vrijeme ljubavi, vrijeme života: što se sada ne ispuni, nikada se više neće ispuniti, došlo je veče, već se smrkava, bliza noć. Već odavno se nije primakao ni jedan prosac, možda ga više nikad neće ni biti. Još malo, i život je definitivno propušten. Ima li tu zaista smisla da se još čeka i čeka čudo oslobođenja, pomoć nehatno oklijevajućeg svijeta. Sve više i više imamo u tim kasnijim godinama osjećaj da je ta žena, prošla kroz teška iskušenja, u duši već sita borbe, i kako je, malo-pomalo, već spremna na odricanje i pogodbu. Sve češće i češće dolaze trenuci kada se pita nije li ludo tako beskorisno, tako bez ljubavi venuti kao kakav cvijet u hladu, ne bi li bilo bolje da iskupi slobodu, odlažući dobrovoljno krunu sa svoje prosijede glave. U četrdesetoj godini Marija Stjuart sve je sitija tog teškog, tog praznog života, malo-pomalo popušta njena divlja volja i želja da vlada i prelazi u jednu blagu mističnu čežnju za smrću: bit će da je ona u takvim trenucima napisala na jednom listu potresne latinske stihove, pomalo jadikovku, pomalo molitvu:

O Domine Deus! speravi in Te
O care mi Jesu! nunc libera me.
In dura catena, in misera poena, desidero Te;

Languendo, gemendo et genu flectendo
Adoro, imploro, ut liberes me.[1]

Budući da su se oslobodioci ustručavali i oklijevali, ona se okrenula Spasitelju. Radije umrijeti, samo da već jednom ne bude više te praznine, te nesigurnosti, tog čekanja i čekanja, i nadanja, i čežnje i vječnog razočaranja. Samo da već bude kraj, u dobru ili zlu, trijumfom ili odricanjem! Nezadrživo se borba primiče svom kraju, jer Marija Stjuart svom snagom svoje duše želi da se to završi.

Što duže traje to strašno, to podmuklo i jezovito, to veličanstveno i žilavo rvanje, to osornije stoje te dvije stare protivnice jedna prema drugoj. Marija Stjuart i Elizabeta. Elizabeta žanje u svojoj politici uspjeh za uspjehom. S Francuskom se pomirila, Španjolska još uvijek ne smije u rat, pobijedila je sve svoje protivnike, samo još jedan neprijatelj, smrtno opasan neprijatelj, živi u toj zemlji nesavladan, ta jedna pobijeđena, pa ipak nepobjediva, žena. Tek kada nju, posljednju, ukloni, bit će zaista pobjednica. Ali ni Mariji Stjuart za njenu mržnju nije preostao nitko drugi nego Elizabeta. Još jedanput, u divljem času očaja, ona se obratila svojoj rođaki, svojoj sestri po sudbini, i sa zanosnom strašću apelira na njenu čovječnost. »Ja to više ne mogu podnositi, madam«, zavapila je ona u tom veličanstvenom pismu, »i umirući, moram imenovati krivce svog polakog nestajanja. Najnižim zločincima u Vašim tamnicama dopušteno je da za svoje opravdanje budu saslušani i imenuju one koji ih okrivljuju i optužuju. Zašto se to pravo uskraćuje baš meni, jednoj kraljici, vašoj najbližoj rođaki i zakonitoj nasljednici? Ja mislim da je ovo moje posljednje pravo bilo pravi uzrok od strane mojih neprijatelja ... ali oni nemaju više razloga niti ikakve potrebe da me dalje zbog toga muče. Ja se kunem svojom čašću da ne čeznem ni za kakvim drugim kraljevstvom nego za kraljevstvom božjim, za koje sam u duši spremna, jer je ono najbolji kraj svih mojih muka i nevolja.« Posljednji put svim žarom svoje najdublje iskrenosti ona je Elizabetu preklinjala da je ipak pusti iz zatočenja: »Tako Vam časti i bolnog stradanja našeg Spasitelja i Izbavitelja, još jedanput apeliram na Vas da mi dopustite da se iz ovog kraljevstva povučem na bilo koje mirno mjesto, da potražim

1 O, Gospode Bože, uzdala sam se u tebe, o dragi moj Isuse! Sada me izbavi. U željezu, u bijednoj kazni, čeznem za tobom; malaksavajući, uzdišući i savijajući koljena, prizivam te da me izbaviš (lat.).

malo počinka za svoje umorno tijelo, koje je neprestanim jadima sasvim iscrpljeno, i da mi omogućite da svoju dušu pripremim za Boga, koji me već svakodnevno zove k sebi ... Udijelite mi tu milost prije nego što umrem, da moja duša, čim budu izglađene sve nesuglasice između nas, ne bude, odijelivši se od tijela, prisiljena da svoje tužbe iznese pred Boga i optuži Vas za sve ono zlo koje sam ja ovdje na zemlji zbog Vas propatila.« Ali je i na taj potresni apel Elizabeta ostala nijema, nije se osjetila spremnom ni za jednu jedinu riječ ohrabrenja. Sada je i Marija Stjuart grčevito skupila usne i pesnice. Sada ona ne poznaje drugog osjećaja osim mržnje, ledene i vrele, žilave i žarke mržnje prema toj ženi, i ta mržnja je od sada usmjerena njoj jednoj i jedinoj, to oštrije i smrtonosnije što su svi drugi njeni neprijatelji nestali; oni su jedan drugoga poubijali. Kao da se tajanstveni demon smrti, koja zrači iz Marije Stjuart stižući svakog onoga koji je mrzi ili je voli, htio vidno utvrditi; svi su oni koji su joj bili privrženi ili je napadali, koji su se borili za nju ili protiv nje, otišli prije nje na onaj svijet. Svi oni koji su je u Jorku optuživali; Mare i Mejtland umrli su nasilnom smrću, svi oni koji su joj trebali suditi u Jorku, Nortamberland i Norfek, položili su glavu na krvnički panj, svi oni koji su se bili urotili najprije protiv Darnlija i zatim protiv Bodvela, međusobno su se poubijali, svi izdajnici iz Kerk o Filda i Karberija i Lengsajda sami su jedan drugoga izdali. Svi ti prkosni škotski lordovi i erli, sva ta divlja, opasna, vlastoljubiva bagra, svi su jedan drugoga poubijali. Bojište je prazno. Na svijetu više nema nikoga koga bi ona još mrzila, osim te jedne žene, Elizabete. Ogromna borba naroda koja je trajala dva decenija, svela se na dvoboj. I u toj borbi žene protiv žene nema više nikakvog pregovaranja, sada se bori na život i smrt.

Za tu posljednju borbu, borbu na nož, Mariji Stjuart je potrebna još posljednja energija. Još jednu, posljednju, nadu moraju joj oteti. Još jednom i do dna duše moraju je uvrijediti da bi krajnje napregnula svoje snage. Jer je Marija Stjuart uvijek nalazila svoju izvanrednu hrabrost, svoju neobuzdanu riješenost tek onda kad bi sve bilo, ili se barem činilo da jest, izgubljeno. Uvijek bi ona postajala junakom tek onda kada više ne bi bilo nikakvog izgleda.

Ta posljednja nada koja je Mariji Stjuart morala biti istrgnuta iz duše bila je nada da će se sporazumjeti sa svojim sinom. Jer za vrijeme svih tih pustih, užasnih godina bez

ikakvog zbivanja, dok je ona samo čekala i osjećala kako časovi jure oko nje kao pijesak s drobljivih zidina, u tom beskrajnom vremenu od kojeg se premarala i satirala, raslo je dijete, dijete njene krvi. Kao dojenče ostavila je ona Džemsa VI kada je odjahala iz Sterlinga, kada ju je Bodvel pred vratima Edinburga sa svojim konjanicima opkolio i odveo sa sobom u njenu zlu kob: za tih deset, za tih petnaest, za sedamnaest godina ono je nejako biće postalo dijete, dječak, mladić i skoro već odrastao čovjek. U svojoj krvi nosio je Džems VI mnoge osobine svojih roditelja, ali vrlo ispremiješane i neodređene; bilo je to dijete čudne prirode, trapava, mucava jezika, teška, glomazna tijela i plahe, bojažljive duše. Taj dječak je na prvi pogled izgledao abnormalno. Izbjegavao je svako društvo, hvatao ga je strah od golog noža, bojao se pasa, ponašanje mu je bilo nespretno i grubo. U prvi mah na njemu se nije moglo zapaziti ništa od profinjenosti, prirodne ljupkosti njegove majke, nije volio muziku, ni ples, nije imao sposobnosti ni za laku i ugodnu konverzaciju. Ali je izvrsno učio jezike, imao je dobro pamćenje i, štoviše, izvjesnu mudrost i žilavost čim je posrijedi bila njegova lična korist. Sudbonosnije je, međutim, njegov karakter bio opterećen neplemenitom prirodom njegova oca. Od Darnlija je naslijedio duševnu slabost, nepoštenje i nepouzdanost. »Što da čovjek očekuje od tako dvoličnog momka«, bjesnela je jednom Elizabeta; kao i Darnli, podlegao je svakoj snažnijoj volji. Svaka plemenitost srca bila je tom neveselom egoistu sasvim tuđa, hladno vanjsko častoljublje određivalo je sve njegove odluke, i njegov ledeni stav prema majci može se shvatiti samo ako se promatra potpuno izvan okvira svake sentimentalnosti i pijeteta. Odgajan od najogorčenijih neprijatelja Marije Stjuart, u latinskom jeziku podučavan od Džordža Bjukenena, čovjeka koji je sastavio »Detectio«, zloglasni ubojiti pamflet protiv njegove majke, on o toj ženi zatočenoj u susjednoj zemlji jedva da je čuo nešto drugo osim da je ona pomagala u ubojstvu njegovog oca i da njemu, okrunjenom kralju, osporava pravo na prijestolje. Od samog početka njemu su utuvljivali u glavu da svoju majku smatra tuđinkom, smetnjom koja njegovoj želji za vlašću nezgodno stoji na putu. I sve kad bi u Džemsu VI djetinjski osjećaj jedva čekao da najzad vidi ženu koja mu je poklonila život, budnost engleskih i škotskih stražara spriječila bi svako zbliženje između to dvoje zatočenika — Marije Stjuart, Elizabetine zatočenice, i Džemsa VI, zatočenika lordova i tre-

nutnog regenta. Tu i tamo, ali vrlo rijetko u toku tih mnogih godina, razmijenili su oni pokoje pismo. Marija Stjuart šalje darove, igračke i jednom jednom malog majmuna, ali on većinu pisama i poruka ne prima, jer se ona u svom prkosu ne može odlučiti da svom sinu dâ naslov kralja, a lordovi sva pisma koja Džems VI oslovljavaju samo kao princa vraćaju kao uvredljiva. Majka i dijete ne izlaze iz okvira mlakih formalnih odnosa sve dotle dok kod njega i kod nje želja za vlašću govore premoćnije od glasa krvi, sve dotle dok ona inzistira na tome da važi kao jedina kraljica, a on opet kao jedini kralj Škotske.

Zbližavanje može započeti tek onda kada Marija Stjuart ne bude više inzistirala na tome da krunjenje svog sina od strane lordova ne smatra punovažnim i kada bude spremna da mu prizna izvjesno pravo na krunu. Dakako, ona ni sada ne pomišlja još na to da napusti svoju kraljevsku titulu i da je se potpuno odrekne. S krunom na pomazanoj glavi ona hoće da živi i umre; ali po cijenu slobode, ona bi sada bila spremna da tu titulu bar dijeli sa svojim sinom. Prvi put ona pomišlja na kompromis. Neka on vlada i zove se kraljem, samo ako njoj dopusti da se i dalje zove kraljica, ako joj samo nađu neku formu kako bi se blagim sjajem časti pozlatila njena abdikacija! Malo-pomalo dolazi do tajnih pregovora. Ali ih Džems VI, koga baruni stalno ugrožavaju u njegovoj slobodi, vodi kao hladan račundžija. Savršeno bez skrupula, pregovara on na sve strane, izigrava Mariju Stjuart protiv Elizabete, Elizabetu protiv Marije Stjuart, i jednu vjeru protiv druge, ravnodušno prodaje svoju naklonost onome koji najviše nudi, jer njemu nije do časti, nego samo do toga da ostane škotski kralj i da sebi u isto vrijeme osigura pravo na englesko prijestolje: on ne želi naslijediti samo jednu od tih dviju žena, nego obje. On je spreman da ostane protestant ako mu to donosi koristi, ali je isto tako, s druge strane, sklon da postane katolik ako mu za to plate više. Štoviše, taj sedamnaestogodišnjak ne odbacuje, samo da bi što prije postao kralj Engleske, ni odvratni plan da se oženi Elizabetom, tom starom krntijom, koja je devet godina starija od njegove majke i njena najogorčenija neprijateljica i protivnica. Za Džemsa VI, Darnlijevog sina, svi su ti pregovori hladna računica, dok Marija Stjuart, vječiti iluzionist, odvojena od stvarnog svijeta, već gori i bukti u toj posljednjoj

nadi da će se pregovorima sa svojim sinom osloboditi i ipak ostati kraljica.

Ali Elizabeta u sporazumu između majke i sina vidi za sebe opasnost. To se ne smije dogoditi. Brzo ona poseže rukom u to još tanko tkivo pregovora. Svojim oštrim i ciničnim pogledom na svijet uskoro je otkrila gdje može zgrabiti tog nepostojanog mladića: za njegove ljudske slabosti. Ona šalje mladom kralju, koji je ludo zaljubljen u lov, najljepše konje i pse. Ona podmićuje njegove savjetodavce i nudi mu, što je u vječnoj novčanoj oskudici na škotskom dvoru presudan argument, godišnju penziju od pet hiljada funti, a uz to pruža mu prokušani mamac nasljedstva na englesko prijestolje. Kao i u većini slučajeva: novac donosi odluku. Dok Marija Stjuart, ništa ne sluteći i dalje u prazno diplomatizira, te s papom i Španjolcima već stvara planove za katoličku Škotsku, potpisuje Džems VI u punoj tajnosti s Elizabetom ugovor o savezu, koji iscrpno utvrđuje što mu taj mutni posao donosi u novcu i drugim koristima, ali nipošto ne sadrži onu očekivanu klauzulu o puštanju na slobodu njegove majke. Ni jednim retkom nije spomenuta zatočenica, koja mu postaje sasvim ravnodušna otkako mu nema što ponuditi: preko nje, kao da uopće ne postoji na svijetu, sporazumijeva se sin s najogorčenijom neprijateljicom svoje majke. Neka samo ta žena, koja mu je poklonila život, sada, kada mu više nema što dati, ostane daleko, ne miješajući se u njegov život. U onom trenutku kada je ugovor bio potpisan i kad je »valjani« sin imao svoj novac i svoje pse kod kuće, jednim mahom su pregovori s Marijom Stjuart bili prekinuti. Čemu sada još neke učtivosti prema jednoj nemoćnoj ženi? Po kraljevskom nalogu, sastavljena je gruba isprika, kojom se krutim kancelarijskim tonom Mariji Stjuart jednom zauvijek odriče titula, kao i prava škotske kraljice. Sad je osim države, osim krune, osim vlasti, osim slobode, ta nerotkinja otela svojoj protivnici još i posljednje: rođenog sina. Sada joj se napokon konačno osvetila.

Taj Elizabetin trijumf jest za posljednje snove Marije Stjuart isto što i udarac nožem u potiljak. Poslije njenog muža, poslije njenog brata, poslije njenih podanika, sad je posljednje, sada je i dijete njene krvi otpalo od nje, sada ona stoji potpuno sama. Bezgranična je, kao i njeno razočaranje, njena pobuna. Sada više nema ni prema kome obzira!

Kada se njen sin odriče nje, odriče se i ona svoga djeteta. Kad je on prodao njeno pravo na krunu, prodaje ona sada

i njegovo. Ona naziva Džemsa VI izrodom, nezahvalnim, neposlušnim i loše odgojenim čovjekom, proklinje ga i najavljuje da će mu u svojoj oporuci ne samo osporiti krunu nego i pravo na nasljedstvo engleskog prijestolja. Bolje da stjuartovska kruna prijeđe na nekog stranog vladara nego na tog izdajničkog sina. Odlučno ona nudi Filipu II nasljedno pravo na Škotsku i Englesku ako izjavi svoju spremnost da se bori za njenu slobodu i da ponizi Elizabetu, ubojicu svih njenih nada. Što je njoj još do zemlje, što do njenog sina! Samo da joj je još živjeti, samo da joj je još biti na slobodi i pobijediti! Sada ona više ne preza ni pred čim, ni najsmjelije nije joj više dovoljno smjelo. Tko je izgubio sve, nema više što izgubiti.

Godinama su se gomilali u toj izmučenoj i poniženoj ženi gnjev i ogorčenje, godinama se ona nadala, i pregovarala, i paktirala, i konspirirala, i tražila načine pomirenja. Sada je mjera prevršena, kao plamen planula je najzad prigušena mržnja protiv mučiteljice, protiv tamničarke. Ne samo više kao kraljica na kraljicu nego kao žena na ženu baca se sada Marija Stjuart u posljednjem bijesu, tako reći sa ispruženim kandžama, na Elizabetu. Jedan neznatan incident daje joj za to povod: Šruzberijeva supruga, spletkarka, pakosna brbljavica, u napadu histerije optužila je Mariju Stjuart da sa njenim suprugom stoji u intimnim odnosima. To je dakako bilo samo bijedno otrcavanje koje ni sama Šruzberijeva supruga nije ozbiljno shvatila, ali se Elizabeta, starajući se uvijek da pred svijetom sroza moralni ugled svoje suparnice, brzo pobrinula za to da se ta sablažnjiva priča bogato raširi po stranim dvorovima, isto onako kao što je već prije toga Bjukenenov pamflet sa »kazetnim pismima« poslala svim vladarima. Sada se Marija Stjuart razjarila. Dakle, nije dovoljno što su joj oduzeli vlast, slobodu, posljednju nadu u njeno dijete, nego joj hoće ukaljati i čast; pokušavaju da nju, koja bez ikakve ljubavi i zabave živi odvojeno kao kakva opatica, osramote pred svijetom kao preljubnicu! Bijesno se pobunio njen povrijeđeni ponos. Ona traži zadovoljštinu, i stvarno, grofica Šruzberi mora na koljenima opozvati tu infamnu laž. Ali Marija Stjuart dobro zna tko je tu laž koristio da je oklevece, ona je osjetila pakosnu ruku svoje neprijateljice, i na udarac koji je iz mraka bio izveden protiv njene časti uzvraća sada otvorenim udarcem. Predugo joj već gori duša, puna opake netrpeljivosti, da toj navodno djevičanskoj kraljici,

koja daje da je slave kao primjer kreposti, jednom kao ženi rekne u lice jednu riječ istine. I ona piše Elizabeti pismo, tobože da joj »prijateljski« saopći kakve klevete grofica Šruzberi sije o privatnom životu Elizabetinom, a u stvari da svojoj »dragoj sestri« rekne u lice da upravo ona nema nimalo prava da igra ulogu moralne žene i da popuje o moralu. Sami udarci pljušte u tom pismu očajne mržnje. Sve što jedna žena svirepo iskreno može reći drugoj, ovdje je rečeno, sve loše osobine Elizabetine sasute su joj s porugom u lice, bez ikakve samilosti otkrivene su njene posljednje tajne. Marija Stjuart piše Elizabeti — tobože iz ljubavi i prijateljstva, a u stvari da je smrtno uvrijedi — da je grofica Šruzberi o Elizabeti rekla da je tako sujetna i da o svojoj ljepoti ima tako visoko mišljenje kao da je kakva nebeska kraljica. Nikad joj nije dosta laskanja i neprestano prisiljava svoje dvorjane da je obasipaju najpretjeranijim izrazima divljenja, dok pri tome zlostavlja, u napadima bijesa, svoje dvorske dame i sluškinje. Jednoj je slomila prst, drugu je udarila nožem po ruci kada je pri stolu loše posluživala. Ali sve su to još čedni udarci prema strahovitim otkrićima iz Elizabetinog najintimnijeg tjelesnog života. Grofica Šruzberi, piše dalje Marija Stjuart, tvrdi da Elizabeta ima na nozi gnojni čir — aluzija na sifilitično nasljedstvo od oca — da joj je prošla mladost, da je izgubila mjesečno pranje, ali da ipak ne popušta u svojim uživanjima s muškarcima. Ne samo da je s jednim (grofom Lesterom) spavala »infinies foys«[1] nego i inače na sve strane želi zadovoljiti svoju pohotu i neće »jamais perdre la liberté de vous fayre l'amour et avoir vostre plésir tousjour aveques nouveaux amoreulx«.[2] Noću se šunja iz sobe u sobu s muškarcima, samo u košulji i ogrtaču, a za ta uživanja plaća mnogo. Marija Stjuart navodi redom imena i pojedinosti. Ali ni najstrašniji udarac, ni njenu najtajniju tajnu neće ona toj omraženoj ženi prištedjeti: podrugljivo joj prigovara (što je i Ben Džonons otvoreno za stolom u krčmi pričao) da »undubitablement vous n'estiez pas comme les autres femmes, et pour ce respect c'estoit follie a tous ceulx qu'affectionent vostre mariage avec le duc d'Anjou, d'aultant qu'il ne se pourroit accoplin«.[3] Da, Elizabeta treba znati da je

1 Nebrojeno puta (franc.).
2 Nikada neće izgubiti slobodu da se provodi u ljubavi i da uvijek uživa sa novim ljubavnicima (franc.).
3 Vi nesumnjivo niste kao druge žene, zato je bila ludost od svih onih koji su se zagrijavali za vaš brak sa vojvodom od Anžua, tim više što se on ne bi mogao ostvariti (franc.).

poznata njena ženska nepotpunost, koja joj dopušta samo da se tek igra, a ne da se potpuno podaje, tako da je uvijek isključena od vladarskog braka i materinstva. Nikada nije nijedna žena na svijetu toj najmoćnijoj ženi na zemlji tako strašno izrekla posljednju istinu kao ta zatočenica iz svog zatvora: dvadeset godina zaleđene mržnje, prigušenog bijesa i sputane snage propelo se da strahovitim kandžama nasrne na srce njene mučiteljice.

Poslije tog pisma, punog divljeg bijesa, nema više izmirenja. Žena koja je to pismo pisala i žena koja ga je primila ne mogu više disati isti zrak ni živjeti dalje u istoj zemlji. Hasta al cuchillo, kako Španci kažu, borba na nož, borba na život i smrt, i smrt preostaje sada kao jedina, posljednja mogućnost. Poslije četvrt stoljeća žilavog, tvrdokornog vrebanja i proganjanja, sada je konačno historijska borba između Marije Stjuart i Elizabete dovedena do vrhunca i, zaista se može reći, do navrh noža. Protureformacija je iscrpila sva diplomatska sredstva, a vojnička još nisu bila spremna. Još u Španjolskoj mučno i teško grade armadu, ali i pored indijskog blaga, na tom nesretnom dvoru uvijek vlada oskudica novca, vječno nedostaje odlučnosti. Zašto ne bi, misli Filip Pobožni — koji, kao i Noks, ubojstvo heretičkog protivnika smatra samo kao bogougodno djelo — izabrao jeftiniji put i radije potkupio nekoliko ubojica, koji bi Elizabetu, pokroviteljicu hereze, brzo smaknuli? Doba Makijavelija i njegovih učenika, kada je posrijedi vlast, malo je opterećeno moralnim skrupulama, a ovdje je u pitanju važna odluka, vjera protiv vjere, Jug protiv Sjevera, dok bi jedan jedini udarac nožem u Elizabetino srce mogao svijet spasiti od krivovjerstva.

Kad politika jednom dosegne najviši stupanj strasti, onda izvjetre sve moralne i pravne skrupule, onda iščezne i posljednji obzir prema pristojnosti i časti, onda i ubojstvo iz potaje važi kao divno djelo požrtvovnosti. Ekskomunikacijom su Elizabeta 1570. i princ od Oranija 1580, oba glavna neprijatelja katolicizma, stvaljeni van zakona, i otkada je papa pokolj od šest hiljada ljudi, Bartolomejsku noć, slavio kao časno djelo, zna svaki katolik da vrši samo bogougodno djelo ako kojeg od tih krvnih neprijatelja vjere iz potaje smakne. Samo jedan smion i čvrst udarac nožem, samo brz pucanj iz pištolja, i Marija Stjuart se može iz svog zatočeništva popeti na prijestolje, a Engleska i Škotska se ujedini-

ti u pravoj vjeri. Kod tako visokog uloga nema oklijevanja ni ustezanja: s punom bestidnošću španjolska vlada postavlja sebi kao glavni zadatak podlo ubojstvo Elizabete. Mendoza, španjolski poslanik, naziva u svojim mnogim depešama »killing the Queen«[1] poželjnim poduhvatom, vrhovni zapovjednik Holandije, vojvoda od Albe izjavljuje isto tako svoju suglasnost, i Filip II, gospodar dva svijeta, piše u svojeručnom pismu o planu tog ubojstva da se on »nada da će mu Bog ići na ruku«. Sada odluku ne traže više vještinama diplomacije i u slobodnom otvorenom ratu, nego s golim nožem u ruci, ubilačkim nožem. I na jednoj i na drugoj strani složni su u metodi: u Madridu su u tajnom kabinetu donijeli odluku o ubojstvu i kralj ju je odobrio, u Londonu su se Sesil, Volsingen i Lester složili da s Marijom Stjuart svrše silom. Sada nema više nikakvih okolišanja ni izlaza: samo se može povući crta ispod davno dospjelog računa. Sada je još samo jedno posrijedi: tko će biti brži — reformacija ili protureformacija, London ili Madrid. Da li će Marija Stjuart biti ubijena prije Elizabete, ili Elizabeta prije Marije Stjuart.

1 Ubojstvo kraljice (engl.).

DVADESET PRVO POGLAVLJE

ZAVRŠAVA SE

Od septembra 1585. do augusta 1586.

To mora jednom završiti — »The matter must come to end« — u tu kao čelik čvrstu formulu nestrpljivo je sažeo jedan Elizabetin ministar osjećanja cijele zemlje. Ništa jedan narod, ništa jedan čovjek ne podnosi teže od trajne neizvjesnosti. Ubojstvo drugog prvoborca reformacije, princa od Oranija (juni 1584), koje je izvršio neki katolički fanatik, jasno je pokazalo Engleskoj kome je namijenjen naredni udar nožem iz potaje, i sada sve brže dolazi jedna zavjera za drugom, dakle, konačno je red na zatočenici koja je izvor svih tih opasnih nemira! Na kraju krajeva, »zlo treba sasjeći u korijenu!« Konačno se u punom broju udružuju u septembru 1584. protestantski lordovi i službenici u »association« i obavezuju »pred licem vječnog Boga svojom čašću i zakletvom« da će ne samo »svaku osobu kazniti smrću« koja bude sudjelovala u kakvoj zavjeri protiv Elizatebe nego da će i »svakog pretendenta, u čiju bi korist ti ljudi kovali zavjeru« za to osobno učiniti odgovornima. Zatim je parlament u »act for the security of the Queens Royal Person«[1] te zaključke donio u zakonskoj formi. Svaki onaj koji je sudjelovao u kakvom atentatu protiv kraljice ili — taj pasus je važan — koji ga je samo u principu odobrio, kažnjava se od sada odsijecanjem glave. Osim toga određuje se da »svaku osobu koja bude optužena zbog učestvovanja u kakvoj zavjeri protiv kraljice osudi jedan sud od dvadeset i četvorice članova, koje imenuje kruna«.

Time su Mariji Stjuart jasno stavljene do znanja dvije stvari: prvo, da je više od javne optužbe ne štiti njezin kraljevski rang, i drugo, da joj ni uspjeli atentat na Elizabetu ne bi donio nikakve koristi, nego bi je samo bez ikakve milosti doveo na gubilište. Kao da su to zvuci posljednje fanfare koja poziva upornu tvrđavu na predaju. Samo, ako još dalje oklijeva, izgubila je pardon. Svršeno je s dvostrukim svjetlima i dvoličnostima između Elizabete i Marije Stjuart,

1 Akt za osiguranje kraljičine uzvišene ličnosti (engl.).

sada je stao puhati vjetar koji bruji. Sada konačno vlada jasnost.

Da je prošlo vrijeme dvorskih pisama i dvorskog pritvorstva te da je u borbi koja je trajala desetljećima došlo do posljednje runde, koja ne trpi više nikakve poštede — hasta al cuchillo — moći će Marija Stjuart uskoro uočiti i po drugim mjerama. Engleski je dvor, naime, poslije svih tih atentata, odlučio Mariju Stjuart oštrije zahvatiti i konačno joj oduzeti svaku mogućnost daljnjeg kovanja zavjeri i intrigiranja. Šruzberi, koji je kao džentlmen i gransenjer bio suviše blag tamničar, sada je »released« svoje službe (riječ »oslobođen« ovdje najbolje odgovara) — i on, zaista, na koljenima zahvaljuje Elizabeti što ga je poslije petnaest godina velikih neprilika konačno učinila opet slobodnim čovjekom. Umjesto njega postavljen je fanatičan protestant Ejmjes Pule. I sada s pravom prvi put Marija Stjuart može govoriti o »servitude«, o pravom ropstvu u koje je pala, jer su joj umjesto ljubeznog čuvara poslali u kuću neumoljivog tamničara.

Ejmjes Pule, uvjereni puritanac — jedan od onih pravednika kakve traži Biblija, ali ih bog ne voli — ne krije svoju namjeru da Mariji Stjuart učini život teškim i nesnosnim. Potpuno svjesno, dapače, pun radosnog ponosa, preuzima on na sebe dužnost da joj bezobzirno uskrati sve povlastice. »Ja neću nikada moliti za milost«, piše on Elizabeti, »ako bi ona izdajstvom ili kakvim lukavstvom pobjegla iz mojih šaka, jer bi joj to moglo poći za rukom samo zahvaljujući kakvoj gruboj aljkavosti s moje strane.« Hladnom i jasnom sistematičnošću čovjeka odanog dužnostima preuzima on čuvanje i neutraliziranje Marije Stjuart kao životni zadatak, povjeren mu od samog boga. U tom strogom čovjeku, osim ambicije da svoju tamničarsku dužnost ispunjava uzorno, ne živi više nikakva druga ambicija, tog Katona ne bi nikakva zavodljivost mogla oboriti, niti bi ikad njegovo ukočeno, hladno držanje i za jedan trenutak kakva probuđenost dobrote, kakav val topline mogao omekšati. Za njega nije ta bolesna, umorna žena vladarica čija nesreća iziskuje osobito poštovanje, nego samo neprijateljica njegove kraljice koja mora biti učinjena bezopasnom kao antikrist prave vjere. Što je ona oronula i što se zbog svojih reumatičnih nogu samo s naporom može kretati označava on cinički kao »prednost za njenog čuvara koji ne mora voditi naročitu brigu da mu ne pobjegne«. Točku po točku, s pakosnim uživanjem u svojoj umješnosti, obavlja on svoju tamničarsku dužnost, kao vjerni činovnik unosi on svake večeri svoja zapažanja u knjigu. I ako je svjetska historija i poznavala okrutnije, nasilnije, pakosnije i nepravičnije tamničare nego što je ovaj uzor pravednosti, onda jedva da je ikad ikog poznavala tko bi svu svoju dužnost tako savršeno znao pretvoriti u činovničko naslađivanje. Najprije su nemilosrdno bili presječeni podzemni kanali preko kojih je dotle Marija Stjuart bila još uvijek, s vremena na vrijeme, povezana s vanjskim svijetom. Pedeset vojnika držalo je sada danonoćno stražu pred svim prilazima zamku; posluzi, koja se dotle mogla nesmetano šetati po okolnim selima i prenositi usmene ili pismene poruke, oduzeta je, također, svaka sloboda kretanja. Samo sa specijalnim odobrenjem, u pratnji vojnika, mogla je neka osoba iz njene ekonomije napustiti zamak; dijeljenje milostinje siromašnima u toj okolini, što je ranije Marija Stjuart osobno činila, obustavljeno je; s pravom je pronicavi Pule u tome prepoznao sredstvo da se siromašni ljudi tim pobožnim poklonima navedu na krijumčarenje. Jedna oštra mjera slijedila je za drugom. Rublje, knjige, svaka vrsta pošiljki pretraživala se, kao što se to danas čini na carinarnicama, sve strožom kontrolom sprečava svako dopisivanje. Besposleni sada sjede No i Kerle, oba sekretara Marije Stjuart, u svojim sobama. Više ne pišu pisma niti ih dešifriraju; ni iz Londona, ni iz Škotske, ni iz Rima, ni iz Madrida ne kapne više ni jedna jedina vijest, ni jedna jedina kap nade u usamljenost Marije Stjuart. A uskoro joj je Pule oteo i posljednju radost: njenih šesnaest konja moralo je ostati u Šefildu; svršeno je s toliko voljenim lovom i izletima na konjima. Potpuno se suzio njezin životni prostor u ovoj posljednjoj godini; pod Ejmjesom Puleom zatočeništvo Marije Stjuart biva sve sličnije — mračan predosjećaj — tamnici, mrtvačkom sanduku.

Radi njene časti, čovjek bi Elizabeti za njenu polusestru poželio nekog blažeg tamničara. Ali za svoju sigurnost, ona nije mogla, to se mora makar i ljutito priznati, naći pouzdanijeg čovjeka od ovog hladnog kalvinista. Pule uzorno izvršava dužnost koja mu je povjerena — da Mariju Stjuart izolira od svijeta. Poslije nekoliko mjeseci ona je hermetički, kao pod kakvim staklenim zvonom, odvojena od svijeta, nijedno pismo, ni jedna jedina riječ ne dopiru više u njene tamničke odaje. Elizabeta ima do kraja razloga da bude mirna i zadovoljna sa svojim potčinjenima. I stvarno, ona će odu-

ševljenim riječima zahvaliti Ejmjesu Puleu na izvanrednim uslugama: »Kad biste znali, moj dragi Ejmjes, s kolikom zahvalnošću pozdravljam vaša besprijekorna i pravilna nastojanja i postupke, te koliko cijenim vaše mudre naloge i sigurne mjere u jednom tako opasnom i teškom zadatku, to bi vam olakšalo brige i obradovalo srce.«

Ali, začudo, Elizabetini ministri, Sesil i Volsingem, u prvi su mah malo zahvalni tom »precise fellow«, suviše revnosnom Ejmjesu Puleu, na njegovom velikom trudu. Jer ta potpuna odvojenost Marije Stjuart, ipak, paradoksalno proturiječi njihovim najskrivenijim željama. Njima uopće nije stalo do toga da se Mariji Stjuart oduzme svaka mogućnost konspiracije, da je Pule svojom strogom klauzurom sačuva od njene vlastite neopreznosti; naprotiv, Sesil i Volsingem neće uopće neku nedužnu Mariju Stjuart, nego Mariju Stjuart koja je kriva. Oni, naprotiv, žele da ona, u kojoj vide vječito vrelo svih nemira i zavjera u Engleskoj, i dalje stvara konspiracije te da se konačno zaplete u smrtonosnu mrežu. Oni hoće da »the matter to an end« dođe, oni hoće proces protiv Marije Stjuart, njenu osudu, njenu smrt. Samo hapšenje nije im više dovoljno. Za njih ne postoji drugo osiguranje osim konačne likvidacije škotske kraljice, a da bi to silom isposlovali, oni moraju, sa svoje strane, isto toliko učiniti da bi je umjetno namamili u kakav komplot koliko je Ejmjes Pule svojim oštrim mjerama učinio da je odvoji od svakog učestvovanja. Što je njima potrebno u tu svrhu? Potrebna im je zavjera protiv Elizabete i, jasno, dokazano suučesništvo Marije Stjuart u tom komplotu.

Ta zavjera protiv Elizabetinog života, međutim, sama po sebi već postoji. Jer ona djeluje, moglo bi se reći, permanentno. Filip II je na kontinentu digao pravu protuenglesku centralu, u Parizu sjedi Morgan, povjerenik i tajni agent Marije Stjuart, i organizira, plaćen španjolskim novcem, neprekidno opasne pothvate protiv Elizabete i Engleske. Tamo se stalno vrbuju mladi ljudi, preko španjolskog i francuskog poslanika prenose se obavijesti i sporazumijeva se nezadovoljno katoličko plemstvo u Engleskoj i državne kancelarije protureformacije. Samo Morgan ne zna jedno, naime, da mu je Volsingem, jedan od najsposobnijih i najbeskrupuloznijih ministara policije svih vremena, pod maskom strasnih katolika poslao u kancelariju nekoliko svojih špijuna te da su upravo oni glasnici koje je Morgan smatrao za najpouzdanije

u stvari bili plaćeni i potkupljeni od Volsingema. Što god se poduzimalo za Mariju Stjuart, već je bilo prokazano u Engleskoj, i prije nego što bi plan dospio do izvođenja, pa je tako potkraj 1585. godine engleski državni kabinet znao — još se na stratištu nije bila niti osušila krv posljednjih zavjerenika — da je ponovo u toku nova akcija protiv Elizabetinog života. Volsingem zna po imenu sve one katoličke plemiće u Engleskoj koje je Morgan pridobio i vrbovao za plan da se Marija Stjuart opet postavi na prijestolje. Trebao ih je samo dohvatiti, pa čekrkom i usijanim željezom pravodobno otkriti zavjeru. Ali je tehnika tog rafiniranog ministra policije znatno perfidnija i dalekovidnija. Istina, on bi već sada mogao uništiti zavjeru jednim zamahom. Ali nekoliko plemića ili pustolova rastrgnuti načetvoro, to za njega politički ne predstavlja ništa. Zašto da hidri tih vječitih zavjera odsiječe pet-šest glava kad joj preko noći uvijek izrastu nove? *Carthaginem esse delendam,*[1] to je Sesilova i Volsingemova deviza, s Marijom Stjuart valja svršiti, a za to im je kao izgovor potrebna ne neka bezazlena, nego široko razgranata mreža, dokazana zločinačka akcija u korist zatočenice. Umjesto, dakle, da tu takozvanu Babingtonovu zavjeru uguše brzopleto u samom začetku, Volsingem čini sve da je na umjetan način rasplamsa: gnoji je blagonaklonošću, hrani je novcem i usporava je prividnom nemarnošću. Samo zahvaljujući njegovoj izazovnoj vještini, postepeno je od ove diletantske zavjere nekolicine provincijskih plemića protiv Elizabete nastao glasoviti Volsingemov komplot za likvidaciju Marije Stjuart.

Za to legalno ubojstvo Marije Stjuart pomoću parlamentarnih paragrafa bile su potrebne tri etape. Najprije je zavjerenike trebalo dovesti dotle da utvrdljivo stvore plan atentata na Elizabetu. Zatim ih je trebalo privoljeti da o svojoj namjeri obavijeste Mariju Stjuart. A treće — to je najteže — trebalo je Mariju Stjuart nekako namamiti da izričito i pismeno odobri plan ubojstva. Zašto da ubiju nevinu ženu, bez nekog povoda? To bi, s obzirom na Elizabetinu čast, pred svijetom bilo nezgodno. Bolje je da je na umjetan način naprave krivcem, bolje da joj podmuklo daju nož u ruke, kojim će se sama ubiti. Ovaj komplot engleske državne policije protiv Marije Stjuart počeo je infamijom da su odjednom zatočenici pružena izvjesna olakšanja. Po svoj prilici, Volsingema

[1] Kartagu treba razoriti (lat.).

nije stajalo mnogo muke da pobožnog puritanca Ejmjesa Pulea uvjeri da je bolje Mariju Stjuart namamiti u neku zavjeru nego je strogo odvojiti od svih mogućnih iskušenja. Pule je neočekivano počeo mijenjati taktiku u smislu generalštabnog plana engleske državne policije: jednog dana pojavio se ovaj neumoljivi čovjek pred Marijom Stjuart i najljubaznije je obavijestio da je za nju predviđeno preseljenje iz Tjutberija u Čartli. Marija Stjuart, potpuno nesposobna da prozre spletke svojih protivnika, ne može prikriti svoju iskrenu radost. Tjutberi je mračan zamak, sličniji tamnici negoli dvorcu. Čartli, naprotiv, leži ne samo ljepše i slobodnije nego i u blizini — Mariji Stjuart je veselo zaigralo srce pri toj pomisli — gdje stanuju katoličke porodice, s kojima se sprijateljila, i od kojih se može nadati kakvoj pomoći. Ona će tamo ponovno moći jahati i ići u lov, tu će ona, dapače, moći primati vijesti od svoje rodbine i od prijatelja preko mora, te se hrabrošću i lukavstvom domoći onoga što joj sada znači sve: slobode.

I gle, Marija Stjuart skače jednog jutra od čuda. Jedva da vjeruje svojim rođenim očima. Kao nekom magijom probijen je obruč Ejmjesa Pulea. Stiglo joj je pismo, tajno šifrirano pismo nakon toliko tjedana, nakon toliko mjeseci odvojenosti od svijeta opet prvo pismo! Oh, kako je to spretno od njenih prijatelja, opreznih i mudrih, da su najzad opet našli put da obmanu neumoljivog čuvara Ejmjesa Pulea. Kakva nenadana milost: ona nije više odvojena od svijeta, ona može osjetiti prijateljstvo, interesiranje, suučešće, ona može, štoviše, saznati za sve planove i pripreme koje su u toku za njeno oslobođenje. Po nekom tajanstvenom nagonu, Marija Stjuart je svakako još oprezna, na pismo svog agenta Morgana odgovara iskrenom opomenom: »Pazite dobro da se ne upletete u stvari koje bi Vas mogle teretiti i pojačati sumnju koju ovdje prema Vama gaje!« Ali se uskoro razbija njezino nepovjerenje, čim je saznala kakvo su genijalno sredstvo pronašli njeni prijatelji — zapravo njene ubojice — da joj nesmetano šalju pisma. Svake nedjelje iz obližnje pivovare dopremaju bure piva za kraljičine službenike, i prividno je njenim prijateljima pošlo za rukom da privole kočijaša da uvijek udesi stvar tako da u punom buretu bude i jedna drvena začepljena boca; u toj drvenoj boci bila su skrivena tajna pisma za kraljicu. Sada se redovito, kao u regularnoj poštanskoj službi, odvijao bez prigovora ovaj saobraćaj. Svake nedjelje taj je pošteni čovjek — »the honest man« nazivaju ga u izvještajima — dovozio svoje pivo s dragocjenim sadržajem u zamak, podrumar Marije Stjuart vadio je u podrumu bocu i stavljao ponovno novom poštom napunjenu u prazno bure. Vrijedni kočijaš nije se imao na što žaliti, jer mu je to krijumčarenje donosilo dvostruku zaradu. S jedne strane, bio je dobro plaćen od strane inozemnih prijatelja Marije Stjuart, a s druge strane, mušteriji je zaračunavao pivo po dvostrukoj cijeni.

Ali Marija Stjuart ne sluti jednu stvar, naime, da onaj pošteni kočijaš na svom mračnom poslu zarađuje još i treći put. On je, naime, pored toga plaćen i od engleske državne policije, i, dakako, Ejmjes Pule je obaviješten o cijelom ovom poslu. Nisu prijatelji Marije Stjuart izmislili tu pivsku poštu, nego Giferd, Volsingemov špijun, koji se pred Morganom i francuskim poslanikom izdavao za povjerenika Marije Stjuart; na taj način — neizmjerna korist za ministra policije! — stalno tajno dopisivanje Marije Stjuart stajalo je pod kontrolom njezinih političkih neprijatelja. Špijun Giferd, koga je Morgan smatrao za svoga pouzdanog čovjeka, hvata svako pismo Marije Stjuart, bilo da ga je ona upućivala drugima, ili drugi njoj, prije nego što ono dospije u pivsko bure ili čim ga izvade iz njega. Tomas Felips, Volsingemov sekretar, smjesta ga dešifrira, kopira, pa te kopije još mokre od tinte putuju u London. Ona se tek tada besprijekorno točno isporučuju Mariji Stjuart ili francuskom poslanstvu, kako prevareni ne bi ni jednog momenta mogli posumnjati i kako bi bez ikakve brige nastavili svoju korespondenciju.

Neobična situacija! Obje strane se raduju kako jedna drugu vara. Marija Stjuart je odahnula. Konačno je nadigran nepristupačni puritanac Pule, koji pretresa svaki komad rublja, para svaki đon, koji postupa s njom kao staratelj i drži je u zatvoru kao kakvog zlikovca. Kad bi on samo mogao slutiti, smije se ona tiho u sebi, da ona, usprkos svim vojnicima i zatvaranjima i dovitljivostima, dobiva svakog tjedna iz Pariza, Madrida i Rima važne poruke, da njeni agenti valjano rade te da se za nju već spremaju vojske i flote i noževi! Katkad radost progovori možda i suviše neoprezno i suviše jasno iz njezinih očiju, jer Ejmjes Pule zlurado bilježi njeno sve veće zadovoljstvo i ugodan osjećaj otkad ona hrani dušu ovim otrovom. A koliko je opravdaniji njegov oštri osmjeh oko hladnih usana kada svake nedjelje gleda

kako pošteni kočijaš dovozi svježe pivo, kada zlobno promatra kako brzo svaki put revnosni ekonom Marije Stjuart to burence valja u mračni podrum da bi tu iz njega neopaženo izvadio dragocjeni sadržaj. Jer ono što će Marija Stjuart sada čitati, davno je prije toga pročitala engleska policija, u Londonu sjede Sesil i Volsingem u svojim državničkim foteljima i pred njima leži od riječi do riječi prepisano tajno dopisivanje Marije Stjuart. Oni iz njega vide da Marija Stjuart nudi Filipu II škotsku krunu i svoje pravo na englesko prijestolje ako joj pomogne da se oslobodi — takvo pismo, smješkaju se oni, može jednom biti od koristi da umire Džemsa VI, kada njegovu majku oštro dohvate. Oni čitaju kako Marija Stjuart u svojeručnim, nestrpljivim pismima koje šalje u Pariz neprestano traži invaziju španskih trupa, u njenu korist. I to bi moglo, ako zatreba, dobro doći u procesu. Ali ono najvažnije, ono bitno što čekaju i što im je potrebno za optužbu, ne može se još na žalost otkriti u tim pismima: odobrenje Marije Stjuart za plan Elizabetinog ubojstva. Ona još nije učinila ništa za što bi je mogli optužiti, još uvijek za pokretanje ubojstvene mašine procesa nedostaje jedan sitan zavrtanj, »consent«, izričit pristanak Marije Stjuart na ubojstvo Elizabete. Da bi taj posljednji potrebni zavrtanj dodao, sada se Volsingem, opasni majstor svog zanata, odlučno daje na posao. I time započinje jedna od najnevjerojatnijih, pa ipak dokumentarno dokazanih perfidnosti svjetske historije: Volsingemov provokatorski trik da Mariju Stjuart potvori da je znala za zločin, koji je on sam organizirao; to je takozvana Babingtonova zavjera, koja je, u stvari, bila Volsingemova zavjera.

Volsingemov plan mora se — što je i njegov uspjeh dokazao — nazvati majstorskim planom. Ali ono što ga čini tako odvratnim da nam se još i danas, poslije toliko stotina godina, od gnušanja ježi koža jest to što se Volsingem za svoj lopovluk poslužio upravo najčistijom snagom čovječanstva: uvjerenjem mladih romantičarskih priroda. Antoni Babington, koga su u Londonu izabrali za oruđe da bi oborili Mariju Stjuart, ima pravo da na njega gledamo s milošću i divljenjem, jer je on iz najplemenitijih pobuda žrtvovao svoj život i svoju čast. Plemić nižeg reda, iz dobre porodice, imućan i oženjen, stanuje taj zanesenjak sretno sa svojom ženom i djetetom na svojem dobru Ličfildu, u samoj blizini Čartlija — i sada, eto, odjednom shvaćamo i to zašto je upravo Volsin-

gem izabrao Čartli za prebivalište Marije Stjuart. Odavno su mu špijuni javili da je Babington uvjereni katolik, požrtvovni pristalica Marije Stjuart, te da joj je već više puta bio pomagao pri tajnom dostavljanju pisama. Ta uvijek ostaje prednost plemenite mladosti da bude istinski potresena tragičnom sudbinom. Ovakav bezazleni idealist, sa svojom nevinom ludošću, može Volsingemu hiljadu puta bolje poslužiti nego kakav unajmljeni špijun, jer će se kraljica njemu lakše povjeriti. Ona zna da tog poštenog, možda nešto smušenog plemića ne vodi u njegovoj viteškoj službi nikakva lakomost, a još manje osobna sklonost. Da je on ranije kao paž u Šruzberijevoj kući osobno upoznao Mariju Stjuart, i volio je, bit će da je romantičarski udešena izmišljotina: vjerojatno je on nikad u životu nije sreo, a služio joj je samo iz zadovoljstva da služi njoj, iz privrženosti katoličkoj crkvi, iz zanesenjačkog uživanja u opasnoj pustolovini žene u kojoj je on gledao zakonitu kraljicu Engleske. Prostodušan, neoprezan i brbljav kao svi mladi strasni ljudi, pridobijao je on svoje prijatelje za tu zatočenicu, i nekoliko mladih katoličkih plemića mu se pridružilo. Čudnovate figure sastaju se u njegovom krugu na vatrene razgovore, fanatičan svećenik po imenu Belerd, neki Sevedž, neustrašivi desperado, i još nekoliko sasvim bezazlenih i ludih mladih plemića, koji su previše čitali Plutarha i maglovito sanjali o junačkim djelima. Ali u tom savezu poštenjačina pojavljuje se uskoro nekoliko ljudi koji su mnogo odlučniji, ili se prave da su, kao Babington i njegovi prijatelji, prije svega onaj Giferd, koga će Elizabeta kasnije nagraditi za njegove usluge godišnjom penzijom od stotinu funti. Njima kao da nije dovoljno da spasu zatvorenu kraljicu. Čudnom žestinom nagone oni na neusporedivo opasniji pothvat, na ubojstvo Elizabete, na likvidiranje »uzurpatorice«. Ti smjeli i previše odlučni prijatelji nisu, dakako, ništa drugo do usamljeni policijski Volsingemovi špijuni, koje je ovaj beskrupulozni ministar uvukao u tajni kružok onih mladih idealističkih ljudi ne samo da bi pravovremeno bio upućen u sve njihove planove nego prije svega zato da bi fantasta Babingtona odveo dalje nego što bi on to zapravo htio. Jer taj Babington (dokumenti ne dozvoljavaju u to nikakvu sumnju) nije prvobitno sa svojim prijateljima ništa drugo sanjao nego to da iz Ličfilda odlučnim prepadom u lovu ili kojom drugom prilikom oslobodi Mariju Stjuart iz zatočeništva; tako nemo-

ralan čin kao što je ubojstvo nije nipošto bio na umu ovakvoj politički egzaltiranoj, ali posve humanoj prirodi.

Ali ipak, obična otmica Marije Stjuart nije ono što je bilo potrebno Volsingemu za njegove svrhe, jer mu ona za ista još ne daje željeni povod za optužbu u smislu zakona. Njemu treba nešto više: za njegove mračne ciljeve bila mu je potrebna prava ubojita zavjera. Svoje »agents provocateurs« pušta da navaljuju i navaljuju, dok najzad nije došlo do toga da Babington i njegovi prijatelji imaju zaista u vidu i Volsingemu potreban atentat na Elizabetu. Dvadesetog maja javlja španjolski poslanik, koji je stajao u vezi sa zavjerenicima, kralju Filipu II radosnu vijest da su četiri katolička plemića od ranga, koji imaju pristup u Elizabetinu palaču položila zakletvu pred oltarom da će je ubiti otrovom ili nožem. Vidi se: »agents provocateurs« su dobro radili. Na kraju je ubojiti komplot, koji je inscenirao sam Volsingem, počeo djelovati. Ali je time bio završen samo prvi dio zadatka koji je Volsingem bio sebi postavio. Zamka je bila pričvršćena samo na jednom kraju: sada je bilo potrebno da se i drugi kraj utvrdi. Komplot za Elizabetino ubojstvo sretno je iskonstruiran, sada je započinjao teži posao: da u to uvuku Mariju Stjuart te da od zatočenice, koja ništa o tome nije slutila, iznude »consent«. Ponovno, dakle, saziva Volsingem svoje agente provokatore. On šalje svoje ljude u centar katoličke konspiracije, Morganu u Pariz, generalnom agentu Filipa II i Marije Stjuart, da se tamo potuže kako se Babington i njegovi prijatelji suviše malko prihvaćaju one stvari. Oni neće krenuti odlučno na ubojstvo, oni su samo oklijevala i kolebljivci. Bilo bi hitno potrebno da se te mlakonje i mlitavci u interesu svete stvar ohrabri; a to bi se djelotvorno moglo postići samo kojom poticajnom riječju Marije Stjuart. Kad bi Babington bio jednom siguran da njegova obožavana kraljica to ubojstvo odobrava, on bi nesumnjivo odmah prešao na djelo. Neophodno je, dakle, za uspjeh tog velikog djela, nagovaraju špijuni Morgana, da on privoli Mariju Stjuart da napiše Babingtonu nekoliko ohrabrujućih riječi.

Morgan oklijeva. Kao da je u jednom svijetlom trenutku prozreo Volsingemovu igru. Ali agenti provokatori navaljuju i navaljuju, posrijedi je ipak samo nekoliko formalnih redova. Morgan najzad popušta; ali da bi je sačuvao od bilo kakve neopreznosti, napisao je on Mariji Stjuart nacrt teksta onog pisma Babingtonu.

Sada je veza između Marije Stjuart i te zavjere, kojoj je Volsingem težio, sretno uspostavljena. U prvo vrijeme se Morganova opreznost još pokazuje kao dobra, jer je ono pismo Marije Stjuart svom pomagaču i pored sve topline neobavezno i bezazleno.

Ali Volsingemu treba upravo neopreznosti, jasne izjave i otvoreni »consent« za smišljeni atentat. Po njegovu nalogu agenti sada opet prelaze na drugo krilo. Giferd uvjerava nesretnog Babingtona da je sada, pošto mu je kraljica tako velikodušno ukazala svoje povjerenje, očito njegova bezuvjetna dužnost da nju isto tako povjerljivo uvede u svoje namjere. Tako opasan pothvat kao što je atentat na Elizabetu, ne bi se smio izvesti bez suglasnosti Marije Stjuart; u čemu posredstvom valjanog kočijaša imaju siguran put zato da bi s njom nesmetano utvrdili sve pojedinosti i primili njene upute. Babington, prava budala, više odvažan nego razborit čovjek, ulazi nezgrapno u klopku. On šalje dugo pismo svojoj très chère souveraine,[1] u kojem joj do najmanje pojedinosti otkriva spremljene planove. Zašto da se nesretnica ne obraduje? Zašto da već unaprijed ne zna da je trenutak njenog oslobođenja blizu? Prostodušno, kao da će anđeoski glasnici nevidljivim putovima dostaviti Mariji Stjuart njegove riječi, i bez ikakvog predosjećaja da špijuni i agenti krvoločno vrebaju na svaku njegovu riječ, objašnjava ta bijedna budala u dugom pismu ratni plan te zavjere. Obavještava je da će je on sam sa deset plemića i stotinu pomagača smjelim upadom osloboditi iz Čartlija, dok će istodobno šest plemića u Londonu, sve sami njegovi dobri i vjerni prijatelji i odani katoličkoj stvari »uzurpatoricu« maknuti s ovog svijeta. Vatrena odlučnost, puna svijesti o vlastitoj opasnosti plamti iz tog bezumno iskrenog pisma, koje se zaista samo s uzbuđenjem može čitati. Srce bi trebalo biti hladno i duša bijedno trezvena da takvu ispovijest viteške spremnosti ostavi iz kukavičke predostrožnosti bez odgovora i ohrabrenja.

Na tu vatrenost srca, na tu često dokazanu neopreznost Marije Stjuart računa Volsingem. Ako ona to Babingtonovo najavljivanje ubojstva s odobravanjem primi do znanja, tada je on na cilju. Tada mu je Marija Stjuart trud da je dâ ubiti krišom napravila izlišnim. Onda je ona sama sebi stavila omču oko vrata.

---

1 Vrlo draga vladarica (franc.).

Sudbonosno pismo je otišlo, Giferd, špijun, predao ga je smjesta državnoj kancelariji, gdje su ga pažljivo dešifrirali i prepisali. Izvana nepovriješeno, poslali su ga u pivskom buretu Mariji Stjuart, koja ništa nije slutila. Desetog jula imala ga je u rukama, a isto tako uzbuđena, čekaju dva čovjeka u Londonu da li će ona i kako će odgovoriti, Sesil i Volsingem, začetnici i kolovođe tog mučkoubilačkog komplota. Došao je trenutak najveće napetosti, drhtavi trenutak, kada riba već zagriza meku. Hoće li je progutati? Hoće li je pustiti Jezovit je to trenutak, ali uza sve to: čovjek se može Sesilovoj i Volsingemovoj političkoj metodi, prema svom nahođenju, diviti ili je osuditi. Jer koliko god da su odvratna sredstva koja on radi uništenja Marije Stjuart primjenjuje, Sesil, kao državnik, služi ipak jednoj ideji: za njega je ipak uklanjanje smrtne neprijateljice protestantizma neodgodiva državno-politička nužnost. A od Volsingema, od ministra policije, teško se može zahtijevati da se odrekne špijunaže i da se služi isključivo moralnim metodama.

A Elizabeta? Zna li ona, koja inače pri svakom činu u svom životu bojažljivo gleda na buduća pokoljenja, da je tu iza kulisa pokrenuta čitava krvnička mašina, koja je podlija i opasnija od svakog stratišta? Vrše li te odvratne smicalice njeni državni savjetnici s njenim znanjem i njenom voljom? Kakvu je ulogu — to se pitanje mora postaviti — kraljica Engleske igrala u tom niskom komplotu protiv svoje suparnice?

Odgovor nije težak: dvostruku ulogu. Mi, svakako, imamo jasno svjedočanstvo da je Elizabeta znala za sve Volsingemove spletke, da je od početka do kraja svaki potez i svaku pojedinost Sesilovih i Volsingemovih provokatorskih saveznika tolerirala, odobravala, možda, s radošću podupirala: nikad je historija neće osloboditi krivice da je gledala ili, štoviše, pomagala kada je povjerena joj zatočenica podmuklo domamljivana u propast. Ali ipak — to neprestano moramo ponavljati — Elizabeta ne bi bila Elizabeta kad bi postupala jasno i izrazito. Sposobna za svaku laž, za svaku prijetvornost, za svaku prijevaru, ova najčudnija od svih žena nije bila nipošto nesavjesna i nikad izrazito nemoralna i nevelikodušna. Uvijek ju je u presudnim trenucima savladavala izvjesna plemenitost srca. I ovaj put osjeća se kod nje neko neraspoloženje da iz tako gadne prakse izvuče korist. Jer ona odjednom, dok

njeni službenici okružuju žrtvu mrežom, pravi neočekivani zaokret u prilog ugrožene zatočenice. Poziva francuskog poslanka, preko koga je sva korespondencija Marije Stjuart išla iz Čartlija i obrnuto, i koji nije ni slutio da mu pri tome služe kao glasnici Volsingemove krupne kreature. »Gospodine poslaniče«, rekla mu je ona čisto i bistro, »vi se vrlo često sporazumijevate s kraljicom Škotske. A vjerujte mi, ja znam sve što se događa u mom kraljevstvu. Ja sam i sama bila zatočenica u vrijeme kada je moja sestra kao kraljica vladala, znam dobro kako zatočenici pronalaze vještačke puteve da pridobiju zasluge i ostvaruju tajna sporazumijevanja«. Tim riječima Elizabeta je umirila svoju savjest. Ona je francuskog poslanika i time Mariju Stjuart uporozila jasno i razgovjetno. Rekla je toliko koliko je smjela reći a da svoje ljude ne izda. Ako Marija Stjuart sada ne prestane, onda ona ipak može oprati svoje ruke u znak nevinosti i ponosno reći: »Ja sam je još u posljednjem trenutku opomenula«.

Ali ni Marija Stjuart ne bi bila Marija Stjuart kad bi se dala opominjati i odvraćati, kada bi ikad djelovala oprezno i smišljeno. Ona je u prvi mah odgovorila na Babingtonovo pismo samo jednim redom koji — kako javlja teško razočaran Sesilov izaslanik — još ne izriče »her veri heart«, njen stav prema planu ubojstva. Ona okliјeva, ona se koleba da li da se pouzda, a i njen sekretar No svojski je odgovara da u tako kompromitantnoj stvari dâ napismeno ijednu riječ. Taj plan je suviše zavodljiv, poziv suviše pun obećanja da bi Marija Stjuart mogla odoljeti svom kobnom uživanju u diplomatiziranju i intrigama. »Elle s'est laissée aller à l'accepter«[1] bilježi No, vidno neraspoložen. Tri dana se ona zatvara u svoju sobu sa svojim tajnim sekretarima Noom i Kerlom i iscrpno odgovara na svaku pojedinu točku prijedloga. Sedamnaestog jula, nekoliko dana pošto je primila Babingtonovo pismo, bio je njen odgovor poslat uobičajenim putem u pivskom buretu.

Ali ovaj put pismo nije moralo putovati daleko. Ono uopće nije otputovalo do Londona, gdje se uvijek dešifrirala tajna korespondencija Marije Stjuart u državnoj kancelariji. U svojoj nestrpljivosti da što prije saznaju odluku, Sesil i Volsingem poslali su u Čartli sekretara Felipsa, kome je bilo povjereno dešifriranje, da bi im prepisao odgovor s još vlažnog

1 Upustila se u to da ga prihvati (franc.).

lista. Čudan slučaj je htio da Marija Stjuart, vozeći se u kolima, zapazi ovoga glasnika smrti. Ali kako ju je taj boginjavi, ružni momak (ona je u jednom pismu opisala njegovo lice) pozdravio blagim osmijehom — on nije mogao prikriti svoju zluradost — mislila je Marija Stjuart, zavedena u nadi da je to kakav izaslanik njenih prijatelja koji se došunjao da bi ispitao teren za pripremano oslobođenje. Ali je taj Felips trebao ispitati mnogo opasniju stvar. Tek što je pismo bilo izvađeno iz bureta, bacio se on žudno na posao dešifriranja. Dočepao se plijena i trebalo je da mu što prije izvadi utrobu. Rečenica za rečenicom brzo je odgonetnuta. Najprije dolazi opći do teksta. Marija Stjuart zahvaljuje Babingtonu, daje tri različita prijedloga za napad kojim je ona trebala da bude iz Čartlija silom oslobođena. To je interesantno za tog špijuna, ali to još uvijek nije najvažnije, ono odlučno. Felipsu je stalo srce od neke zlobne radosti: konačno je naišao na mjesto koje crno na bijelom sadržava onaj mjesecima od strane Volsingema željeni i izmamljivani »consent« Marije Stjuart na ubojstvo Elizabete. Jer tu Marija Stjuart hladno i stvarno odgovara na Babingtonovo saopćenje da će šest plemića ubiti Elizabetu u njenoj palači, svojim uputstvom: »Onda, dakle, treba da tih šest plemića krene na posao i da im se dâ nalog da ja, pošto to djelo bude izvršeno, odmah odavde budem otpremljena ... prije nego što o tome bude obaviješten moj čuvar«. Nije bilo potrebno više — time je Marija Stjuart otkrila »her very heart«, ona je odobrila plan ubojstva, i sada je konačno uspjela Volsingemova policijska zavjera. Naredbodavci i njihovi pomagači, gospodari i sluge stežu jedni drugima, čestitajući, prljave i uskoro krvlju isprljane ruke. »Sada imate u rukama dovoljno njenih papira«, piše likujući Felips, Volsingemova kreatura, svome gospodaru. I Ejmjesa Pulea, koji predosjeća da će smaknućem žrtve biti uskoro oslobođen svoje tamničarske službe, spopada gotovo pobožno uzbuđenje. »Bog je blagoslovio moje napore«, piše on, »i ja se radujem što je on moju vjernu službu tako nagradio.«

Pošto je rajska ptica ušla u mrežu, nije Volsingemu, zapravo, trebalo da duže oklijeva. Njegov plan je uspio, njegov bijedni posao je obavljen: ali je on sada toliko siguran u svoju stvar, pa može sebi pružiti mračno zadovoljstvo da se još nekoliko dana poigrava svojim žrtvama. On pušta da se Babingtonu nesmetano isporuči (davno prepisano) pismo Ma-

rije Stjuart; ne može škoditi, misli Volsingem, ako on na njega opet odgovori i time poveća optužbeni dosje za još jedan list. Ali po nečijem znaku mora da je Babington osjetio zao pogled u svoju tajnu. Bezuman strah spopao je odjednom tog smjelog čovjeka, jer i najhrabrijem zadrhte živce kada ga ščepa nevidljiva, nedokučiva sila. Kao progonjeni štakor stao je on juriti tamo-amo. Uzeo je konja i odjahao u unutrašnjost da pobjegne. A onda se iznenada našao u Londonu i pojavio se — trenutak za Dostojevskoga! — baš pred čovjekom koji se poigrava njegovom sudbinom, pred Volsingemom (neshvatljiv, pa ipak shvatljiv bijeg prestrašenog čovjeka svom najopasnijem neprijatelju). Očito je želio ispipati Volsingema da li prema njemu gaji kakvu sumnju. Ali se ministar policije, hladan i ležeran, ne odaje, i mirno ga pušta da ode: bolje da mu ta budala svojom neopreznošću pruži još kakav novi dokaz. Ali Babington već osjeća nečiju ruku u mraku. Odmah piše prijatelju pisamce u kome, da bi sam sebe ohrabrio, navodi zaista herojske, zaista rimske riječi: »Spremljena je usijana peć u kojoj treba da damo dokaze o svojoj vjeri.« U isto vrijeme umiruje Mariju Stjuart posljednjom riječju da se pouzda u njih. Ali Volsingem ima sada dovoljno dokaznog materijala. Raspalio je jednim udarcem: jedan iz grupe zavjerenika je uhapšen, i Babington, tek što je primio ovu vijest, zna da je sve izgubljeno. Još jedan, posljednji očajnički čin predlaže on svom drugu Savedžu: da pohitaju pravo u palaču i ubiju Elizabetu. Ali, već je prekasno, već su im Volsingemovi ljudi za petama, i samo zahvaljujući drskoj odlučnosti obojica uspijevaju pobjeći u trenutku kada su ih htjeli zatvoriti. Ali kamo? Sve su ceste zatvorene, sve luke upozorene, a oni nemaju ni hrane ni novaca. Sakrivaju se deset dana u Sent Džons Vudu, u ono doba u samoj blizini Londona — deset dana užasa, bezizlaznog straha. A glad ih nesmiljeno guši: najzad ih nevolja tjera u kuću nekog prijatelja, gdje dobijaju kruha i primaju posljednju pričest. Tu su uhapšeni i odatle sprovedeni, u lancima u grad. U tamnici u Taueru te smjele mlade, vjerne ljude čekaju mučila i presuda, a iznad njihovih glava grme londonska zvona u znak trijumfa. Vatrama radosnicama i svečanim povorkama proslavlja stanovništvo spasenje Elizabete, uništenje zavjere i propast Marije Stjuart.

Međutim, zatočenica, ne sluteći ništa, preživljava u zamku u Čartliju poslije toliko godina ponovno časove radosne

uzbuđenosti. Svi su joj živci napregnuti. Svakog časa može dojahati konjanik noseći vijest da je ona »desseing éffectué«,[1] danas, sutra, prekosutra, može ona, zatočenica, biti odvedena u London, u vladarski dvorac. Već sanja o tome kako je plemstvo i građanstvo svečano okićeno dočekuje kod gradskih vrata, kako radosno bruje zvona. (Ona, nesretnica, ne zna da se zvona zaista već klate i s tornjeva zvone u slavu Elizabetinog spasenja). Još jedan dan, još dva dana, i sve će biti završeno. Engleska i Škotska bit će ujedinjene pod jednom kraljevskom krunom i čitavim svijetom ponovno će zavladati katolička vjera.

Nijedan liječnik ne zna tako ljekovito sredstvo za izmoreno tijelo, za malaksalu dušu, kao što je nada. Otkad Marija Stjuart, uvijek lakovjerna i povjerljiva, mašta o svom bliskom trijumfu, u njoj se dešava neka promjena. Odjednom je obuzima nova svježina, nova vrsta mladosti, i ona, koja je posljednjih godina stalno patila od iscrpljenosti, koja je jedva mogla hodati pola sata a da se ne potuži na bolove, na umor i reumatizam, sada se opet baca na konja. Sama se čudi tom neočekivanom preporodu i piše (dok je kosa već bila zamahnuta nad zavjerom) svom »got Morganu«: »Hvala Bogu što me nije još toliko upropastio te mogu još svojim lukom i strijelom rukovati i ubiti jelena i na konju za psima juriti.«

Zato ona prihvaća kao dobrodošlo iznenađenje poziv inače neugodnog Ejmjesa Pulea — taj glupi puritanac i ne sluti, misli ona u sebi, kako će brzo biti kraj njegovoj tamničarskoj službi — da 8. augusta pođu na izlet u lov do bližog zamka Tiksola. Opremili su divnu grupu konjanika; maršal dvora, njezina oba sekretara i njezin liječnik vinuli su se u sedla, čak i Ejmes Pule, tog dana osobito ljubazan i pristupačan, prati s nekoliko svojih oficira veselu povorku. Divno je jutro, vedro i toplo, polja sočna i zelena. Marija Stjuart oštro podbada svoga konja da bi se jače i sretnije predala osjećaju života, slobode u tom poletu i bujanju. Već tjednima, već mjesecima nije bila tako mlada, nikad u svim tim mračnim godinama tako radosna i svježa kao tog sjajnog jutra. Sve joj je izgledalo lijepo, sve lako: kome nada okrilati srce, taj se osjeća blažen.

Pred vratima Tiksol-parka popustilo je oštro galopiranje, konji su prešli u sitan kas. Odjednom Mariji Stjuart od uzbuđenja zalupa srce. Pred vratima zamka cijela četa konjanika.

1 Plan izvršen (franc.).

Nisu li to — o, blaženog jutra! — već najzad prijatelji, Babington i njegovi drugovi? Zar se tako brzo ispunjava tajno obećanje u pismu? Ali čudnovato: samo se jedan iz grupe konjanika odvaja, polako i čudnovato svečano jaše njima u susret, zatim skida šešir i klanja se — Ser Tomas Džordž. I trenutak zatim Mariji Stjuart staje srce, koje je još malo prije tako veselo, žestoko kucalo. Ser Tomas Džordž saopćava joj u nekoliko riječi da je Babingtonova zavjera otkrivena i da on ima nalog da uhapsi oba njena sekretara.

Marija Stjuart ostaje bez riječi. Svako da, svako ne, svako pitanje, svaka žalba mogla bi je odati. Još možda ona ne sluti cijeli obim opasnosti, ali mora da ju je spopala grozna sumnja kada je primijetila da se Ejmjes Pule ne sprema s njom na povratak u Čartli. Sada ona shvaća smisao njegovog poziva u lov, htjeli su je odvabiti od kuće da bi na miru mogli pretražiti njene odaje. Sada prekopavaju i ispituju sve njene papire, pretražuju svu njenu diplomatsku kancelariju, koju je ona u svom suverenom osjećaju sigurnosti tako otvoreno vodila, kao da je vladarica, a ne zatočenica u tuđoj zemlji. Ostavili su joj dovoljno vremena da o svim tim greškama i propustima razmišlja, jer su je u Tiksolu zadržali sedamnaest dana, ne dopustivši joj da napiše ili od koga primi jedan jedini redak. Sve su njene tajne, znala je ona to, potpuno otkrivene, svaka nada zakopana. Ponovno se spustila jedan stupanj niže: više nije zatočenica, nego optuženik.

Kada se Marija Stjuart sedamnaest dana kasnije vratila u Čartli, bila je druga žena. Ne jezdi ona više u veselom galopu s džilitom u ruci, okružena svojim pouzdanim prijateljima, kroz vrata, nego jaše sporo, bez riječi, između strogih čuvara i neprijatelja, umorna, razočarana, ostarjela žena, koja zna da se više nema čemu nadati. Da li se ona zaista začudila kada je sve sanduke i ormare našla obijene, i sve spise i pisma, što ih je bila ostavila, sklonjene? Da li se začudila što je sa suzama u očima i očajničkim pogledom pozdravlja ono nešto preostalog joj vjernog dvorjanstva? Ne, ona zna: sada je sve prošlo, svemu je kraj. Jedan neočekivan događaj pomaže joj u prvom mračnom očaju. Dolje, u sobi za poslugu, stenje u trudovima supruga Kerla, njenog vjernog sekretara, koga su odvukli u London da svjedoči protiv nje i da je pomogne upropastiti. Sam leži ta žena, nigdje nema ni liječnika ni svećenika. Zato kraljica silazi u posestrimstvu

žena i nesreće da rodilji pomogne, i kako tu nije bilo svećenika, ona sama pozdravlja dijete kršćanskom dobrodošlicom na ovom svijetu.

Još nekoliko dana Marija Stjuart ostaje u tom mrskom zamku, a zatim stiže nalog da je prevedu u drugi zamak gdje treba biti još sigurnija, još odvojenija od svijeta. Foderingej su za nju izabrali, posljednji među tolikim zamkovima kroz koje je Marija Stjuart kao gošća i kao zatočenica, kao kraljica i kao ponižena žena prošla. Putovanjima je kraj, uskoro će ta nemirna žena imati svoj mir.

Ali sve to što izgleda kao krajnja tragedija, ipak je samo blaga patnja u usporedbi s onim jezovitim mukama što ih tih dana pripremaju nesretnim mladim ljudima koji su požrtvovno stavili svoj život na kocku za Mariju Stjuart. Uvijek su ljudi pisali historiju nepravično i nesocijalno, jer u njoj uvijek prikazuju nevolju moćnika, trijumf i tragiku vladara ovog svijeta. Ali oni ravnodušno prolaze šutke pored drugih, onih sitnih ljudi u mraku, kao da muke i patnje u jednom smrtnom tijelu nisu iste kao i u drugom. Babington i njegovih devet drugova — tko još spominje danas njihova imena — dok se sudbina ove kraljice ovjekovječuje na bezbrojnim pozornicama, u knjigama i na slikama! — prepatili su u tri sata strahovitog mučenja više tjelesnih muka nego Marija Stjuart u svih dvadeset godina svoje nesreće. Po zakonu bi im odgovarala samo smrt na vješalima, ali je to pravim pokretačima tog komplota izgledalo premalo za one koji su se od njih dali nagovoriti. Zajedno sa Sesilom i Volsingemom odredila je sama Elizabeta — ponovno jedna tamna mrlja na njenoj časti — da se smaknuće Babingtona i njegovih drugova naročito rafiniranim mučenjem produžuje do hiljadukratne smrti. Šestoricu tih mladih vjernih ljudi (među njima dvojica su još napola djećaci) — koji su uradili samo to da su svom prijatelju Babingtonu, kada je on na svom bijegu pred njihovom kućom prosio, dali nekoliko komada kruha — da bi udovoljili zakonu, najprije su za trenutak objesili, a onda im, još živima, prerezali uže da bi se time đavolska pakost ovoga barbarskog stoljeća mogla iskaliti na njihovim neizrecivo patničkim tijelima. S užasnom upornošću krvnik je sada otpočeo svoje grozovito mrcvarenje. Tako sporo i tako bolno komadao je on ove žrtve pri živom tijelu da je čak i ološ londonskog stanovništva bila spopala jeza, pa je krvnik morao drugima narednog dana skratiti muke. Još jednom je stra-

tište bilo preplavljeno krvlju i užasom za tu ženu kojoj je bila dodijeljena magična sudbinska sila da neprestano novu i novu mladost vuče u svoju propast. Još jednom, ali posljednji put! Sada je velika mrtvačka igra, koja je počela sa Šastelarom, već svršena. Sada više nitko neće doći da se žrtvuje za njen san o vlasti i veličini. Sada će sama biti žrtva.

DVADESET DRUGO POGLAVLJE

ELIZABETA PROTIV ELIZABETE

Od augusta 1586. do februara 1587.

Konačno je postignut cilj. Marija Stjuart je pala u klopku, dala je »consent« i tako postala krivac. Sada se Elizabeta, zapravo, ne bi trebala ni za što brinuti; za nju odlučuje i radi pravosuđe. Borba koja je trajala četvrt stoljeća svršena je, Elizabeta je pobijedila, ona bi morala kliktati od radosti kao i narod, koji bučno i oduševljeno po londonskim ulicama proslavlja spasenje svoje vladarice od smrtne opasnosti i trijumf protestantske ideje. Ali svakom ispunjenju želje uvijek je tajanstveno dodata stanovita gorčina. Baš sada kada bi Elizabeta mogla zadati posljednji udarac, dršće joj ruka. Hiljadu puta lakše je bilo domamiti tu neopreznu ženu u klopku, nego je sada, bespomoćno zapletenu, ubiti. Da je Elizabeta htjela silom maknuti tu nezgodnu zatočenicu s puta, pružalo joj se odavno stotinu neupadljivih mogućnosti. Već prije petnaest godina parlament je bio zatražio da se Mariji Stjuart sjekirom dade posljednja opomena, i sa svoje samrtničke postelje Džon Noks je još zaklinjao Elizabetu: »ako ne pogodite korijen, grane će opet istjerati pupove, i to brže nego što to čovjek može zamisliti.« Ali je uvijek odgovarala da »ona ne može ubiti pticu koja je pred jastrebom, tražeći pomoći, pobjegla k njoj«. Ali sada više nema drugog izbora, ili milost ili smrt, sada ona stoji pritiješnjena pred njom, pred stalno odbacivanom, pa ipak neodloživom odlukom. Elizabetu hvata pred njom groza, ona zna kakve sve ogromne i jedva predvidive posljedice nosi u sebi njena konačna riječ. Mi danas jedva da i možemo osjetiti težinu i revolucionarnost one odluke koja je još u ono vrijeme poljuljala cijelu ozakonjenu hijerarhiju svijeta. Jer jednoj pomazanoj kraljici staviti glavu pod sjekiru nije značilo ništa manje nego dotle ropski potčinjenim narodima Evrope jasno pokazati da i monarh predstavlja ličnost kojoj se može suditi i koja se može pogubiti, a nipošto nepovredivu ličnost — zato pri Elizabetinoj odluci nije u pitanju kakav god smrtnik,

nego jedna ideja. Stoljećima taj prejudicij mora djelovati na sve kraljeve ovog svijeta kao opomena da je već jednom jedna okrunjena glava pala na gubilištu; nikad ne bi bilo smaknuća Čarlsa I, stjuartovskog unuka, bez poziva na taj primjer; a bez udesa Čarlsa I ne bi bilo slučaja Luja XVI, ni slučaja Marije Antoanete. Svojom dalekovidnošću, svojim jakim, ljudskim osjećajem odgovornosti predosjeća Elizabeta da je njezina odluka neopoziva, ona okljeva, skanjuje se i koleba, ona odlaže i odlaže. Još jednom, i još strasnije nego ikad ranije, započinje u njoj borba između razuma i osjećaja, borba Elizabete protiv Elizabete. A uvijek je potresan prizor gledati čovjeka u borbi sa svojom savjesti.

Pritiješnjena tom razdvojenošću svog htijenja i nehtijenja, Elizabeta hoće posljednji put izbjeći neizbježivost. Stalno je ona od sebe tu odluku odbacivala, ali joj se ona uvijek nanovo vraćala. Zato se ona još jednom u posljednjem času, pokušava osloboditi tog tereta i odgovornost srućiti na Mariju Stjuart. Ona joj piše pismo (nesačuvano), u kom je nagovara da joj u privatnom pismu otvoreno prizna svoje suučesništvo u zavjeri, kao kraljica kraljici, te da se time prepusti njenom osobnom sudu, što je bolje od presude javnog suda.

Taj Elizabetin prijedlog predstavljao je, u stvari, jedino moguće rješenje koje se još tada moglo naći. Samo ono moglo je Mariju Stjuart spasiti od poniženja javnog saslušanja, osude i smaknuća. Za Elizabetu bi pak predstavljalo neizmjerno osiguranje da tu nezgodnu pretendenticu s njenim svojeručno napisanim kompromitantnim priznanjem drži u moralnom zatvoru. Marija Stjuart bi onda, po svoj prilici, mogla bilo gdje u mraku mirno dalje živjeti, razoružana svojim priznanjem, a Elizabeta spokojno u svjetlu i na visini svoje vlasti. Zauvijek bi bile uloge podijeljene, ne bi više jedna pored druge i jedna protiv druge stajale u historiji Elizabeta i Marija Stjuart, nego bi ona koja je kriva klečala pred onom koja oprašta, pomilovana pred spasiteljicom svog života.

Ali Marija Stjuart više uopće ne želi biti spašena. Uvijek je njena najveća snaga bila gordost, i prije će pokleknuti pred stratištem nego pred pokroviteljicom, radije će budalasto pričati bez osnove nego se poniziti. Zato Marija Stjuart oholo šuti na tu ponudu, koja ima istodobno i spasiti i poniziti. Ona zna da je sebe kao vladaricu proigrala; samo joj je još jedna moć ostala na zemlji: da Elizabetu, svoju protivnicu, žigoše

kao nepravednu. I pošto kao živa ne može više svojoj neprijateljici naškoditi, prihvaća odlučno ovo posljednje oružje: da Elizabetu pred svijetom kao ženu bez milosti okrivi i da je osramoti svojom slavnom smrću.

Marija Stjuart odbila je pruženu joj ruku; sada Elizabeta mora, pod pritiskom Sesila i Volsingema, poći putem koji joj je, zapravo, mrzak. Da bi predviđenom sudskom postupku dala neku pravnu osnovu, najprije su sazvani krunski pravnici, a krunski pravnici donose skoro uvijek svaku odluku koju želi odnosni nosilac krune. Revnosno premećući, pretražuju oni povijest u potrazi za kakvim precedentnim slučajevima, da li su već ranije kraljevi bili podvrgavani redovnom sudu, kako optužba ne bi predstavljala suviše vidljivo kršenje tradicije, kako ona ne bi bila neki novum. Ali primjeri koje su oni iščeprkali vrlo su oskudni: Kajetanus, mali tetrarh za vrijeme Cezara, isto tako nepoznati Licinije, Konstantinov šurjak, najzad Konradin od Hoenštaufena i Johana Napuljska — to su jedini vladari, što se može dokazati, koji su sudskom presudom smaknuti. Ali u svojoj servilnoj revnosti ti pravnici idu, štoviše, dotle da plemićki sud, koji je Elizabeta predložila, proglašavaju suvišnim; po njihovom mišljenju treba da Marija Stjuart, pošto je njen »zločin« izvršen u Stefordširu, bude stavljena pred običan građanski sud tog distrikta. Ali takav demokratski sudski postupak nipošto ne odgovara Elizabeti. Ona drži mnogo do forme, ona hoće da tjudorska unuka i stjuartovska kći bude zaista kraljevski, sa svim počastima i dostojanstvom, u punom sjaju, sa svim respektom i svim strahopoštovanjem koje dolikuje jednoj vladarici, smaknuta, a ne na osnovi presude nekoliko seljaka i trgovčića. Gnjevno je ona napala te previše revnosne savjetnike: »To bi zaista bio lijep postupak protiv jedne princeze. Ja smatram pravilnim da bi se takve apsurdnosti (kao što je presuda od strane dvanaest građana) izbjegle, da se ispitivanje jedne tako važne stvari prenese na veći broj najplemenitijih lica i sudaca ove zemlje. Jer smo mi vladarice na pozornici svjetskoj izložene pogledima cijelog svijeta«. Kraljevski proces, kraljevsko smaknuće, kraljevski pogreb ona hoće za Mariju Stjuart, i stoga saziva plemićki sud, sastavljen od najboljih i najodlučnijih ljudi nacije.

Ali Marija Stjuart ne pokazuje nimalo sklonosti za to da dopusti makar i najplavokrvnijim podanicima svoje kraljevske sestre da je preslušavaju i da joj sude. »Kako to«, obrec-

nula se ona na izaslanstvo koje je primila u svojoj sobi, ne pošavši im ni koraka u susret, »da vaša gospodarica ne zna da sam ja rođena kao kraljica? Misli li ona na to da bih ja svoj položaj, rod od kojeg potičem, sina koji će me naslijediti, kraljeve i strane prinčeve, čija se prava u mojoj osobi ponižavaju, srozala, ako se odazovem takvom pozivu? Ne! Nikada! Koliko god izgledalo da sam skršena, moje srce je uspravno i neće se podvrgnuti nikakvom poniženju.«

Ali je vječni zakon: ni sreća ni nesreća ne mogu jedan karakter potpuno izmijeniti. Uvijek ostaju vrline, uvijek ostaju mane Marije Stjuart jedne iste. Uvijek će ona u opasnim trenucima pokazati odvažno držanje, ali će uvijek biti i suviše nehajna da bi pod dužim pritiskom u svojoj početnoj čvrstini istrajala. Kao i na procesu u Jorku, ona opet dopušta da je s njenog stanovišta: nepovredivog suvereniteta — konačno maknu, i time pušta iz ruku jedino oružje kojega se Elizabeta plaši. Poslije duge i teške borbe izjavljuje da je spremna odgovarati pred Elizabetinim izaslanicima.

Četrnaestog augusta pružala je dvorana u dvorcu Foderingeju svečanu sliku. Uz krajnji zid u dvorani podigli su prijestolno nebo nad raskošnim foteljom, koji će svih ovih tragičnih časova ostati prazan: samo ka osimbol trebalo je nijemim prisustvom tog naslonjača pokazati da kraljica Engleske, Elizabeta, nevidljivo predsjedava tom sudu i da će konačno presuda pasti u njezino ime i u njezinu duhu. Desno i lijevo od estrade poredani su po svom rangu razni članovi suda, u sredini te prostorije stoji stol za glavnog tužioca, za istražne suce, pravnike i zapisničare.

U tu dvoranu doveo je pod ruku Mariju Stjuart, koja je kao i uvijek tih godina odjevena u crninu, njezin upravitelj kuće. Pri ulazu bacila je ona pogled na tu skupinu ljudi i rekla prezirno: »Koliko tu ima znalaca zakona, pa ipak za mene nema ni jednog jedinog.« Zatim je pošla prema naslonjaču, koji su joj odredili nekoliko koraka pred prijestolnim nebom, ali nekoliko stepenica ispod praznog prijestolnog naslonjača. »Overlordship«, to sizerensko pravo Engleske nad Škotskom, oko koga su se vodile vječite borbe, sada je tim malim taktičkim rasporedom, po kom Elizabetin naslonjač stoji iznad njenog, očito pokazano. Ali Marija Stjuart neće

ni na pragu smrti priznati tu pretpostavljenost. »Ja sam kraljica«, kaže ona dovoljno glasno da je čuju i razumiju, »bila sam udata za francuskog kralja, i moje bi mjesto trebalo biti tamo gore.«

Sada započinje pretres. Kao i u Jorku i Vestminsteru, proces je insceniran bez ikakvog obzira i na najprimitivnije pravne pojmove. I ovaj put su glavne svjedoke — tada Bodvelove sluge, ovaj put Babingtona i njegove drugove — već prije procesa u nekoj sumnjivoj žurbi smaknuli; na sudačkom stolu leže samo njihovi pismeni iskazi iznuđeni u smrtnom strahu. I još jedan prekršaj zakona: čak i dokumenti koji su je teretili i na osnovi kojih je Marija Stjuart trebala biti osuđena, njezina pisma Babingtonu i Babingtonova njoj, ne čitaju se — neobašnjiv način! — iz originala, nego iz prijepisa. S pravom se Marija Stjuart okomila na Volsingema: »Kako ja mogu biti sigurna da moje šifre nisu krivotvorene zato da biste me osudili na smrt?« Juridički bi tu obrana mogla energično započeti, i da su Mariji Stjuart odobrili pravobranioca, njemu bi bilo lako ukazati na takve očite protuzakonitosti. Ali Marija Stjuart stoji sama pred sucima, nevješta u engleskim zakonima, bez poznavanja materijala koji je tereti, i , na nesreću, pravi istu grešku kao u svoje vrijeme u Jorku i u Vestminsteru. Ona se ne ograničava na to da pobije pojedine zaista sumnjive činjenice, nego poriče sve en bloc, pobija i ono što je neosporivo. Ona najprije uopće poriče da je Babingtona ikad poznavala, a ipak drugog dana mora pod teretom dokaza priznati ono što je ranije poricala. Time pogoršava svoju moralnu poziciju, i već je prekasno kada se u posljednjem trenutku opet vraća na svoje staro stanovište: »Tražim kao kraljica pravo da mi se vjeruje na moju kraljevsku riječ.« Ništa joj više ne pomaže kad uzvikuje: »Ja sam u ovu zemlju došla pouzdavajući se u prijateljstvo i obećanje kraljice Engleske, i, evo milordovi« — kod tih riječi skida prsten s ruke i pokazuje ga sucima — »ovo je znak naklonosti i zaštite koji sam primila od vaše kraljice«. Jer ti suci neće uopće braniti pravo, vječno i neosporivo, nego samo svoju kraljicu. Oni žele da svojoj zemlji pribave mir. Presuda je već davno dogovorena, i kada su se 28. oktobra u Zvjezdanoj dvorani Vestminstera sastali suci, samo je jedan jedini, lord Zauč, smogao hrabrosti da izjavi kako nije potpuno uvjeren da je Marija Stjuart radila o glavi kraljici Engleske. Time je on, doduše, presudu lišio najljepšeg joj nakita, jednoglasnosti, ali su dru-

gi pokorno donijeli presudu da je Marija Stjuart kriva. Onda je pisar sjeo za stol i lijepim slovima ispisao na pergamentu da je »spomenuta« Marija Stjuart, koja ističe pravo na krunu engleskog kraljevstva, odobrila i smislila razne planove, s namjerom da kraljevsku osobu naše vladarice, engleske kraljice, povrijedi i usmrti. A kazna je za takav prekršaj, kako je parlament unaprijed odlučio — smrt.

Da dijeli pravdu i da presudi, to je bila dužnost suda skupljenog plemstva. On je ustanovio krivicu i okrivljenu osudio na smrt. Ali Elizabeti, kraljici, pripada još jedno drugo pravo iznad zemaljskog, visoko i sveto ljudsko i velikodušno pravo da dijeli milost za ustanovljenu krivicu. Jedino o njenoj volji ovisi da dosuđenu smrt pretvori opet u život, opet je mrska odluka pripala njoj i samo njoj. Kako da je se otarasi? Opet stoji Elizabeta protiv Elizabete. I kao u antičkoj tragediji, korovi i strofi i antistrofi zdesna i slijeva od čovjeka mučenog svojom savješću, tako se sada javljaju glasovi izvana i iznutra, jedini koji opominju na strogost, drugi na milostivost. Ali je iznad svih njih nevidljivi sudac naših zemaljskih djela, historija, koja uvijek pred živim ljudima šuti, i tek kada oni završe svoj život, pred potomstvom mjeri njihova djela.

Glasovi zdesna neprestano, neumoljivo i s punom jasnošću ponavljaju: smrt, smrt, smrt. Državni kancelar, državni savjet, najbliži prijatelji, lordovi i građani, narod, svi oni vide samo jednu mogućnost da postignu za zemlju mir i za svoju kraljicu spokojnost: ako padne glava Marije Stjuart. Svečano šalje parlament peticiju: »Mi najponiznije molimo, s obzirom na opstanak vjere koju mi ispovijedamo i s obzirom na sigurnost kraljevske osobe i opće dobro države, da Vaše Veličanstvo izda hitan nalog da se presuda škotskoj kraljici javno obznani, i tražimo — pošto ne znamo nikakva druga sredstva da se garantira sigurnost Vašeg Veličanstva — pravedno i hitno smaknuće spomenute kraljice.«

Elizabeti je to navaljivanje dobro došlo. Ona i ne želi ništa strašnije nego da svijetu dokaže da ona ne progoni Mariju Stjuart, nego da engleski narod inzistira na izvršenju sudske presude. I što glasnija, što rasprostranjenija, što očitija bude ta buka, to bolje. Jer će joj time biti pružena prilika za veliku ariju dobrote i čovječnosti na »svjetskoj pozornici«, i ona će, kao dobra, izučena glumica, iskoristiti tu pruženu priliku do krajnosti. Sva potresena, ona pažljivo

sluša rječitu opomenu parlamenta, skrušeno zahvaljuje Bogu što ju je njegova volja spasila iz životne opasnosti: a onda povišenim glasom, kao da preskače prostor, govori cijelom svijetu i historiji da bi sa sebe stresla svaku krivicu u sudbini Marije Stjuart. »Iako je moj život bio opasno ugrožen, priznajem ovdje da me ništa više nije zaboljelo nego to što je netko od mog roda istog ranga i porijekla, i sa mnom u tako bliskom krvnom srodstvu, natovario na sebe tako veliku krivicu. Toliko sam daleko bila od svake pakosti da sam joj odmah poslije otkrića zločinačkih djela, uperenih protiv mene, tajno pisala: ako mi u povjerljivom pismu to prizna, sve će biti u tajnosti riješeno. Ja joj to nipošto nisam pisala zato da bih je namamila u kakvu zamku, jer sam tada znala već sve što bi mi ona uopće mogla priznati. A i sada kada je ta stvar dotle došla, ja bih joj, kada bi se ona iskreno htjela pokajati i kad više nitko u njeno ime ne bi isticao neka prava protiv mene, još drage volje oprostila, samo kad od toga ne bi zavisio moj život, a i sigurnost i dobrobit moje države«. Ona otvoreno priznaje koliko njeno oklijevanje stoji pod utjecajem straha od suda povijesti: »Jer mi vladari stojimo na pozornici pred pogledima i pred radoznalosti cijelog svijeta. Najmanja se mrlja na našem odijelu opaža, svaka se slabost u našim djelima brzo primjećuje, i mi stoga moramo biti naročito pažljivi da naši postupci budu uvijek pravedni i časni.« Iz toga razloga ona i moli parlament da joj oprosti što se odmah ne odlučuje jer je »moj običaj da i u mnogo neznatnijim stvarima dugo razmišljam o onome što konačno se treba riješiti«.

Jesu li te riječi iskrene ili nisu? I jedno i drugo u isti mah, jer u Elizabeti živi dvostruka volja; ona bi htjela da se oslobodi svoje protivnice, a ipak da se pred svijetom pokaže kao velikodušna žena koja sve oprašta. Poslije dvanaest dana upućuje ona ponovo lordu kancelaru pitanje da li ipak postoji kakva mogućnost da s jedne strane poštedi Mariji Stjuart život i u isto vrijeme da osigura svoj. Ali opet ponavlja krunski savjet, ponavlja parlament svoju opomenu da drugoga izlaza nema. I opet Elizabeta uzima riječ. Čvrst, malne uvjerljiv ton istinoljubivosti — nikada nije ljepše govorila — treperi ovaj put u njenim riječima. Njen najdublji osjećaj nalazi svoj izraz kada kaže: »Danas sam u većoj zavadi sa samom sobom nego ikada u životu da li da govorim ili da šutim. Kad bih govorila i tužila se, pretvarala bih se,

a kad bi opet, šutjela, sav bi vaš trud bio uzaludan. Može vam se učiniti čudnim što se jadam, ali ja priznajem da je moja najdublja želja bila da se nađe bilo kakav drugi izlaz, kako bi bila zaštićena vaša sigurnost i moja dobrobit, a ne onaj koji ste predložili... Ali kako je sada ustanovljeno da moja sigurnost ne može biti zajamčena, osim njenom smrću, obuzima me najdublji osjećaj tuge što upravo ja, koja sam pomilovala toliko ustanika i preko tolikih izdajstava prešla šutke, moram pokazati okrutnost prema toj visokoj vladarici...« Već ona delikatno daje na znanje da je sklona, ako samo budu temeljito dalje navaljivali, da najzad popusti. Mudra i dvolična, kao i uvijek, ne vezuje se ona ni za kakvo jasno da ili ne, nego završava svoj govor riječima: »Molim vas, zadovoljite se za sada odgovorom bez odgovora. Ja nisam protiv vašeg mišljenja, shvaćam vaše razloge, ali vas molim da primite izraz moje zahvalnosti, oprostite mi moje unutrašnje sumnje i kao prijatelji primite to što vam odgovaram bez odgovora.«

Glasovi zdesna rekli su svoje. Glasno i jasno rekli su: smrt, smrt, smrt. Ali i glasovi s ljevice, glasovi na strani srca, postaju sve rječitiji. Zasebno izaslanstvo šalje francuski kralj preko mora i upozorava na zajednički interes svih kraljeva. On podsjeća Elizabetu da ona u nepovredivosti Marije Stjuart brani i svoju nepovredivost, on je upozorava da je vrhovni princip dobrog i sretnog vladanja da se ne prolijeva krv. Podsjeća je na sveto pravo gostoprimstva kod svih naroda: neka se, dakle, Elizabeta ne ogriješi o Boga, dirajući u glavu jedne pomazane kraljice. A kako Elizabeta, kao što odgovara njenoj podmukloj naravi, daje samo polovična uvjeravanja i služi se neprovidnim izrazima, ton stranih poslanika biva sve oštriji. Što je u početku bila molba, postupno postaje imperativna opomena, otvorena prijetnja. Ali Elizabeta, vrlo iskusna i kroz četvrt stoljeća dobro upoznata sa svim smicalicama politike, ima fino uho. Ona u svim tim patetičnim riječima osluškuje samo jedno: nose li ti poslanici pod naborima svoje toge i nalog da prekinu diplomatske odnose i objave rat? I uskoro će ona ispipati da iza bučnih praskavih riječi ne zvekeće nikakvo oružje, da ni Anri III ni Filip II nisu ozbiljno odlučili da trgnu mač ako krvnička sjekira zasiječe u potiljak Marije Stjuart. Zato ona najzad na teatarsku grmljavinu Francuske i Španjolske odgovara samo ravnodušnim slijeganjem ramena. Spretnije, dakako, mora se odbiti jedan drugi protest, protest Škotske. Jer ako itko drugi na svijetu, to bi Džems VI imao svetu dužnost da spriječi smaknuće škotske kraljice u stranoj zemlji, jer krv koja bi tu bila prolivena njegova je krv, jer žena kojoj treba oduzeti život je ona koja je njemu dala život: njegova majka. Srdačna ljubav sina, nema, istina, mjesta u duši Džemsa VI. Otkad je on postao plaćenik i Elizabetin saveznik, njegova majka, koja mu je uskraćivala kraljevski naslov, koja ga se svečano odrekla i pokušala da njegovo nasljedno pravo prenese na strane kraljeve, stoji mu samo, zapravo, na putu. Tek što je čuo za otkriće Babingtonove urote, već on hita da Elizabeti isporuči čestitke, i francuskom poslaniku, koji ga je pri njegovoj najmilijoj zabavi, pri lovu, ometao traženjem da se svojim utjecajem zauzme za svoju majku, rekao je vrlo ljutito: »Neka samo pokusa poparu koju je sama sebi skuhala« (qu'il fallait qu'elle but la boisson q'elle avait brassé). Izričito je izjavio da mu je svejedno »što joj režu tanke komade, i ako objese sve njene nitkovske sluge«. Ali bi bilo najbolje »da se ona više uopće ničim drugim ne bavi, nego da se moli Bogu«. Ne, cijela ga se ta stvar ne tiče, i iz početka je odbijao, taj nimalo sentimentalni sin, uopće da pošalje izaslanstvo u London. Tek kada je već došlo do presude Mariji Stjuart i kada se u čitavoj Škotskoj diglo narodno ogorčenje što strana kraljica hoće dignuti ruku na život škotske pomazane kraljice, mora on najzad primijetiti kakvu bi bijednu ulogu igrao kada bi i dalje ostao nijem i ne bi bar pro forma nešto učinio. Doduše, ne ide tako daleko kako to traži škotski parlament, koji zahtijeva da se u slučaju smaknuća smjesta razvrgne savez s Engleskom i da joj se, štoviše, objavi rat. Ali on ipak sjeda za stol i piše energična, uzbuđena i prijeteća pisma Volsingemu i šalje izaslanstvo u London.

Elizabeta je, dakako, s tim protestom računala. Ali je ona i ovdje osluškivala samo onaj unutrašnji ton. Izaslanici Džemsa VI dijele se u dvije grupe. Jedna, službena, zahtijeva glasno i jasno da se smrtna kazna nipošto ne izvrši. Prijeti raskidanjem saveza, zvekeće mačem, i škotski plemići, koji tako oštro govore, puni su patosa poštenog uvjerenja. Ali oni i ne slute da se, dok oni u dvorani grme i prijete, na stražnja vrata ušuljao u Elizabetine privatne odaje drugi agent, lični predstavnik Džemsa VI, i da tamo potajno pre-

govara o drugom zahtjevu, koji je škotskom kralju mnogo važniji od života njegove majke, naime o tome da on bude priznat kao nasljednik engleskog prijestolja.

Taj tajni posrednik Džemsa VI ima nalog — tako javlja dobro informirani francuski poslanik — da je obavijesti da se to što Džems tako bučno i žestoko prijeti događa samo radi njegove časti i ugleda (»for his honour and reputation«), i da je on moli da tu žestinu ne shvati »in ill parte«, da je ne smatra nabusitim. I tako Elizabeta dobiva valjanu potvrdu, što je ona, sva je prilika, već odavno znala, naime da je Džems VI spreman da smaknuće svoje majke šutke proguta (»to digest it«) ako bi mu se pružio mamac polovičnog ili punog osiguranja njegovog prava na nasljedstvo. I uskoro započinje zakulisna trgovina najogavnije vrste. Neprijateljica i sin Marije Stjuart zbližavaju se, prvi put povezani istom mračnom namjerom, jer oboje žele u potaji isto, ali ni on ni ona neće da to pred svijetom bude otvoreno. I njoj i njemu Marija Stjuart stoji na putu, ali oni moraju da se prave kao da im je najsvetije, najvažnije, najličnije da je zaštite i obrane. A u stvari, niti se Elizabeta bori za život svoje sestre, a ni Džems VI za život svoje majke, nego se de facto oboje bore samo za lijepu gestu »na svjetskoj pozornici«. Džems VI već je davno nagovijestio da ni u krajnjem slučaju neće Elizabeti praviti teškoće, i time joj, zapravo, već dao slobodne ruke u smaknuću svoje majke. Još prije nego što ju je ta tuđinka, neprijateljica, poslala u smrt, rođeni sin ju je već žrtvovao.

Ni Francuska, ni Španjolska, ni Škotska, nitko je stvarno neće zadržati, Elizabeta to sada zna, ako bude htjela svršiti sa Marijom Stjuart. I samo jedan čovjek mogao bi sada, možda, spasiti Mariju Stjuart: sama Marija Stjuart. Trebala bi samo da zamoli milost, i Elizabeta bi, sva je prilika, bila zadovoljna s tim unutrašnjim trijumfom. U dnu duše, ona je, štoviše, u potaji samo čekala taj zov, koji bi je izbavio grižnje savjesti. Sve je ona tih tjedana učinila da bi slomila ponos Marije Stjuart. Elizabeta joj je, čim je smrtna presuda bila izrečena, poslala taj dokument, i Ejmjes Pule, taj suhi, trezveni i u svojoj penetrantnoj učtivosti samo još odvratniji činovnik, iskorištava odmah ovu priliku da osuđenicu, koja je za nj samo još »une femme morte sans nulle dignité,[1] uvrijedi. Prvi put u njenoj prisutnosti

1 Mrtva žena bez ikakvog dostojanstva (franc.).

zadržava on šešir na glavi — sitna glupa drskost jedne podređene duše, koju tuđa nesreća čini napuhanom, umjesto skrušenom; on zapovijeda njenoj posluzi da odmah odstrani prijestolni baldahin s grbom Škotske. Ali posluga uskraćuje poslušnost tom tamničaru, i kada je zatim Pule pomoću svojih potčinjenih srušio baldahin, objesila je Marija Stjuart na mjesto gdje je dotle bio pričvršćen grb Škotske — križ, kako bi pokazala da za njom stoji sila viša od Škotske; pri svakoj maloj i nesvjesnoj uvredi ruka joj je sada dobivala snažnu gestu: »Prijete mi ako ne zatražim milost«, piše ona svojim prijateljima, »ali ja kažem, ako je ona već odredila da umrem, neka samo u svojoj nepravednosti ide tim putem.« Neka Elizabeta usmrti, to gore za Elizabetu! Bolje smrt koja će njenu protivnicu pred historijom poniziti, nego prividna blagost, koja bi njenu neprijateljicu okrunila aureolom velikodušnosti! Umjesto da protiv uručene joj smrtne presude protestira ili moli milost, zahvaljuje ona skrušeno Bogu kao kršćanka na toj odluci, a Elizabeti odgovara ponosno kao kraljica: »Madam, zahvaljujem Bogu od sveg srca što mu se svidjelo da Vašim mjerama učini kraj dugotrajnom hodočašću mog života. Ja ne molim da se ono produži, imala sam previše vremena da osjetim gorčine života. Ja samo molim, budući da od ministara koji u Engleskoj zauzimaju prva mjesta ne mogu očekivati nikakve milosti, od Vas (i nikog drugog) slijedeće povlastice:

Prvo, molim da moje tijelo, čim se moji protivnici zasite mojom nevinom krvlju, odnesu moje sluge u ma koju posvećenu zemlju da budem tamo sahranjena, najbolje u Francusku, gdje počivaju kosti kraljice, moje poštovane majke, kako bi to jadno tijelo, koje nikada nije znalo za mir sve dok je bilo vezano s njegovom dušom, našlo taj mir čim se odvoji od svoje duše. Drugo, molim Vaše Veličanstvo, zbog bojazni koju gajim prema tiraniji onih čijoj ste me sili izručili, da ne budem smaknuta na ma kakvom skrovitom mjestu, nego pred licem mojih mlađih i drugih lica koja će moći onda pružiti svjedočanstvo o mojoj vjernosti pravoj crkvi i koja će kraj moga života i moje posljednje uzdahe moći braniti od svih lažnih glasina koje bi moji protivnici mogli širiti. Treće, molim Vas da se moje sluge, koje su mi posred tolikih nedaća tako vjerno služile, smiju uputiti nesmetano kamo god hoće te uživati ono malo posjeda koje im je moje uboštvo svojom oporukom ostavilo.

Zaklinjem Vas, madam, uspomenom Henrija VII, našeg zajedničkog pretka, i naslovom kraljice, koji ću nositi do svoje smrti, da mi ispunite tako opravdane želje i da mi ih potvrdite jednom riječju vaše ruke. Onda ću umrijeti kao što sam živjela. Vaša vrlo odana sestra i zatočenica, Marija, kraljica.«

Vidimo: čudnovato i protiv svakog očekivanja izmijenile su se posljednjih dana uloge te dugogodišnje borbe: otkad je Marija Stjuart primila smrtnu presudu, osjeća se sigurna i samosvjesna. Njezino srce je, kada je primila taj smrtonosni dokument, zadrhtalo manje od Elizabetine ruke kad ga je morala potpisati. Marija Stjuart imala je manje straha da umre nego Elizabeta da je usmrti.

Možda ona u dnu duše nije vjerovala u to da će Elizabeta imati smjelosti pa dopustiti da dignu ruku na nju, pomazanu kraljicu, možda je ona tu vanjsku sigurnost pokazivala samo da zavara okolinu; ali svakako jedan tako sumnjičavi promatrač kao što je Ejmjes Pule nije mogao na njoj primijetiti ni najmanjeg znaka nemira. Ona ne pita ništa, ne tuži se ništa, ni od jednog svog čuvara ne traži nikakve blagonaklonosti. Više ne pokušava uspostaviti tajne veze sa svojim vanjskim prijateljima, prestalo je sve njeno protivljenje, odbijanje i odupiranje, svjesno je predala svoju volju sudbini, bogu: neka on odluči.

U ozbiljnom pripremanju provodi ona svoje sate. Sastavlja svoju oporuku, unaprijed dijeli svoju zemaljsku imovinu svom osoblju, piše knezovima i kraljevima svijeta pisma, ali ne više da ih potiče na odašiljanje armija i na pripremanje za rat, nego da ih uvjeri u svoju spremnost da vedre duše umire u katoličkoj vjeri i za katoličku vjeru. Najzad je to nemirno srce zahvatio velik mir, strah i nada. »Najgori čovjekovi neprijatelji«, kako ih Gete zove, ne mogu ništa više njenoj očvrsnuloj duši. Isto tako kao i njezina sestra po sudbini, Marija Antoaneta, ona tek pred licem smrti shvaća svoj pravi zadatak. Smisao historijske odgovornosti veličanstveno nadilazi njen dotadašnji nehaj, sada se ona ne priprema više za milost, nego za efikasnu, demonstrativnu težnju, za trijumf u posljednjem trenutku. Ona zna da samo herojski dramatska smrt može pred svijetom okajati tragičnu zabludu njenog života, te da joj je u ovom životu data samo još jedna pobjeda: dostojna pogibija.

I prema tom pribranom, uzvišenom miru osuđenice u Foderingeju izvanredna suprotnost u Londonu: Elizabetina nesigurnost, bijesna nervoza, divlja i gnjevna smetenost. Marija Stjuart se odlučila, a Elizabeta se tek bori za svoju odluku. Nikad joj njezina protivnica nije zadavala toliko muke kao danas kad je drži potpuno u svojim rukama. Elizabeta tih tjedana gubi san, danima uporno ostaje u sumornoj šutnji: osjeća se da je neprestano obuzeta tom jedinom nesnosnom mišlju: bi li potpisala smrtnu presudu, bi li je dala izvršiti. Odbija tu misao kao Sizif kamen, ali se ona stalno opet dovalja na njene grudi svom žestinom i pritiska joj dušu. Uzalud je nagovaraju ministri, još uvijek govori njena savjest. Sve prijedloge ona odbija i traži, stalno traži, nove. Sesil nalazi da je »promjenljiva kao vrijeme«, sad hoće smrt, sad, opet, pomilovanje, sve iznova pita svoje prijatelje i navaljuje na njih da joj kažu ima li »kakav drugi put«, dok u dubini duše ipak zna da drugog puta nema. Samo kada bi se to ipak desilo, kad bi to ipak bilo učinjeno bez njenog znanja, bez njenog izričitog naloga, kad bi bar to netko za nju učinio, umjesto da to ona sama učini! Sve bješnje je stresa i drma strah od odgovornosti, neprestano odmjerava koristi i štete tako neobičnog djela, i — na očajanje svojih ministara — iz dana u dan gura od sebe odluku dvosmislenim, gnjevnim, nervoznim i nejasnim riječima do u neizvjesnost. »With weariness to talk, her Majesty left off all till a time I know nont when«,[1] žali se Sesil, koji kao mudar i hladan račundžija ne može shvatiti muke te potresene duše. Jer ako je i postavila Mariji Stjuart krutog tamničara, još jedan mnogo krući, najokrutniji na svijetu tamničar drži sada Elizabetu samu danonoćno u zatvoru: njena savjest.

Tri mjeseca, četiri mjeseca, pet mjeseci, gotovo pola godine traje već ta unutrašnja borba Elizabete protiv Elizabete, hoće li poslušati glas razbora, ili glas čovječnosti. I pored tako nesnosne prenapregnutosti živaca zapravo je samo prirodno što je ta odluka jednog dana došla neočekivano kao kakva eksplozija.

U srijedu, 1. februara 1587. (Volsingem je imao sreću, ili je to bilo svjesno, da tih dana bude bolestan) admiral

1 Osjećajući dosadu da o tome razgovara, Njeno Veličanstvo je to sve odlagalo do ne znam kada (engl.).

Hauerd pozvao je u griničkom parku državnog sekretara Devisona da odmah pođe kraljici i odnese joj na potpis smrtnu presudu Marije Stjuart. Devison je uzeo taj dokument, koji je Sesil svojom rukom napisao, i predao ga kraljici istodobno s cijelim nizom spisa. Ali čudnovato, Elizabeti, velikoj glumici, kao da se odjednom uopće nije s potpisom žurilo. Ona se pravi ravnodušna, ćaska s Devisonom o svim drugim stvarima, gleda kroz prozor da bi se divila vedrini tog zimskog jutra. Onda tek pita Devisona onako uzgred — da li je zaista zaboravila da je izričito naredila da dođe sa smrtnom presudom? — što je zapravo donio. Devison odgovara: dokumente na potpis, među njima i onaj kojeg je po Hauerdovom naročitom naređenju imao podnijeti. Elizabeta uzima u ruke listove ali pazi na to da ih ne čita. Brzo potpisuje jedan za drugim, među njima, dakako i smrtnu presudu Mariji Stjuart: sva je prilika da se prvobitno namjeravala praviti kao da je uslijed nebrižnosti, bez ikakve slutnje, među ostalim spisima potpisala i tu smrtu ispravu. Ali kod te prevrtljive žene vjetar se uvijek neočekivano brzo mijenja. Slijedeći trenutak već odaje da je ona i te kako bila svjesna što čini, jer izričito izjavljuje Devisonu da je oklijevala tako dugo samo zato da bi svima bilo posve jasno da je nerado dala svoj pristanak. Sada neka potpisanu smrtnu presudu preda kancelaru da je ovjeri velikim državnim pečatom, ali da nitko drugi za to ne sazna, te zatim neka »warrant« preda na izvršenje određenim licima. Taj nalog je jasan, on ne ostavlja Devisonu nikakvu mogućnost da posumnja u Elizabetinu odlučnu volju. I do koje mjere se ona odavna uživjela u tu misao, još snažnije dokazuje okolnost da je ona sada sasvim hladno i jasno razgovarala s Devisonom o svim pojedinostima. Smaknuće treba izvršiti u velikoj dvorani zamka, vanjsko ni unutrašnje dvorište ne čine joj se za to prikladnim. Osim toga, ona ga strogo opominje da pred svima drži u tajnosti činjenicu da je smrtna presuda potpisana. Uvijek lakne srcu kada čovjek poslije dugih muka nađe rješenje. Kao da je i nju ta konačno stečena sigurnost oraspoložila; Elizabeta postaje upravo vesela, jer u šali veli Devisonu da će bol zbog te vijesti Volsingemu sigurno zadati smrtni udarac.

Devison sada misli — a to je razumljivo — da je ta stvar svršena. On se klanja i ide k vratima. Ali, u stvari, Elizabeta nikad nije ništa odlučno riješila, i kod nje nije nikad jedna stvar istinski svršena. S vrata zove ona još jednom Devisona; vedrog raspoloženja, prave ili izigravane odlučnosti kod ove kolebljivke već je iznova potpuno nestalo. Nemirno se Elizabeta ushodala gore-dolje. Da li ipak još ima koji drugi put? Najzad, zar se »Membres of the Association« nisu zakleli da će svako lice koje bi sudjelovalo u atentatu na nju ubiti? I pošto su Ejmjes Pule i njegov drugar u Foderingeju članovi tog »Association« — zar ne bi bila njihova prokleta dužnost da to izvrše i da je oslobode odiuma javnog smaknuća? Volsingem neka svakako — tako ona moli Devisona — obojici piše u tom smislu.

Dobrom Devisonu biva nelagodno. On dobro vidi da je kraljica dala svoj potpis, a da s time ipak ništa ne želi imati: vjerojatno da on već žali što za taj važni razgovor nema nikakvog svjedoka. Ali, što mu preostaje? Nalog koji je dobio jasan je. Zato najprije odlazi u državnu kancelariju i stavlja pečat na smrtnu presudu, a zatim polazi Volsingemu, koji odmah piše pismo, po želji kraljičinoj, Ejmjesu Puleu. Kraljica je, piše on, sa žaljenjem kod njega primijetila izvjestan nedostatak u revnosti, jer s obzirom na opasnost koju za njezino veličanstvo predstavlja Marija Stjuart nije »sam od sebe i bez ikakvog daljeg naređenja« našao puta i načina da Mariju Stjuart ukloni. On bi mirne savjesti mogao na sebe preuzeti to smaknuće pošto je položio zakletvu, a time bi kraljicu, čija je odvratnost prema prolijevanju krvi opće poznata, oslobodio ovoga tereta.

Još to pismo nije moglo stići u ruke Ejmjesa Pulea, niti je ikako mogao stići njegov odgovor iz Foderingeja, a vjetar u Griniču nanovo se naglo promijenio. Slijedećeg jutra, u četvrtak, pokucao je glasnik na Devisonova vrata s ceduljicom od kraljice; ako smrtnu presudu još nije predao državnom kancelaru da je ovjeri pečatom, neka je ostavi sve dotle dok ona ponovo s njim ne porazgovara. Brzo hita Devison kraljici i izjavljuje joj da je odmah izvršio njenu zapovijed te da je smrtna presuda već ovjerena pečatom. Elizabeta kao da je nezadovoljna time. Ona šuti, ali Devisona ne kori. I, prije svega, ova dvolična žena nijednom riječju ne daje protunalog, da joj taj dokument sa pečatom opet vrati. Samo ponovno jadikuje da joj stalno to breme stavljaju na leđa. Nemirno se ushodala po sobi gore-dolje.

Devison čeka i čeka odluku, nalog, jasnu i određenu izjavu. Ali Elizabeta najednom, ne naredivši mu ništa, napušta prostoriju.

Opet eto jedne scene šekspirovskog formata, koju Elizabeta igra pred očima tog jednog gledaoca, opet se sjetimo Ričarda III kako se Bakingemu žali da njegov protivnik živi, a ipak ne izdaje jasno nalog da ga ubiju. Isti onaj uvrijeđeni pogled Ričarda III kada ga je njegov vazal shvatio, a ipak ga nije htio shvatiti, ošinuo je sada nesretnog Devisona. Jadni sekretar osjeća da je dospio na klizavo tlo i čini očajničke napore da se uhvati za druge: samo da ne preuzme sam tako ogromnu, historijsku odgovornost! Najprije je potražio Hetona, kraljičinog prijatelja, i izložio mu svoj užasni položaj: Elizabeta mu je dala nalog da smrtnu presudu preda na izvršenje, ali već sada je sagledao po cijelom njenom držanju da će ona taj dvosmisleno formulirani nalog zatim poreći. Heton sa svoje strane opet najhitnije obavještava Sesila, državnog kancelara. Ni on se neće primiti te stvari, ali za slijedeći dan saziva neku vrstu tajnog državnog savjeta: Lester, Heton i sedam drugih plemića, koji iz povjerljivog saobraćaja znaju vrlo dobro Elizabetinu nepouzdanost. Tu se prvi put govorilo jasno; zajednički su ustanovili da zbog svog moralnog prestiža Elizabeta nastoji da ne ispadne tako kao da je ona izazvala smaknuće Marije Stjuart. Ona hoće — da bi pribavila sebi alibi — da pred očima svijeta bude »iznenađena izvršenim činom«. Dužnost je, dakle, njenih vjernih prijatelja da u toj komediji sudjeluju i da prividno protiv kraljičine volje izvedu ono što ona stvarno traži. Dakako da je odgovornost za taj prividni ali traženi prepad velika, te stoga ne smije bijes njenog istinskog ili glumljenog gnjeva pasti na jednog jedinog čovjeka. Sesil zato predlaže da svi oni zajednički narede smaknuće, ali i da za to zajednički prime odgovornost. Lord Kent i lord Šruzberi su izabrani da vode nadzor nad izvršenjem smrtne presude, a sekretar Bil je izaslan s odgovarajućim instrukcijama u Foderingej. Zajednički leži sada tobožnja krivica na desetorici učesnika državnog savjeta, koji su prekoračenjem svojih kompetencija — što je Elizabeta tajno tražila — konačno skinuli s kraljičinih leđa to »breme«.

Inače je jedna od najbitnijih Elizabetinih osobina radoznalost. Uvijek želi saznati sve što se u krugu njenog dvora

i u cijeloj državi dešava. Ali začudo, ovaj put se ona ne raspituje ni kod Devisona ni kod Sesila, ni kod bilo koga drugog, što se zapravo, u međuvremenu, desilo sa smrtnom presudom Mariji Stjuart, koju je ona potpisala. Kao da je za ova tri dana zaboravila to jedno i jedino čime se inače satima, tome ima već nekoliko mjeseci, bavila. Kao da se napila Lete, tako je bez traga, izgleda, iz njenih misli iščezla ta važna stvar. I kada su joj slijedećg jutra, u nedjelju, predali odgovor Ejmjesa Pulea na onaj prijedlog, ni jednom jedinom riječju ne pita ona gdje se nalazi potpisana smrtna presuda.

Odgovor Ejmjesa Pulea nije kraljicu nimalo obradovao. On je na prvi pogled razumio kakva mu nezahvalna uloga treba biti natovarena. I on je odmah shvatio kakva ga luda nagrada čeka ako stvarno Mariju makne s ovog svijeta: kraljica bi ga onda javno napala kao ubojicu i predala ga sudu. Ne, Ejmjes Pule se ne nada nikakvoj zahvalnosti od kuće Tjudorâ, nema nimalo volje da bude izabran za ispaštača. Ali da ne bi izgledao prema kraljici neposlušan, sakrio se mudri puritanac za jednu višu instancu, za svoga boga. Smjesta je ogrnuo svoje odbijanje plaštom moralnosti. »Srce mi je puno gorčine«, odgovara on patetično, »što sam tako nesretan pa sam doživio dan kada su po želji moje dobrostive kraljice zatražili od mene da učinim djelo koje bog i pravda zabranjuju. Sve moje imanje, moj položaj i moj život na raspolaganju su Vašem Veličanstvu, i spreman sam da ih već sutra predam, ako to želite, jer sve to dugujem jedino vašoj dobrostivoj milosti. Ali, bože sačuvaj da pretrpim tako bijedan brodolom savjesti te da svom potomstvu ostavim tako veliku ljagu poslije smrti time što bih prolio nekome krv bez zakonske suglasnosti i bez javnog naloga. Nadam se da će Njeno Veličanstvo sa svojom poznatom dobrotom prijazno primiti moj odani odgovor.«

Ali Elizabeta i ne misli da to pismo svog Pulea, koga je još maloprije zbog njegovih »spotless actions, wise orders and safe regards«[1] oduševljeno hvalila, primi dobrostivo: ljutito se ushodala po sobi gore-dolje i stala grditi te »prefinjene i skrupulozne drugare« (»dainty and precise fellows«), koje sve obećavaju, a ništa ne izvršavaju. Pule je vjerolomnik, praskala je ona, on je potpisao onaj »Act of Association« da će

1 Besprijekorno djelovanje, mudre naredbe i sigurna pažnja (engl.).

svojoj kraljici služiti po cijenu svog života. Bilo je tu dosta drugih koji bi njoj za ljubav poduzeli drage volje to djelo, eto, na primjer, Vingfild. S istinskim ili glumljenim bijesom nasrnula je na nesretnog Devisona (Volsingem, kako je mudar, izabrao je bolji dio i javio da je bolestan) — koji joj je, sa žaljenjem naivno, predložio da ipak pođe otvoreno sudskim putem. Ljudi su pametniji od njega — obrecnula se ona na nj — drugog su mišljenja. Krajnje je vrijeme da se ta stvar konačno završi i sramota je za sve njih da ona još nije izvedena.

Devison šuti. On bi se mogao pohvaliti da je izvršenje već u najboljem toku. Ali on osjeća da kraljici ne bi mogao učiniti ništa neugodnije nego kada bi joj pošteno saopćio nešto što ona na nepošten način već odavno zna: naime, da je glasnik sa smrtnom presudom i pečatom na njoj već na putu u Foderingej i s njim zajedno plećat, snažan čovjek koji treba riječ pretvoriti u krv, naređenje u izvršenje: londonski krvnik.

»U MOJOJ SMRTI JE POČETAK MOG ŽIVOTA«

En ma fin est mon commencement — ovu tada još ne baš potpuno razumljivu izreku Marija Stjuart je prije mnogo godina bila uvezla u jedan brokatni rad. Sada se obistinjuje njen predosjećaj. Tek njena tragična smrt istinski je početak njene slave, samo će ona pred očima potomstva izbrisati njene mladenačke grijehe i preobraziti njene mane. Promišljeno i odlučno osuđenica se već tjednima priprema za to posljednje iskušenje. Dvaput je ona sama kao mlada kraljica morala gledati kako mladi vlastelin umire pod sjekirom, rano je, dakle, saznala da se užas takvog neizbježnog čina može nadvladati samo herojskim držanjem. Cijeli svijet i potomstvo — zna to Marija Stjuart — provjeravat će njeno držanje kada ona, kao prva pomazana kraljica, prigne šiju na krvnički panj. Svaki trzaj, svako oklijevanje, svako kukavno bljedilo u tom presudnom trenutku bilo bi izdajstvo prema njenoj kraljevskoj slavi. Zato je ona u tim tjednima iščekivanja tiho skupljala svu svoju unutrašnju snagu. Ni za što se u životu ta inače impulsivna žena nije tako mirno i svjesno pripremala kao za taj svoj posljednji čas.

Stoga se na njoj nije mogao primijetiti nijedan znak prestravljenosti, pa ni zaprepaštenosti, kada su u srijedu, 7. februara, njene sluge javile da su u zamak stigli lordovi Šruzberi i Kent s nekoliko činovnika gradskog poglavarstva. Iz predostrožnosti pozvala je ona k sebi sve svoje dvorske gospođe i većinu svoje čeljadi. Tek tada je primila izaslanstvo. Jer u svakom pojedinom trenutku želi ona od sada da budu prisutni njeni vjerni službenici, kako bi jednog dana mogli posvjedočiti da je kći Džemsa V, kći Marije od Lotaringije, da je ona u čijim žilama teče krv Tjudorâ i Stjuartâ, i najteže mogla izdržati uspravno i veličanstveno.

Šruzberi, čovjek u čijoj je kući proboravila gotovo dvadeset godina, prignuo je koljena i sijedu glavu. Malo mu podrhtava glas kad izvještava da Elizabeta nije mogla da ne popusti upornim molbama svojih podanika i ne naredi izvr-

šenje presude. Mariju Stjuart kao da nije zaprepastila ta zla vijest; bez i najmanjeg znaka uzbuđenosti — ona zna da se svaki gest upisuje u knjigu historije — ona daje da joj pročitaju smrtnu presudu, zatim se smireno prekriži i reče: »Neka je slava Bogu za tu vijest koju mi donosite. Bolje ja ne bih mogla primiti, jer mi ona najavljuje kraj moje patnje koju mi Bog ukazuje da umrem za slavu njegova imena i njegove rimokatoličke crkve«. Nijednom riječju više ne pobija presudu. Ona se više kao kraljica neće braniti od nepravde, dosuđene joj od druge kraljice, nego kao kršćanka želi primiti na se muke, i ona, možda, voli svoje mučeništvo već kao posljednji trijumf koji joj je još u tom životu ostao. Samo dvije molbe ona ima: da joj njezin ispovjednik dâ posljednju duhovnu utjehu te da izvršenje presude ne bude već slijedećeg jutra, kako bi joj ostalo mogućnosti da brižljivo sredi svoje posljednje odredbe. Obje molbe su joj odbijene. Njoj ne treba nikakav svećenik krivovjerstva, odgovara joj grof Kent, fanatičan protestant, ali će joj drage volje poslati jednog reformiranog svećenika da je pouči u istinskoj religiji. Marija Stjuart odbija da u času kada svojom smrću pred cijelim katoličkim svijetom želi posvjedočiti vjernost svojoj vjeroispovijesti prima još lekcije o pravoj vjeri od svećenika krivovjerstva. Od te lude ponude ženi posvećenoj smrti manje okrutno je odbijanje molbe za odlaganje smaknuća. Pošto joj je, naime, samo jedna noć ostavljena za pripremanje, ono nekoliko odobrenih joj sati bilo je tako popunjeno da za strah ili nemir nije bilo više nimalo mjesta. Uvijek — a to je dar božji čovjeku — onaj koji umire ima premalo vremena.

Razborito i pažljivo, što joj je ranije, na nesreću, bilo strano, Marija Stjuart raspoređuje svoje posljednje sate. Kao velika vladarica želi ona veličanstvenu smrt, i s besprijekornim osjećajem za stil, kojim se uvijek isticala, s onim naslijeđenim umjetničkim smislom i urođenim gordim stavom u opasnim trenucima, priprema Marija Stjuart svoju smrt kao kakvu svečanost, kao kakav trijumf, kao kakvu veliku ceremoniju. Ništa ne smije biti improvizirano, ništa prepušteno slučaju i raspoloženju; sve mora biti u svom efektu proračunato, sve kraljevski sjajno i impozantno udešeno. Svaka pojedinost je točno i duhovito ukomponirana, kao kakva ganutljiva ili snažno potresna strofa u herojsku poemu uzorne mučeničke smrti. Nešto ranije nego inače Marija Stjuart je naručila večeru, kako bi joj preostalo vremena da potrebna pisma u miru napiše i sabere misli. Simbolički je tom obroku dala svečani oblik posljednje večere. Pošto je sama jela, okupila je oko sebe kućnu čeljad u krugu i zatražila pehar vina. Ozbiljno, ali vedra lica digla je napunjenu kupu iznad glava svojih vjernih, koji su svi pali na koljena. Ispila je u njihovo zdravlje i održala zatim govor, u kojem ih je sve svojski opomenula da ostanu vjerni katoličkoj vjeri i da među sobom žive u miru. Zamolila ih je, to je kao kakva scena iz *vita sanctorum*,[1] svakog pojedinog među njima da joj oprosti svaku nepravdu koju mu je ona svjesno ili nesvjesno ikad nanijela. Tek tada je svakome od njih predala po jedan osobito odabran dar, prstenje i drago kamenje, ogrlice i čipke, sve same male dragocjenosti, koje su njen iščezavajući život razvedravale i ukrašavale. Na koljenima, šutke ili jecajući, obdarivani su primali darove, a protiv svoje volje i sama kraljica bila je bolno tronuta ljubavlju svojih vjernih.

Najzad se digla i prešla u svoju sobu, gdje su već gorjele svijeće pred njenim pisaćim stolom. Ima ona mnogo toga uraditi između noći i jutra: pročitati oporuku, za svoj teški put poduzeti pripreme i napisati posljednja pisma. U prvom ona najusrdnije moli svog ispovjednika da preko noći ostane budan i da se za nju moli bogu; on se nalazi, doduše, samo dvije-tri sobe dalje u zamku, ali grof Kent — fanatizam je uvijek nemilosrdan — zabranio je utješitelju da napusti svoju sobu kako ne bi mogao Mariji Stjuart udijeliti »papističku« posljednju pomast. Zatim je kraljica pisala svojoj rodbini, Anriju III i vojvodi od Giza; naročita briga, ali briga koja joj čini osobitu čast, tišti je u tom posljednjem času: da njena kućna čeljad, pošto istekne njena francuska udovička penzija, ne ostane nezbrinuta. Stoga ona moli kralja Francuske da on preuzme na se izvršenje njene oporuke i dade služiti zadušnice »za najkršćanskiju kraljicu, koja polazi u smrt kao katolkinja i lišena svega imanja.« Filipu II i papi već je prije toga otposlala pisma. Samo bi još trebala pisati jedno pismo gospodarici ovog svijeta, Elizabeti. Ali njoj Marija Stjuart ne upućuje više ni jedne jedine riječi. Ona više ništa neće moliti, ni na čemu joj zahvaljivati: samo gordom šutnjom i veličanstvenom smrću može još postiditi tu staru protivnicu.

1 Život svetaca (lat.).

Već je odavno prošla noć kada je Marija Stjuart legla u postelju. Sve što je u životu imala učiniti, učinila je. Samo još nekoliko sati ima duša sada pravo na gostoprimstvo u tom iznemoglom tijelu. U uglu sobe kleče služavke i nijemim usnama mole se bogu: one ne žele smetati spavačicu. Ali Marija Stjuart ne spava, otvorenih očiju gleda ona u veliku noć; samo je udove pustila da se malo odmore, kako bi sutra uspravna i jake duše mogla stupiti pred još jaču smrt.

Za mnoge svečanosti se Marija Stjuart odijevala, za krunisanje i krštenje, za svadbu i viteške igre, za izlete i rat i lov, za prijeme i balove i turnire, uvijek obavijena sjajem i svjesna moći koju ljepota na zemlji širi. Ali ni za kakvu priliku nije se ona brižljivije dotjerala nego za najveći čas svoje sudbine, za svoju smrt. Dane i tjedne prije toga mora da je izmišljala najdostojniji ritual umiranja i svaku pojedinost namjerno odabirala. Mora da je komad po komad pregledala svoju garderobu kako bi izabrala najdostojniju etiketu za tu još nikad pruženu priliku: kao da je htjela i kao žena u svojoj posljednjoj sujeti da za sva vremena dâ uzor kako do savršenstva dotjerana treba jedna kraljica poći na stratište. Dva je sata — od šest do osam ujutro — oblače njezine sluškinje. Neće ona kao kakva osuđenica na smrt, klateći se u jadnoj haljini, stupiti pred krvnički panj; svečano, prazničko ruho odabire ona za svoj posljednji put, svoju najozbiljniju i najbolju haljinu od tamnosmeđeg samta, opšivenu irvasovim krznom, s visokim bijelim okovratnikom i lelujavim rukama. Taj dostojanstveni sjaj zaogrnut je crnim svilenim plaštem, a njen teški skup vuče se daleko za njom, tako da ga Melvil, njezin dvorski upravitelj, mora sa strahopoštovanjem za njom nositi. Od glave do pete leluja se udovička koprena, izabrani naplećnjaci i brojanice od dragog kamenja nadomještaju sav zemaljski nakit, cipele od bijelog marokena treba da joj korak naprave nečujnim u onoj tišini, punoj iščekivanja, kada bude pristupila gubilištu. Svojeručno je kraljica iz svog ormara izabrala džepnu maramicu kojom će joj povezati oči, poput paučine tanko tkivo od najfinijeg batista sa zlatnim resama, koje je, vjerojatno, sama vezla. Svaka kopča na njenoj haljini bila je pažljivo izabrana, svaka malenkost upravo muzikalno udešena prema toj prilici, a čak je mislila i na to da će pred očima stranih ljudi morati pred panjem skinuti taj crni sjaj. Za taj posljednji krvavi trenutak Marija Stjuart je obukla krvavocrvenu donju haljinu i pripremila dugačke vatrenocrvene rukavice, da ne bi, kad joj sjekira zasiječe vrat, boja šiknute krvi suviše jako odudarala od haljine. Nikada se jedna osuđena žena nije s više umjetničkog smisla i dostojanstva pripremala za smrt.

U osam sati ujutro pokucali su na vrata. Marija Stjuart ne odgovara, još kleči na svom klecalu i glasno čita molitvu za umiruće. Tek poslije dovršene pobožnosti diže se, a na drugo kucanje otvaraju se vrata. Unutra ulazi šerif s bijelom palicom u ruci — uskoro će ona biti slomljena — i s dubokim poklonom i poštovanjem progovara: »Madam, lordovi vas čekaju i poslali su me k vama.« »Idemo«, odgovara Marija Stjuart. Ona je spremna.

Sada počinje posljednji put. Oslonjena zdesna i slijeva na po jednog od svojih slugu, sporo ona izlazi na svojim reumatičnim uzetim nogama. Trostruko se naoružala oružjem vjere da je nikakav napad straha ne bi mogao poljuljati; oko vrata nosi zlatan križ, o pojasu joj visi vrpca brojanica optočena dragujima, u ruci pobožno nosi mač u obliku raspela od slonove kosti: svijet treba vidjeti kako jedna kraljica u katoličkoj vjeri umire za katoličku vjeru. Zaboravljeni trebaju biti kakvi su grijesi i ludosti pritiskivali njenu mladost te da je vode pred krvnika kao ortaka u ubojstvu sa predumišljanjem: za sva vremena ona želi pokazati kako pada kao mučenica za katoličku stvar, kao žrtva svojih krivovjernih neprijatelja. Samo do vrata prate je i podupiru njezine sluge. Tako je sračunato i dogovoreno. Jer ne smije izgledati kao da oni sudjeluju u tom mrskom djelu i sami svoju gospodaricu vode na gubilište. Samo u njenoj sobi oni će joj pomagati i služiti je, ali neće ostati pomagači u njezinoj okrutnoj smrti. Od vrata do podnožja stepenica moraju je preuzeti dva službenika Ejmjesa Pulea: to smiju biti isključivo neprijatelji, protivnici, samo oni mogu učestvovati u zločinu, jednu pomazanu kraljicu voditi do krvničkog panja. Dolje, na podnožju stepenica, pred ulazom u veliku dvoranu, gdje se treba obaviti smaknuće, kleči Melvil, njezin dvorski upravitelj; njemu kao škotskom vlastelinu pripada zadatak da njenog sina obavijesti o izvršenom smaknuću. Kraljica ga diže na noge i zagrli. Dobro joj je došao taj vjerni svjedok, jer je njegova prisutnost može samo ojačati u čvrstom držanju, na koje se zaklela. I kada Melvil veli: »Za mene će

biti najteži zadatak moga života da saopćim kako je moja poštovana kraljica mrtva«, odgovara ona: »Ti bi se, naprotiv, morao veseliti što sam doživjela kraj svojih muka. Samo odnesi vijest da sam umrla vjerna svojoj religiji, kao prava katolkinja, prava Škotkinja, prava princeza. Neka Bog oprosti onima koji su tražili moju smrt. I reci mome sinu da nikad ništa nisam učinila što bi mu moglo načiniti štetu, te da se nikad nisam odrekla naših vladarskih prava.«

Poslije ovih riječi obraća se ona grofovima Šruzberiju i Kentu i moli ih da i gospođe iz njene pratnje budu prisutne pri njenom smaknuću. Grof Kent stavlja prigovore: žene su svojim plačom i vikom izazvale nemir, a možda i sablazan, potapajući svoje maramice u kraljičinu krv. Ali Marija Stjuart ne dâ da joj otmu njezinu posljednju volju: »Na moju časnu riječ«, odvraća ona, »ništa tome slično neće one učiniti, a ja sam uvjerena da vaša gospodarica ne bi jednoj drugoj kraljici uskratila da u posljednjem trenutku ima uza se, kao pomoć, svoje gospođe. Nemoguće, da je ona izdala tako okrutan nalog. Sve da sam ja i nižeg ranga, ona bi mi to odobrila, a ja sam joj najbliža rođakinja, ja sam od krvi Henrija VII, francuska kraljica — udovica i pomazana kraljica Škotske.«

Oba grofa počinju vijećati; najzad joj je bilo odobreno da je prate četvorica njenih slugu i dvije gospođe. Marija Stjuart se time zadovoljava. U pratnji te najodabranije i najvjernije skupine svojih ljudi i Endrjua Melvila, koji joj nosi skut, ulazi ona iza šerifa, Šruzberija i Kenta u veliku dvoranu Foderingeja.

Svu noć su u toj dvorani kucali čekićma. Sklonili su stolove i stolice, u dnu dvorane podigli platformu visoku dvije stope i pokrili je crnim platnom kao kakav katafalk. Pred panjem zastrtim crninom u sredini stoji crna klupica s crnim jastučićem, tu kraljica treba pokleknuti da bi primila smrtonosni udarac. S desne i s lijeve strane stoje po jedna stolica za grofove Šruzberija i Kenta, kao Elizabetine zastupnike, a uza zid stoje ukočeno kao od tuča, odjeveni u crni samt i pod crnim maskama, dva lika bez lica: krvnik i njegov pomoćnik. Na tu jezovitu veličanstvenu pozornicu smiju stupiti samo žrtva i krvnici: ali se u dubini dvorane guraju gledaoci. Čuvana od Pulea i njegovih vojnika, tamo je zategnuta traka, iza koje stoji dvije stotine vlastelina koji su dohitali iz susjedstva da vide jedinstven i do tada nečuven prizor, smaknuće jedne pomazane kraljice. Pred zatvorenim vratima zamka tiskaju se, osim toga, stotine i stotine ljudi iz običnog naroda, koji su primamljeni tom viješću; ali je njima prilaz zabranjen. Samo plemenita krv smije gledati kako se prolijeva kraljevska krv.

Mirno ulazi Marija Stjuart u dvoranu. Kraljica od prve godine svoga života, ona se od samog početka naučila držati kraljevski, a ta velika umješnost ne napušta je ni u ovom najtežem trenutku života. Uzdignute glave, uspinje se dvjema stepenicama na stratište. Tako se, sa petnaest godina, uspela na francusko prijestolje, također stepenicama oltara u Rensu. Tako bi se ona uspela i na prijestolje Engleske da su druge zvijezde stajale iznad njene sudbine. Tako ponizno a istovremeno ponosno klekla je ona pored kralja Francuske, pored kralja Škotske da primi svećenikov blagoslov kao što sada priginje svoju glavu da primi blagoslov smrti. Ravnodušno sluša ona dok sekretar još jednom čita smrtnu presudu. A njeno lice pri tome pokazuje tako prijazan i gotovo radostan izraz da i sam Vingfild, ogorčen joj protivnik, u svom izvještaju Sesilu, mora spomenuti da je ona proglašenje svoje smrtne presude slušala kao kakvu vijest o pomilovanju.

Ali pred njom stoji još jedno teško iskušenje. Marija Stjuart hoće da joj taj posljednji čas života bude čist i velik; on treba cijelom svijetu svijetliti kao kakav svjetionik vjere, kao veliki plamen katoličkog mučeništva. Ali je protestantskim lordovima stalo do toga da to spriječe kako se posljednja gesta njenog života ne bi vinula do izrazite ispovijesti jedne pobožne katolkinje; stoga oni još u posljednjem trenutku nastoje suvereno držanje Marije Stjuart omalovažiti sitnim zajedljivostima. Kraljica se na svom kratkom putu iz svoje sobe u dvoranu za smaknuće ogledala ne bi li među prisutnima ipak zapazila svog ispovjednika, kako bi bar nijemim znakom mogla primiti oproštaj i blagoslov. Ali, uzaludno. Njen ispovjednik nije smio napustiti svoju sobu. A sada, kad se već bila spremila da bez vjerske utjehe podnese smaknuće, neočekivano se na gubilištu pojavljuje dr Flečer, reformirani župnik Piterbaroa; do posljednjeg trena njenog života probija se jezovito okrutna borba dviju religija, koja je pomutila njenu mladost i razorila njenu sudbinu. Lordovi, doduše, znaju već po tome što je ona to tri puta ponovno odbila, da će uvjerena katolkinja Marija Stjuart radije umri-

jeti bez vjerske utjehe nego da tu utjehu primi od heretičkog svećenika. Ali kao što se Marija Stjuart ponosi svojom religijom, žele se i protestanti ponositi svojom, te oni traže prisutnost svog boga. Pod izlikom nježne brige za spas njene duše, reformirani župnik započinje vrlo prosječnu propovijed koju Marija Stjuart, u nestrpljivoj želji da što prije umre, uzalud nastoji prekinuti. Tri-četiri puta moli ona dra Flečera da se ne trudi jer ona ostaje čvrsto u rimokatoličkoj vjeri, za čiju obranu sada, božjom milošću, smije proliti svoju krv. Ali mali župnik ima malo poštovanja prema volji žene koja sada treba umrijeti, a vrlo mnogo sujete. Svoju je propovijed tako pomno i brižljivo pripremio i osjeća se visoko počašćen što je pred tako odličnim slušaocima može izreći. Priča i vergla dalje, tako da Mariji Stjuart ne preostaje ništa drugo protiv tog dosadnog propovijedanja nego da kao oružje uzme u jednu ruku svoje raspelo, a u drugu svoj molitvenik, da klekne i počne se glasno moliti bogu da bi to lupetanje svetim riječima nadvikala. Umjesto da zajednički dignu glas zajedničkom bogu za dušu jednog žrtvovanog čovjeka, bore se dva koraka od stratišta te dvije religije jedna protiv druge; kao i uvijek, mržnja je jača od poštovanja prema tuđoj nevolji. Šruzberi i Kent, a s njima većina tog skupa, mole se bogu na engleskom, a Marija Stjuart i njezina kućna čeljad na latinskom jeziku. Tek kada je župnik konačno ušutio i ponovo nastala tišina, uzima Marija Stjuart isto tako na engleskom riječ i izgovara glasno molitvu za pogođenu crkvu Kristovu. Ona zahvaljuje što je došao kraj njenim patnjama i glasno ispovijeda, pritisnuvši raspelo na grudi, da se nada da će je spasiti krv Isusova, čiji križ u rukama drži i za koga je spremna proliti krv. Još jednom pokušava fanatični erl od Kenta omesti njenu riječ, opominje je da se ostavi tih »popish trumperies«, tih papističkih obmana. Ali je ova umiruća žena predaleko već od svakog zemaljskog sporenja. Nijednim glasom, nijednim pogledom ne odgovara ona na to, nego podignutim glasom, da jasno čuje cijela dvorana, kaže da svim srcem oprašta svim svojim neprijateljima koji su tako dugo za njenom krvlju težili, i boga moli da ih povede k istini.

Nastaje tajac. Marija Stjuart zna što će sada doći. Još jednom cjeliva raspelo, prekriži se i rekne: »Kao što su tvoje ruke, Isuse Kriste, ovdje na ovom križu razapete, tako

i ti mene primi u svoje samilosne ruke i oprosti mi sve grijehe. Amen.«

Srednji vijek je okrutan i nasilan, ali zato nije bezdušan. I u nekim svojim običajima on je sačuvao dublju svijest o svojoj nečovječnosti nego naše doba. Svako smaknuće, bilo ono ne znam kako barbarsko, imalo je onda, usred one grozote, kratak trenutak ljudske veličine: krvnik prije nego što bi se latio da osuđenika ubije ili muči, morao je svoju žrtvu moliti za oproštenje što diže ruku na njezino živo tijelo. Tako su i sada krvnik i njegov pomoćnik, zastrti maskama, klekli pred Mariju Stjuart i zamolili je za oproštenje što su joj prinuđeni zadati smrt. I Marija Stjuart odgovara: »Opraštam vam od svega srca, jer se nadam da će ova smrt učiniti kraj svim mojim patnjama.« Tek poslije toga krvnik i njegov pomoćnik su ustali i stali se spremati za svoj posao.

Istodobno su obje gospođe počele razodijevati Mariju Stjuart. Ona i sama pomaže da joj skinu sa vrata *agnus dei.*[1] Ona to čini čvrstom rukom i — kako kaže glasnik njenog neprijatelja Sesila — »tako žurno kao da je nestrpljiva da ostavi ovaj svijet.« Kad je crni plašt, kad je crna haljina pala s njenih ramena, sijevnula je njena donja crvena haljina, i kada su joj služavke navukle na ruke crvene rukavice, stajala je ona najednom tu kao kakav krvav plamen, veličanstven, nezaboravan lik. A sada je došao na red sastanak. Kraljica je zagrlila svoje sluškinje i opomenula ih da glasno ne jecaju i ne kukaju. Tek tada je klekla na jastuk i izgovorila razgovijetnim glasom latinski psalam: »In te, Domine, confido, ne confundar in aeternam.«[2]

Sada više nema mnogo što da se učini. Samo još treba staviti glavu na panj, koji ona, ljubavnica svoje smrti, obuhvaća objema rukama.

Do posljednjeg trenutka Marija Stjuart je sačuvala kraljevsku veličinu. Ni jednim pokretom, ni jednom riječju nije ona odala strah. Kći Stjuartâ, Tjudorâ i Gizâ dostojno se pripremila za smrt. Ali što pomaže sve ljudsko dostojanstvo, sve ono naučeno i naslijeđeno držanje prema onom užasu što pri svakom ubojstvu ostaje! Nikad ne može — i tu lažu sve knjige i svi izvještaji — smaknuće jednog čovjeka biti romantično dirljivo. Uvijek smrt pod krvničkom sjekirom postaje

1 Janje božje (lat.).
2 U tebe se, Gospodine, uzdajem da se ne zbunim u vječnosti (lat.).

užasna grozota i gadna klaonica. Prvi krvnikov udarac je promašio, nije pogodio u vrat, nego tupo u potiljak. Krkljanje i stenjanje javilo se zagušeno iz usta mučenice, ali ne glasno. Drugi uadrac zasjekao je duboko u vrat i krv je jako šiknula uvis. Ali te treći udarac rastavio je glavu od trupa. A onda opet jedan strahovit prizor: kada je krvnik htio glavu dići za kosu i pokazati je, dohvatio je samo periku, i glava se odvojila. Kao kakva kugla zakotrljala se ona i zatreskala, oblivena krvlju, po podu od dasaka, i kada ju je krvnik sada ponovno dohvatio i digao, ugledali su — sablastan je to bio prizor — glavu jedne stare žene sijede ošišane kose, i na jedan trenutak užas od tog kasapljenja je sledio gledaoce, nitko nije ni disao niti išta progovorio. A onda je župnik Piterboroa najzad teškom mukom smogao iz sebe poklik: »Živjela kraljica!«

Blijedo gleda tuđa, kao vapno bijela glava ugaslim očima u plemiće, koji bi, da su kocke drukčije pale, bili njeni najvjerniji sluge i najrevnosniji podanici. Još otprilike četvrt sata trzaju se konvulzivno usne, koje su nadljudskom snagom u sebi sapinjale strah ljudskog bića, i zubi cvokoću. Da bi užas tog prizora ublažili, brzo preko trupa i preko meduzinske glave prebacuju crno sukno, i već posred skamenjene šutnje hoće momci odnijeti crni teret, kad najednom mali incident prekida taj blijedi užas. Jer u trenutku kada su krvnici stali dizati krvlju obliven trup da ga odnesu u susjednu sobu, gdje je trebao biti balzamiran, nešto se pod haljinama počelo micati. Da to nitko nije primijetio, došuljalo se psetance, kraljičino miljenče, za njom, i kao u strahu za njezinu sudbinu privilo joj se uz tijelo. Sada je iskočilo, poprskano i mokro od prolivene krvi, lajalo je, grizlo, kevkalo i štektalo i nikako nije od mrtvog tijela odstupalo. Silom ga krvnici žele otrgnuti. Ali se ono ne da uhvatiti niti odmamiti, divlje nasrće na te strane velike crne životinje, koje su ga krvlju njegove voljene gospodarice tako ljuto ranile. Strasnije od svіju i bolje od njenog sina i hiljada onih koji su joj se zakleli na vjernost, borila se ta životinjica za svoju gospodaricu.

EPILOG

1587—1603.

U grčkoj drami uvijek poslije mračne, dugotrajne tragedije dolazi kratka i drska satirska igra: epilog takve vrste ne nedostaje ni u drami Marije Stjuart; ujutro 8. februara pala je njena glava, i već slijedećeg jutra saznao cijeli London za izvršenje smrtne kazne. Beskrajnim likovanjem pozdravljena je ta vijest u gradu i na selu. I da inače vrlo fino uho vladaričino nije najednom postalo neosjetljivo i gluho, Elizabeta bi se sada, zapravo, morala raspitati koju svečanost njezini podanici van kalendara slave tako bučno. Ali se ona mudro čuvala da to zapita; sve pripijenije i pripijenije zaogrće se ona čarobnim plaštom vlastite bezazlenosti. Ona hoće da je službeno obavijeste o smaknuću njene suparnice, ili, bolje rečeno, da je »iznenade«.

Mutan posao da kraljicu — koja, tobože, nema ni pojma — obavijesti o smaknuću njene »dear sister« dopada Sesila. On se pri tome ne osjeća nimalo ugodno. U dvadeset godina prohujalo je nad glavom tog osvjedočenog savjetnika u sličnim prilikama mnogo svakojakih olujina, u svom gnjevu iskrenih ili državnopolitički glumljenih; i ovaj put se taj mirni, ozbiljni čovjek u duši naoružao naročitom hladnokrvnošću prije nego što je uašo u dvoranu za primanja, pred svoju vladaricu, da bi je najzad službeno obavijestio o izvršenom smaknuću. Ali scena koja je sada nastala besprimjerna je. Kako?! Tko se to usudio bez njenog znanja, njezine izričite zapovijedi smaknuti Mariju Stjuart? Nemoguće! Neshvatljivo! Nikada ona ne bi imala na umu tako groznu namjeru sve dok ne bi kakav vanjski neprijatelj stupio na englesko tlo. Njezini savjetnici su je prevarili, izdali, ponijeli su se prema njoj kao nitkovi. Njen ugled, njena čast je nepopravljivo ukaljana pred cijelim svijetom tim perfidnim i podmuklim činom. Ah, njena sirota, nesretna sestra, pala je kao žrtva gadne zablude, podlog lupeštva! Elizabeta jeca i viče i lupa nogom o pod kao bjesomučna. Na najokrutniji način grdi sjedokosog čovjeka što se s drugim članovima Savjeta usu-

dio bez njene izričite dozvole pustiti da se potpisana smrtna presuda izvrši.

Sesil i njegovi prijatelji, međutim, nisu ni za trenutak posumnjali u to da će Elizabeta tu »ilegalnu« državnu akciju, koju je ona sama udesila, otkloniti od sebe kao »omašku podređenih vlasti«. Svjesni svoje poželjne neposlušnosti, udružili su se da zajednički riješe kraljicu tog »bremena« odgovornosti. Ali su oni mislili da će se Elizabeta tom smicalicom koristiti samo pred svijetom i *sub rosa*,[1] a da će im u privatnoj sobi za prijem izreći čak zahvalnost što su tako brzo maknuli s ovog svijeta njenu suparnicu. Ali je Elizabeta svoj glumljeni bijes u sebi tako pripremila da je on protiv njene volje ili, u najmanju ruku, izvan njene volje djelovao kao iskren. I to što se sada sručilo na Sesilovu glavu, nije bila tek teatarska grmljavina, nego porazna provala istinskog bijesa, uragan psovki, provala grdnji. Zamalo pa da Elizabeta fizički ne napadne svog najvjernijeg savjetnika, ona ga vrijeđa tako nečuvenim riječima da taj stari čovjek daje ostavku; i stvarno, on se za kaznu zbog svoje tobožje drskosti neko vrijeme ne smije više pojavljivati na dvoru. Sada je tek bilo jasno kako je spretno, kako dalekovidno uradio Volsingem, pravi pokretač svega ovoga, kada je smatrao da je za vrijeme tih presudnih dana potrebno da bude bolestan ili da se učini bolesnim. Jer se na njegova zamjenika, nesretnog Devisona, izlio cijeli kabao vrućeg kraljičinog gnjeva. On je bio određen da bude biblijski ovan, demonstracioni objekt Elizabetine nevinosti. Nikad on nije imao prava, zaklinje se sada Elizabeta, da Sesilu preda smrtnu presudu i da je ovjeri državnim pečatom. Protiv njene želje i volje on je na svoju ruku radio i svojom drskom nametljivošću nanio joj neizmjernu štetu. Na njezinu zapovijed podižu u Zvjezdanoj dvorani javnu optužbu protiv nevjernog, u stvari, suviše vjernog činovnika: jednim sudskim rješenjem treba svečano pred Evropom ustanoviti da smaknuće Marije Stjuart pada na teret samo tom nitkovu, te da Elizabeta o svemu tome nije imala ni pojma. Dakako, isti oni državni savjetnici koji su se bili zakleli da će odgovornost bratski podijeliti među sobom, ostavljaju svog druga na cjedilu; oni samo žure da iz te kraljevske olujine spasu svoje ministarske položaje i sinekure.

---

1 Pod ružom (lat.). Ruža je simbol šutljivosti, dakle: u potaji, prikriveno.

Devison, koji za Elizabetinu zapovijed nema nikakvog svjedoka osim nijemih zidova, biva osuđen na deset hiljada funti, na svotu koju on nikad neće moći platiti, i bačen je u tamnicu; kasnije su mu, doduše, krišom dodijelili neku penziju, ali nikad se više nije smio za Elizabetinog života pojaviti na dvoru, njegova je karijera bila razorena, njegov život konačno završen. Uvijek je za dvorane opasno kada ne shvaćaju skrivene želje svog vladara. Ali je katkada za njih još kobnije kada ih suviše dobro shvate.

Dražesna bajka o Elizabetinoj nevinosti i bezazlenosti i suviše je smjelo ukrašena da bi je suvremenici smatrali istinitom. I bio je, možda, samo jedan jedini čovjek koji je u taj prikaz pun fantazije povjerovao, a to je, začudo, sama Elizabeta. Jer jedna od najznačajnijih osobina histeričnih ili ovlaš histeričnih priroda nije samo njihova sposobnost da dobro lažu nego i da same sebe lažu. Što one hoće kao istinu, to za njih biva istina, i njihovo svjedočanstvo može katkad biti najpoštenija od svih laži i, stoga, najopasnija. Elizabeta je vjerojatno osjećala da je potpuno iskrena kada je na sve strane izjavljivala i zaklinjala se da smaknuće Marije Stjuart nije nikad naredila niti ga je uopće željela. Jer je u njoj, stvarno, postojala upola volja koja taj čin nije htjela, i sada je sjećanje na to nehtijenje postepeno potiskivalo njeno suučesništvo u tom podsvjesno željenom činu. Njezina provala bijesa kod prijema vijesti koju je ona htjela kao istinu, ali nije htjela da je zna, nije bila samo teatarski prethodno uvježbani, nego istovremeno — u njenoj prirodi sve je razdvojeno — pravi, pošteni gnjev, osjećaj neoprostivosti samoj sebi što je dala da njeni čistiji instikti budu silovani, iskreni gnjev i prema Sesilu što ju je u taj čin uvukao, a ipak je nije znao poštedjeti od odgovornosti. Tako se strasno Elizabeta lažnim uvjeravanjima uživjela u svoju autosugestiju da se smaknuće desilo protiv njene volje, da je od sada u njenim riječima zvučao jedan gotovo uvjerljiv akcenat. Ne djeluje, zaista, više kao prijevara kada ona u crnini prima francuskog poslanika i kune se da »ni smrt oca, ni smrt njezine sestre nije tako dirnulo njeno srce«, ali je ona »sirota, slaba žena, okružena neprijateljima«. Da oni članovi njenog državnog savjeta koji su je tako nisko nasamarili nisu bili toliko vremena u njezinoj službi, ona bi im položila glave na krvnički panj. Ona sama potpisala je smrtnu presudu samo zato da bi svoj narod umirila, ali samo tada kada bi kakva strana

armija prodrla u Englesku ona bi stvarno dozvolila da se ta presuda izvrši.

Tu upola istinu i upola laž — da ona zaista nikad nije htjela smaknuće Marije Stjuart — podržava Elizabeta i u pismu koje je svojom rukom napisala Džemsu VI, kralju Škotske. Ponovo ga ona svečano uvjerava u svoju najdublju bol »zbog nitkovske zablude«, koja se desila potpuno protiv njene volje i bez njenog pristanka (»without her knowledge and consent«). Poziva boga za svjedoka da je »u toj stvari nevina« i da nikad nije niti pomislila da Mariju Stjuart da smaknuti (»she never hat thought to put the Queen, your mother, to death«), premda su joj iz dana u dan njezini savjetnici to trubili u uši. I pretpostavljajući prirodan prigovor da Devisona samo gura preda se kao krivca, veli ona ponosno da je nikakva sila na svijetu ne bi mogla navesti na to da nešto što je ona sama naredila svali drugome na leđa.

Ali Džems VI nije nipošto naročito željan da sazna istinu. On, sa svoje strane, hoće samo jedno: otkloniti od sebe sumnju da život svoje majke nije dovoljno energično branio. On, dakako, ne može smjesta reći da i amen, nego, kao i Elizabeta, mora sačuvati privid iznenađenja i ogorčenja. On, dakle, pronalazi veliku gestu; svečano izjavljuje da takav akt ne smije ostati nekažnjen. Elizabetinom izaslaniku zabranjuje da stupi na tlo Škotske, a po njeno pismo šalje vlastitog glasnika u pogranični grad Bervik: trebalo je da svijet vidi kako Džems VI ubojicama svoje majke jarosno pokazuje zube. Ali je londonski kabinet već odavno spravio pravi prašak za varenje, kako bi gnjevnog sina naveo na to da vijest o smaknuću svoje majke šutke »proguta«. Istodobno s Elizabetinim pismom, namijenjenim »svjetskoj pozornici«, otišlo je privatno, diplomatsko pismo u Edinburg, u kome Volsingem saopćava škotskom kancelaru da je Džemsu VI nasljedstvo na prijestolje u Engleskoj osigurano, te da je time taj mračni posao perfektuiran. Taj slatki napitak djeluje čarobno na navodno tako bolno uzbuđenog kralja. Džems VI ne spominje više nijednom riječju otkazivanje saveza. Ne kida se on zbog toga što mrtvo tijelo njegove majke i dalje leži nesahranjeno u crkvenom kutku. On ne protestira ni zbog toga što se njena posljednja volja, da joj tijelo nađe pokoja u francuskoj zemlji, grubo ne poštuje. Kao pod kakvom magijom, on je najednom uvjeren u Elizabetinu nevinost, i spremno prihvaća lažnu verziju »zablude«. »Vi time sa sebe spirete ljagu krivice u onom nesretnom događaju« (»Ye purge your self of une unhappy fact«), piše on Elizabeti i želi, kao valjan primalac penzije od engleske kraljice, da njeno »časno držanje bude zauvijek u svijetu znano«. Zlatan vjetar obećanja utišao je buran val njegove zlovolje. I sada mir i sloga vladaju između sina i žene koja je izrekla smrtnu presudu njegovoj majci.

Moral i politika idu posebnim putevima, stoga se jedan događaj prosuđuje s potpuno različitih stanovišta, ovisno o tome da li se ocjenjuje sa stanovišta humaniteta ili, pak sa stanovišta političke koristi. Moralno ostaje smaknuće Marije Stjuart kao potpuno neoprostiv akt: protiv svakog međunarodnog prava zadržali su u zatočeništvu usred mira susjednu kraljicu, iz potaje spleli zamku i na najperfidniji je način u nju namamili. Ali se isto tako ne može osporiti da je, gledano s državno-političkog stanovišta, smaknuće Marije Stjuart bilo za Englesku ispravna mjera. Jer u politici ne odlučuje — na žalost! — pravo kod poduzimanja neke mjere nego njezin uspjeh. A kod smaknuća Marije Stjuart uspjeh u političkom smislu naknadno opravdava ubojstvo, jer ono nije Engleskoj i njezinoj kraljici donijelo nemir, nego mir. Sesil i Volsingem pravilno su ocijenili pozitivne odnose snaga. Oni su znali da strane države pred jednom zaista jakom vladom uvijek bivaju slabe i na njena nasilja i, štoviše, zločine, kukavno gledaju kroz prste. Oni su točno računali da se svijet zbog tog smaknuća neće dati razdražiti, i stvarno: osvetničke fanfare iz Francuske i Škotske najednom su zamrle. Anri III nipošto ne prekida, kako je bio zaprijetio, diplomatske odnose s Engleskom, i ne šalje, kao ni onda kada je trebalo spasavati živu Mariju Stjuart, ni jednog jedinog vojnika preko Kanala da bi je mrtvu osvetio. Svakako, u Notr-Damu je dao da se odslože svečane zadušnice, a pjesnici su napisali nekoliko elegijskih strofa: ali je Marija Stjuart za Francusku time bila skinuta s dnevnog reda i zaboravljena. U škotskom parlamentu bilo je malo galame, Džems VI je obukao korotno odijelo; ali je uskoro odjahao na konjima koje mu je poklonila Elizabeta, u pratnji pasa koje mu je Elizabeta poklonila, sa zadovoljstvom u lov, i ostao i dalje najpogodniji susjed kojega je Engleska ikad poznavala. Samo se Filip, spori španjoski kralj, trgnuo i stao spremati armadu. Ali je on stajao sam i protiv Elizabetine sreće, koja spada u njenu veličinu, kao što je to kod svih slavnih vladara. Još prije nego što je došlo do bitke, rasturila se nepobjediva armada u oluji, i time u sebi slomio dugo spremni napad protureformacije. Eli-

zabeta je konačno pobijedila, a Engleska smrću Marije Stjuart izdržala svoju najtežu opasnost. Prošla su vremena defanzive, sada će se engleska flota moći rasprostrti preko svih oceana, prema svim dijelovima svijeta i veličanstveno ih povezati u svjetsko carstvo. Bogatstvo raste, nova umješnost cvjeta u posljednjim godinama Elizabetina života. Nikada ta kraljica nije bila slavljena, nikada više voljena i poštovana kao poslije tog najgoreg djela. Uvijek su velike državne građevine sazidane od kamena okrutnosti i nepravde, uvijek su njihovi temelji cementirani krvlju; u politici nemaju pravo samo pobijeđeni, i historija željeznim koracima prelazi preko njih.

Sinu Marije Stjuart, ostalo je, istina, još jedno grdno iskušenje strpljivosti: neće jednim skokom, kako je sanjao, dospjeti na englesko prijestolje, neće tako brzo, kako se nadao, biti isplaćena nagrada za njegovu prodanu popustljivost. On mora — najteža muka za jednog častoljupca — čekati, čekati i samo čekati. Petnaest godina, gotovo isto toliko koliko je njegovu majku Elizabeta držala u zatočeništvu, morao je on besposleno drijemati u Edinburgu, i čekati, čekati, čekati, dok najzad staroj ženi ne padne žezlo iz ledene ruke. Mrzovoljno je on stolovao po svojim zakonima, često je jahao u lov, pisao traktate o religioznim i političkim pitanjima, ali je njegovo glavno zanimanje ostalo to dugo i pusto i dosadno iščekivanje izvjesne vijesti iz Londona. Dugo je nije bilo. Jer kao da je prolivena krv njezine protivnice oživjela Elizabetine žile. Poslije smrti Marije Stjuart biva ona sve jača, sve pouzdanija, sve zdravija. Sada su njene besane noći prošle, grozničav nemir svijesti, od koga je patila, u mjesecima i godinama svoje neodlučnosti, izravnan je mirom koji je sada njenoj zemlji, njenom životu podaren. Nikakav smrtnik ne usuđuje joj se više osporavati pravo na prijestolje, i samoj smrti suprotstavlja ta ljubomorna žena strasnu energiju, ni njoj neće dati svoju krunu. Sedamdesetogodišnja žena, žilava i nepopustljiva, neće umrijeti, danima luta unaokolo, iz jedne sobe u drugu, ne može izdržati u krevetu, ne može izdržati u sobi. Strahovito žilavo se brani da bilo kome na svijetu prepusti mjesto za koje se tako žilavo i bezobzirno borila.

Ali je konačno došao i njen čas, najzad je smrt u teškoj borbi oborila tu nepopustljivu ženu; ako joj hropću pluća, još uvijek kuca, doduše, sve slabije i slabije, staro buntovno srce. Pod prozorom čeka, s osedlanim konjem, izaslanik nestrpljivog nasljednika iz Škotske izvjestan ugovoreni znak. Jer je jedna od Elizabetinih dvorskih dama obećala da će u istom trenutku kada Elizabeta pusti posljednji dah, spustiti odozgor prsten. Dugo to traje. Uzalud pogleda glasnik gore; stara djevičanska kraljica, koja je toliko prosaca odbila, još uvijek ne da smrti do svog tijela. Konačno, 24. marta, zveknuo je prozor, isturila se brzo jedna ženska ruka, prsten je pao. Odmah je kurir skočio na konja i bez odmora, za dva i pol dana, u galopu dojezdio u Edinburg (brzina koja je u to doba postala slavna). Isto tako žestoko prije trideset i sedam godina dojezdio je lord Melvil na konju iz Edinburga u London, kako bi javio da je Marija Stjuart dala život sinu, kao što sada taj drugi glasnik juri u Edinburg tome sinu, kako bi mu javio da mu je Elizabetina smrt podarila drugu krunu. Jer Džems VI Škotski u ovom času je najzad istodobno postao i kralj Engleske, Džems I. U sinu Marije Stjuart obje su te krune zauvijek sjedinjene, nesretna borba tolikih pokoljenja je završena. Mračnim i krivudavim stazama ide često historija, ali se uvijek ispunjava na kraju povijesni smisao, uvijek nužnosti konačno izvojuju svoje pravo.

Džems I se s uživanjem smješta u palaču Vajthol, o kojoj je kao svojoj sanjala njegova majka. Najzad se on riješio novčanih briga a častoljublje se utolilo; njegove misli su upravljene samo na udobnost, a ne na besmrtnost. Često odlazi u lov, rado posjećuje teatar da bi tamo (jedino dobro zbog čega ga možemo slaviti) protežirao stanovitog Šekspira i druge uvažene pjesnike. Slabunjav, lijen i nenadaren, bez ikakvih duhovnih sklonosti kojima je raspolagala Elizabeta, bez smjelosti i strasti svoje romantične majke, upravlja on ispravno zajedničkim nasljedstvom obiju međusobno neprijateljskih žena: ono za čim su njih dvije s najvatrenijom napregnutošću duše i svijesti žudjele, to je njemu, koji je strpljivo čekao, palo bez borbe u krilo. Ali sada, pošto su Engleska i Škotska ujedinjene, možemo i zaboraviti da su kraljica Škotske i Engleske trovale jedna drugoj život mržnjom i neprijateljstvom. Nije sada više jedna u pravu, a druga u nepravu, objema je smrt vratila isti rang. Stoga konačno one koje su toliko vremena stajale jedna protiv druge, mogu sada počivati jedna pored druge. Džems I dao je da se mrtvo tijelo njegove majke iz groblja u Piterbarou, gdje je ležala usamljena kao kakav izgnanik, prenese uz svečani sjaj buktinja u grobnicu engleskih kraljeva, u opatiju Vestminster.

U kamenu uklesan postavljen je lik Marije Stjuart, u kamenu uklesan lik Elizabete odmah do njenog. Sada je stara kavga zauvijek stišana, više ne osporavaju jedna drugoj pravo i mjesto. I one koje su se u životu neprijateljski izbjegavale, sada najzad počivaju sestrinski jedna do druge, u istom svetom snu besmrtnosti.

DRAMATIS PERSONAE

ŠKOTSKA (1542—1548, 1561—1568)

DŽEMS (JAMES) V, 1512—1542, otac Marije Stjuart.

MARIJA OD GIZ-LOTARINGIJE (Marie de Guise-Lotharingie), 1515—1560, njegova žena, majka Marije Stjuart.

MARIJA STJUART (Mary Stuart), 1542—1587.

DŽEMS STJUART, erl od Marea (James Stuart, earl of Moray), 1533—1570, nezakoniti sin Džemsa V sa Margaret Daglas (Margaret Douglas), kerkom lorda Erskina (Erskine), polubrat Marije Stjuart, regent Škotske prije i poslije vlade Marije Stjuart.

HENRI DARNLI (Henry Darnley), 1546—1567, praunuk Henrija VII, po svojoj majci ledi Lenoks (lady Lennox), nećakinji Henrija VIII. Drugi muž Marije Stjuart i kao takav uzdignut na položaj škotskog sukralja.

DŽEMS (JAMES) VI, 1566—1625, sin Marije Stjuart i Henrija Darnlija. Poslije smrti Marije Stjuart (1587) zakoniti kralj Škotske, poslije smrti Elizabetine (1603) kralj Engleske pod imenom Džems I.

VILJEM MEJTLAND OD LETINGTONA (William Maitland of Lethington), državni kancelar Marije Stjuart.

DŽEMS MELVIL (JAMES MELVILLE), diplomatski povjerenik Marije Stjuart.

DŽEMS DAGLAS, ERL OD MORTONA (James Douglas, Earl of Morton), regent Škotske poslije ubojstva Marea, smaknut 1581.

METJU STJUART, ERL OD LENOKSA (Mathew Stuart, Earl of Lennox), otac Henrija Darnlija, glavni tužilac Marije Stjuart poslije njegovog ubojstva.

ARGAJL (ARGYLL), EREN (ARRAN), MORTON DAGLAS (DOUGLAS), ERSKIN (ERSKINE), GORDON, HERIS (HARRIES), HANTLI (HUNTLY), KERKKOLDI OD

GREJNDŽA (KIRKCALDY OF GRANGE), LINSI (LINSAY), MAR, RIVEN (RUTHVEN) — Lordovi, čas pristalice, čas protivnici Marije Stjuart, čas svi zajedno u savezu, čas u savezu jedni protiv drugih. Skoro bez izuzetka svi su završili nasilnom smrću.

MERI BITON (MARY BEATON), MERI FLEMING, MERI LIVINGSTON (LIVINGSTONE), MERI SITON (SEATON) — Četiri Marije, drugarice Marije Stjuart iz djetinjstva.

DŽON NOKS (JOHN KNOX), 1505—1572, propovjednik škotske »kirk«, glavni protivnik Marije Stjuart.

DAVID RICIO (RIZZIO), muzičar i sekretar na dvoru Marije Stjuart, ubijen 1566.

PJER D'ŠASTELAR (PIERRE DE CHASTELARD), francuski pjesnik na dvoru Marije Stjuart, smaknut 1563.

DŽORDŽ BJUKENEN (GEORGE BUCHANAN), humanist i odgojitelj Džemsa VI, autor mržnjom najnadahnutijih pamfleta protiv Marije Stjuart.

FRANCUSKA (1548—1561)

ANRI (HENRY) II, 1518—1599, od 1547. kralj Francuske.

KATARINA MEDIČI (MEDICI), 1519—1589, njegova žena.

FRANSOA (FRANÇOIS) II, 1544—1560, njegov najstariji sin, prvi muž Marije Stjuart.

ŠARL (CHARLES) IX, 1550—1574, mlađi brat Fransoaa II, poslije njegove smrti kralj Francuske.

KARDINAL LOTARINGIJSKI, KLOD D' GIZ (CLAUDE DE GUISE), FRANSOA D'GIZ (FRANÇOIS DE GUISE), ANRI D' GIZ (HENRY DE GUISE) — Četiri Giza.

RONSAR (RONSARD), DI BELE (DU BELLAY), BRANTOM (BRANTOME) — Pjesnici, autori djela u slavu Marije Stjuart.

ENGLESKA (1561—1568)

HENRI (HENRY VII, 1457—1509, od 1485. kralj Engleske, djed Elizabete i pradjed Marije Stjuart i Darnlija.

HENRI VIII, 1491—1574, njegov sin, od 1509. kralj.

ANA BULEN (ANNE BOLEYN), 1507—1536, druga žena Henrija VIII, proglašena za preljubnicu i smaknuta.

MARIJA (MARY) I, 1516—1558, kći Henrija VIII iz braka s Katarinom Aragonskom, poslije smrti Edvarda VI (1553) kraljica Engleske.

ELIZABETA (ELIZABETH), 1553—1603, kći Henrija VIII i Ane Bulen, za života svog oca proglašena za bastarda, ali poslije smrti svoje polusestre Marije (1566) kraljica Engleske.

EDVARD (EDWARD) VI, 1537—1553, sin Henrija VIII, iz njegovog trećeg braka s Ivanom Simer (Seymour), kao dijete vjeren s Marijom Stjuart, od 1547. kralj.

DŽEMS I, sin Marije Stjuart, nasljednik Elizabetin.

VILJEM SESIL (WILLIAM CECIL), lord BARLI (BURLEIGH), 1520—1598, svemoćni i vjerni Elizabetin državni kancelar.

SER FRANCIS VOLSINGEM (SIR FRANCIS WALSINGHAM), državni sekretar i ministar policije.

VILJEM DEVISON (WILLIAM DAVISON), drugi sekretar.

ROBERT DADLI, ERL OD LESTERA (Dudley of Leicester), 1532—1588, ljubavnik i povjerenik Elizabete, koja ga je Mariji Stjuart predložila za muža.

TOMAS HAUERD, vojvoda od Norfeka (Thomas Howard, Duke of Norfolk), prvi plemić kraljevstva, prosac Marije Stjuart.

TOLBOT, ERL OD ŠRUZBERIJA (Talbot, earl of Shrewsbury), kome je Elizabeta povjerila da petnaest godina čuva Mariju Stjuart.

LONDONSKI KRVNIK

SADRŽAJ

	Uvod	5
I.	Kraljica u kolijevci	9
II.	Mladost u Francuskoj	19
III.	Kraljica, udovica, a ipak kraljica	29
IV.	Povratak u Škotsku	43
V.	Stijena se zakotrljala	57
VI.	Veliko političko tržište braka	69
VII.	Drugi brak	85
VIII.	Kobna noć u Holirudu	99
IX.	Prevareni izdajnici	115
X.	Strahovito zapetljavanje	129
XI.	Tragedija strasti	143
XII.	Put prema ubojstvu	163
XIII.	Quos deus perdere vult	177
XIV.	Ćorsokak	193
XV.	Svrgnuće	213
XVI.	Rastanak sa slobodom	225
XVII.	Plete se mreža	237
XVIII.	Mreža se steže	247
XIX.	Godine u sjeni	257
XX.	Posljednja runda	269
XXI.	Završava se	279
XXII.	Elizabeta protiv Elizabete	299
XXIII.	»U mojoj smrti je početak mog života«	317
	Epilog	327
	Dramatis Personae	335

